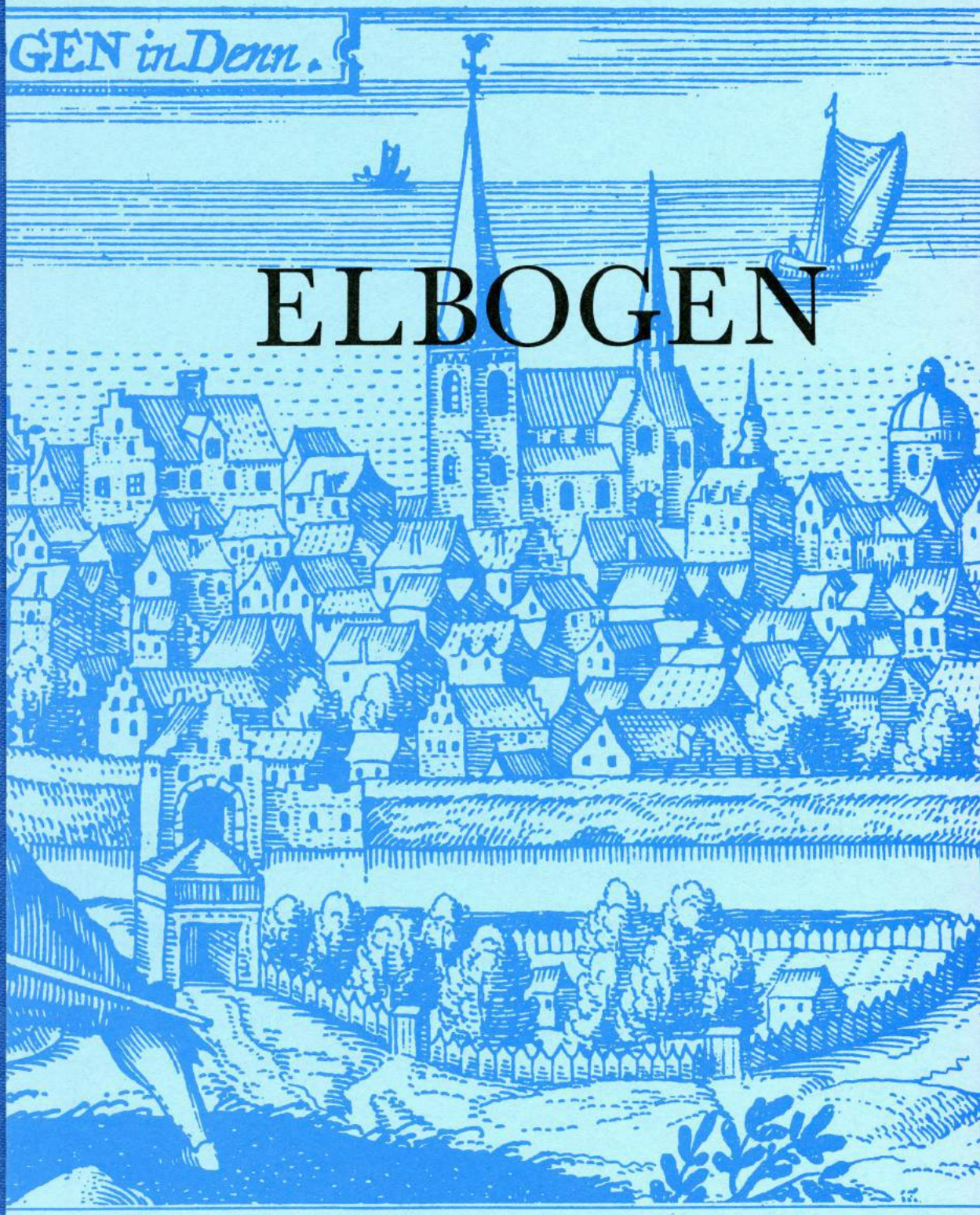

ELBOGEN

MALMÖ FORNMINNESFÖRENINGS TIDSKRIFT

ELBOGEN
MALMÖ FORNMINNESFÖRENINGS
TIDSKRIFT
1987

ELBOGEN

MALMÖ FORNMINNESFÖRENINGS TIDSKRIFT

Årgång 17 – Nummer 1-4 – Malmö 1987

Redaktörer: *Arkitekt SAR Bengt Berggren*
Professor Kjell Å. Modéer
Förste intendent Bengt Salomonsson

Ansvarig utgivare: *Professor Kjell Å. Modéer*

Adress: S:t Petrigången 7 A, 211 22 Malmö

Bidrag till tryckning av Elbogen, Malmö fornminnesförenings tidskrift, har lämnats av Malmö Förskönings- och Planteringsförening.

Tryck: Litos Reprotryck i Malmö AB, 1987
ISSN 0345-2786
ISBN 91-85156-28-0

Legenden Einar Bager 100 år

Av Kjell Å Modéer

Den 19 april 1987 fyller Malmö Fornminnesförenings nestor Einar Bager 100 år. Vi alla i Fornminnesföreningen, som haft den oskattbara förmånen att få verka tillsammans med honom för kulturminnesvården i Malmö eller som berikats av hans rika och omfattande berättarkonst, frambär inför högtidsdagen till honom vår varma tacksamhet för hans insatser för vår förening under mer än ett halvt sekel och våra hjärtliga välgångsönskningar.

Tillåt mig redovisa mina egna första minnen av Einar Bager. Det måste ha varit något av de första åren på 1950-talet. Malmö levde då i efterkrigstidens evolutionära expansion. Det var det Malmö med spårvagnar och med en levande stadskärna som sjöd av liv som möter oss när vi i dag bläddrar i Allhems "Malmö"-bok från 1954 med Erik Liljeroths fotografier. Det var under de åren som jag för första gången närmade mig Stadsarkivet, då beläget i Rådhuskällarens lokaler med ingång från Kyrkogatan och rådhusets baksida. Där nere i källarvalven satt Leif Ljungberg som en kulturens klosterabbot tillsammans med stadens historiska hjärntrust, och de öste ur källorna fram material till forskningsresultat om Malmö historia. Det var en yngre generation, det var Hans Ersgård, Olle Helander och Lennart Tomner, och så var det Einar Bager, en tunnlagd äldre man som satt vid ett bord för sig själv och samlade sina excerpter ur domböckerna i bruna pärmar. Han hade då inträtt i pensionsåldern, och han hade gjort en stor insats som kulturhistoriker, kulturminnesvårdare. Han hade till sin 60-årsdag fått en festskrift sig tillägnad, "Med penna och ritstift", som innehöll ett urval av de artiklar, som han genom åren publicerat i Sydsvenska Dagbladet. Och fortfarande i pensionsåldern satt han där och excerperade.

Och i år, så där en 35 år senare, så är Einar Bager fortfarande bland oss, fortfarande under sitt hundrade levnadsår författar han bidrag till Malmö stads historia. Undra på att vi betraktar Einar som en levande legend!

Einar Bager har upplevt ett sekel av Malmö yngre historia. Han hade nyligen burits till dopet när Axel Danielsson sommaren 1887 kom till Malmö för att grunda tidningen "Arbetet" och fästa uppmärksamheten på förändringarnas tillstånd genom sin "Brandsyn" av samhället. Einar Bager har upplevt alla de händelser, som vi idag ser som milstolpar i stadens moderna utveckling: Industriutställningen 1896, Baltiska utställningen och Trekungamötet 1914. Och han var några och fyrtio år gammal, när han började att "sprida kunskap om Malmö historia." Han gjorde det genom "ett falsifikat," den ofta utnyttjade fantasirekonstruktionen av Stortorget på 1600-talet, som har väckt så mångas intresse för det Malmö som var. Konstnären Einar Bager har målat och tecknat bilderna, som han sedan också klätt i ord. Och här har vi, som jag ser det, en av hemligheterna med vår jubilar. Han har kombinerat ord och bild av egen hand för att argumentera för sitt engagemang. Han har berättat ur "Malmö krönika" om 1600-talets Malmö, om det sekel då Bagrarna inflyttade från Tyskland etablerade sig i

Arkeologiska grävningar i kv. Skepparen, april 1934. Vid spadarna Leif Ljungberg och Einar Bager. – Foto Leif Ljungberg.

Malmö, och han har gett oss bilden av 1700-talets bemärkte Haquin Bager. När han i sin berättariver når fram till familjekrönikans tidiga 1800-talspersonager, ja, då kan Einar själv vara sanningsvittnet. Det gäller såväl moster Amalia som farfar Johan Peter Bager, som han kan referera till genom efterlämnade dagböcker och tidiga egna minnen.

Einar Bager gjorde således entré i malmöhistorikernas krets om *krönikör*. Det är en roll som han bibehållit genom åren. Hans populärvetenskapliga produktion har varit omfattande och lämnar fortfarande bidrag. Hans intresse av att verka som "forskningsinformatör" – för att använda ett modeord – blev en angelägen uppgift för honom när han och Leif Ljungberg på 1930-talets början gav Malmö Fornminnesförening dess nya inriktning. Från starten av Malmö Fornminnesförenings årsskrift 1933 var han med som redaktör.

De båda kom i decennier att bilda ett radarpar i Fornminnesföreningen och de blev levande symboler för de kulturminnesvårdande insatser, som i det snabbt förändrade Malmö krävde engagemang och aktiva insatser. Bilden från utgrävningarna i kvarteret Skepparen 1934, där de båda står i skjortärmarna och lutar sig på spadarna, är ett talande bevis härpå.

På 30- och 40-talen dokumenterade Einar Bager sina egna forskningsresultat om stadens "gamla gårdar." De började med det Flensburgska huset på Södergatan, och det forsatte med "Metta Bugges gård" på Skånska Dagbladets tomt vid Östergatan och Kronomagasinet. Under 50- och 60-talen kom de stora upptäckternas tid. Ombyggnaderna av de gamla malmögårdarna blottlade "fynd" på "fynd." Alltid var Einar Bager först på plan när restaureringarna av Rosenvingeska huset, Kockska gården, Thottska huset och Dringenbergska gården igångsattes. Alla fynden rapporterades först i dagstidningarna och kom därefter i Fornminnesföreningens årsskrifter, för att omsider sammanfattas i "Malmö stads byggnadshistoria fram till 1820" i det första bandet av Malmö stads historia.

Den byggnad i Malmö, som varit Einar Bagers trognaste bevakare och vars historia särskilt omfattats av hans penna, är S:t Petri kyrka. Han har skrivit åtskilliga artiklar om kyrkan och dess konstnärliga utsmyckning, han har skrivit populära framställningar om kyrkans historia, och inte minst har han dokumenterat kyrkans många gravstenar i arbetena "Malmöhistoria i sten" från 1958 och 1964, med ett supplement i MFÅ 1966.

Einar Bager knäböjande inför en nyfunnen gravsten i S:t Petri kyrka.

Bilden av Einar Bager knäböjande inför en nyfunnen gravsten vid altartavlan tagen 1978 är symbolisk, inte bara för att den visar den aldrig svikande nyfikenheten hos den då drygt 90-årige Einar, utan också demonstrerar hans nästan lidelsefulla önskan att få medverka till att "pusselbitarna" i stadens historia faller på plats.

Einar Bager har berättat, ritat, skrivit, forskat och förmedlat sina kunskaper om det Malmö som var. Han har aldrig strävat emot utvecklingen, men på en punkt har han reserverat sig mot förändringar, nämligen då kulturminnesvärdena stått på spel. Det har grävts mycket i Malmö under efterkrigstiden och överallt har Einar Bager

varit med. Han har varit med också som *opinionsbildare.* Ett exempel härpå skall är lämnas. På mitten av 1960-talet var Claus Mortensens hus rivningshotat, och i Sydsvenskan lamenterade Einar Bager över detta och jämförde förhållandena i Malmö med Jerikos förstöring:

"Denna gammaltestamentliga skildring av en stads undergång faller en gammal malmöbo i tankarna, när han i dag vandrar i sin kära stad, som ännu för blott ett och annat årtionde sedan överallt vittnade om mångsekelgamla traditioner. Och nu, överallt gapande luckor, bilparkeringsplatser, där tidigare rader av småhus gemytligt höll varandra under armen, hela kvarter med gammal mångfacetterad bebyggelse förvandlade till jättebyggklossar av internationellt snitt. Gator och gränder, som förr letade sig fram med ständiga småknyckar, som både gav historiska perspektiv och skänkte omväxling, har nu breddats och hyvlats raka. Med ett ord, vad som hänt, och närmast förestår, innebär en så genomgripande förändring av stadsbilden, att det Malmö, som genom seklerna bevarat så många drag från Jörgen Kocks, Claus Mortensens och ännu längre tillbaka liggande tider, nu i väsentliga stycken upphört att finnas till".

Denna nekrolog över det Malmö som försvann i efterkrigstidens dramatiska transformering av Malmö innerstad är skriven med det äkta engagemang, som gjorde att man alltid lyssnat till Einar Bager och utnyttjat hans enorma vetande. Den inventering som på mitten av 1950-talet begärdes av Stadsfullmäktige av de mest angelägna kulturminnesbyggnaderna i Malmö utfördes i "Kulturbyggnadskommittens" namn av Einar Bager. Kombinationen av kunskap och engagemang har gjort att han aldrig betraktats som den "gamle geronten" utan som en *informatör.* Detta nya yrke som vuxit upp i informationssamhället passar egentligen mycket bra in på hans sätt att arbeta. Som informatör har han förmedlat kunskap mellan generationer och grupper av Malmöbor. Med humor, elegans och en flyhänt, välskrivande penna har han lämnat hundratals bidrag till vår kunskap om Malmö historia.

Einar Bager har haft som princip att alltid generöst dela med sig av sitt kunnande. Inte bara genom sitt flitiga skriftställeri utan också till sina kolleger malmöhistorikerna, inte minst vid den Stadshistoriska avdelningen vid Malmö museer. Med dem har han intimt samarbetat alltsedan Sten Kallings tid. Vid restaureringsarbetena på Hedmanska gården och i kvarteret S:t Gertrud var han exempelvis den självklara kunskapsbank som museipersonalen ständigt replierade på.

Einar Bager har haft den oskattbara förmånen att aktivt få arbeta med sitt stora intresse fortfarande nu när 100-årsdagen närmar sig. En nyskriven artikel av hans hand om malmöreformatorn Claus Mortensen publiceras i detta nummer av Elbogen. Många är vi som intill för ett par år sedan mött honom på hans väg från eller till Stadsarkivet, visserligen något krum i ryggen men med stadga i steget. Intresset för nya fynd har dragit honom som en spårhund till källorna i Stadsarkivet.

Einar Bager har genom åren fått röna åtskilliga bevis på uppskattning för sina insatser i Malmö kulturliv. Hedersdoktorat, SDS:s kulturpris, två festskrifter och till 85-årsdagen en sammanställning av sin bibliografi. Den senare kräver i dag ett omfattande supplement. Och hyllningarna uteblir inte till 100-årsdagen. Detta nummer av Elbogen markerar en hyllning från Fornminnesföreningens medlemmar till dess hedersledamot. En annan blir den festskrift, som kommer att överlämnas som både Fornminnesföreningens och Planteringsföreningens gemensamma hyllning på 100-årsdagen. Så tackar vi Einar Bager för hans hittillsvarande insatser för vår förening, och önskar honom – vår levande legend – kommande år av hälsa och välgång.

Claus Mortensen, förstörare och såningsman

AV EINAR BAGER

På den stora gravsten som Malmöreformatorn Claus Mortensen 15 år före sin död lät lägga framför altaret i S:t Petri kyrka, prisar han sig själv som förstöraren av den påviska kulten och såningsmannen av ett nytt evangelium.[1] Denna sammanfattning av hans livsverk är på intet sätt något överord. Med oerhörd kraft hade han berett sin åker, hade plöjt och harvat, så att inte minsta strå av det påviska ogräset skulle finnas kvar. Den stora omvälvningen daterar han till 1527, men först ett tiotal år senare var verket fullbordat.

Mest iögonfallande var framfarten bland de religiösa anläggningarna. Av stadens tre munkkloster hade svartbrödernas redan tidigare börjat användas som upplagsplats för byggnadsmaterial, stenslungor och annat dylikt. Nu fick även kapellet år 1530 profant brukt och blev som "byssehus" stadens arsenal.[2] Det förnäma, centralt belägna Heligandsklostret jämnades 1537 med marken och utlades till det stora, nya torget. Stadens 1528 utverkade rätt att få begagna Heligandsklostret som rådhus synes knappast ha förverkligats. I varje fall stod kyrkan med sina inventarier från tornets klockor till golvets gravhällar orörd fram till rivningen 1537.[3] Vården av sjuka och ålderbrutna, som ingått i klostrets verksamhet, övertogs nu av stadens hospital som inrymdes i gråbrödernas i nuv. Kungsparken belägna kloster.[4] Den religiösa traditionen här fortlevde blott som nödig själavård av de i anstalten boende, och förrättningen sköttes som bisyssla av en präst i S:t Petri.

Sanctorum Simonis et Jude kapell vid utfarten till marknadsplatsen utanför strandmuren liksom Heligkorskapellet utanför Västerport revs ner i grunden. S:t Jörgens kapell vid Söder- och Baltzarsgatorna förnedrades till smedja för att snart efterträdas av borgerlig bebyggelse. S:t Gertruds kapellgård vid gränden med helgonets namn uppläts åt hantverkare och annat småfolk.[5]

Efter denna storstädning återstod endast S:t Petri kyrka, även den grundligt rentvagen från allt samröre med påvedömet. Claus Mortensen hade förenklat det honom anförtrodda värvet att reformera stadens kyrkor genom att minska antalet till blott en enda.

Ett sextiotal altare förstördes, det stora flertalet i S:t Petri kyrka. Gråbrödraklostret fick behålla sitt altare, sedan de anstötliga bilderna överkalkats. Att ytterligare några skonades, berodde inte på from pietet utan på ekonomisk beräkning. I Stadsbogen har år 1530 antecknats, att borgmästare, råd och kyrkovärdar sålt "taffler" d.v.s. altare till ett par borgare för det betydande beloppet av 500 mark, givetvis för vidare transport utanför stadens gränser. Köparna kan ha varit mellanhänder för stormän, som på detta sätt velat pryda en kyrka på sitt gods. En av dessa "taffler" kan ha varit Heligandsklostrets praktfulla altare, nu i V. Ingelstads kyrka, som den gången var "sognekirke" till Krummedigarnas Månstorp.[5a]

Högaltaret i S:t Petri kyrka, dess främsta klenod, försvinner nu från sin plats och har i lyckligaste fall försålts. I stridsskriften Een liden dispu-

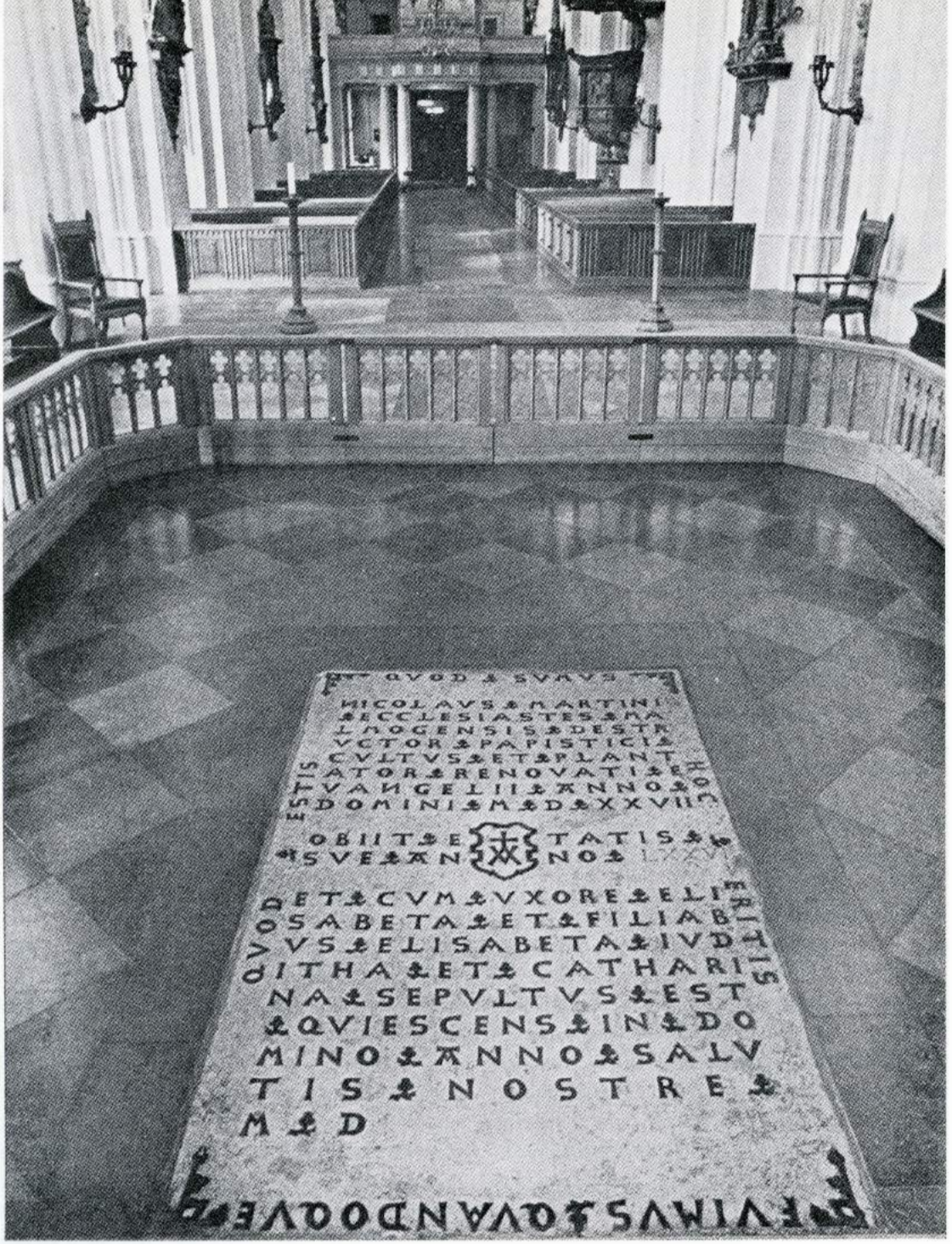

Claus Mortensens gravsten framför högaltaret i S:t Petri kyrka.

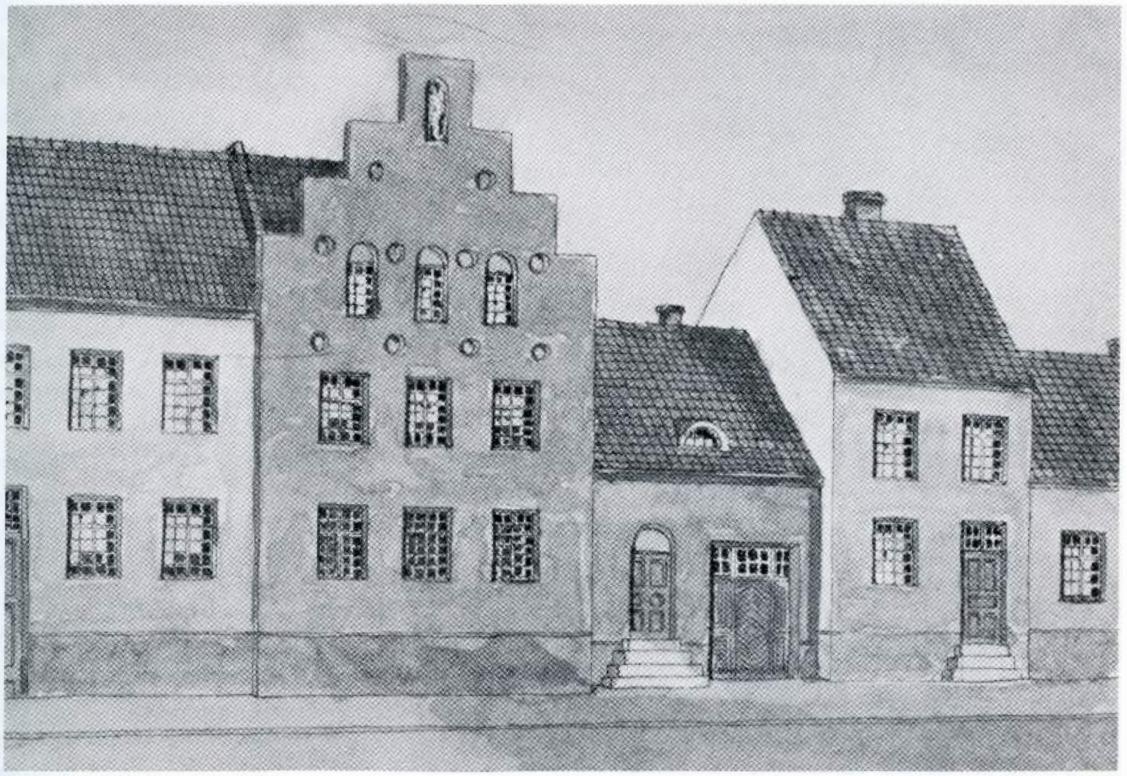

Trappgavelhus med madonnabild vid Västergatan glt nr 457 (numera nr 18). Isberg, A. U., Malmö stads 600-årsjubileum 1919, s 578 (Efter en målning från slutet av 1860-talet).

tatz, där Claus Mortensen görs ansvarig för bildstormen, omnämnes, att det numera för gudstjänsterna fanns blott ett altare, som inte ens var invigt, således inte det medeltida högaltaret. Av Claus Mortensens altare har bevarats nuvarande altarbords stora stenskiva, signerad med hans bomärke. Om medeltidsaltaret räddats och alltjämt är i behåll, skulle S:t Petri nyckel i dess bildverk passa väl till gåtans lås, men endast tillåta en glänt.

Samtidigt med att allt som haft med helgonkult att göra, fejades ut ur kyrkor och kapell, fick bildverk som prydde borgarehus men hade typiskt katolskt innehåll vara helt i fred. Just i skärningspunkten för stadens största trafikstråk, den lange Adelgade från Österport till Västerport och Ferjestrædet från hamnen till stadens inre, tronar än idag Madonnan i all sin glans med barnet i famn och månskäran under fötterna. En målning från 1800-talets mitt visar längre ner vid Västergatan ett hus vars gavel även prydes med Jungfru Maria, och troligen har även andra, nu försvunna byggnader ställts under hennes beskydd. Visserligen nalkas alltid Martin Luther i sina predikningar Guds Moder med stor vördnad och Malmöreformatorerna har väl följt i hans spår och förlänat henne en plats ovanför vimlet av övriga helgon, men ostridigt har åtskilliga till Vår

Altarkalken i S:t Petri tillverkad av guldsmeden Hans Olsen 1537. – Teckning av Einar Bager.

Fru stiftade altaren fått dela övriga helgons lott. Möjligtvis har folkmassan, hetsad av fanatiska predikanter, våldfört sig på allt utan urskillning. Den enda glimt av händelsen, som bevarats, en episod i Vår Frus kapell vid stenckestenen, synes närmast peka i denna riktning.

Kyrkors och kapells rika silverskatter såldes efter vikt till guldsmeder för att som råvara användas i deras tillverkning. Här har Claus Mortensen lyckats göra tabelras med undantag endast för två små kalkar i S:t Petri kyrka. Den ena som väl är kyrkans äldsta, saknar stämplar. Den andra bär bilden av S:ta Anne, "själv tredje", d.v.s. med Jungfru Maria och Jesusbarnet på knäna, och har väl hört hemma i kapellet med hennes namn, som strax i början av 1500-talet uppfördes av det förmögna Calendegillet. Den ena av de båda hårt nerslitna stämplarna visar spår av ett bomärke, som överensstämmer med guldsmeden Hans Olsens.[6] Denne var mästare till 1537 års stora kalk, tillverkad av gammalt kyrksilver, sedan förgyllningen skalats av för ny användning. På bottenplattan har Claus Mortensen med sitt vårdslöst latiniserade namn, Nicvlaus Matini pastor, intygat kalkens vikt. Göres oss mera vittnesbörd behov?[7]

Guld och silver sprättades bort från mässhakar och korkåpor och förvandlades till klingande mynt.[8] Sedan plaggen sålunda bringats till fattigdom, saknade de intresse för reformatorerna och förblev i kyrkans tjänst under århundraden. Nerslitna hade de till slut nått förnedringens botten som underlag för kyrkans förråd av jordfästningssand, när de räddades och pietetsfullt återställdes. Nu utgör den lilla samlingen med sina figurer och textband i mästerligt samstämda toner en bevarad detalj av den färgprakt, som från alla håll mötte besökaren av det medeltida S:t Petri.

Luckor på flera år i kyrkans räkenskaper från denna tid begränsar möjligheterna att följa alla förändringar som reformationen föranledde. Målningarna på kyrkans väggar och valv bör ha varit en styggelse för Claus Mortensen, men om han påbörjat någon överkalkning är okänt. Kanske vågar man gissa, att de tämligen lättåtkomliga valven i Krämarekapellet med de förhatliga symbolerna för påvedömet, tiaran och nycklarna, som centraldekoration, vitmenats redan på hans tid. Först på 1550-talet utförs den stora övermålningen. Att man vid förarbetet gått grundligt tillväga, framgår av ständig omslipning av redskapen. Om målningarna funnits kvar fram till Brunius restaurering, kan anledningen till att Krämarekapellet skonades ha varit, att byggnaden var helt skild från kyrkan i övrigt och tjänade annat ändamål.[9]

Niels Kuntzes hus på Östergatan.

Reformationen i Malmö fick det kraftigaste stöd av stadens styresmän och borgerskap, men ingen gjorde Claus Mortensen rangen stridig som föregångsman och ledare. På honom vilar därför i hög grad ansvaret för att den stora omvälvningen berövade vårt kulturarv omistliga värden. Förhållandet var nog detsamma mångenstädes, men Malmös plats som näst Köpenhamn den mäktigaste staden i Danmark ger de fundamentala förändringarna särskild räckvidd.

Om Claus Mortensens gärningar i detta stycke talar för sig själva, är det så mycket svårare att få grepp om honom själv. Ingen samtida har skildrat hans liv, och när han omnämnes, är det ofta av motståndare som satt sin färg på bilden. Claus Mortensens litterära verksamhet lämnar knappast något bidrag till hans karakteristik. Hans andliga sånger visar sig i regel vara översättningar av tyska förebilder. Mässboken Thet cristelige messze embedhe paa dansche liksom en "Haandbog" röjer också starkt inflytande från tyska reformatorer.[10]

Det ligger i sakens natur, att uppgifterna om Claus Mortensen i Stadsbogen och kyrkans räken-

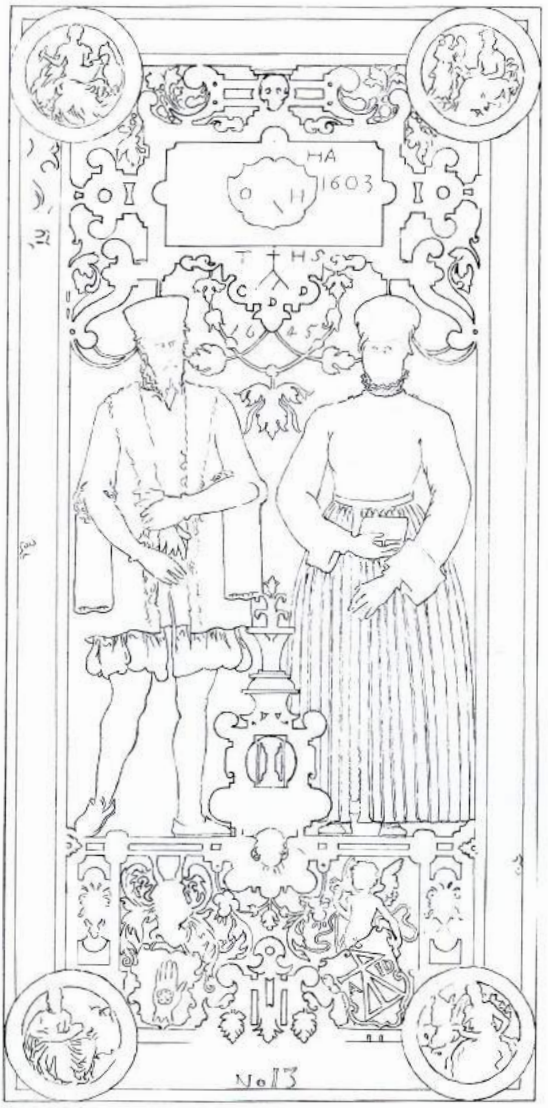

Niels Kuntzes gravsten. – Avritning av Einar Bager.

skaper är ensidiga och endast berör juridiska och ekonomiska spörsmål. Krav på löneförbättringar, förskott på kommande års lön, som permanentas, utverkande av befrielse från landgille för gården vid Baltzarsgatan, ja, om allt sådant bottnar i behov för livets nödtorft eller är uttryck för vinningslystnad, är svårt att döma om. Rätt osympatiskt verkar det i varje fall, när han upprepade gånger lyckas upplösa äktenskap, där mannens impotens framdragits som orsak till barnlöshet.

Så ville ödet, att ett fall av just sistnämnda slag fick helt oanade följder för Claus Mortensen själv. När malmöborgaren Niels Kuntze, längre fram stadens borgmästare, kom hem från en resa till Dantzig, möttes han av beskedet, att hustrun övergivit honom, medtagande gårdens nycklar.[11] Med pigor, drängar, matvaror och öl hade hon tagit sin tillflykt till sin nyss avlidne faders gård tvärs över gatan. Claus Mortensen hade i samråd med hennes syster övertalat henne härtill. Den förre hade tidigare samma dag på rådhuset anmält vad som skett och yrkat på skilsmässa. Som skäl angavs Niels Kuntzes bristande förmåga att fullgöra sina äktenskapliga plikter med barnlöshet som följd.

Niels Kuntze gav emellertid Claus Mortensen svar på tal och betecknade vad "den forgiftede Guds forræder" sagt som idel lögn. Hans hustru hade på sin tid både för honom själv och för mången ärlig kvinna berättat, att hon var "sygelig" d.v.s. havande, vilket hon inte kunde förneka. Hon urskuldade sig med att systern och herr Claus med sitt ständiga tjat gjort henne "så gal i hovedet" att hon inte vetat vad hon gjorde. Det gick inte att tysta ner skandalen, och Niels Kuntze tvekade inte att underställa saken med alla dess detaljer kung Christian III själv.[12] Claus Mortensen fick lämna sitt höga ämbete för att under sina många återstående levnadsår inneha den anspråklösare kyrkoherdetjänsten i Husie och Skrävlinge.[13]

Märkligt nog har i Malmö Stadsbog införts uppgifter till skiftet efter en av Claus Mortensens fyra hustrur, ehuru arvingen var från annan ort. Detta kan tyda på att Herr Claus alltjämt bott kvar i sin Malmögård och ansetts hemmahörande här. Måhända har han haft en medhjälpare, som biträtt honom med sockenarbetet, men härom är intet känt.

Trots den förödmjukande förlusten av sitt höga ämbete fick Claus Mortensen alltjämt åtnjuta något av det anseende han tidigare förvärvat. Han utsågs sålunda vid några tillfällen att medverka vid handläggningen av viktiga ärenden. Men även på sin nya plats var han oförändrat egenmäktig och vid ett par tillfällen nödgades man från högre ort strängt tillrättavisa honom för självsvåldigt förfarande.[14]

De sista årtiondena av Claus Mortensens levnad är allt tyst omkring honom och man får intryck av att stridsglädjen försvunnit. Men skenet kan bedraga. Vår främsta kunskapskälla för denna tid, Malmö stadsbog, har en skarpt uppdragen gräns för arten av uppgifter. Icke med en rad omnämnes sålunda de fruktansvärda häxprocesserna, som pågick just denna tid, med massavrättningar på bål som följd.[15] Å andra sidan har ibland ett och annat antecknats, som förefaller vara rena struntsaker. Må Claus Mortensen ske rättvisa!

Den i stort sett dystra och bistra bild av reformatorn, som här målats, får till slut ett oväntat inslag med annan och ljusare färgsättning. År 1556 skänkte Claus Mortensen en bibel till sin gode vän Tyge Asmundsen, senare biskop. Dennes son Asmund Tygesen, som var kyrkoherde i Lövestad, har på bibelns försättsblad antecknat, att bibeln tillhört "Salige Herr Claus Töndebinder, som var den förste evangeliske predikanten i Malmö, en härlig, fin och gudfruktig man, som med stort allvar och iver har drivit det heliga evangelium mot papisternas drömmar och villfarelser --". Ehuru blott några få

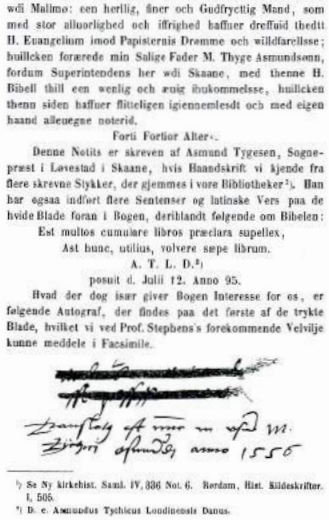

Klavs Mortensen (Tøndebinders) Bibel 605

Læderbind, hvorpaa Aarstallet 1560 er trykt. Foran i findes flere hvide Blade; paa et af disse er der skrevet følgende:

»Denne H. Bibell haffuer werid Salige H. Claus Tøndebinderis, som war thenn første Euangeliske Predickanther wdi Mallmø: een herllig, finer och Gudfrycttig Mand, som med stor alluorlighed och iffrighed haffuer dreffuid thedtt H. Euangelium imod Papisternis Drømme och willdfarellsse; huillcken forærede min Salige Fader M. Thyge Asmundsønn, fordum Superintendens her wdi Skaane, med thenne H. Bibell thill een wenlig och æuig ihukommelsse, huillcken thenn siden haffuer flitteligen igiennemlesdt och med eigen haand alleuegne noterid.

Forti Fortior Alter«.

Denne Notits er skreven af Asmund Tygesen, Sognepræst i Løvestad i Skaane, hvis Haandskrift vi kjende fra flere skrevne Stykker, der gjemmes i vore Bibliotheker[1]. Han har ogsaa indført flere Sentenser og latinske Vers paa de hvide Blade foran i Bogen, deriblandt følgende om Bibelen:

Est multos cumulare libros præclara supellex,
Ast hunc, utilius, volvere sæpe librum.
A. T. L. D.[2]
posuit d. Julii 12. Anno 95.

Hvad der dog især giver Bogen Interesse for os, er følgende Autograf, der findes paa det første af de trykte Blade, hvilket vi ved Prof. Stephens's forekommende Velvilje kunne meddele i Facsimile.

[redacted]

[1] Se Ny kirkehist. Saml. IV, 336 Not. 6. Rørdam, Hist. Kildeskrifter. I, 505.
[2] D. e. Asmundus Tychicus Londinensis Danus.

I Claus Mortensens bibel finns en anteckning, som här återges i faksimil. På de två översta, delvis överstrukna raderna talar Claus Mortensen om att han ägt bibeln: Nicolaus Martini Mal(mogensis) est possessor meu(s). Därunder har Tyge Asmundsen noterat att bibeln övergått i hans ägo: Translatus est nunc in usum M. Tycichi Asmundi anno 1556. – Kirkehist. Saml. 2 R VI, s. 605.

ord är de personligt avfattade på ett helt annat sätt och av helt annat värde än de superlativa attribut som vanemässigt föregår namnen.

Tyge Asmundsen, som tillryggalagt en del av sin levnadsbana i Malmö, ägde rika gåvor, men hans liv var knappast klanderfritt. Några tråkiga processer bidrog till att han nödgades lämna sin tjänst i förtid efter beskyllning för övertramp av synnerligen världslig natur.[16]

Han slog sig därefter ner i Malmö och tog sin boning vid Mäster Nilsgatan, som under hans tid kallades Bispens strede.[17] Tyge Asmundsens vänskap med reformatorn kan ha grundlagts redan under ungdomsåren, men varade trots alla motigheter livet ut. Tack vare denna vänskap har det

Claus Mortensens gravsten. – Avritning av Einar Bager.

lilla vackra omdömet om Claus Mortensen bevarats åt eftervärlden. Det är givetvis en bagatell men av intresse här som en liten motvikt till allt bråk och tråk kring Claus Mortensen i offentliga handlingar. Han kunde kanske vara riktigt trevlig i vänners lag.

Den i inledningen omnämnda gravstenen kan i sin utformning bildligt betraktas som ett facit av Claus Mortensens strävan att utplåna den katolska kyrkans pomp och ståt. Den saknar helt skulpterad framställning, det må vara dekorativ inramning eller annan bildkonst. Den helt släta ytan är från ovan till nedan helt fylld av inskriftens enahanda, för all del välformade bokstäver. En textsida i jätteformat ur en bok av sten. I begynnelsen var ordet och Claus Mortensen sörjde med all kraft för att slutet skulle bli fritt från påviskt krims och krams. Att vi samtidigt befriades från värdefull kunskap om den katolska tidens Malmö, spelade för honom mindre roll.

NOTER:

1 E. Bager, Malmöhistoria i sten, 1958, s 40 ff.

2 Malmö stads urkundsbok, s. 77: 1530 12/2.

3 Malmö stads urkundsbok, s. 76: 1528 10/10 – S:t Petri kyrkas räkenskaper 1537 – E. Bager, Heligandsklostret, rådhuset och Stortorget, Elbogen 1985, s 97 ff.

4 Malmö stads urkundsbok s. 76: 1528 10/10.

5 S:t Petri kyrkas räkenskaper 1532 o. följ.

5a Malmø rådstueprotokol (Stadsbok), udg ved E. Kroman, s. 94 – E. Bager, Heligandskyrkans altare finns i Västra Ingelstad, SDS 3/3 85, – E. Bager, Elbogen 1985, s. 100 f. – L. Weibull, Om bildstormen i S:t Petri kyrka i Malmö 1529, Historisk tidskrift för Skåneland 2, (1904-08), s. 97 ff.

6 E. Bager, Kring två Malmöguldsmeder, Malmö fornminnesförenings årsskrift 1953, s. 61 ff.

7 E. Bager, Altarkalken i S:t Petri, Med penna och ritstift, 1947, s. 105 ff.

8 S:t Petri kyrkas räkenskaper 1532 o. följ.

9 Th. Wåhlin, Malmö S:t Petri kyrka, 1919, s. 85 ff.

10 G. Carlquist, Lunds stifts herdaminne II:2, s. 10 ff. – H. Andersson, Malmöreformatorn Claus Mortensen 1499-1575, MFÅ 1975, s. 41 ff. – K. Gierow, Studier kring Malmøbogen, 1979. – H. Schlyter, När reformationen kom till Malmö, MFÅ 1969, s. 44 ff.

11 Namnformen "Danschen" har av tidigare forskare felaktigt tolkats som "Danmark". Jfr Malmö rådstueprotokol 1503-1548, där formen Danschen ett flertal gånger användes som benämning på staden Dantzig. Se även E. Bager, Danzigermöbler, Elbogen 1982, s. 48.

12 Danske Magazin 1886 4. R, 6, s. 339 ff. – "Sygelig" betyder i detta sammanhang "frugtsommelig" d.v.s. havande. Se Kalkar, Ordbog til det ældre danske Sprog, III, s. 737. Jfr S. Rosborn, Ett borgareöde i 1530-talets Malmö, Elbogen 1981, s. 88. Rosborn översätter "sygelig" med "sjuklig" i största allmänhet, vilket ger framställningen en annan innebörd. Utan att känna till grundtexten har Lasse Holmqvist i TV-serien Kring Lilla torg (Jörgen Kock) i god tro följt den senare tolkningen.

13 Lunds stifts herdaminne II:2, s. 17. Claus Mortensen efterträddes av Anders Liung som kyrkoherde i S:t Petri 1541.

14 Kancelliets Brevbøger 12-15/3 1554, 5/4 1557.

15 I Stadsbogen har däremot tre gånger antecknats, att personer friat sig från beskyllning för trolldom.

16 S. Cavallin, Lunds stifts herdaminne, I s. 23 ff. – E. Bager, Claus Mortensen Tøndebinders bibel, S:t Petri församlingsblad 1961:4 nr 146. – Se även Kirkehist. Saml. 2 R VI, s. 605.

17 S:t Petri kyrkas räkenskaper (t.ex. 1569 s. 335).

Forum för lag och rätt

Stortorget i Malmö i ett rättshistoriskt perspektiv

AV KJELL Å MODÉER

1.

I den europeiska staden är torget stadens hjärta. När vi tänker på Atén, Florens, Bryssel eller Helsingfors associerar vi till det pulserande livet på torgen i respektive städer, där maktens symboler manifesteras i byggnadernas fasader och där kontinuiteten i stadslivet representeras av vid varje tillfälle levande generation av människor, som ger torget dess liv.

I Malmö är Stortorget stadens hjärta, på samma sätt som Västergatan-Adelgatan-Östergatan är stadens gamla ryggrad.

Det finns nog ingen plats i Malmö – historiskt sett – som spelat en så stor roll i malmöiternas medvetande som Stortorget. JACQUES WERUP har senast betygat det i *"Hemstaden"*, och ANDERS ÖSTERLING har i *"Minnets vägar"* konstaterat att "Stortorget var obestridligen centrum" i den stad som då fortfarande dominerades av "Staden inom broarna". Det var ett centrum för att det innehöll så många *funktioner* för den enskilde malmöbon. Främst var det marknadsplatsen som vi bortsett från festivaltider inte upplever så mycket av i dag. Vidare var det samlingsplatsen för de flanerande, promenerande, spatserande, konverserande malmöborna. Och inte minst var det platsen för de officiella funktionerna för kungens befallningshavande, staden och militären. Här fanns rådhuset där borgmästare och råd samlades för sina sessioner och överläggningar. Här låg guvernementskansli och sedermera länsstyrelsen, om än gömt bakom residensets fasad och samtidigt generalguvernörers och landshövdingars bostad. Här låg kommendörsgården, där kommendanten – stadens militäre chef – bodde. Och slutligen var det också bostadsadresser för åtskilliga av de mest kända malmöfamiljerna – i dag är landshövdingeparet Stortorgets sista kvarvarande bebyggare.

När man idag går över Stortorget är det väl för de flesta endast en transportsträcka, kanske från parkeringsplatsen till någon av det centrala Malmös många funktioner av både officiell och privat karaktär. På något sätt har torget krympt under vårt eget århundrade. Husfasaderna har blivit högre, parkeringsplatserna fler, de nyplanterade platanernas kronor större, och korvkiosken har blivit ett gatukök – vilket allt har medfört att torgets ursprungliga format tycks ha krympt.

Tänk er därför tillbaka till ett helt tomt torg, utan Karl X Gustaf-statyn, brunnen, träden, parkeringsplatserna och gatuköket. Tänk er också att alla byggnaderna inte är högre än residens, rådhus och det preislerska huset. Det finns en liten skiss av Anna Kockum som visar "Parti af Stortorget" från det Berghska husets andra våning bort mot Lilla torg. Den är tecknad 1865 och den visar just detta öde torg med rymd och yta, eller den "Square 1" som jag skulle vilja utgå ifrån i detta – mitt högst personliga – historiska perspektiv på Stortorget i Malmö.

Mitt historiska perspektiv blir professionellt. Genom några exempel på händelser, rättsliga aktörer och institutioner alla med anknytning till Stortorget skall jag rapsodiskt söka förmedla Malmö historia ur ett *RÄTTSHISTORISKT* perspektiv.

Från det Berghska husets andra våning i hörnet mot Kyrkogatan har Anna Kockum givit oss denna skissteckning av Stortorget från 1865, d v s tiden före den befolkningsexplosion, som skapade industrisamhällets manifesta byggnader i form av bankpalats och kontorsbyggnader. – Malmö museum.

2.

Låt mig utgå från ett par historiska bilder för att mobilisera fantasin. Den ena bilden är den rekonstruktion av det centrala Malmö under 1600-talets förra del, som den i år sekeljubilerande EINAR BAGER gjorde för ca 50 år sedan och där han med både fantasi och verklighet i varpen väver en gobeläng där vi ser hästforor och käpp- och plymhattsförsedda borgare ströva över det då 100-åriga kullriga torget. Nårga stenhusgavlar markerar de burgna köpmännens hus bland korsvirkeshusen. Den dominerande byggnaden är *RÅDHUSET,* som med sina renässanstrappgavlar associerar till den nordtyska tegelbyggnadsarkitekturen. Rådhuset är årsbarn med Stortorget. Efter reformationen blev det möjligt för Jörgen Kock att riva bl a Helgeandsklostret och att "wdlegge thett Nye marckitt", d v s det nya torget, samt att "Sammeledis fundere, bygge oc opmwre thette nye Raaedhwss, Menige Malmöes Indbyggere till nötte, gaffnn och bestanndt". Samtidigt lät man uppföra ett korsvirkeshus inne på rådhusgården som en form av provisoriskt rådhus, där – troligen i avvaktan på att rådhuset blev färdigt – Borgmästare och råd sammanträdde och dit by-

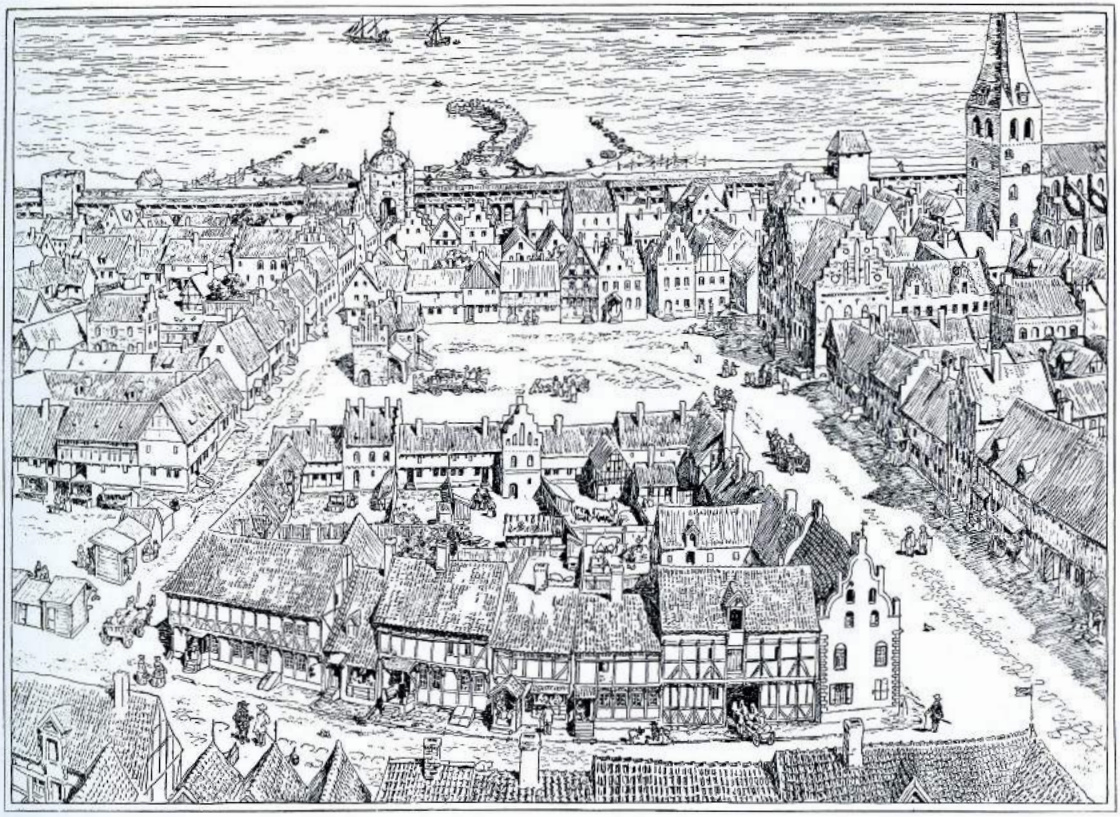

Denna fantasieggande teckning av Einar Bager, första gången publicerad i SDS 1931, är konstnärens rekonstruktion av Stortorget på 1600-talet, ett hundratal år efter det att Stortorget lades ut. Rådhuset på torgets östra sida var platsen för stadens egen rättskipning. Under den danska tiden sammanträdde bytinget för sina tingsförhandlingar ute på torget på de s k tingsstockarna framför rådhuset. Byggnaden ute på torgets västra sida är högvaktsbyggnaden, som i nära halvtannat sekel också inrymde rättegångslokaler för de militära domstolarna.

tinget, som normalt satt på sina stockar ute på torget i sina förhandlingar, flyttade in vid dålig väderlek. Men från 1600, d v s den tid som Einar Bager skildrar på sin bild, då flyttade man över denna verksamhet till rådhuset, där f ö även Knutsgillet fick lokaler såväl i källaren "S:t Knuds kieller" som uppe i huset. Rådhuset var centrum för rättskipningen. Här fanns fångrum, i södra källaren, här fanns rättegångslokaler och utanför på torget verkställdes de offentliga kroppsstraff som tillhörde tidens straffrätt.

3.

Nästa bild jag vill utnyttja är GUSTAF CEDERSTRÖMS berömda tavla från 1892 i Landstingssalens fond. Den föreställer guvernören Magnus "Måns" Stenbock, som håller sitt berömda tal till malmöborna, dess magistrat, borgerskap och militär den 27.9.1709. Det är ett akademiskt fin-de siecle måleri, målat med nationella övertoner, både romantiserande och kanske till och med idylliserande. Det må nu vara så. Cederström målade naturligtvis denna tavla för att

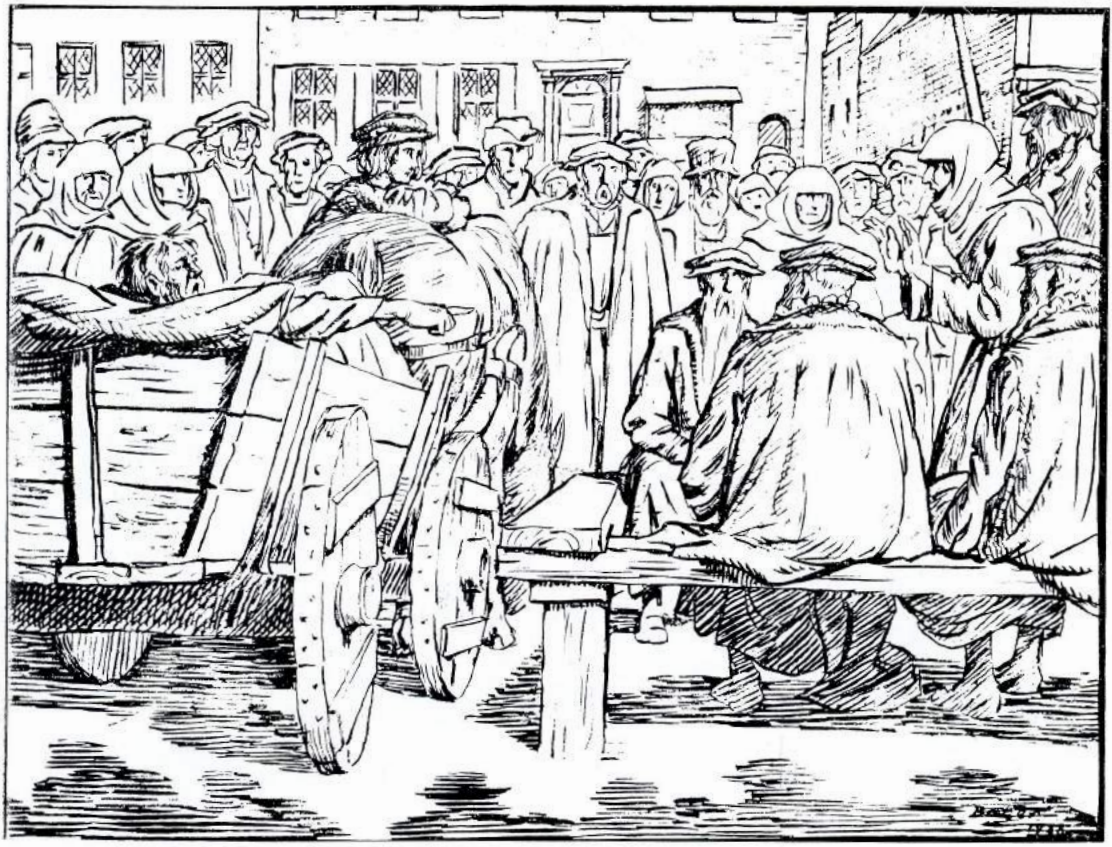

Framför rådhuset sammanträdde bytinget, vars ledamöter satt "Inden fire tingstocke," d v s på de fyra tingstockarna, och på denna bild har Einar Bager visat hur dramatisk en förhandling inför bytinget kunde te sig. Det var kungens byfogde som ledde förhandlingarna, och som bisittare satt dels de båda "vedemesterne" (som valdes bland rådmännen) och dels de "stockemend" (som valdes ur borgerskapet), och som fått sina namn av sin plats på tingstockarna. Tingmännen växlade, som Einar Bager utrett, från sammanträde till sammanträde. År 1590 beslöt Borgmästare och råd en ny ordning. I fortsättningen skulle "var måndag och tingdag - - - tolv borgare sitta ting med kungens fogde på tingsplatsen" och från denna tid satt tingmännen år efter år på tingstockarna. År 1647 satt samma tingsnämnd kvar sedan 1634. Genom inrättandet av kämnersrätten i samband med försvenskningen av rättsväsendet i juni 1682 upphörde bytinget med sin verksamhet och därmed försvann också rättskipningen från torget och kämnersrättens praeses och kämnärer flyttade in i rådhuset för sina förhandlingar.

engagera *sin* omvärld och *sin* samtid. Den är ett historiskt dokument lika mycket som det motiv han valt att måla. Magnus Stenbock sökte leda malmöborna till nationell samling inför kampen mot fienden på andra sidan Öresund, och han hotade dem som icke höll sig bakom fanan att de skulle straffas som "Landzens förrädare - - till Lifvet". Han måste dock i denna försvarspsykologi ha haft en betydligt enklare uppgift än sin far och företrädare i ämbetet som kungens troman, generalguvernören Gustaf Otto Stenbock, när denne drog in i Malmö vintern 1658.

Gustaf Cederströms "Stenbockstavla" i Landstingssalen på rådhuset. Också denna oljemålning från 1892 är en fantasifull rekonstruktion av konstnären. Den speglar emellertid ett stämningsläge som också dokumenteras i de historiska källorna om vår stads historia. Den obrottsliga lojalitet och trohet gentemot Magnus Stenbock, kungens troman och militäre ledare i Skåne, som bilden utstrålar svarar emot de konsekvenser som mötte dem som skulle vara så "förgäten och trolös, att han låter sig föra till något oredeliget företagande" mot den svenska kronan. Hotbilden som målades upp visade, att det gick för den otrogne som för snapphanarna; "den samma skall som en Landzens förrädare blifwa utan all Nåd ansedd och straffad till Lifwet."

Och det för mig naturligt in på den roll Stortorget har spelat som *STATSRÄTTSLIGT FORUM*. Roskildefreden skulle på det rättsliga området inte innebära några förändringar för malmöborna. Fredstraktaten garanterade såväl dem, som alla övriga innebyggare i Skånelandskapen, att de skulle få fortsätta att tillämpa sina lagar, förordningar och sedvänjor, privilegier och friheter. De

kommande decennierna skulle emellertid visa att synen på traktatbestämmelserna successivt förändrades från folkrättsliga regler till ett inrikespolitiskt "piece of paper".

Karl X Gustaf besökte personligen Malmö i mars 1658 och i privilegiesamhällets tidevarv var det naturligt att han under sitt besök uppvaktades av ett stort antal grupper och enskilda, som alla ville få bekräftelse på att deras privilegier oförkränkta skulle äga tillämpning. Men för att malmöborna skulle få bibehålla sina gamla privilegier var de tvungna att avlägga trohetseden till den svenske kungen. Denna statsrättsligt sett viktiga händelse ägde rum den 16 april 1658 i Knutssalen på rådhuset, dit befullmäktigade representanter för adeln, borgare och bönder i Skånelandskapen hade samlats. I Knutssalen hade man låtit uppsätta en röd tronhimmel, under vilken en sammetsklädd stol representerade den svenska statsmakten. Kungen hade vid den tiden själv lämnat staden, så det var framför en tom tronstol, som adelsmän, borgare och bönder knäböjande avlade trohetseden. Fyra kompanier knektar stod uppställda på Stortorget, och manifesterade den svenska militärmakten. Efter hyllningsakten sköt de salut från två kanoner på torget. Det var en akt fylld av symbolik. Nu tillhörde Skånelandskapen Sverige, och innebyggarna hade svurit trohetseden till sin nye konung.

4.

Stortorget fick uppleva mycket av den dynamik och dramatik – ja, också tragik – som det nya regeringsskicket förde med sig för de följande generationerna. Redan i slutet av år 1658, natten mellan den 18 och 19 december, var en sammansvärjning planerad, vilken hade till syfte att återföra Skånelandskapen till Danmark. Den hade ägaren till kalkugnen i Limhamn Bartholomæus Michelsen som huvudman, och det beräknas att ett hundratal malmöbor var beredda att understödja ett militärt kuppanfall med 800 danska soldater riktat mot Malmö. På vindarna låg man beredda och väntade på startsignalen, som aldrig kom. Detta kuppförsök, brukar vi kalla för Malmösammansvärjningen. Det dröjde till april 1659 innan hela sammansvärjningen röjdes för de svenska myndigheterna. De ansvariga togs omgående till fånga och en mycket omfattande politiskt färgad rättegång, administrerad av generalguvernören och med svenska domare och ämbetsmän som rättsliga aktörer, igångsattes. Man kallade domstolen för en *KOMMISSORIALRÄTT*, d v s det var en kommission av politiskt tillsatta ledamöter. Det var en extraordinär domstol, som dömde efter särskilda rättsregler. Det var ett klart angivet undantag i Roskildetraktaten att mål som gällde den svenska kronans överhöghet, skulle avgöras med stöd av svenska lagar. Efter en demonstrativt lång och omfattande rannsakning och rättegång ute på Malmöhus – i vilken man f ö inte drog sig för att använda tortyrredskap för att få fram sanningen – fastställde Karl X Gustaf den 8 december 1659 domarna. Arton av de sammansvurna, bl a borgmästaren Evert Wiltfang, dömdes till döden. Det var dock inte konungens avsikt att alla dessa huvuden skulle rulla. Enligt kungens order skulle endast de tre huvudansvariga avrättas, medan de övriga på avrättningsplatsen skulle få besked om den kungliga nåden. Evert Wiltfang slapp sålunda undan med ett bötesstraff och fick därefter gå i landsflykt. Den 22 december skedde avrättningen på Stortorget. Ett ögonvittne berättar:

"Jag tvivlar inte på, att ni har hört talas om den ångest och bedrövelse, som var här bland folket den 22 december, då de fångna borgarna blev avrättade. Här var ett sådant gråt och skrik, ja jämmerlig klagan, att jag i sanning kan säga, att det ej har varit större jämmer, sedan staden grundades".

Malmösammansvärjningen gav uttryck för stämningen bland befolkningen i Malmö åren omedelbart efter Roskildefreden. Den var klart

antisvensk, och för generalguvernören i Kungshuset vid Stortorget, blev det en viktig uppgift att hålla uppsikt över dessa strömningar, och att arbeta för en långsiktig försvenskning av de nyvunna territorierna.

Det var naturligt att dessa misstankar om antisvenska strömningar kom särskilt klart till uttryck vid tidpunkter då Sverige var i krig med Danmark. Under 1670-talets senare hälft, d v s under det s k Skånsk-danska kriget, förekom ett stort antal kommissorialrätter, tillsatta för att utreda och döma antisvensk verksamhet. Dessa domstolar var politiska domstolar, och man frestas att göra jämförelsen med hur Hitler och nationalsocialisterna under Tredje riket så effektivt som möjligt ville komma åt de politiskt avvikande. Det skedde inte genom ett anlitande av de ordinarie domstolarna utan genom att inrätta specialdomstolar, som t ex Volksgerichtshof, vilka inte störde den ordinarie domstolsverksamheten och till vilka domstolar man också kunde tillsätta tillförlitliga ledamöter.

Den kanske mest kända av dessa kommissorialrätter, är den som avgjorde högförräderimålet mot Jörgen Krabbe 1677. Generalguvernören Fabian von Fersen hade avlidit i sviterna av de skador han fått i försvaret av det belägrade Malmö, så det var hans viceguvernör Göran Sperling, som blev rättens ordförande och tillsammans med nio svenska ämbetsmän "de förnämsta kungliga betjänter, dels adliga, dels andra redliga män, som vid den tiden fanns i Malmö" avgjorde han detta mål. Jörgen Krabbes minne bör ägnas särskild uppmärksamhet i Knutsgillet, till vilken han och hans svågrar Tottarna förärat den ståtliga dryckeskannan i silver. Jörgen Krabbe anklagades för samröre med danskarna, och han nekade själv enständigt till någon sådan gärning, och han försvarade sig tappert inför domstolen, men i mitten av januari nåddes Malmö av Karls XI:s besked att kommissorialrättens dom skulle gå i verkställighet och att Krabbe skulle avrättas.

Onsdagen den 16 januari 1678 tillhör de mera ödesmättade dagarna i Stortorgets historia. Herr Krabbe hade under fängelsetiden på Slottet väl tänkt igenom och förberett sin hädanfärd. Det föreligger en samtida "relation", berättelse, om hur händelserna förlöpte. Efter mässa i kyrkan på Slottet "trinnede" han upp i sin "Careet", som förde honom från Slottet till Torget i staden. När man kom på Västergatan och vid "Kockska huset" skulle köra upp på torget "fattade hand i sinde at ville gaa udaf Careeten, sigende sig at hafue for 16 aar siden hafft sit Brudehus der i gaarden och gaaet ofuer Torfuet did och tilbage igien med solennitet och glede; nu ville hand oc derfra gaa ofuer aller paa Torfuit igien". Men han blev övertalad att sitta kvar i vagnen, som rullade upp på torget till den slutna krets av människor som där församlats för avrättningen. Han såg sig omkring och igenkände bland de många "de fornehme Mænd af Knuds Law, som stoede i en Haab strax inden for Kretzen; dennem gich H:r Baronen lige hen till och tog dem alle i Haand, efftersom hand var Broder med dem i Lawet och tog meget wenligt Afscheed med dennem". Därifrån gick han upp på platsen för avrättningen, vilken var klädd i svart kläde, lämnade genom den kommenderande överstelöjtnanten Liljehöök hälsningar till många av sina vänner, och de som varit fientligt sinnade mot honom gav han sin förlåtelse. Han framhöll också i denna stund att han ansåg sig vara "en Erlig Swensch Mand och Patriot". "Dermed sagde han med synderlig bevægelsse: Adieu, du onde, fule och falsche verden, farvell och bedre dig!" Han meddelade Lilliehöök, att "naar Ieg slaar Henderne och armene fra mig, schal det vere it Lössen, att de (d v s musköterna) schal schiude til, drog saa Hatten ned for Öyene och lessde for sig self, trögte endeligen Henderne höyt sammenknyttet till sit Bryst, suchede och sagde lydeligen: Herre Iesu annamme min Aand! – och atter anden gang ligesaa; tredjegang igientog hand det samma och

"Var Magistraten och en del av det förnämsta borgerskapet uppå rådhuset församlade, då sedan musikanterna denna gången ute på rådhustrappan i sina basuner bläsat, stadssekreteraren i magistratens närvaro framstod och uppläste ett magistratens patent angående julefreden och huru denna höga festen till Gudi till ära firas måste. Quo facto Magistraten och Borgerskapet önskades varannan en fröjdefull jul och lyckosamt påföljande nytt år separerades och uppsköts med rådstugurätten till efter tjugonde dagen jul, att domarepredikan bliver hållen." Detta utdrag ur rådstugurättens dombok för den 24 december 1700 belägger tillämpningen av det plakat över julfreden som utfärdades 1695 och som föreskrev straffskärpning om någon frestades till "Swalg, Dryckenskap och oskickeligt lefwerne sampt kijf, trättor och slagsmål" under julhelgen. Dessa straffsanktioner upphörde under Gustaf III:s tid, men traditionen fortgick och på 1840-talet betraktade stadens historieskrivare J. O. Friberg "julfredens in- och utblåsande" som "ett gammalt, men löjligt bruk." Det hindrar inte malmöborna från att fortfarande anno 1987 – om än i andra former – upprätthålla julinblåsningen på Stortorget. – Teckningen, som vill visa "när julen första gången inblåstes i Malmö" är hämtad från SDS 24.12.1927.

sagde: Herre Iesu annamme (i det samma slog hand armerne och Henderne fra sig och musqueterne schiöd till och treffede, saa hand hellede strax bag ofuer Stoelen, dog mand hörte endnu den sidste blabren i Halssen af det han hade begynt) – min Aand!. Derinom segnede hand med dend höyre side och falt saa sagtelig af Stolen ned paa Iorden och hafde saa udgifuit sin Aand udi Guds Haand." Allt på tidens skånska nedtecknat av prästerna Nicolaus Hambræus och Wilhelm Laurenberg i Malmö. Enligt Jörgen Krabbes egen önskan togs därefter hans lekamen omhand av de

förnämsta av borgerskapet i S:t Knutsgillet. Han hade också uttryckt önskan om att St. Knuts klockor "maa ringe 3 Timer effter min död".

Låt alltså Knutsklockans spröda klang från S:t Petrikyrka klinga ut över Stortorget, som ett sista ackord från den övergångstid, som måste ha varit mycket smärtsam för malmöborna.

5.

Med försvenskningen kom ny kyrkoordning, nytt rättsvägen, nya lagar och nya seder. Redan under skånsk-danska kriget vidtogs åtgärder för att harmoniera svensk och skånsk stadsförvaltning. Antalet borgmästare reducerades från fyra till två, en *justitieborgmästare* skulle handha rättsskipningen och en *politieborgmästare* de administrativa uppgifterna. Redan då föreskrevs också att man vid inträffade vakanser i magistraten skulle tillsätta "infödda svenskar, men icke danska eller skånska män". 1680-talet är en viktig brytningspunkt för försvenskningen. Från och med oktober 1683 började svensk lag och svensk rättegångsordning att tillämpas, och den vikt man från den svenska regeringens sida lade vid denna fråga framgår av att man inrättade en särskild tjänst som *justitiepresident* vid rättsväsendet i Malmö. Innehavaren Göran Palm (adlad Gyllenpalm) hade – symptomatiskt nog – ett förflutet i det Skånska generalguvernementet.

Här skall endast pekas på ytterligare en i sig obetydlig försvenskningsåtgärd, som vi fortfarande lever med, nämligen julinblåsningen från rådhusets balustrad, som symboliserade att *JULFRED* lystes över staden. Det innebar, att den som bröt mot julfredens bestämmelser skulle straffas särskilt hårt för sina gärningar. Det var under justitieborgmästaren Bengt Seths tid som borgmästare i Malmö på 1690-talet, som han införde nya ordningsföreskrifter för rådstugan. Seth menade, att man skulle tillämpa de regler som gällde för Stockholms stads styrelse. Och det är från denna tid som magistraten också började inleda året med en s k rådstugupredikan och avsluta det med julfredens kungörande. Att julfreden skulle kungöras med musik förutsattes redan år 1700, då det protokollfördes i domboken att musikanter genom musik i sina basuner hade bidragit till att ge händelsen solennitet.

6.

Julfreden var i hög grad en realitet för livet i Malmö tre veckor varje år. Ett exempel härpå skall här lämnas. Vid sextiden på kvällen den 11 januari 1725 uppstod en häftig ordväxling i handelsmannen Petter Colldeweijs ölstuga vid hörnet av Kompanigatan och Stortorget, d v s i det "Preislerska huset". Hovrättskommissarien Carl Herslof – i rakt nedstigande led släkt med sin från malmöitiska etermedia välkände namne – och den lybske köpmannen Johan Adolph Lamp skällde varandra för "hundsvått" och "canallie", och det var nära att blottade värjeklingor hade speglat sig i ölkrusen när Herslof tilltalade sin vederpart med orden:

– Jag vill låta min pojke piska upp Dig, ty jag håller mig själv för god därtill!

En av åskådarna i ölstugan kommenterade situationen så, att "ehuruwähl mången lärer hafwa fått huden full af hugg för långt mindre, blef dett dock intet mehra," för inte bara husvärden Colldeweij utan också de båda rådmännen Niklas Buscher och Johan Sommelius, som båda funnit vägen till ölstugan efter dagens arbete på rådstugan, skyndade till och påminde de bråkande om den rådande *"juhlefreden"*. Det var ett argument som bet, ty snart lägrade sig åter lugnet i ölstugan.

Men när krogbesökarna kom ut i den friska luften på Stortorget så kom stridviljan fram igen. Jag hade naturligtvis inte kunnat ge er en massa detaljer om just detta av de otaliga slagsmål som

genom seklerna ägt rum på Stortorget i Malmö, om jag inte själv hade olösta växlar i det här mycket speciella slagsmålet som ägde rum denna januarikväll 1725 på Stortorget. Min ömkansvärda farfars farfars farfars farbror, fänriken vid det Adlerfeldtska garnisonsregementet i Malmö, Andreas Laurentiae Moderus, blev nämligen å det olyckligaste indragen i samma slagsmål, vilket inte enbart åsamkade honom långvarig ohälsa (inte minst vid väderskiften) utan också processer, som inrymde 80 förhandlingsdagar fördelade på fyra och halvt år. Det är således mer som ett demonstrativt exempel på samtidens rättegångsväsende än en vädjan om medömkan med den gamle fänriken som gör att jag lyfter fram honom i detta sammanhang.

Nu tillbaka till de uppblossande aggressionerna mellan Herslof och Lamp. Herslow rusade fram med blottad värja och skrek:

– Nu skall du få explication, Du canallie.

Därefter började han att hugga Lamp med sin värja över högra armen. När Lamp då drog sig tillbaka några steg för att kunna dra ut sin värja i försvar gjorde fänrik Moderus sin entré på scenen. Han hade – står det i protokollet – dessförinnan "*salve honori* stått bredvid och kastat sitt vatten," och ädelmodigt, för att förhindra att slagmålet skall få ödesdiger utgång gick han nu emellan de båda combattanterna. Enligt egen uppgift hade Moderus "med oblåttad värja och hatten under armen" sökt föra Herslof bort ifrån sig. (Enligt Herslof skulle Moderus däremot ha dragit sin värja mot honom och utbrustit: "– Jag skall låta Dig känna att jag är fänrik!") Då dök en annan perukprydd aktör upp på scenen, nämligen en av tidens mera kända malmköpmän. Han hette Lars Hammarlund, och han kom nu hemifrån sin gård vid Stortorgets sydvästra hörn. Hammarlund hade också tillhört sällskapet hos Colldeweij och där uppträtt både berusat och stökigt. Han började nu att slåss med en träpåk eller "knyppel," först på Lamp så att han tappade värjan. Snabbt tog han upp Lamps värja och började anfalla Moderus med densamma. Med ett par tre välriktade slag över ryggen fick han Moderus att ramla omkull, och denne fick medan han låg på rygg ytterligare slag på sig. Ropen på vakt: "Gewalt, gewalt!" klingade ut över torget och från högvaktsbyggnaden på torgets västra sida kom en patrull snabbt till platsen. Fänriken Moderus återfanns nedsölad av blod, fältskärer tillkallades och den slagne bars hem till sin bostad. Länge efteråt talade man om denne händelse, "den uptände Olyckan - - - som warit hela staden kunnog och af folk i sängarne blifvit hörd". Malmö var vid den tiden förvisso en liten stad.

Nu började det rättsliga efterspelet till slagsmålet, och det är ett pedagogiskt och instruktivt exempel för att förstå hur rättegångsväsendet fungerade i Malmö på 1700-talet. Vid Stortorget fanns vid denna tid fyra domstolar. Dels fanns det två allmänna stadsdomstolar i rådhuset. Det var *KÄMNERSRÄTTEN,* i vilken en av stadens rådmän var "Praeses" (ordförande). Den utförde rannsakningar i brottmål och avgjorde också bagatellbrott och enklare civilmål. Den centrala instansen var *RÅDSTUGURÄTTEN,* i vilken justitieborgmästaren dömde tillsammans med rådmännen. Nästa rättsinstans var fram till 11820 Göta hovrätt i Jönköping. Sedan fanns det i högvaktsbyggnaden, som uppfördes på torgets västra sida åren efter Roskildefreden, också en rättegångslokal. Den byggnaden revs först 1795 och här avgjordes de mål, i vilka den militära personalen berördes. Också här fanns två instanser, dels en *REGEMENTSKRIGSRÄTT* som underrätt och dels en överrätt, *GENERALKRIGSRÄTT.* Redan från 1670-talet och ett sekel framöver fanns det särskilda tjänstemän med juridisk kompetens, som handlade och följde denna militärrättsliga verksamhet. Det var å ena sidan regementsauditören och generalauditören, som satt i respektive domstol. Å andra sidan fanns det också en särskild militär åklagare, en militiefiscal. Den förste i raden av dessa

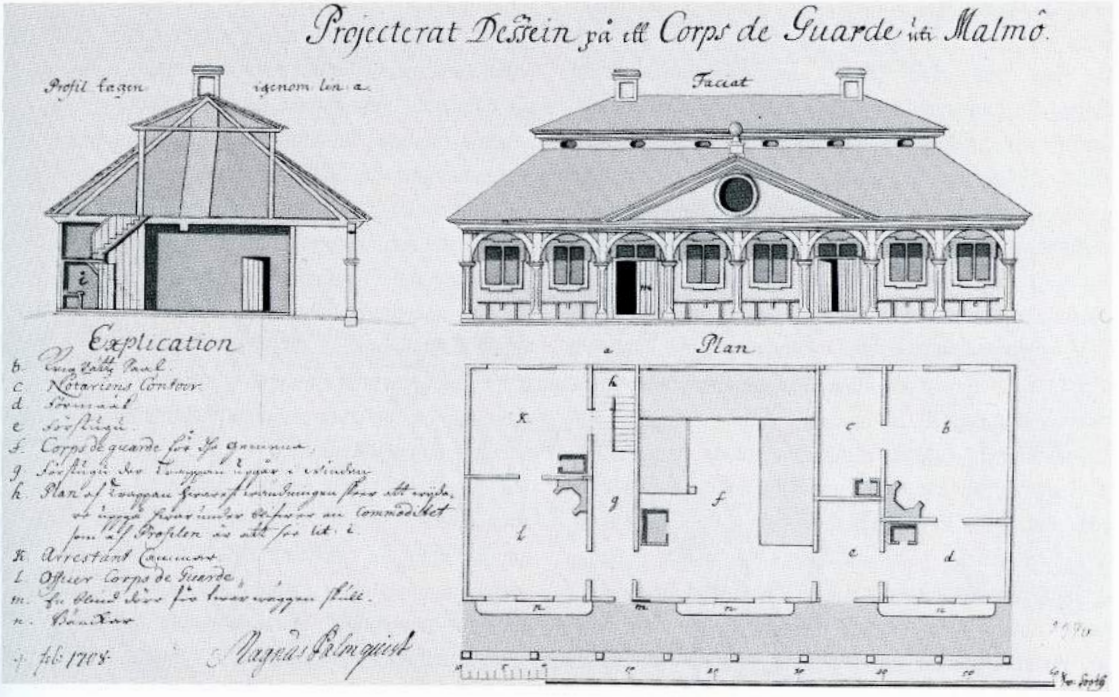

Denna akvarellerade tuschteckning, ett av generalkvartermästaren, friherre Magnus Palmquist "Projecterat Dessein på ett Corps de Guarde uti Malmö," bevaras i Krigsarkivet. Med någon justering kom denna byggnad till utförande, och det var i denna byggnad som krigsrättsförhandlingen mot Andreas Moderus ägde rum och i vilken jesuiten Johan Ring förvarades i arrestkammaren.

tjänstemän var fö åklagare i målet mot Jörgen Krabbe.

Andreas Moderus åtalades naturligtvis inför regementskrigsrätten för att han "81 steg från Högvakten och flygande phana" dragit sin värja och Carl Herslof framställde målsägandeanspråk mot Moderus för sveda och värk. Moderus å sin sida hade naturligen också motsvarande anspråk mot både Herslof och Lars Hammarlund. 500 riksdaler ville han ha i sveda och värk och 80 riksdaler i ersättning för fältskärskostnaderna. I månader låg Moderus till sängs och han företrädes i domstolen av ett ombud, den avdankade auditören Wollmar Bökman. När målet på försommaren 1725 avgjordes konstaterade regementskrigsrätten, att den inte ansåg sig kunna avgöra brottmålet utan hänsköt det till överinstansen, generalkrigsrätten, för avgörande. Och i skadeståndsfrågan förklarade domstolen att dessa mål rimligen inte lydde under "denna rättens jurisdiction." Parterna hänvisades istället till Rådstugurätten på andra sidan Stortorget med sina krav.

Generalkrigsrätten friade omsider Moderus från ansvar i mars 1726 och därefter började tvistemålet på rådstugan, först i kämnersrätten under åren 1726-27 och sedan i Rådstugurätten fram till juli 1729. Genom felaktigt formulerande yrkanden och utan något kompetent biträde, så fick Moderus efter fyra och ett halvt års förhandlingar

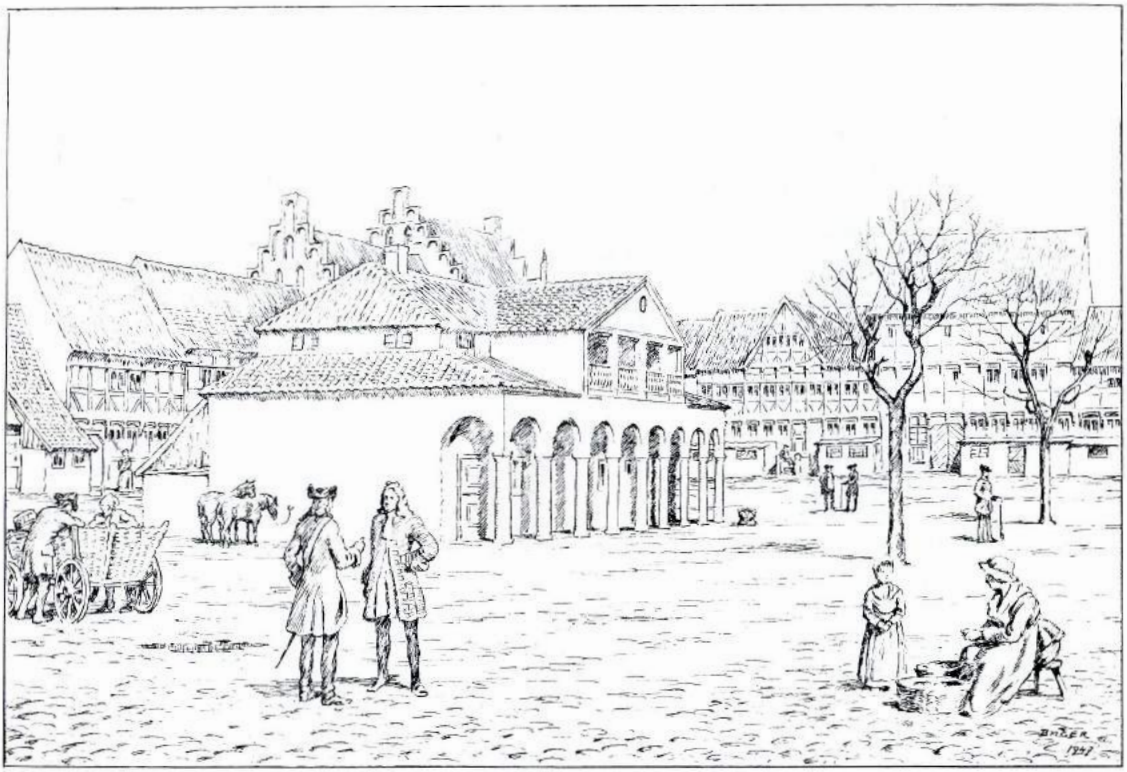

Och på denna rekonstruktion av Einar Bager får vi en föreställning om hur "Stortorget med högvakten på 1700-talet" tedde sig. Hur högvaktsbyggnaden såg ut och efterhand förföll ger oss bevarade syneinstrument goda kunskaper om. Borgmästaren Halling berättar i sina minnen att byggnaden revs 1795. "Många gräto dervid, andra gladde sig åt att få en vanprydnad undanröjd från det annars så vackra torget," skriver Halling.

Hammarlund fälld att betala honom 20 Marker Smt, medan av de målsägandekrav på 1.000-tals Rdlr, som han uppställt endast bifölls med ca 50 Rdlr. Konsekvenserna av detta slagsmål på Stortorget visar således mer på ett för parterna dåligt fungerande rättegångsväsende än på följderna av för mycket ölkonsumtion på Stortorgets många ölkrogar och källare.

7.

Några år senare var Högvakten på nytt i fokus för Malmöbornas intresse. Den 1 maj 1735 rapporterade landshövdingen Johan Cronman till K.Mt att han i enlighet med Kunglig skrivelse den 17 april låtit efterspana den av jesuiten Johannes Galdenblad i Linz utsände agent, som haft till uppdrag att från Alingsås till Galdenblads jesuitskola i Linz i Österrike, Collegium Nordicum,

utsmuggla unga svenska studenter. Agenten hade ertappats i Helsingborg när han förklädd "i grå grofva resekläder med rödt foder under, (en) gammal brun peruque och en hirtsfänger" sökte ta sig över Öresund. Han placerades av landshövdingen först i civil arrest och därefter på högvakten, i avvaktan på vidare order från K.Mts sida. Det var naturligtvis en stor händelse att det till staden hade kommit en förklädd jesuit. Fortfarande betraktades dessa religionsutövare med den största skepsis – i all synnerhet som deras syften uppenbarligen var att förleda den svenska ungdomen till den förbjudna katolska läran. Den rättsregel, som hölls fram var antagen på riksdagen i Örebro 1617. I den stadgades (p.8) bland annat, "att hwilken Fader, Förmyndare el:r Förwant som råder sin Sohn eller Släcktingar, att begifwa sig uti något jesuitiskt eller andra papistiske collegio, han skall, där sådant blifwer öfwertyget förvisas ur landet och hafwa sitt jordegodz förbrutit under näste fränder."

Landshövdingen kunde rapportera att den anhållen jesuiten egentligen hette Johan Ring även om han presenterat sig under falskt namn, Johan Henric Niberöd. Han upptärdde normalt endast i jesuitkläder, men han erkände att han förklätt sig inför sin missionsresa "på det han icke måtte igenkännas". Nu kom han närmast från Alingsås, varifrån han i hast måst bege sig sedan K.M:t hade fått upp spåret på honom. Han hade fått två studenter med sig på resan; de hette Anders Bagge och Thomas Bennet. De var 20 respektive 13 år gamla och var söner till anställda vid "fabriquen" i Alingsås. I en panisk flykt sökte Ring och studenterna komma över gränsen, men Ring hade blivit igenkänd. Två gånger tidigare hade han blivit utvisad ur landet för denna form av studentsmuggling, och nu var det tredje gången gillt.

Ring sattes i högvakten och studenterna hölls i civil arrest medan ärendet på K.M:ts uppdrag utreddes. Studenternas peregrinationsresa till Österrike avlystes. Man kunde från myndigheternas sida konstatera, att i synnerhet Bennets kristendomskunskap var skral och det var att "befruchta, det desse ynglingar, genom Jesuiternas illfundigheter, till affall snart skulle vara öfvertalde och förledde." Under hösten 1735 hölls rannsakning med Johan Ring vid Rådstugurätten inför borgmästaren Josias Hegardt och hans rådmän. Handlingarna skickades därefter upp till Göta hovrätt, som i januari 1736 efter omfattande överläggningar under åberopande av flera 1600-talsförordningar beslöt att Johan Ring skulle böta 300 Riksdaler Silvermynt till *pios usus* och Jönköpings stads avbrända skolas upprättande. Skulle han inte förmås erlägga böterna, skulle han "i anseende till dess ålder samt redan utståndne arrest, i stället - - - afstraffas med 14 dagars böter vid vatten och bröd, samt därefter under behörig vakt och säkerhet att drifvas utur riket, med åtvarning ock antydan" att om han understod sig återkomma i riket var han förfallen till livstids fängelse. Utslaget underställdes K.Mt, som fastställde detsamma, och även om den österrikiska beckickningen i Stockholm erbjöd sig att erlägga böterna, så avslog Ring själv det erbjudandet. "Under föregifvande huru en Jesuit efter dess ordensregler icke kan hafva någon egendom utan kläder och föda," så utstod Johan Ring straffet på Malmö slott varefter han omgående transporterades till Helsingborg, varifrån kommendanten P. Lannerstierna utförde landshövdingens order att "till danska sidan öfversätta Pater Ring, med antydan vid passets aflefwererande till honom om dess resas befordran till Lintz i Österrike att ej mera understå sig hit i riket inkomma så kärt honom wore lifstids fängelse att undfly." Johan Ring kunde andas ut. Ett halvsekel tidigare hade säkerligen den svenska rättvisans företrädare slagit till än mycket hårdare.

Ur ett rättshistoriskt perspektiv är detta mål mycket intressant. Det är (som Arne Palmqvist visar i sin avhandling) det första mål där man

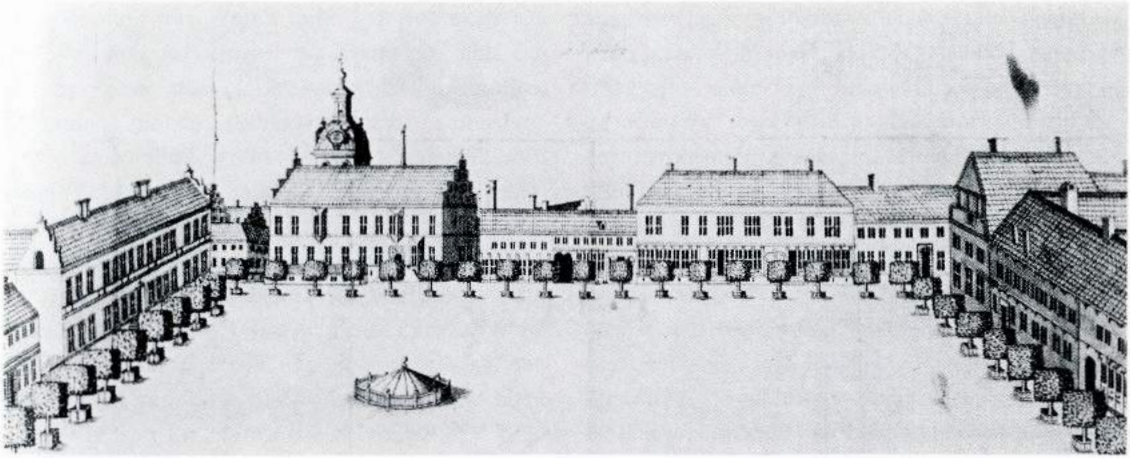

Matthias Flensburgs lavering "Malmö Stortorg" från 1804 visar enligt egen uppgift "Stortorgets äldre byggnadshistoria i koncentrat." Det är med andra ord en rekonstruktion, men de klippta lindarna, som Linné redan nämnde i sin Skånska resa 1749 överensstämmer sannolikt med Flensburgs egen bild av torget. – Chapmanskolans bibliotek, Karlskrona.

från domstolarnas sida intar en mera liberal inställning till dem som avvek från den lutherska statsreligionen. Pietismen började vinna insteg och den religiösa toleransen började komma till uttryck. Ett rättsfall rannsakat vid Stortorget i Malmö förebådade således i upplysningens anda en ny tid.

8.

I Europa vaknade man upp till en ny tid genom Franska revolutionen. Förändringen skapade social oro runt om i Europa och också i Malmö. Borgmästaren CARL CHRISTIAN HALLING har i sina *"Minnen"* beskrivit hur han som 9-åring upplevde det s k "brödupploppet" i december 1799. En söndagskväll i december detta år arrangerades en välbesökt "dansassemblée" på Knutssalen i rådhuset, som på den tiden användes "för stadens alla offentliga samkväm." Knutssalen låg på den tiden i rådhusets bottenvåning och skildes endast genom en förstuga från stadshäktet, dit en nitisk stadsfiskal just vid denna tid införskaffat sin egen dräng "som visat sturskhet och hotat våldföra sig på honom såsom husbonde."

"Aftonen var mörk", skriver Halling, "Ingen lykta upplyste då torg eller gator. Omkring klockan 7 började mycket sorl höras på torget, men ingen uppmärksamhet fästades dervid, förrän berättelse inlopp till Knutssalen, att den på torget församlade folkmassan inträngt i rådhusförstugan och utan att hindras af den der posterade militärvakten, genombrutit muren till fängelset samt derur utsläppt den häktade drängen." De förde honom över torget och ner till stranden vid Högvakten – som då låg ungefär vid nuvarande Frans Suell-statyn – och sattes i en båt, som förde honom över till danska sidan. Under tiden hade folkmassan ökat betydligt, och den beslöt till en början att slå sönder alla fönster i stadsfiskalens hus dels vid Torget och dels vid Västergatan. Men därefter ersattes folkmassans omtanke om drängens väl och stadsfiskalens ve av klagomål på de alltför höga brödpriserna; "härom hördes snart höga rop ända in i danssalen, der stadens honora-

tiores jemte andra befunno sig." Plötsligt for en "väldig sten" genom fönstret in i Knutssalen, och den tjänsteförrättande stadsfiskalen Elis Möller sändes ned på torget för att återställa ordningen. Han kom tillbaka med "sönderklufven hatt och förklarade sig oförmögen att uppfylla uppdraget, särdeles som folket tycktes hafva medhåll af garnisonsmanskapet. En allmän förskräckelse intog då hela sällskapet på salen. Flera bland damerna afsvimmade." Den som lyckades gjuta olja på vågorna var rådmannen, och den sedermera så beryktade borgmästaren Nordlindh "som stod i särdeles gunst hos gemene man." Han förmådde "folket att skingra sig och låta danssällskapet i fred begifva sig hem, hvarefter allt blef tyst kl. 11 på aftonen." De Hallingska minnenas autencitet kan – med undantag av de dånande damerna och det Nordlindhska ingreppet – bestyrkas av kämnersrättens rannsakningsprotokoll.

Söndagskvällens upplopp fick sin fortsättning påföljande dag. Kommendanten Gyllenborg ville draga fram artilleriet på torget, och nog visste malmöborna vad det innebar. Så sent som i november samma år, hade Gyllenborg demonstrerat artilleriets ljudliga krafter, genom att i anledning av kronprinsens (sedermera prinsen av Vasas) födelse avlossa 512 istället för 256 salutskott. (Han hade missuppfattat orden "256 kanonskott i tvenne omgångar," man sköt salut från middagstiden till sena aftonen, kanonerna gick varma och pjässervisen "blef till lif och lemmar mer eller mindre skadade.") Men vice landshövdingen Erik Toll lyckades tillfälligt dämpa sinnena hos upprorsmännen, genom att utlova att säd och viktualier därefter skulle saluföras på torget, och även om så skedde så flammade oron upp på nytt påföljande dag, då handelsmännen på väg hem – efter att ha beslutat om prissänkningar vid ett sammanträde på rådhuset – förföljdes och malträterades av orosstiftarna.

Det rättsliga efterspelet resulterade i att fyra soldater, som utpekades som ledare, dömdes till döden för uppvigling, medan några arbetskarlar dömdes till spöslitning och två kvinnor till ris. Fortfarande och fram till 1800-talets mitt tillämpades kroppsstraffen i strafftillämpningen – och exekverades på Stortorget. Även om dödsstraffen för de fyra ändrades av K.Mt till spöslitning och livstids arbete vid ankarsmedjan i Karlskrona, så innebar de en markering på hur allvarligt man såg på det inträffade.

Brödupploppet i Malmö 1799 är bara ett exempel bland många på hur Torget under 1800-talets första hälft blev centrum för missnöjesförklaringar både från de nödlidandes och från revolterande ungdomars sida. OLLE HELANDER pekar i *Malmö stads historia* på fattigfolket på värnarna som potentiella klagande, och LARS EDGREN exemplifierar med malmölärlingarnas ofria fostran på hur den tidens "ungdomskultur" resulterade i uppträden och oroligheter på både gator och torg. När en betjänt en söndagskväll i september 1817 slog en lärling blev följden att han på måndagen – som var marknadsdag – utsattes för hämnd av en större grupp lärlingar. Också denna gång var det borgmästaren Nordlindh, som fick ge sig ut på stan och gripa några lärlingar. Den gången dömdes 13 lärlingar för orosstiftan under marknadskvällen. Det är mot denna bakgrund, de sociala motsättningarna och den ungdomliga revoltandan, man skall se de stora lantarbetaroroligheterna 1811 som resulterade i det s k Klågerupsupproret. Oron var stor för att Malmö skulle bli målet för de upproriska, men den gången gick konflikten "värdshus förbi."

9.

"Med år 1803 ingick början till den för Malmö stad och hela Skåne viktigaste epok under detta århundrade," skrev HALLING fortsättningsvis i sina *Minnen*. I början av det året inrättades den

för Malmö historia så ödesdigra "Malmö Diskont" (K.stadga 15.2.1803) och någon månad senare infördes enskiftesreformen i Skåne (K. Förordn. 31.3.1803). Samma år kom Malmö också att stå i centrum för storpolitiska överläggningar och beslut. FREDEN I MALMÖ 1803 bildar slutpunkten på ett stycke svensk stormaktshistoria. De napoleonska krigen innebar slutet för de svenska provinserna i Tyskland. Gustaf IV Adolfs ekonomiska politik krävde tributer och ett sätt blev att pantförskriva staden Wismar i hertigdömet Mecklenburg-Schwerin. Den lilla staden med sina 6.000 innevånare hade tillförts Sverige genom Westfaliska freden 1648 och nu blev den en bricka i kungens utrikespolitik och för hans ekonomiska manövrer. Den 26 juni 1803 sammanträffade på residenset befullmäktigade representanter för den svenska kronan och den mecklenburgiske hertigen. Sverige representerades bl a av generalguvernören Toll och kabinettsekreteraren G. Lagerbjelke. De undertecknade en konvention, varmed staden Wismar jämte Poel och Neukloster överlämnades som hypotek (säkerhet) för ett lån å 1.250.000 Rdlr hamburger banko. Uppgörelsen formulerades som en förpantning av provinsen på 100 år, men i själva verket var det en försäljning. Ingendera parterna övervägde att i framtiden göra anspråk på lösningsrätten, i all synnerhet som summan ett sekel senare skulle ha förräntats till ett 20 gånger så stort kapitalbelopp. Av sin samtid betraktades denna uppgörelse som ett exempel på "en ny våldshandling af den despotiske konungen." (Ludvig B. Falkman, Minnen, s. 428)

Att förhandlingarna förlades till Malmö var säkerligen en markering av Gustav IV Adolf som fattat ett starkt tycke för staden, och som vid besök i staden låtit förstå, att han funderade på att göra Malmö till en andra huvudstad. De storvulna planerna kombinerade med stadens utveckling skapade ett nytt torg, uppkallat efter honom. I augusti 1805 förklarade monarken att det planerade torget fick taga namnet Gustav Adolfs torg – och två år senare var det en realitet.

10.

Från 1800-talets början kom en ny byggnad vid Stortorget att stå i händelsernas centrum, nämligen den fastighet vi i dag kallar det Berghska huset. Huset ägdes vid denna tid av borgmästaren och kommerserådet Carl Magnus Nordlindh. Han var en glänsande och representativ borgmästare. När han 1805 valdes och erhöll K.M:ts fullmakt på borgmästareämbetet ställde han till med kalas i Knutssalen för 174 personer. Det skålades och hölls tal – inte minst av Nordlindh själv "hvilken höll ett för tillfället passande tal, hvarvid han, ej mindre än alla, som värdera dess medborgerliga tänkesätt, voro på det högsta rörda. Om aftonen var supé och först klockan 1 på natten åtskilldes alla glada och nöjda, då borgmästaren af en talrik skara af borgerskapet, under musik och fröjderop, ledsagades till sitt hus." Hans storvulna borgmästareroll underströks av att han "lät göra och vid högtidliga tillfällen bar en med flera guldbroderier försedd uniform." Det stack många i ögonen, och kommerserådet Suell, menade att staden hade haft många utmärkta borgmästare genom åren "men att dessa dock icke hållit sig för goda, att vara lika enkelt klädda som borgerskapet." Den representative borgmästaren spelade naturligen också en viktig roll både "offentligen och obemärkt" i det hovliv som odlades under Gustaf IV Adolfs flertaliga besök i staden. Det byggdes över Kansligatan en täckt gång mellan residenset och den Nordlindhska fastigheten, vilket bokstavligt markerade de goda relationerna mellan konung och borgmästare. Nya tider började blåsa när kungen störtades 1809, och med honom "erkegustavianen," generalguvernören

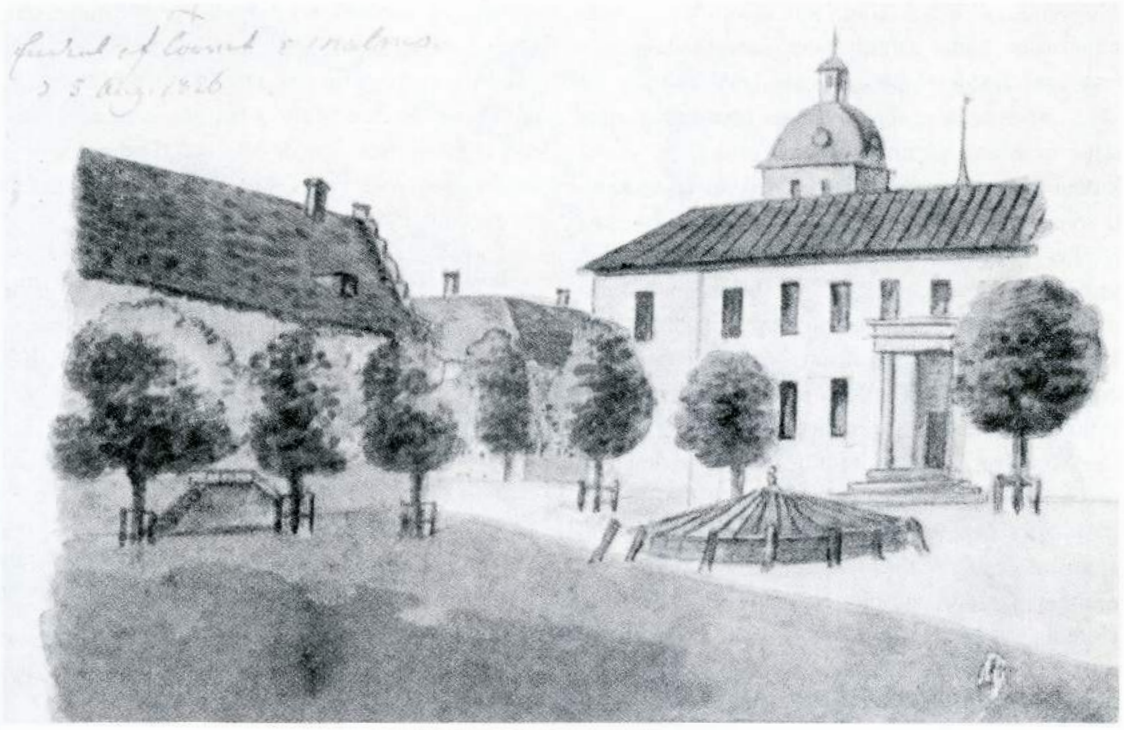

Det nordöstra hörnet av Stortorget stod bokstavligen i centrum för de politiska händelserna i Malmö under 1800-talets första decennier. Denna akvarell av den danske assessorn Ole Jørgen Rawert från sommaren 1826 ger oss en av lindarnas lummiga grönska dominerad bild med residenset, där Gustaf IV Adolf vistades vid några tillfällen under seklets första år, med det numera sk Berghska huset – platsen för Malmö Diskont och borgmästaren Norlindhs bostad –, och med rådhuset i den nya gestalning som det fått genom hovkonduktören Anders Sundströms nyklassiska fasad från 1812-13. – Det Kongelige Bibliothek, Köpenhamn.

Toll, och det vi minns av Nordlindh är inte den glansfulla borgmästarerollen, som han i många stycken uppbar med den äran, utan istället den som direktör och ledare för den skandalomsusade bankrörelsen "Malmö Diskont," som drevs i den Nordlindhska fastigheten. Hela denna ekonomiska "Fermenta"-affär på sin tid är alltför välkänd för att här närmare utvecklas. Men den betydelse detta ekonomiska débacle hade, inte bara för de direkt inblandade, får inte underskattas. Det totalt lamslog hela stadens näring och verksamhet från den lördag den 4 oktober 1817 då budet kom från Stockholm att huvudaktörerna skulle häktas.

"Lördagsaftonen var hemsk," skriver Halling i sina minnen. "Ännu om söndagen rådde en djup tystnad i hela staden. Även de fria hade mistat hågen att visa sig. Staden var försänkt i sorg, dels över vad som redan hänt, dels av fruktan för vad som vidare förestod." På måndagsmorgonen samlades näringsidkarna i stan självmant på Stortorget för att rådslå. Nästan all rörelse hade hejdats "genom" oanvändbarheten av det huvudsakliga bytesmedlet, diskontens utelöpande (sedlar), och omöjligheten att med desamma omsätta och inbetala diskontlån, som envar den tiden hade att vigilera."

Borgmästaren Nordlindh fick såsom sjuklig sitta i husarrest under militär bevakning medan det i rask takt gjordes ombyggnader i rådhuset för att skapa arrestlokaler för de övriga huvudansvariga, allt i avvaktan på att rättegångsförfarandet skulle kunna börja. Stadsbokhålleriet, inkvarteringskammaren och hallstämplingen flyttades från sina lokaler på bottenvåningen i rådhuset en trappa upp. Man satte in järngaller i fönsterna i rummen, och här fick rådmännen Björkman och Falkman var sitt arrestrum, medan tre av de andra medansvariga sattes i ett tredje rum gemensamt. En särskild ordförande, häradshövdingen A. H. Almqvist förordnades för rådstugurätten och den började sin undersökning den 25.10.1817 och avslutades den 9.1.1818. När rannsakningen var slut förflyttades de tilltalade till citadellet som allmänt häkte. Ordföranden Almqvist blev överröstad av de egna rådmännen – det säger en del om stämningarna i staden vid tillfället. Först i början av 1819 kom K.Mts utslag. Borgmästare Nordlindh, rådmännen Bjrökman och Henrik Falkman, dömdes bl a till skamstraff – de skulle stå i halsjärn på Malmö stortorg i två timmar och därefter hållas till arbete på Varbergs fästning i fem, fem resp två år. Det ändrades så att de fick sitta i Malmö, och Halling skriver, att "de dock om dagarna fingo vistas i staden." Efter strafftiden drog sig Nordlindh tillbaka "i största enslighet omgifven af sina närmaste anförvandter - - Ingen enskild blef på honom eller Falkman lidande." Också den välansedda malmöfamiljen Falkman kom att drabbas hårt genom Diskontaffären. Henrik Falkmans barn har sedermera skrivit om detta i sina minnesanteckningar, främst generaldirektören LUDVIG BERCKHAN FALKMAN, som också som rådman i Malmö på 1840-talet sökte sona faderns brott genom sin egen gärning och karriär. Förtroendet för familjen såg han återupprättat genom valet av honom till rådman.

En avgörande konsekvens fick Malmö diskonts tragiska öde för staden. När Carl XIV Johan i januari 1820 beslöt att bryta ut de skånska landskapen från Göta hovrätts jurisdiktionsområde och tillskapa en Hovrätt över Skåne och Blekinge, ja, då ansågs inte Malmö lämplig som domstolsort. Fortfarande ringde Esaias Tegnérs ord i sorgedikten vöer Frans Suell 1817 i det allmänna medvetandet:

Lycklig den, som hvilar derinunder,
innan landets sorgespel spelts ut,
innan Sundets våg med ensligt dunder
brytes mot en öde strand till slut.

Öfvengifven står Din stad och öde.
Låt oss bedja till din himmel opp!
Låt oss ännu hoppas på de döde;
till de lefvande står ej vårt hopp.

Hoppet stod istället till Kristianstad, med ett välansett artilleriregemente som gett landet rykte och anseende, och med det för kungen välbekanta Bäckaskog i behaglig närhet. Malmö fick bida sin tid.

11.

Stortorget hade ju alltsedan 1500-talet varit exekutionsplats för såväl kropps- och skamstraff som dödsstraff. Exempel härpå har redan givits i framställningen. På 1800-talets första hälft blev straffformerna föremål för en omfattande revision. framför allt kom kropps- och skamstraffen att försvinna från rättstillämpningen. Men bl a genom LUDVIG BERCKAN FALKMANS *Minnen* har vi ett antal samtida ögonblicksbilder nedtecknade av hur straffverkställigheten på Stortorget gick till.

Ett vanligt militärrättsligt straff var *gatulopp* som verkställdes mitt på Stortorget. Det vanligaste var att 300 man ställdes upp i en "gatuloppsparad" försedda envar med ett långt spö på två led, och med blottad rygg skulle därefter delinkventen springa genom leden. När han sprang ena vägen skulle ena ledet slå och när han sprang tillbaka det andra. "Slogo de hårdt, det de, man kan säga, endast ogärna och undantagsvis

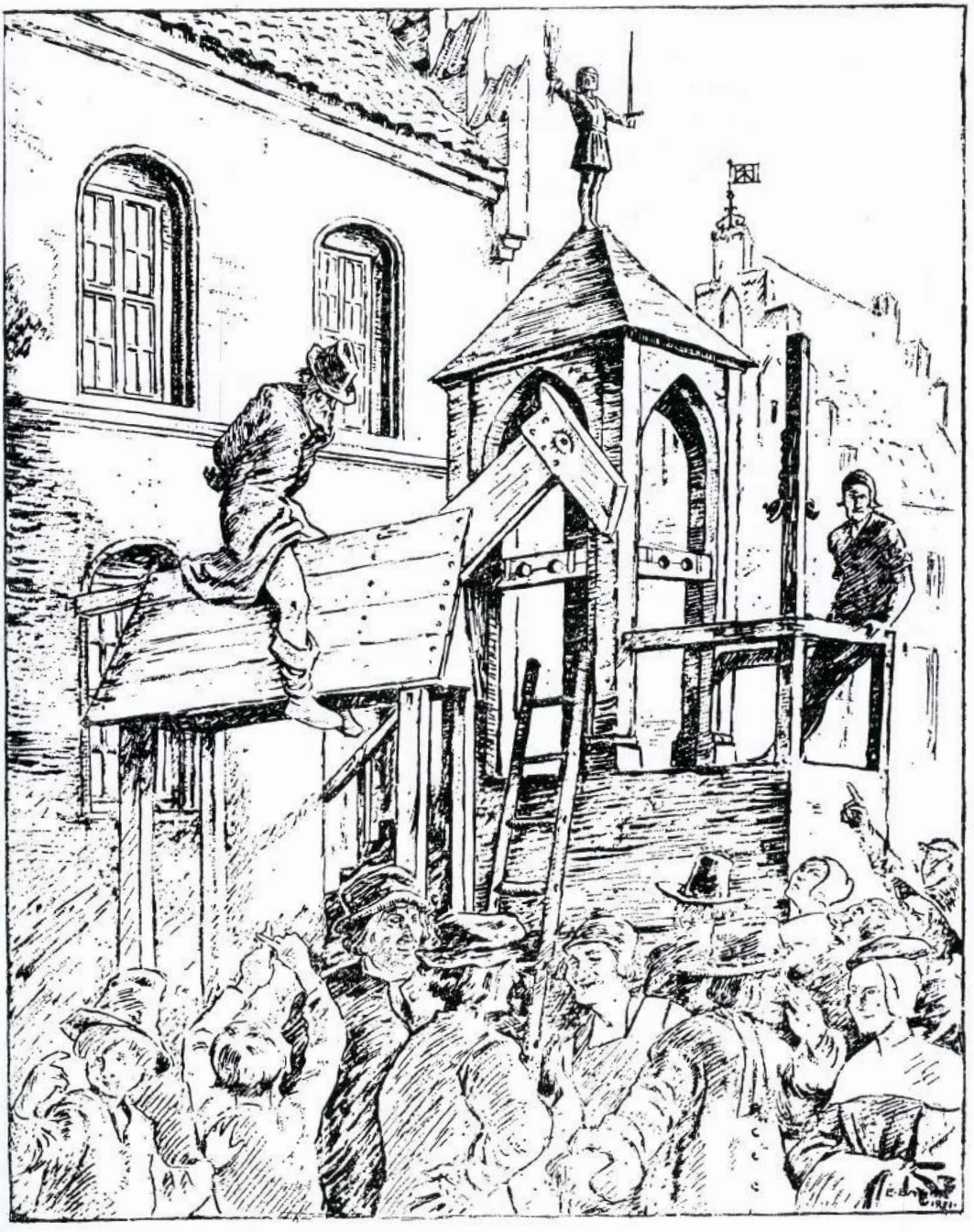

Bland Einar Bagers många kulturhistoriska bilder från Malmö i gången tid finner vi också några "rättshistoriska" bilder. Denna bild visar trähästen och kåken framför rådhuset vid 1600-talets mitt. så sent som 1819 stadgades, att försumliga nattväktare skulle avstraffas genom att rida den s k "trädhästen" och 1850 dömde K.M:t en handlande, som rymt från sina fordringsägare till "att ställas för en påle i halsjärn på Malmö torg."

gjorde, så rann delinqventens blod redan efter första hvarfvets slut," mindes Ludvig B. Falkman (s. 263). Genom en förordning 26.11.1812 avskaffades gatuloppet och ersattes med ett annat kroppsstraff, prygelstraffet, som i sin tur avskaffades 1868 genom den då nya strafflagen för krigsmakten.

I den allmänna rättstillämpningen var fram till 1850-talets början spö- och risstraffet mycket vanligt förekommande. Ludvig B. Falkman skrev om det i sina minnen:

"Under min Malmötid fanns ej någon i jorden fäst straffpåle, utan en flyttbar, hvilken uppställdes på Stora torget midt för rådhustrappan, då någon skulle stå vid densamma för att skämmas, - - -. Mycket ofta såg jag spöstraffet verkställas. Brottslingen aftog sina öfverkläder och sin skjorta samt ikläddes (ett lifstycke av läder, fodradt vintertiden med ludet skinn eller ylletyg och så förfärdigadt, att axelbladen och öfre delen af ryggen voro blottade, men sidor, mage och bröst skyddade). Hans händer infördes i löst tillskrufvade handklofvar, hvilka sutto i nedre ändan af en vid öfre delen af pålen anbragt jernkedja, medelst hvilken han, med kroppens framsida vänd mot pålen, af profossen så högt upphissades, att endast hans tåspetsar nådde marken". Vid pålens fot lågo parvis det antal öfver 4 fot långa, fina, smidiga spön, med hvilka han skulle afstraffas. - - - Profossen slog tre slag med hvarje par spö, kastade bort dem och upptog nya, undan för undan till dess det bestämda antalet utdelats. Brottslingen upphäfde snart starka jemmerrop samt vred och vände sig, så godt han kunde, hans blod rann ymnigt och slutligen sletos, om han fick många par spö, bitar åtminstone af huden, från hans rygg. Men detta skedde icke, om han redan två eller tre gånger afstraffats med 40 par spö. Hans hud hade derigenom blifvit, som det hette, 'så barkad', att ett förnyat spöslitande föga eller intet kändes, och det hände stundom, att en sådan brottsling både under det han hängde på pålen och sedan han derifrån nedtagits, med grofva ord och åtbördor hånade än profossen, än stadsfiskalen, än begge."

Falkman slog fast, att det under hans malmötid visserligen fanns många kvinnor som dömdes till spöstraff, men han såg det aldrig verkställas. Anledningen härtill antog han vara, at straffen "i strid med tydlig föreskrift, men i redligt afseende och blygsamhetens intresse" icke lät verkställigheten ske offentligt.

Ett annat skamstraff, som tillämpades in på 1830-talet, var "Stå i halsjern vid en påle, på torg eller allmän tingstad, att skämmas i två timmar." Straffet föreskrevs både i 1734 års lag och i flera specialförfattningar. Falkman erinrades sig tillämpningen av detta straff på Stortorget.

"Mitt för rådhustrappan, ett stycke ut på Stora Torget, hade man upprest en påle med sitt halsjern och meddelst detta var brottslingen, med ryggen vänd åt pålen, fäst vid denna samt i öfrigt bevakad af en gatuväktare på hvarje sida." Här blev skurken "föremål för hånliga ord och åtbördor af många bland den stora menniskomassa, som åskådade detta, för att tillfredsställa lagens fordringar i den tiden, uppförda frispektakel." En gång mindes Falkman, stod en ung flicka vid pålen, straffad för att hon försökt prångla ut en falsk sedel å 10 rdr. "Hon rönte allmänt medlidande och fick flera gåfvor, då hon bortfördes från pålen."

12.

Med 1800-talet började de stora förändringarna av Stortorgets miljö. Det gällde också den rättsliga miljön. Högvaktsbyggnaden försvann strax före sekelskiftet från torget och nya stilideal kom att prägla inte minst rådhusets fasad mot Stortorget. Vid två tillfällen kom rådhuset att byggas om. Dessa ombyggnader kom samtidigt som stora författningsreformer ägde rum i vårt land. Den första, då rådhuset ömsade skinn från sin senrenässans- till sin empirefasad, ägde rum sam-

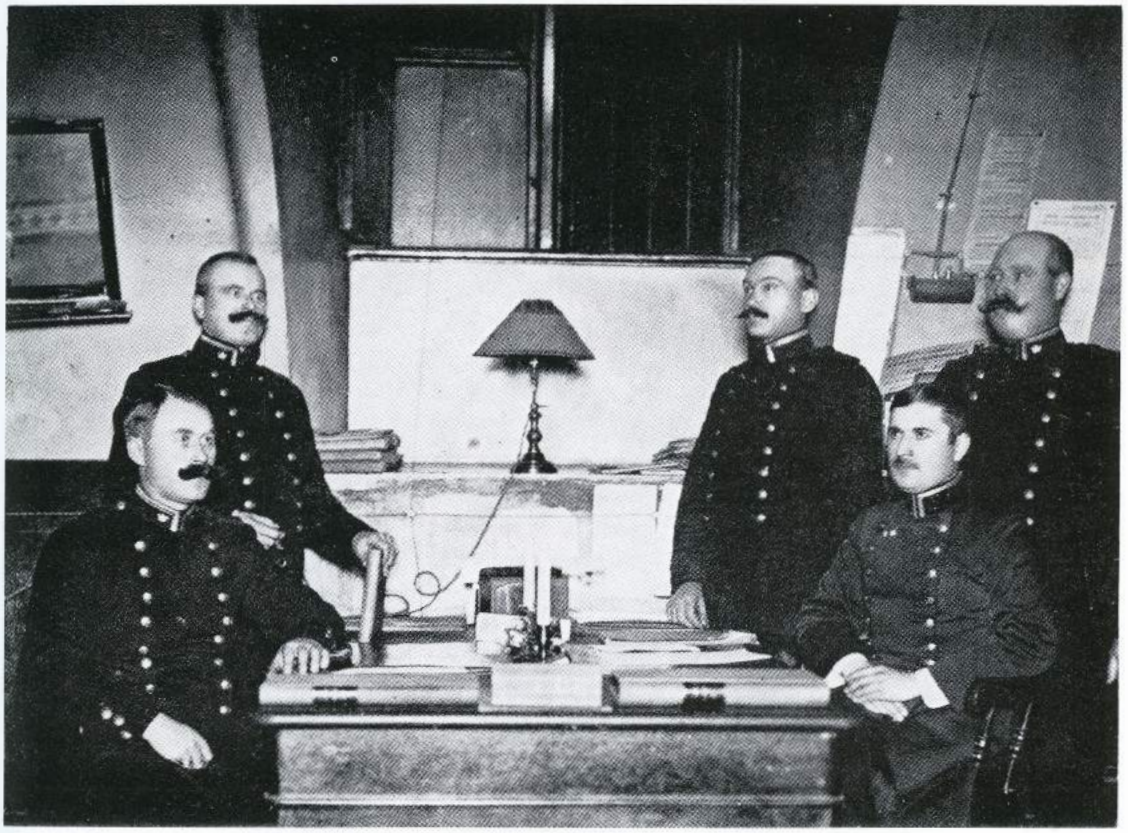

Poliskontoret var placerat i rådhuskällaren mellan åren 1874 till 1912. Fotot taget vid sekelskiftet, innan telefoner och skrivmaskiner började fylla upp de rättsliga myndigheternas skrivbord. – Malmö museum.

tidigt som vi fick vår regeringsform 1809. Den andra skedde samtidigt med tillkomsten av vår nya representationsreform – och ur det lokala perspektivet kom den särskilt viktiga reformen om den kommunala självstyrelsen, d v s 1862 års förordning om kommunstyrelse i stad.

Rättsväsendet började också genomgå förändringar, egentligen för första gången på halvannat sekel. Med 1849 års utgång försvann kämnersrätten som underdomstol och istället kom Rådstugurätten från och med 1850 att arbeta på två avdelningar, en för civilmål och en för brottmål (och tullmål). År 1873 inrättades en tredje avdelning för polismål, d v s ordningsförseelser och ringa brottmål. Stadens poliskontor, med 8-10 civilklädda poliser, inrymdes i rådhusets källarvåning. Polisen sorterade under magistraten fram till 1910, och från 1873 var en av rådmännen tillika polismästare. Samtidigt (1910) överfördes polismålen till *polisdomstolen,* en ordning som bestod fram till nya rättegångsbalkens ikraftträdande 1948.

Bland de många statyer och byster som den Zettervallska fasaden utsmyckades med, lägger man kanske främst märke till fru Justitia med våg och svärd, som återfinnes omedelbart ovanför burspråket. Denna rättvisans symbol fokuserades på ett föga smickrande sätt när Axel Danielsson i

Med Helgo Zettervalls dansk-holländska renässansfasad på rådhuset, som genomfördes under 1860-talets sista hälft, "förändrades och förskönades" hela byggnaden. På fasaden uppsattes dekorationer, bland annat i formen av statyer och byster. Ovanför burspråket i fasadens mittparti återfinnes rättvisans gudinna "Fru Justitia" som en symbol för rättvisans utövande i Malmö. Axel Danielsson benämnde henne "den prostituerade slinkan Justitia" mot bakgrund av den rättstillämpning, som han blev åsyna vittne till vid rådstugurätten i 1880-talets Malmö. – Foto Thore Andersson.

sin nystartade tidning Arbetet gick "Brandsyn" i sin tids samhälle. Danielsson anklagade rådstugurätten i Malmö för att tillämpa klassjustis. Så här beskrev han rättvisans symbol i Malmö: "Den prostituerade slinkan Justitia, som för alltid sålt sig åt män i 'ansedda samhällsställningar' avslutade i torsdags sin oblyga kärlekshandel med fängelsedirektör Lagerberg, vilken denna dag fick sin dom av den hulda skökan," skrev Danielsson i Arbetet i november 1887. Fängelsedirektören Pontus Lagerberg, av Danielsson benämnd 'Pontus lurifax', hade dömts av rådstugurätten till suspension från tjänsten i sex månader för att han undanhållit drygt 4.700 kronor av ett belopp som uppkommit genom att som cellfångarna i Malmö hade förfärdigat mjölsäckar till Malmö valskvarn. Ett öre av avansen på 3,5 öre per säck hade hamnat i hans egen ficka. Nu fick han återbetala beloppet, men rätten ansåg inte att han skulle dömas för förskingring till sex års fängelse, utan nöjde sig med det angivna suspensionsstraffet. Danielssons skriverier i Arbetet resulterade emellertid i att han dömdes till 18 månaders fängelse, som han fick avtjäna i Pontus Lagerbergs cellfängelse. Lagerberg själv återkom dock aldrig till Malmö efter suspensionen. Han blev istället fängelsedirektör i Falun.

En av Axel Danielssons inspiratörer var en av de förutvarande rådmännen i Malmö, nämligen NILS HERMAN QUIDING, utopisten, som skrev ett av 1800-talets mest kända rättspolitiska arbeten. Under psudonumen NILS NILSSON, ARBETSKARL publicerade han på 1870-talet arbetet *"Slutlikvid med Sveriges lag,"* vilket arbete inspirerade många av tidens radikala, bl a både Danielsson och Strindberg. Det socialistiska perspektivet på politiken lade också sin hand över Stortorgets rättsliga institutioner. Allmänheten samlades i stora skaror vid stortorgsentrén till rådhuset när Axel Danielsson stod inför rätta.

Det var en ny tid som grydde. De detektiva poliserna i rådhuskällaren fick börja hålla ögonen på radikala ungdomar, s k unghinkar, som inte drog sig för att sätta krutdurkar under samhällets etablerade institutioner. En sommarnatt 1908 väcktes malmöborna av en kraftig smäll. Några ungsocialister hade placerat en dynamitbomb på logementsfartyget Amalthea i Malmö hamn. De hade velat skrämma bort de engelska strejkbrytare, som bodde på fartyget, och det syftet lyckades de också med. Men "Amaltheaattentatet" visade också upp ett annat facit: en död och ett tjugotal skadade arbetare. Gärningsmännen greps av detektiva polisen, just när de var på väg med båten till Köpenhamn, och rättegången tog sin början vid rådhusrätten i Malmö. Än en gång kom rådhusrätten i fokus, rättegången bevakades av press från hela landet. Avsky och fördömanden av den utförda gärningen kom mot de tilltalade från hela landet. Det gick inte att få någon av Malmös advokater att ställa upp som offentlig försvarare för de tilltalade. För denna uppgift, för övrigt den första gången som det förekom i ett mål där de tilltalade kunde dömas till döden, fick man skicka efter en advokat från Stockholm, den socialdemokratiske advokaten Carl Romanus. Huvudgärningsmannen Anton Nilsson dömdes till döden i samtliga instanser, men han erhöll nåd och är fortfarande i skrivande stund (mars 1987) den siste i vårt land, som överlevt en dödsdom.

Ett annat exempel på hur Stortorgets uppgifter i rättslivet förändrats är att Stortorget under det gångna seklet blivit det moderna advokatyrkets högborg i Malmö. Så länge som Malmö var en liten residensstad på 20-25.000 innevånare fanns det inte några större krav på och behov av advokater. Men när stan utvecklades till en dynamisk handels- och industristad, då fanns det också behov av rättsbildade ombud. Från 1800-talets sista decennium har Stortorget och kvarteren runt torget varit advokaternas bikupa i Malmö. Förutom Stortorgsadresserna är det Södergatan, Kyrkogatan, Adelgatan och Kalendegatan som står på den övervägande delen av de professionel-

la sakförarnas visitkort. Från 1870 till 1920 ser man också en strukturell förändring av yrkeskåren. Sveriges Advokatsamfund bildades 1887 och fick mycket snart en avdelning för Södra Sverige. Rättegångsombuden blev allt oftare vice häradshövdingar och e.o. hovrättsnotarier – ja, i Malmö börjar även den akademiska doktorstiteln synas i några advokaters marknadsföring. Samtidigt med att telefoner och skrivmaskiner drog in i Stortorgets nya kontorskomplex kom också de nya advokaterna, samhällsingenjörerna, att spela en roll i vårt samhälles utveckling. Det var exempelvis malmöadvokaterna som 1908 hos regeringen hemställde om att Hovrätten över Skåne och Blekinge skulle flytta till Malmö. Och när den förflyttningen efter många turer fastställts av regering och riksdag kom justitieministern och förutvarande advokaten Eliel Löfgren till Malmö och invigde den nya hovrättsbyggnaden på bastionen Nyköping hösten 1917. I sitt middagstal på rådhuset yttrade Löfgren bl a, att advokaterna finns där konflikterna finns, och där konflikterna finns måste samhället ställa konfliktlösande instanser till allmänhetens förfogande. Advokatbyråerna på Stortorget lever kvar ömsom med samma namn genom generationerna, ömsom ömsade vid ägarbyten. förnyelsen visar sig bland annat däri, att också den statliga advokatbyrån, 1970-talets innovation, den Allmänna advokatbyrån sett en finess i att etablera sig bland kollegerna vid Stortorget.

13.

Sammanfattningsvis: Ser man på hur Stortorget också i ett rättshistoriskt perspektiv genomlevt seklerna noterar man att både tradition och förnyelse präglar rättslivet. Fortfarande äger julinblåsningen rum varje julafton – även om de församlade malmöborna knappast längre påminnes om att de skulle få strängare straff om de begick något brott eller någon förseelse under denna helg. Men också förändringarna märks. Kanske noterar man i dag främst av de slutna husfasaderna. Rådhusets dansk-holländska renässansfasad associerar vi fortfarande till den rättsliga verksamhet som utövas bakom murarna. Men huvuddörren är stängd (utom på lördagsförmiddagarna då den öppnas för de borgerliga brudparen) och alla ombud hänvisas till köksingången från Kalendegatan. Utom de våldsverkare, som tas in via källaren från Kompanigatan...

Stortorget är i dag inte längre samma händelsernas cetrum, som när Anders Österling växte upp i sekelskiftets Malmö. Nu är torget främst vårt paradtorg, och i det avseendet lika attraktivt som när Carl von Linné besökte Malmö under sin skånska resa 1749 och beskrev det i sin dagbok:

"Torget är et af de största i Riket, 200 steg i längden, och lika i bredden, på alle sidor planterat med höga trän af Lind, Hästcastanjer och Walnötteträn."

I dag har denna lummiga idyll ersatts av snabbt växande platankronor, som får bilda inramning till utomparlamentariska demonstrationer i form av meningsyttringar både mot SAAB-etablering och apartheid i Sydafrika. Också Karl X Gustaf på sin häst har hunnit bli luttrad och ärggrön, där han sitter och avläser det politiska klimatet i Malmöfestivalens utemåltider, ömsom kräftor, ömsom sill. Min avslutande bild av Stortorget idag kring temat "Tradition och förnyelse" får därför bli en genrebild av mera allmän karaktär:

Utanför gatuköket står tysta malmöbor och konsumerar sin av vår välfärdsstats hälsovårds- och konsumentlagstifning reglerade och präglade varm-korvlunch, allmedan de några minuter lyssnar på samma Knutsklockas spröda klang som en gång – för mer än 300 år sedan – under tre timmar ringde frid över den för högförräderi dömde och avrättade Jörgen Krabbes minne. Så når oss indirekt fortfarande – genom klockklangens vågrörelser – skuggorna av det rättsligt förflutna i stadens hjärta.

Folklivet på Stortorget idag kan ställas emot denna marknadsbild från mitten av 1860-talet. Det är taget av fotografen Otto Post och visar rådhusets empirefasad före den Zettervallska ombyggnaden. Som samlingspunkt med sjudande folkliv och med ett antal återkommande arrangemang har Stortorget genom seklerna utgjort ett naturligt centrum i staden. Kanske kan denna bild avslutningsvis inspirera till nya aktiviteter på Stortorget i framtiden.

NÅGRA KÄLL- OCH LITTERATUR-HÄNVISNINGAR

1.
Anders Österling, Minnets vägar, Sthlm 1967, s. 13.
Jacques Werup, Hemstaden. Min malmöhistoria. Sthlm 1981.

2.
Einar Bager, Tingmän och tingsnämnder, MFÅ 1960, s. 11 ff.
Thomas Munck af Rosenschöld, Stadsstyrelse och domstolsväsende i Malmö, MFÅ 1955, s. 7 ff.
Lennart Tomner, Stadens historia 1500-1658, Malmö stads historia, Del 2, Malmö 1977.

3.
Hans Ersgård, Stadens historia 1658-1718. Malmö stads historia, Bd 2, Malmö 1977.
Kjell Å Modéer, Från dansk till svensk lag. Kring uniformitetsproblemet i Skånelandskapen 1645-1683, Elbogen 1983, s. 129.
Kenneth Nyström, Corfitz Ulfeldt och Malmösammansvärjningen 1659, Ale nr 3, 1968, s. 39.
Lauritz Weibull, Malmö stads urkundsbok, Malmö 1901, s. 153 ff.

4.
Hans Ersgård, Stadens historia 1658-1718.
Knud Fabricius, Skaanes Overgang fra Danmark til Sverige, Bd 1, Khvn 1906, s. 98 ff.
Kjell Å Modéer, Samuel Pufendorf som domare i Skåne 1676. Ett arkivfynd berättar, Elbogen 1986, s. 145 ff.
Martin Weibull (utg.), Till Jörgen Krabbes historia, samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning. – Tidskrift utg. af För. för Skånes fornminnen och historia, 1870, s. 43 ff.

5.
Kjell Å Modéer, Om julfred och julinblåsning i Malmö, Elbogen 1981, s. 115 ff.
Thomas Munck af Rosenschöld, Stadsstyrelse och domstolsväsende i Malmö, MFÅ 1955, s. 21 ff.

6.
Kjell Å Modéer, Värjeblottande och knyppelslag. En studie över ett rättsfall från 1720-talets Malmö. (otr. manus) Lund 1965.
Kjell Å Modéer, Generalauditörer och militiefiskaler i Skåneland 1658-1756. Två militärrättsliga ämbeten och deras innehavare, MFÅ 1968, s. 55 ff.

7.
Källmaterialet om Johan Ring i Riksarkivet: Ecclesiastica-samlingen; Kanslikollegiums registratur 1735-36, Riksregistraturet 1735-1736; Göta hovrätts arkiv: Criminalprotokoll 1735-1737; Landsarkivet i Lund: Malmöhus läns landskanslis brevkoncepter 1735-36 och resolutionsbok 1733-35; Stadsarkivet i Malmö: Rådstugurättens dombok 1735.
Se även Arne Palmkvist, Die römisch - Katholische Kirche in Schweden nach 1781. Diss. Uppsala 1954.

8.
Lars Edgren, Lärlingar som ungdomsproblem, En "ungdomskultur" i Malmö under 1800-talets första hälft. – Elbogen 1985, s. 123 ff.
Carl Christian Halling, Minnen, i Samlingar utg. af De skånska landskapens historiska och erkeologiska förening (utg. af M. Weibull), Hft VII, Lund 1877, s. 1 ff.
Olle Helander, Stadens historia 1719-1820, Malmö stads historia, Bd 2, Malmö 1977.

9.
C. C. Halling, Minnen, se p. 8. ovan.
Ludvig B. Falkman, Minnen från Malmö, Malmö 1986, s. 428.
Leif Ljungberg, Gatunamnen i Malmö, Malmö 1960, s. 52.

10.
C. C. Halling, Minnen, se p. 8. ovan.
Ludvig B. Falkman, Minnen från Malmö, s. 414.
Olle Helander, Stadens historia 1719-1820.
Kjell Å Modéer, Hovrätten över Skåne och Blekinge, En överrätts tillkomsthistoria, Sthlm 1971.

11.
Einar Bager, Ett och annat om brott och straff i forna tiders Malmö. MFÅ 1941, s. 57 ff.
Ludvig B. Falkman, Minnen från Malmö, p. 9 ovan.

12.
Thomas Munck af Rosenschöld, MFÅ 1955, s 21 ff.
Kjell Å Modéer, Axel Danielssons kamp mot överklassens domstolar. – I "Skåningar", utg. av Skånska Akademien 1986, s. 30 ff.
Kjell Å Modéer, Amaltheaattentatet 1908. Några rättshistoriska aspekter på ett brottmål, Elbogen 1978, s. 56 ff.

13.
Se närmast Kjell Å Modéer, "Prokuratorer och hovrättskommissarier till "Södra avdelningens advokater" i Festskrift till Einar Bager 1987.

Hushåll i en handelsgård i Malmö på 1700-talet

AV ELSEBETH BAGER

När man i mitten av 1700-talet en sommardag åkte, red eller gick in från Bunkeflo till Malmö, först över den skoglösa sädesslätten och sedan över Rådmansvången hade man Pildammarna på vänster hand och man såg stadens båda kyrktorn i fjärran. På Södra Wärn förenades den smala, dåliga Hyllievägen med den betydligt bredare landsvägen från Ystad och så kunde man fortsätta med "Slottskierret" på ena sidan och Rörsjön på den andra, tills man kom fram till vallarna och genom Söderport in i den lilla staden, som var en lantlig idyll. De flesta husen var låga klinehus, flera större gårdar fanns och ett fyrtiotal stenhus. Man räknar med, att ca 3.775[1] människor bodde i staden. Därtill kom garnisonens militärpersonal.

Malmö var en rikt grönskande stad, det intygar många besökare. Gårdarna slöt sig tätt omkring trädgårdar och naturlig gödsel var ingen bristvara. Inte undra på, att växtligheten trivdes i denna drivhusmiljö, att Linné redan i slutet av juni kunde äta mogna meloner, att vinrankorna täckte väggarna och att valnötsträden var större än att man kunde famna dem.[2] Dofterna från allt som växte och frodades i trädgårdar och på vallar måste ha ingått en skön förening med de lantliga lukterna från hästar, kor och svin och stanken från allsköns orenlighet på gator och torg.

När man försöker studera gångna tider kommer mat och dryck ofta i skymundan för mera spektakulära, handgripliga föremål som hus, kläder, husgeråd, möbler etc, som ju är relativt lätt att dokumentera. Det är svårare att fånga, hur man hushållade, vad man odlade, vad man åt och drack och hur man tyckte, att maten smakade.

Handelsmannen i Malmö, Haquin Bager (1711-1782) hade i unga år haft skörbjugg och även på andra sätt farit illa till sjöss både av vinterkyla och sommarstiltje och dessutom varit utsatt för flera olycksfall. Redan 1756, då han var 45 år gammal, skriver han "at jag medelst min förkylda och af siukdomar förswagade matta kropp intet med gående orkar alla mina ... syslor at tilse, ej hälre kan min kropp fördraga hårdt wäder utan känning af swår fluss och wärk". Detta gjorde, att han gärna sysselsatte sig vid sitt skrivbord. Genom att pussla ihop bitar än här och än där i hans skrifter får man en ganska god uppfattning om hushållet i en handelsgård i Malmö under 1700-talet.

Haquins hushåll var stort. År 1749 uppger han, att det omfattade 15 mantal oräknat 8 man på hans brigantin. De år han hade sillfiske i Bohuslän tillkom där under fisketiden ca 64 man, som han försåg med mat från Malmö.

Vad de anställda skulle ha att äta intresserade honom mycket och han beskriver det detaljerat. Klockan fyra på morgonen började tjänstefolkets arbetsdag. Då kallades de in till Haquin och hans hustru, Anna Catharina Sölschier, och skickades iväg till sitt arbete. "Mor" steg upp klockan fem och "framgifwer frukost åt folket". Den var lätt lagad. Det serverades spekesill, limpebröd och öl, så mycket de orkade dricka. Om spekesillen var kokad och "ristad" gick det åt en eller två spekesillar per man av de största sillarna, men om den bara var kokt gick det åt 3 à 4 sillar av de största. Haquin påpekar, att *han* ej vill ge *sitt* folk "1/4 sten flint hård kaka bröd" och en jungfru mjölk

att doppa brödet i och förresten "bara vatten till dryck", som sker i andra hushåll. Hans familj åt ej frukost förrän klockan sex. Haquin går ej in på, vad som då serverades, men de små barnen fick säkert gröt eller välling.

Till middagsmålet och till aftonmåltiden fick de anställda i stort sett samma slags mat. Tre dagar i veckan till det ena målet 6 lod (78 gram) benfritt fläsk per person och till det andra målet 8 lod (104 gram) benfritt kött. Till detta åts ärtor, kål eller soppa. De övriga fyra dagarna var deras sovel torsk eller gråsejfisk, utan ranson. Fisken åts till middagen med dopp av senap och flott. Till aftonmålet stuvades den i flott. Ibland bjöds himmelskornvälling. Himmelskorn (Himalayakorn) var ett sexradigt korn, som, siktat, lämpade sig väl till mjöl och gryn och som gick att använda i bak tillsammans med råg- och vetemjöl. Det var mindre lämpligt till malt. Haquin skriver, att himmelskorn ger "the mästa, aldrabästa och wälsmakeligaste Pärlegryn; man kan med et och et halft Skålpund sådana Pärlegryn uti twå kannor watten och äfwen så mycket mjölk koka", så mättar det åtta hungriga arbetskarlar. Ja, det mättar folket så väl, att till det äta de varken bröd eller sovel. Kajsa Warg anger, att pärlgrynsvälling tål att koka i tre timmar och att man ofta bör röra i den. Hon piffar upp den med smör, socker och korinter,[3] men trots att korinter förekom i Haquins hushåll, har han säkert ej spenderat det på sina arbetskarlar. Ej heller smör och socker. Socker tyckte han själv illa om. Det lämnar i munnen en smak som av "oläskad (osläckt) kalk".

Om sommaren fick de anställda gröt kokad i vatten till att doppa i sur mjölk. Det mättade arbetsfolket "hastigt" och läskade "deras törst", och man sparade både malt, bröd och sovel.

Klockan 6 på kvällen åt småbarnen så kallad eftermiddagsmat, som var densamma som de fick till frukosten. Så sent som klockan 9 åt de äldre barnen tillsammans med far och mor sin aftonmåltid. De anställda har troligen ätit någon timme tidigare. Matlagning tycks alltså ha pågått nära nog oavbrutet från arla morgonen till sena kvällen.

Haquin hade, liksom alla andra på gårdarna i den lilla staden självhushåll. Han hade oxar, kor, hästar, får och svin och säkerligen också höns. Oxar hade han både som dragdjur och till mat. Dragdjuren hade det säkert inte för fett; "om Wåhren måste Oxarna uträtta Wåhr-arbetet för Årdret och til slut äro /de/ i gemen aldeles utkiörda, så at senorna knarra på the mästa när the gå, sen måste Hästarna, som af nya gräset fått någon kraft träla resten ..." Det går åt många oxar i hans hushåll och de har det betydligt bättre än dragoxarna. Han hade nämligen en lika noggrann utfodring av dem som av sitt tjänstefolk. "Mitt folk til lands och siös äter om åhret sexton oxar på det minsta". Haquin beskriver, hur han i januari köper 16 till 20 stycken magra, stora oxar, "dem öfwerföder jag i min gård med halm till medio Mayo, då sätter jag dem på gräshagar". Från den 9 oktober och två månader framåt göder han några oxar på stall. De göds bl.a med drank, ty med drank blev oxarna "köttfulla" och gav rikt med fett och talg. De blev så feta "at då man på Skånskt sätt på en dag uti vekan kokade salt kött för mit husholl, til hela wekan åth alla tienste jonen och några bigäster ett och ett halft Ltt (12,75 kg) med des ben inberäknad, blef af däth watnet som det kokades uti, rundeligen uti veritable flåt, afskummat en Svänsk kanna flåt (2,6 l) däth sådet oräknad som uti faten stod på båtnen under flåttet då däth war kalnad, och hwar dock intet af bringa eller reb köttet någon gång deribland". När oxarna efter Haquins gödningssätt slaktades gav var oxe över 7 lispund (nära 60 kg) rensmält talg och över 323 kg kött och varje hud vägde ca 46 kg.

Det slaktades ofta i Haquins hushåll. Det går alldeles utmärkt att slakta även under de hetaste

sommarmånaderna, säger Haquin, och delar med sig av goda råd till den, som vill slakta under den tiden på året. Slakten borde börja klockan 4 på eftermiddagen i en port, dit solen inte nådde, eller på annat skuggigt ställe. Så snart oxen var upphängd i bommen och rensad, höggs ryggen lös från sidorna och så fick den hänga till klockan 4 nästa morgon. Då nedskars den och styckades, varpå starka karlar i skuggan gned bitarna hårt med medelgrovt St Ibes-salt, märgen togs ur benen och dessa fylldes med sönderstött salt. Till sist lades köttstyckena ned i täta ekkärl med rikligt med salt mellan varje lager. Därpå fick det stå i sin lake en hel månad. Då togs köttet upp och saltades ånyo med rikligt med salt, fast och tätt packat. Nu behövde ej tunnan vara tät. Det var bara bra, om ev lake kunde rinna ut. Tunnorna lades på träställningar i en sval källare (som ej nödvändigtvis behövde vara välvd, påpekar han) och under första halvåret skulle tunnorna vändas runt var fjortonde dag. Efter dessa sex månader hade saltet dragit ihop köttet och man var tvungen att packa på med mera kött, ty "ju fastare kiöttet ligger /desto/ bättre hålls saltet quar emellan hwart lag". Därefter var det tillräckligt att vända tunnorna en gång i månaden.

Haquin lät årligen göda ca 14 svin. Under gödningen skulle de stå nio veckor på stia, som skulle vara byggd av gott eketimmer och mogna furubräder, som var svedda och svartkolade. Svinen gick på spaltgolv och åt ur en ho, som stod utanför och som var täckt, så att ej hästar och boskap kunde äta ur den. Ej heller kunde hönsen flyga dit. Med den blandsädesblandning, utrörd i kokt vatten, som Haquin rekommenderar, fick man 3-4 tum tjockt, gott och fast fläsk. Före jul göddes svinen med drank. Till det tog man en god del av det bästa kornet eller råg, när priset var lågt. Fläsket kunde saltas på samma sätt som oxköttet. Om sedan något kött eller fläsk blev kallrökt, så borde det därefter läggas i skarp saltlake (som skulle kunna bära en salt sill) uti täta ekkärl. Så länge laken stod över köttet eller fläsket kunde det ej anripas av mask.

Vatten, anser Haquin, "suger och gör magen omättlig". Nej, då är mjölken vida bättre, den stillar och föder magen, så att man kan spara på andra födoämnen. En kanna (2,6 l) söt mjölk är nyttigare och drygare i ett hushåll än en kanna dubbelt öl. Grynvälling och gröt med hälften mjölk och vatten smakade arbetsfolket så behagligt, att de åt sig mätta på det och man kunde spara hälften av brödet och en del av sovlet. Fisk stuvad i mjölk sparade flottet och mättade bra.

Det fanns tider på året, då det var brist på mjölk. Haquin hade som regel fem kor, någon gång fler, men konstaterar en smula bittert, att han ju måste föda dem året om, även under den tid, då de ej gav mjölk. En medelmåttig god skånsk ko mjökar, skriver han, de första 8 månaderna efter det hon kalvat (om hon ej får drank) inte mera än knappt en halv svensk kanna/dag (1,3 l). Om hon får drank blandad med hälften vatten på god halmhackelse tre gånger om dagen och om natten god, tröskad kornhalm mjölkar hon 5 kannor (13 l). Han framhåller särskilt, att här nere på slätten har vi inga enbär, inga skogslöv och ingen humle att koka "sörpa" på åt korna. I brist på mjölk lagades ingen välling utan i stället gryn- eller mjölgröt, nykokad i vatten, till att doppa i öl. Om aftonen värmdes gryngröten upp i öl. Mjölgröten däremot stektes med flott på ett pannjärn och doppades sedan i öl.

Klockan fem på eftermiddagen fordrar alla människors magar någon föda, säger Haquin. Hos honom är det då sed, att, vår, sommar och höst, ge tjänstefolket, när brännvin ej fanns, sill bröd och öl, så mycket de vill ha. Per person åtgick "en den största spekesill eller 2:ne något mindre, 3/4 mark limpebröd (ca 235 gram) och 1 stop öl (1,3 l)". I tider då Haquin fick bränna brännvin fick de en liten sup och 1/4 mark bröd (ca 100 gram). I det förra fallet satt de till bords i tre kvarts timme, i det senare fallet endast en kvart.

Haquin anmärker förnöjt, att han, när han har brännvin att bjuda dem, tjänar en halvtimme i arbetstid.

Haquins anställda blev således väl förplägade. C. A. Ehrensvärd ritade av den magra, ständigt stickande halländskan. Haquin beskriver den tunne, snickrande hallänningen och berättar, att han gärna lagar så, att en del av hans årsdrängar kommer från Halland, där de har lärt av sina föräldrar att sy selar och remtyg samt "i hop huga nya arbets wagnar och äfwen kunna något snikra, til hwilket alt jag holler wärktyg i mit hus, så intet behöfwes med något löpa utom gårds" för att låna och "försumma tiden" och sedan med än större försummelse och "dyr betalning" lämna igen lånet. När "the tunna Recryterna från Småland och Halland warit hos mig moth et halft år, måste de begynna låta lägga uth på tröjorne, och äro the då karlar at hwarje ensamt bära en tunna salt eller en tunna Råg, wete eller ärter på ryggen uppför en trappa, der likwähl då the komma med dionisi (9 oktober) i tjenst till mig kunna knapt tre af dem släpa från wagnen en tunna af något slaget".

Vad drack man då till all denna saltmat? Redan på 1500-talet uppmanade Fredrik II de danska städerna att anlägga vattenledningar från närliggande sjöar, ty de grävda brunnarna var allt annat än hälsosamma, där de låg med gödselhögar och annat avskräde alldeles i närheten. I Malmö drogs ledningen från Pildammarna redan 1581-83.[4] Säkert var man ändå försiktig med att dricka vatten, denna farliga dryck, som redan Henrik Rantzau varnade sina söner för. De skulle aldrig dricka vatten, vare sig det var bra eller dåligt och var de ändå någon gång tvungna att dricka vatten, skulle de alltid först långsamt koka det.[5] Nej, öl eller svagdricka skulle man dricka. Ölbryggningen krävde gott vatten. Då behövde man, efter allt arbete med ölet, ej riskera, att det skulle smaka gödsel eller salt. Med stor inkvartering i staden kan man gott förstå, att det 1759 behövdes 32 bryggare, som tillika höll krogar, utöver allt öl, som bryggdes till husbehov i gårdarna.

Till sitt öl odlade Haquin tvåradigt korn. Ett stort problem för lantbrukare i alla tider har varit att torka säden. På de området var Haquin, enligt egen utsago, suverän. Alla spannmålshandlarna i staden hade kölnor, men ingen hade kölnor, som kunde torka så effektivt som Haquins. I början hade han två kölnor, en i sin östra (vid Östergatan) och en i sin södra handelsgård (vid Lilla Torg). Men, den 30 januari 1747 hade, enligt Haquin, en mycket egendomlig resolution kommit från Fredrik I, nämligen att låta nedriva "nymodige kölne Machiner". År 1756 berättar han, hur exekutionsbetjäningen kom och ville riva kölnan på Östergatan. Att Haquin blev upprörd säger sig självt. Märkligt nog lyckades han hejda rivningen och fick dem att nöja sig med att sätta stadens sigill på "gruvan". Följaktligen var det endast kölnan i den södra handelsgården, som han kunde använda och det var också den, som Abraham Abrahamson Hülphers ville se, när han besökte Haquin, som dock ej visade sin "inrättning" för någon.[6]

År 1749 säger sig Haquin kunna torka 36 tunnor rå, omältad säd på ett dygn, 1754 kan han torka 54 tunnor per dygn med 2 lass "brännewed", som han särskilt påpekar var odugligt till byggnadstimmer. Han torkade på mässingstråddukar och utvecklade vidare tekniken, så att kölnan kunde eldas ännu effektivare utan att röken skadade säden. Med den väl torkade säden och det "fina" vattnet från Pildammarna tillverkade Haquin ett, som han själv menar, oförlikneligt gott öl. Som biprodukter till öltillverkningen fick man jäst till brödbak och ättika till matlagning.

Man får antaga, att tjänstefolket kunde stärka sig med öl och bröd, innan det blev frukostdags. Haquin talar om "stora skånska limpor" och om "tunt kakebröd", som bakas i bakugn. Bakugnen

kunde eldas bl.a med torv, agnar eller halm. På denna "skoglösa orten" fanns inte mycket annat att välja på. Av halm, säger Haquin, är bönhalm den bästa. Om man eldar med torv, bör man slänga på råg-, korn- eller havreagnar och åter sopa ut askan, så att inte det tunna kakebrödet får smak av torv-os. Hans vinterråg gav ett saftigare och smakligare bröd än man kunde finna utomlands. Det var t.o.m godare än "Pompernik" (pumpernickel), som visserligen är mörkare men Haquin siktade sitt rågmjöl och lät det "degna (bearbetas) i mjölk". Den, som åt det nybakat, då det "af oljans naturel /är/ så liufligit" han måste akta sig, att han "intet på bara brödet äter sig mättare än han borde". När "däth blir kalt är des malla (inkråm) utan saffran dok så witgult som bästa wetebröd, och har en förträffelig god luft af des naturliga olja;". Det är intressant, att Haquin tydligen är väl förtrogen med saffransbröd. Inte undra på, eftersom Niclas Suell i Malmö hade anlagt Sveriges första saffransplantage år 1756.[7]

I Haquins kassabok förekommer inköp av vetebröd och veteskorpor. Ute i staden fanns ett Kronobageri, som bakade åt garnisonen, 4 grovbrödsbagare och 9 vetebrödsbagare.

Brännvin brände han naturligtvis, när det var tillåtet. Tretton tunnor säd per år gick åt till hans hushålls brännvin, som ej blir billigt, när man betänker "arbetslönen, bränneveden och kopparens, samt andra kjärils underhållande och husbondens eller hustruns (sic) trägna upvacktande, om brännewinet skall blifwa godt, och NB om et eller flere Bränningar misslyckades". Haquin hade otur med brännvinet två år på rad. Blev då hjälpt av "ett sympati medel". Han vill inte tala om, hur det gått till, det vore tids nog, när hubehovsbränningen åter blev tillåten. Haquin gav sina arbetshjon två supar brännvin om dagen, vid hårt arbete det dubbla. Själv använde han endast brännvin utvärtes. År 1753 skriver Haquin, att han ej dricker mer än ett kvarter (32,7 cl) brännvin per år, medan han till sin hälsa utvärtes använder två ankare (39,25 l) per år. Han ogillade franskt brännvin. Det fördärvar människan och bör absolut *endast* nyttjas utvärtes. De "vällustige", som under förbudstiden supo franskt brännvin blev "hesa". Om alla vore lika "retiré" med brännvinsdrickande som Haquin, finge "alla brännvinskrögare swelta" och alla "brännvinsnäsor" skulle försvinna. Haquin är upprörd över "fyllebultarne", som tar sig 24 supar per dag och ger förslag (han ger gärna råd) till hur man skall kunna komma till rätta med sådant missbruk, utan att brännvinsbrännarna skulle gå miste om dranken. För utan dranken till gödning av djuren och till att hålla kreaturen under vinterhalvåret vid någorlunda hull, skulle Haquin stå sig slätt.

År 1749 håller Haquin 24 engelska får och hamlar till beklädnad för familjen och tjänstefolket, för kött och flott till sovel samt för "syltemjölk". Hammelsadel uppskattar vi väl alla, men vad är syltemjölk? Det var uppenbarligen en stor läckerhet i både Sverige och Danmark. Det finns en notis från 1563 i Einar Bagers *Bygge av vrakbräder* om syltemjölk[8] och Ebba Brahe skrev 1650 från Jakobsdal till "Margrete Båie" (gift Forbus) och bad henne komma ihåg henne med "syltermjölk".[9] Linné skriver att "insyltad Fårmjölk blef då söta mjölken uppkoktes och saltades väl, sattes sedermera at surna, rördes hwar dag et par gånger omkring och kunde således bewaras halfwa året". Man använde syltemjölken att doppa bröd i eller man åt den direkt ur en syltemjölkskopp. Den kunde också ersätta smör. Haquin skriver, att varje får, som fodrats under vintern på stall gav årligen 1 à 2 lamm och 1 kanna härlig syltemjölk samt 2 à 3 marker ull, allt värt per år 51 daler kopparmynt. Om sommaren gick hans får "på denna stadsens öpna allmännings bete wed et gammalt tårpare hus jag ärft ..." Från medio av juli till Michaelis (29 september) hade han då "fyra till femb Swänska kannor syltemiölk af hwarje fåhret". Hade han börjat låta mjölka fåren tidigare, kunde han ha

fått "en god del ost", men "mit weth will intet de skola mjölkas bittigare".

Det måste ha varit ett myller av människor och djur i, särskilt, den östra handelsgården, där familjen bodde. Utöver de "ätbara djuren" hade Haquin hästar, ibland ända upp till 16 hingstar; ridhästar, vagnshästar och arbetshästar. Dessa sköttes, naturligtvis, med lika stor omsorg som de övriga djuren och han är upprörd över, hur illa man på många håll handskas med hästar. På våren gav andra dragoxarna det bästa, medan hästarna inte fick annat än halmhackelse, illa höstad, suggen, stinkande och i brist på sådant, gamla halmtak eller ur gödseln upskrapad stubb eller sjögräs eller tång. Av denna högst olämpliga föda, säger Haquin, "blefwo /de/ trötta i käftkrokarna" så att "deras bukar hopswant och makten dagligen aftog", tills de stupade. Så hade han våren 1758 sett många maktlösa hästar ligga på gatorna i bondbyarna nedåt Ystad, i Kristianstad län och i några byar kring Malmö. Inne i Malmö tycks sådant ej ha förekommit. När hans egna hästar blev sjuka, har det bästa han kunnat hitta på för att kurera dem, varit att "gifwa wahrje sjiuk häst war ander dag en Jungfru (8,8 cl) starkt korn bränwin af en flaska genom näsbårarne, hwilket har säkrare hulpit och gifwit hästen lust til äta". Det har varit bättre "än the smeders och hofslagares pulver som gifwit mina hästar sådant strunt in".

Familjen åt för sig själv och i viss utsträckning annan mat än de anställda. Till middag åt man två rätter god mat, gärna husmanskost. Till det drack de god svagdricka eller litet franskt vin. Förmodligen drack de "pontak" d.v.s röd bordeaux. Vid festliga tillfällen förekom säkert andra viner och även bischoff och likör. Vin fick Haquin senare på grund av sin svaga mage avstå ifrån, "ehuru /han/ tillstår at det wattnas i munden när jag sir någon dricka et glas win". Det borde dock ej ha stört honom, ty, säger han, "mitt rara maltsöhl och drick läskar torsten och steller magan i så gott stånd, at man håller det bättre och hälsosammare än wijn". Hans öl och svagdricka "ser ut och skummar sig såsom champagnewijn dock både ljufligare och smakeligare utan Socker, och mera til krafter styrkande, menniskjomagans förnöjeliga hushållande och torstens läskande samt så mycket rarare än aldrabästa engelsk boutel bir". Haquin föreslår, att man skall lägga större pålagor på import av starka drycker för att kunna finansiera fri import på svenska skepp av nödvändiga råvaror. Däremot hade han ingenting emot, att man importerade vin.

"Ganska sällan dricka wi Caffé eller Thé", skriver Haquin 1749. Vid ett senare tillfälle tog han visst avstånd från dessa drycker: "De ibland de andra Stånden nu allmänt brukeliga dryckerna, Thee och Caffe, smaka mig äfwen ganska widrige" (1778). Men, när hans äldsta dotter, Martha Rebecca, 1768, gifte sig med handlanden Paul Jostsson Nerman fick hon i hemgift en silverkaffekanna och ett dussin kaffekoppar av porslin. När det gällde thé fick hon av silver en thékanna, en thédosa och 12 st théskedar. Därutöver fick hon en thékittel av koppar, en "utarbetad" thékittel av tenn, en thékanna av tenn och 1/2 dussin små förgyllda thékoppar av porslin.

Haquin ordar inte mycket om fisk, men enligt hans kassabok köpte han laxar. Dessutom förekom inköp av hummer, räkor, kräftor och i september köptes ål. Desto mer talar han om sill och särskilt om den härliga sill, som saltades in vid hans sillsalteri på lilla Kalvön utanför Göteborg. Han beskriver noggrant, hur arbetet på Kalvön gick till och han är utomordentligt irriterad över den byråkrati, som hindrar honom att tillräckligt snabbt få sillen till Malmö, så att folk kan köpa den, dels "af lust" dels "i nöd" för att vara sovel åt dem, som inte haft sovel kvar sedan "olsmässokrok" (29 juli).

Haquin önskar, att han vetat, hur man skall röka sill, ty då skulle den ej ta värme och fördärvas utan bleve "härligare än Engelsk så kallad Böckling, hwilcken är god sommarmat". Han är också utomordentligt irriterad över, att folk hellre vill ha billig än god sill. Han höll sina arbetare på Kalvön på månadsgage. Det blir dyrt, säger han. Än mer pengar gick åt till mat och dryck åt dem. Från Malmö skickade han upp: bröd, öl, gryn, ärtor, kött, fläsk, stockfisk, vitkål, lök, anis, potatis, smör, ost, jus m.m. Han sände upp så mycket proviant, att hans son kunde sälja till andra "fiskehus", som ej varit lika förutseende som Haquin med att ordna mat till sina arbetare.

Varje morgon och afton "gifwes mit folk wed mina sill fiskeri wärkhus nykokat korngrynsgröt af friska gryn, och hwarje middag nykokat witkåhl ell. ärtor, som äro och friska samt got korn fläsk inkokat uti". Endast kött och fläsk ransonerades. Sill fick de "efter theras behag lagat och tårra råg skårpor som äro friska för hwarje dag 1/2 skålpund/person". De fick också varje dag en tunna (125,6 l) gott öl och då "the wilja warma öl, ingefär och peppar at läga uti öhlet". Men, det ropas på brännvin! Stanken på Kalvön måste ha varit olidlig. Haquin hade själv prövat att hjälpa till 1740, då "sillfiskeriet stod rikeliga ... wed Malmö". Han skriver, att han kunde inte tåla den råa stanken, "om jag stog i bränwin til hakan". Den tiden var hans "praeservativ Portugis Win", men det var för dyrt för att skicka till Kalvön. Där fick man nöja sig med brännvin. Väl förplägade med mat och dryck utförde de sitt arbete under "en munter Vocal Musique".

Höns och ägg talar han ej om. Det var säkert en självklarhet med höns, som måste ha funnits både på gårdarna och på gatorna och vallarna, där de gått och pickat. Vad annat fjäderfä beträffar, så köpte Haquin änder (ankor?) i juli, gås har stått på bordet vid Mårten och kalkoner köpte han i november, allt enligt kassaboken.[10]

Vilt har han fått av Thott på Skabersjö, som i gengäld begåvats med levande humrar från Kalvön.

Flott fick han från både oxar, får och svin. Smör talar han också om. Smör, som "af länge liggande icke skal förderfwas" skall man lägga i en stark saltlake. Det skall flyta i laken och "ingalunda stå inknökat uti käril eller annat trä". När han behövde *köpa* smör eller ost, så kunde han göra det på några frälsegårdar, som hade "hållanderier".

I kassaboken står, att han köpt sparris, jorebär, stickelbär, rips, äpplen och nötter, vilket kanske kan tydas så, att dessa bär och frukter ej funnits i Haquins trädgård. Även gurkor och "salat" inhandlas.

I fru Bagers kryddskåp har bl.a funnits: senap, kummin, anis, kryddpeppar, kardemumma, ingefära, bittermandel och antagligen också saffran.

Inne i staden hade Haquin inga möjligheter att odla allt han behövde för sitt hushåll och hans båda gårdar i Naffentorp var utarrenderade. Själv arrenderade han några plantagejordar och det var på dem han odlade både säd, grönsaker, kryddväxter, medicinalväxter, raps och tobak. Arbetet på plantagejordarna drev han med säsongarbetare. Han skriver, att det var brist på arbetsfolk i städerna och beklagar, att vi här i Sverige inte, som i andra länder, har moriska slavar. Hantverksgesäller, båtsmän och tjänstefolk, säger han, lämnar landet, när det ryktas om krig. Då tog de tjänst hos utlänningar för guld och silvermynt. När de tjänat nog, startade de eget utomland, där de var fria från skråordning, fiskaler och uppsyningsmän. "Til the Plantager som nu äro, måste med dubbelt drygare dagspenning än uti början, friskt upskänkande, samt sirliga ord och stort besvär förskaffas folk". Han vill nämligen på dessa jordar ha så dugliga åkerarbetare, att han "ej sjelf oftare behöfwer gå på Åkeren eller plantagen, än tå han för sinens upmuntrande någon ledig stund går ut at fägna sig öfwer Guds All-

smäktiga disposition, som så underliga genom menniskans arbete uppehåller hennes hälsa och lif genom jordens wäxter ...".

Jordarna behövde förstås gödslas. Ett år är han upprörd över, hur illa gödseln i staden tas till vara och över att en hel del t.o.m körs ned i havet. Själv hämtade han 1754, under tiden mellan Michaelis (29 september) och jul, gödsel från bryggare, slaktare och åkare och körde ut den till en ödetomt i en avkrok av staden. Han använde 5 à 6 par hästar till att köra ut 3.000 lass gödsel. Efter jul, när västra Rörsjöns is var starkt frusen, transporterade han gödseln vidare på slädar ut på åkern, där den lades i en hög och täcktes med tång tills den skulle användas. Han säger, att det är naturligt "at ju en god qwick och Patriotisk Man låter, oaktadt penningars påkostnad, försöka och wärkställa oförtrutna prof til at utröna hwilket slags Säd eller Plantage han sin högsta båtnad kan finna wid, hwaruti jag redan sielf, och genom Planteuren Möller practicerat bägge;"

Haquin skriver ett år om plantagen Upland och förargar sig över, att dikesvallarna ej hade iståndsatts, med resultat, att kreaturen om efterhösten kunde komma in och bita och söderriva hans "rara lefvande Pihlhäck" och trampa ned hans i efterhösten stående växter och frön och hans Planteurskas (han hade även en sådan) "til sitt uppehälle" planterade kål med flera "gröna matsaker". Haquins "mistbänk", där han skulle ha tobaksplantor till utplanterande före "gamla Valborg", blev också förstörd.

Norra ändan av plantagen Upland var i "brist på sin naturliga matjord så trög", att han andra året måste plantera blå- och vitkål, rovor, rötter, lök, timjan, mejram, rättikor, krusmynta, hjärtansfröjd och anis. Han odlade också wejde, safflor och krapp (färgväxter, som lönade sig dåligt), lavendel, kummin, anis, fänkål, koriander och raps till rovolja. Han upplyser oss om, att planteuren "lärde alla stadens utsittare at sjelfwe taga frön" från medicinal- och köksväxter i stället för att importera.

Det var tider, när man levde med en smal marginal. Missväxt kunde när som helst inträffa och ej sällan slog fäpesten till. Haquin försökte gardera sig genom att lägga upp lager i goda tider, då priserna var låga, och genom kurer mot fäpesten. Han förargade sig (det gjorde han ofta) över att stadens fäder ej skyddade sig mot oår, så att det under onda tider skulle kunna finnas mat att köpa till ett hyfsat pris även för "de fattige".

Ibland var han plågad av skadeinsekter; "Thet lärer wara bekant at ofta wid första Rötemånad har hafran och kornet af svarta kryp och rågen af matkar blifwit anstucken ...". Mullvadar gjorde honom också bekymmer och han ansåg, att man från England borde lära sig sättet att fånga dem, och sparvar, skriver han, åt i Skåne några tusen tunnor säd året. Han föreslår, att varje jordägare borde lämna in 4 sparvhuvuden per tunnland. Råttorna åt både bröd och sovel. Haquin försökte med gift i pannkakor bestrukna med honung (enda gången han nämner honung). Det hjälpte, men bara tillfälligt. Nya råttor kom strax invällande från granngårdarna. Han var inte glad över att lägga ut gift och det är förståeligt med alla lösgående husdjur och alla hundar och kattor, som säkert fanns överallt. Han lägger giftet endast mellan trossbottnarna och helst ersätter han det med "törne" (hagtorn) och enris. Trots alla insatser mot råttorna har han "för råtters timbrande dans och skrik måst hafwa många sömnlösa nätter". Ändå han utan gift "genom ett stratagem hwart åhr i" sin "inboende gård låtit döda Twå till Tre hundrade råtter".

Haquin hade sitt kontor vid Lilla Torg. Där satt han vid sin skrivpulpet och skrev, gärna på nätterna och då helst vid tranljus. Rapsoljelampor var ej lika bra. När sömnen blev honom övermäktig, kunde han somna i sin stora län- och sovstol eller lägga sig på den gulmålade sängen, som hade gula Schalongsomhängen. På kontoret fanns

också en stor sättugn och en engelsk järnspis. För gäster, som kom på besök, fanns 9 ryggstolar med lädersäten, ett stenbord och ett brunmålat slagbord. Vidare fanns där en blåmålad, järnbeslagen kista. På väggarna, som var rikt dekorerade, hängde pistoler, hirschfängare och uniformsvärjor samt en spegel med förgylld ram och krona. För fönstren hängde blårutiga gardiner med kappor. Eftersom familjen bodde på Östergatan kunde han sitta och skriva i lugn och ro på sitt kontor. Hans råd och förklaringar är riktade till män, till dem som intresserade sig för Sveriges ekonomi och välstånd, som han i så hög grad ömmade för, inte uteslutande för egen del utan för *allas* bästa.

Han skriver: "Tänk min Läsare, om kärlek och ömhet för Swenska Åkerbruket kunde giöra hwar jord-torfwa i hela wårt Rike nyttig och fruktbar, huru rikt skulle icke tå Swerige wara ef egen styrka? Huru litet skulle wi tå til födan behöfwa af en otacksam utlänning, som skrattar åt wår förderfwade smak och dömer wår styrka och naturliga rikedom theraf, at wi ännu äre icke aldeles utblottade. Jag önskar som trogen undersåte, at wår Efterwerld må slippa tala om ödesland i et folkrikt Rike och at wår ymniga Åker och nyttiga Handelsrörelse må sysselsätta the Handlandes händer med en säker inkomst".

NOTER:

1 Malmö Stads Historia. Del II, sid 366. Malmö 1977.
2 Carl von Linnés Skånska Resa, Sthm 1751. sid 192.
3 Warg, C.: Hjelpreda I Hushållningen För unga Fruentimmer. Tolfte Uplagan, Sthm 1809. sid 411.
4 Malmö Stads Historia. Del I sid 324. Malmö 1971.
5 Troels-Lund: Dagligt liv i Norden i det sekstende Aarhundrade. Köbenhavn 1908. Bind II. sid 119.
6 Schiller, Harald: Skåne genom två sekler. Falköping 1934. sid 63 ff.
7 Tidström, Anders: Resa i Halland, Skåne och Blekinge. Lund 1891. Utg. av Martin Weibull. sid 31.
8 Bager, Einar: Bygge av vrakbräder. M-ö 1981. sid 80.
9 Delagardieska arkivet på Löberöd: Del 6. sid 121.
10 Bager, Einar: Kring Haquin Bagers kassabok. M-ö Fornm.förenings tidskrift 1980. sid 8.

Ur följande skrifter av Haquin Bager är uppgifter hämtade:

Oförgripelige Tankar om HUSHÅLLNINGEN, ... Sthm 1745.

Then DYRA TIDENS Afskuddande, Sthm 1749.

Oeconomiskt Samtal Emellan En Swänsk, en Engelsman och en Holländare, Sthm 1750.

Anmärkningar Öfwer Then SWENSKA ORI Tredje Stycke, Sthm 1750.

Anmärkningar Öfwer Then Wälmenande PATRIOTENS Åtskilliga Sattser som befinnas uti hans åtta först utgifne Ark, Sthm 1753.

Föreställning Til then Laglärde INGEMAN MATSON Och Hans Oeconomiska Willosatsers rättande, Sthm 1756.

Anmärckningar öfwer Ricksens Höglåfliga Ständers Deputations för Fiskeriernes wård i Riket, Lund, 1753.

Replique til Götheborgska weckobladen sidstledne år under N:o 10. Lund 1765.

Nykelen Til SWÄNSKA ÖFWER BALANCEN, otryckt handskrift.

också en stor sättugn och en engelsk järnspis. För gäster, som kom på besök, fanns 9 ryggstolar med lädersäten, ett stenbord och ett brunmålat slagbord. Vidare fanns där en blåmålad, järnbeslagen kista. På väggarna, som var rikt dekorerade, hängde pistoler, hirschfängare och uniformsvärjor samt en spegel med förgylld ram och krona. För fönstren hängde blårutiga gardiner med kappor. Eftersom familjen bodde på Östergatan kunde han sitta och skriva i lugn och ro på sitt kontor. Hans råd och förklaringar är riktade till män, till dem som intresserade sig för Sveriges ekonomi och välstånd, som han i så hög grad ömmade för, inte uteslutande för egen del utan för *allas* bästa.

Han skriver: "Tänk min Läsare, om kärlek och ömhet för Swenska Åkerbruket kunde giöra hwar jord-torfwa i hela wårt Rike nyttig och fruktbar, huru rikt skulle icke tå Swerige wara ef egen styrka? Huru litet skulle wi tå til födan behöfwa af en otacksam utlänning, som skrattar åt wår förderfwade smak och dömer wår styrka och naturliga rikedom theraf, at wi ännu äre icke aldeles utblottade. Jag önskar som trogen undersåte, at wår Efterwerld må slippa tala om ödesland i et folkrikt Rike och at wår ymniga Åker och nyttiga Handelsrörelse må sysselsätta the Handlandes händer med en säker inkomst".

NOTER:

1 Malmö Stads Historia. Del II, sid 366. Malmö 1977.
2 Carl von Linnés Skånska Resa, Sthm 1751. sid 192.
3 Warg, C.: Hjelpreda I Hushållningen För unga Fruentimmer. Tolfte Uplagan, Sthm 1809. sid 411.
4 Malmö Stads Historia. Del I sid 324. Malmö 1971.
5 Troels-Lund: Dagligt liv i Norden i det sekstende Aarhundrade. Köbenhavn 1908. Bind II. sid 119.
6 Schiller, Harald: Skåne genom två sekler. Falköping 1934. sid 63 ff.
7 Tidström, Anders: Resa i Halland, Skåne och Blekinge. Lund 1891. Utg. av Martin Weibull. sid 31.
8 Bager, Einar: Bygge av vrakbräder. M-ö 1981. sid 80.
9 Delagardieska arkivet på Löberöd: Del 6. sid 121.
10 Bager, Einar: Kring Haquin Bagers kassabok. M-ö Fornm.förenings tidskrift 1980. sid 8.

Ur följande skrifter av Haquin Bager är uppgifter hämtade:

Oförgripelige Tankar om HUSHÅLLNINGEN, ... Sthm 1745.

Then DYRA TIDENS Afskuddande, Sthm 1749.

Oeconomiskt Samtal Emellan En Swänsk, en Engelsman och en Holländare, Sthm 1750.

Anmärkningar Öfwer Then SWENSKA ORI Tredje Stycke, Sthm 1750.

Anmärkningar Öfwer Then Wälmenande PATRIOTENS Åtskilliga Sattser som befinnas uti hans åtta först utgifne Ark, Sthm 1753.

Föreställning Til then Laglärde INGEMAN MATSON Och Hans Oeconomiska Willosatsers rättande, Sthm 1756.

Anmärckningar öfwer Ricksens Höglåfliga Ständers Deputations för Fiskeriernes wård i Riket, Lund, 1753.

Replique til Götheborgska weckobladen sidstledne år under N:o 10. Lund 1765.

Nykelen Til SWÄNSKA ÖFWER BALANCEN, otryckt handskrift.

Medlemsinformation

Haqvin Bagers skalderum

Sedan 1984 disponerar Malmö Fornminnesförening ett rum i Hedmanska gården vid Lilla Torg, det s.k Haqvin Bagers skalderum. Meningen är att de målade väggplankor som påträffades vid restaureringen skall, efter konservering återuppsättas på sin plats i rummet. Väggplankorna har en djupgrön bottenfärg och är prydda med Haqvin Bagers verser och målade dekorationer.

Fastighetsnämnden har nu beslutat att väcka frågan om byggnadsminnesförklaring av Hedmanska gården. Därmed lösgöres pengar från Riksantikvarieämbetet för konservering och återuppsättning av panelen kan genomföras.

Stadsvandring

Lördagen den 25 april 1987 med start kl 14.00 företar föreningen en stadsvandring på Kockumsområdet. Samling vid huvudentrén, Klaffbron, Nordenskjöldsgatan. Leif Göransson, Kockums, guidar.

Eftermiddagen avslutas med kaffe och kakor på Sjömansgården. Under kaffet berättar Leif Göransson mera om varvets historia.

Fotografering inom Kockums varvsområde är ej tillåten.

Anmälan om deltagande i stadsvandringen och det avslutande samkvämet göres senast den 21 april till föreningens sekreterare Bengt Berggren, Strandmarksvägen 7, 230 44 Bunkeflostrand. Priset för arrangemanget är 30:- kronor. Anmälan är bindande.

Vårutfärd

Malmö fornminnesförenings traditionella vårutfärd går i år till nordvästra Skåne, Kristi Himmelsfärdsdag, torsdagen den 28 maj 1987.

Samling sker vid Malmö museérs parkeringsplats kl 8.45 varefter abonnerade bussar för medlemmarna norrut.

Pris för utfärden inklusive bussbiljetter, lunch och entréavgifter är 170:- kronor. Anmälan om deltagande i vårutfärden göres senast den 18 maj 1987 till föreningens sekreterare. Anmälan är bindande.

En kulturapostel vid Strelasund

AV KJELL Å MODÉER

År 1748 utsågs riksrådet Axel von Löwen till svensk generalguvernör i Pommern. Han hade som generalkvartermästare i denna provins varit en av Karl XII:s närmaste män; han hade upplevt belägringen av Stralsund 1713-15 och hade därefter följt kungen på det norska äventyret.

Nu – 1748 – kom han tillbaka till Stralsund. Det var samma år som Montesquieu utgav arbetet "Om lagarnas anda," som blev genombrottet för upplysningens idéer, och som i många upplagor spreds, lästes och tillämpades också av de dåtida Europas monarker. Och i det svenska Pommern kom generalguvernören von Löwen att på sitt sätt omsätta upplysningstidens vittra ideal och visioner i verkligheten. När han dog 1772 begrovs han i Nikolaikyrkan vid sidan om stadens rådhus, och ett vackert barockepitafium hängdes upp till hans minne i kyrkans södra korgång.

Denne upplyste generalguvernör ägnade sina mödor också åt vetenskap och konst. Han samlade böcker. Hans efterlämnade bibliotek omfattade ca 2500 band. I sitt testamente hade von Löwen förordnat att hela hans bibliotek skulle tillfalla staden Stralsund, och – helt i upplysningstidens anda – hållas tillgängligt för envar på rådhuset. En del av det kostbara biblioteket, som framför allt innehåller historisk litteratur och fransk vitterhet, förstördes under andra världskriget. I dag står det dock i sina bevarade delar uppställt på ett sätt som måste tillfredsställa testator i sin himmel.

Om nämligen Axel von Löwen var en mecenat och kulturens främjare i 1700-talets Stralsund så är det vår tids kulturapostel i staden vid Strelasund som har sett till att det Löwenska biblioteket i dag har fått en rättmätig placering. Kulturaposteln heter Herbert Ewe, och han har i mer än 30 år varit stadsarkivarie i Stralsund. När han nu med ålderns rätt drar sig tillbaka från sin tjänst finns det anledning att peka på den unika kulturgärning denne engagerande och entusiastiske arkivarie har utfört i efterkrigstidens Östeuropa.

Såren efter kriget har läkts särskilt långsamt i Östtyskland. Envar av de tre Östersjöstäderna Wismar, Rostock och Stralsund fick stora sår i den medeltida stadsbilden, som inte kunnat repareras. I Stralsund har det dock funnits krafter, som varit beredda att rädda det kulturella arvet ur aska och ruiner. En sådan kraft var Herbert Ewe. Sedan 50-talets början har han levt bland stadens kulturella minnen, och han har haft som främsta mål att rädda kulturarvet åt framtiden och att visa det för folket, helt i von Löwens anda. Herbert Ewe är en forskningsinformatör av bästa märke. Med sitt tjänsterum som replipunkt, beläget uppe under takåsarna i ett av Stralsunds vackra 1700-talshus och med Nikolaikyrkans torn som dekorativ utsikt genom fönstret har han utfört en beundransvärd kulturinsats. Alltsedan 60-talet har han utgivit ett större antal populära arbeten om Rügens och Stralsunds historia, alla skrivna med samma sakkunskap, entusiasm och

En kulturapostel i vår tid: Professor Herbert Ewe, Stralsund.

elegans som när han uttrycker sig i muntlig form. I arbetet "Schätze einer Ostseestadt (2 uppl. 1975) presenterade han i bildverkets form med vetenskaplig kommentar ett hundratal av Stralsunds stadsarkivs kostbara skatter från medeltida sigill och dokument till nutida redan historiska handlingar, exempelvis affischen för den första Östersjöveckan 1958. När staden Stralsund 1984 firade sitt 750-årsjubileum var det Herbert Ewe som hade det redaktionella ansvaret för det historiska arbete som då utkom (Herbert Ewe (utg.): Geschichte der Stadt Stralsund, Böhlaus Nachfolger, 1984). Det är åtskilliga svenska besökare i Stralsund som av Herbert Ewe på svenska hälsats "Välkommen till den gamla svenskstaden Stralsund" och som med honom som ciceron fått uppleva en vandring genom stadens historia. Bland annat har Malmö fornminnesförening vid två oförglömliga resor, senast hösten 1985, haft denna förmån.

Tre arbetsuppgifter har helt fyllt Herbert Ewes dagar. Han har ordnat och tillgängliggjort det under krigsåren härjade och omflyttade stadsarkivet vid Badenstrasse. Han har, som nämnts, ägnat sig åt ett omfattande populärvetenskapligt skriftställeri, och han har tålmodigt och målmedvetet iordningställt franciskanerklostret S:t Johannes i stadens norra del. För dessa sina insatser har han utsetts till hedersmedborgare i Stralsund, i sig en unik utmärkelse för en kulturarbetare.

Den som regelbundet återkommit till Stralsund de två senaste decennierna har inte kunnat undgå att märka att den gamla stadens norra delar restaurerats på ett mycket pietetsfullt sätt. Det var i dessa kvarter Carl Wilhelm Scheele föddes och hans föräldrahem står färdigrestaurerat sedan ett par år tillbaka. Här vänder de gamla handelshusen sina renässans- och barockgavlar ut mot de smala gatorna, så till exempel vid Schillstrasse, som mynnar vid Johannesklostrets murar och

fasader. Anläggningen är samtida med det äldsta Stralsund. Första spadtaget antages ha tagits ca 1250. Efter reformationen har byggnaderna fått förfalla, och de har utsatts för krigsskador både under absolutismens och nazismens despotiska tidevarv. Efter kriget återstod i stora stycken endast en utbränd ruin. För cirka 20 år sedan kom Johannesklostret in under Herbert Ewes tjänsterevir. Det blev då en depå och filial till stadsarkivet, och då inleddes ett imponerande restaureringsarbete. I dag står hela klosteranläggningen färdigrestaurerad, och utgör inte bara arbetsplats för arkivarier och forskare utan också ett imponerande kulturhistoriskt minnesmärke. Herbert Ewe har för uppgiften anlitat kvalificerad hjälp, östtyska konstsmeder och konstmålare samt polska byggnadsarbetare. När man idag vandrar genom arkivdepån, bland annat med stadsarkivets otaliga hyllor med pergamentsvolymer, möter man i varje rum på väggarna frilagda fresker samt gotiska vägg- och valvmålningar från 1300- och 1400-talen. Motivvalven i konstverken avslöjar konstnärerna. De har kommit från Medelhavsområdet och har här vid Östersjöns strand till det norra Europa förmedlat sin konst. Restaureringen av dessa målningar visar på ett pedagogiskt och konkret sätt hur kulturimpulserna från söder under medeltiden förmedlades till våra trakter.

Upplysningstidens kulturapostel i Pommern: Generalguvernören Axel von Löwen.

Med sin smittande entusiasm och sin oförtrötterliga energi har det lyckats Herbert Ewe att också skapa de materiella förutsättningarna för detta restaureringsarbete. Folkarmén hjälpte honom att gräva ut det 90 cm djupa lager av byggmassa, som samlats i klosteranläggningen genom seklerna, och genom att projektera restaureringsarbetet i årliga etapper som både stadens finanser och hans tåligt väntande familj kunnat acceptera, står nu klosterbyggnaden färdig. Ett av de stoltaste ögonblicken i hans liv var när han fick visa anläggningen för Olof Palme vid dennes besök i DDR sommaren 1984.

Ett besök i S:t Johannesklostret ger envar som har sina rötter i den sydskandinaviska historien ett manifest intryck av kulturell gemenskap. Varje tidsålder möter besökaren: gotik, renässans, barock och empire. Refektoriet med sina vackra kalkmålningar är i dag samlingslokal för konserter och symposier. I hallkyrkan med sina en gång storslagna, nu reparerade murar men fortfarande utan valv och tak arrangeras sommarkonserter.

Arkivbiblioteket i Franciskanerklostret S:t Johannes i Stralsund.

Och inne i klostret finns i dag forskarceller med utsikt ut mot Strelasundets smala vatten, och i barockbiblioteket står också det von Löwenska biblioteket uppställt. Herbert Ewe låter gärna sin presentation av bibliotekets skatter inramas av tidstrogen musik från en väl dold grammofon. Han suger på sin väl inrökta pipa och berättar livfullt om von Löwen som likt en kulturapostel öppnade kunskapens portar för kommande generationer i Stralsund. Jag har mer än en gång påmints om, att han själv är en motsvarande kulturapostel i vår tid.

Anders Killander – Byskollärare och resenär

AV HELGE ANDERSSON

Ända fram till storkommunreformens genomförande 1952 var byskolan en hörnsten i den svenska folkundervisningen och en kulturens utpost på landsbygden. Skolläraren var byns auktoritet och allt i allo. Han inte bara spred bildningens ljus bland barnen och höll dem i Herrans tukt och förmaning. Ur sitt bibliotek – oftast det enda i byn – förmedlade han kunskap också åt de vuxna och utförde dessutom olika skrivuppdrag såsom bouppteckningar, köpebrev och testamenten. Byskolläraren levde under knapphetens kalla stjärna, och för att tjäna en extraslant var han ofta också biodlare och agent för sjukkassor, brand- och livförsäkringsbolag, vilkas emaljerade reklamskyltar satt uppradade på skolhusväggen vid dörren till lärarbostaden.

En värdig representant för de gamla byskollärarna var Anders Killander, lärare vid Tullstorps skola i Södra Sallerups socken[1] i Oxie härad 1877-1907. Anders Killander föddes 1850 3/5 på Sörby nr 5 i Anderslövs socken i Vemmenhögs härad. Moder var ogifta pigan Kerstin Andersdotter och fader hennes husbonde Anders Hansson, en rik odalman, som var änkling och hade tre barn, två söner och en dotter. Husbonden var hederlig och lovade sin piga äktenskap, men han avled plötsligt, innan de hunnit gifta sig, och deras barn, som föddes några månader senare och döptes till Anders, fick tidens grymma stämpel "oäkta". Av det förmögna sterbhuset fick modern endast 300 kronor som barnuppfostringsbidrag – en engångssumma – och under strävsamt arbete och stora uppoffringar fick hon försörja sig och sin lille gosse. När Anders var tre år, gifte modern sig med byskräddaren Jöns Nilsson i Nötesjö i Börringe socken. Det var en ansedd byskräddare, som satt i eget hus och alltid hade mycket arbete. Han var änkling och hade två söner från det tidigare äktenskapet. Med dessa två något äldre pojkar växte Anders upp. Det var en hård lott att vara "oäkting" och ha styvfader. Anders kom tidigt ut att tjäna sitt bröd hos slättens bönder, först som "vutepåg" d.v.s vaktpojke på sommaren, och från tolv års ålder hade han tjänst både sommar och vinter. Vid fjorton års ålder konfirmerades han av prosten Lars Feuk[2] i Börringe.

Det var slitsamt att tjäna som dräng, och när Anders var nitton år – det var 1869 – drabbades han genom överansträngning i arbetet av vad man kallade "höftsjukan", den folkliga benämningen på tuberkulös höftledsinflammation. En bidragande orsak kan ha varit den tidens dåliga bostäder för tjänstefolket, oeldade, fuktdrypande och kalla drängkammare och pigkammare i någon uthuslänga. Anders kom till Lunds lasarett, som på den tiden inte hade så stora resurser. Efter en tid skrevs han ut från lasarettet som obotlig och måste gå på kryckor i två år. Framtiden tecknade sig mörk för Anders.

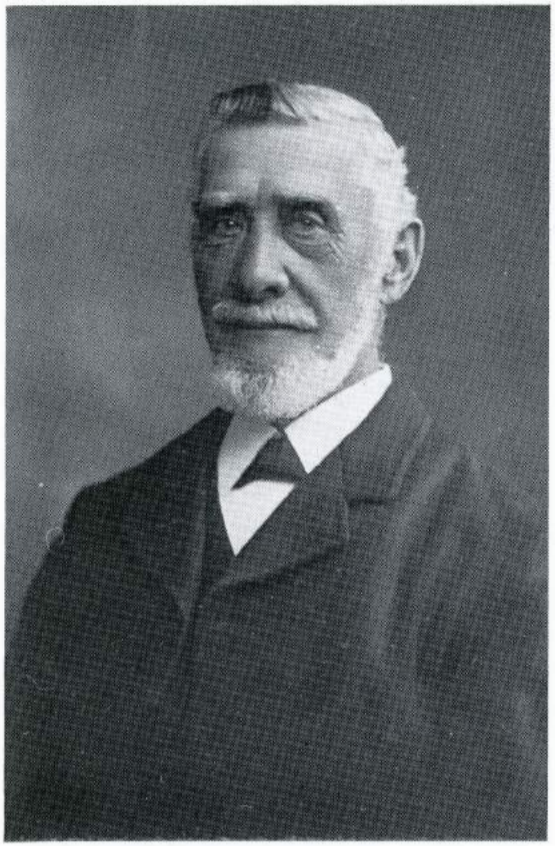

A. Killander

Anders Killander. – Foto omkr. 1900.

Men när nöden är som störst, är hjälpen ofta närmast. Anders fick nu oväntad hjälp av sin konfirmationspräst, prosten Lars Feuk[2] i Börringe, känd också som författare under pseudonymen "Larifari". Prosten såg Anders belägenhet och tyckte, att han skulle försöka att bli lärare. Under prostens överinseende fick Anders först under ett år vikariera i en småskola invid Börringe kyrka. Den tiden sorterade skolundervisningen under kyrkan, och kyrkoherden var självskriven ordförande i skolrådet. Samtidigt läste prosten med Anders, och så preparerad sökte han 1871 inträde vid folkskoleseminariet i Lund. Utan svårighet klarade han inträdesprovet och kom med prosten Feuks rekommendationer in vid seminariet. Anders var fattig, och för att klara ekonomin gjorde han efter ett år avbrott i seminariestudierna och tog ett vikariat. Det kunde man göra på den tiden. På så sätt kompletterades de teoretiska studierna med praktik, och fattiga elever behövde inte belasta sig med stora lån. Sättet påminner i viss mån om senare tiders s.k varvade utbildning. Anders vikarierade under två år, 1872-74, vid en mellanskola i Stora Herrestad i trakten av Ystad. Därefter återupptog han sina studier vid seminariet i Lund och tog sin folkskollärareexamen där 1877. Under studietiden hade han varit inskriven som Anders Andersson, men som utexaminerad lärare började han kalla sig Anders Andersson Killander, och snart blev Killander det enda efternamnet. Strax efter examen fick han ett vikariat vid Tullstorps skola, där skolläraren H. Å. Åkerlund avflyttat.

Södra Sallerups socken hade två fasta folkskolor enligt 1842 års folkskolestadga, en i Tullstorps by för barnen från Tullstorps och Sallerups byar och en i Fårabäcks by för barnen från Fårabäcks och Östra Kattarps byar samt från Kvarnby nr 7. Efter om- och tillbyggnad av de båda skolhusen öppnades 1878 också småskola i såväl Tullstorp som Fårabäck. Båda skolhusen hade bostäder för såväl folkskolläraren som småskollärarinnan.

Vid kyrkostämman i Södra Sallerup 1877 9/9 förrättades val av ordinarie skollärare för Sallerups och Tullstorps skolrotar. Av tre sökande fick Anders Killander flest röster; medtävlande var skollärarna Hans Mårtensson och Andreas Larsson. Sedan röstlängden upplästs och justerats,

Tullstorps gamla skola, nedlagd 1910. Ålderdomshem för Södra Sallerup 1919-52. – Foto 1986.

företogs enligt protokollet valet, "då vicarierande Skolläraren Anders Killander erhöll enhällig kallelse af församlingen med 8.45118 hemmanstalsröster – hvarefter Pastor tillkännagaf, att han afgaf sin Embetsröst utgörande hälften af de afgifna rösterne eller 4.22559 hemmanstalsröster till Skolläraren Andreas Larsson från Svedala, på grund af dennes högre skollärare=betyg och vid läroprofvets afläggande, framstående förmåga – utan att Pastor med denna från församlingens val skiljaktiga mening velat uttala hvarken något ogillande af valet eller underkännande af A. Killanders förmåga att kunna bestrida skollärare=befattningen. Alltså blef Anders Killander genom församlingen till Skollärare kallad att denna befattning såsom ordinarie lärare tillträda ifrån den 1 ste nästkommande Oktober, hvarföre han hafver att ställa sig gällande författningar och blifvande Skolreglementen till efterrättelse". Pastor var Gustaf Wilhelm Sjöberg,[3] kyrkoherde i Södra Sallerup 1876-80, och självskriven ordförande i såväl kyrkostämma som skolråd.

Skollärarlönen var 600 kronor om året jämte förmånen av fri bostad och ersättning för kofoder med 75 kronor, för eldning och städning med 17 kronor och för sotning med 5 kronor. Dessutom uppläts fritt åt skolläraren ett stycke jord.

Enligt ämbetsberättelsen till prostvisitationen 1883 börjar barnen "vanligen sin skolgång vid 6 års ålder och fortsätta den i allmänhet till de börja taga del i Konfirmandundervisningen. I Folkskolorna pågår undervisningen 6 timmar, uti Småskolorna 5 timmar dagligen. Undervisning i Sång, gymnastik och vapenöfningar samt Trädplantering och Trädgårdsskötsel öfvas i skolorna af lärarna."

Sedan Anders Killander fått ordinarie tjänst med tillhörande bostad kunde han bilda familj och gifte sig 1878 15/1 med den jämnåriga Jacobina Charlotta Lindström, född 1850 19/12 i Grevie socken i Bjäre härad i Kristianstads län. Över äktenskapet kom ingen lyckans sol att lysa. I stället skulle mörka skuggor falla över lärarfamiljen i Tullstorps skola. Charlotta och Anders Killander fick stora sorger att bära. I äktenskapet föddes sammanlagt fem barn. Föräldrarna fick följa alla till graven. Därtill kom Killanders höftsjukdom, som plågade honom genom livet och gjorde honom svårt haltande. Första barnet, som var en gosse, föddes och avled samma dag 1878 26/7. Barnet döptes och fick namnet Anders efter fadern. I dödboken står antecknat "Förtidigt född". Andra barnet, som var en flicka, föddes året därpå 1879 6/10 och fick namnen Anna Charlotta. Hon avled redan 1884 12/1, dödsorsaken var "Skarlakansfeber och Difteri." Följande år 1885 8/1 föddes det tredje barnet, som var en gosse och i dopet fick namnen Anders Johan Arthur. Han började 1892 i Tullstorps skola, visade sig begåvad och skrevs omsider in vid Lunds elementarläroverk. Fjärde barnet, som var en flicka, föddes 1887 5/4 och fick liksom den tidigare bortgångna systern namnen Anna Charlotta. Hon avled emellertid redan 1890 4/12, dödsorsaken var "Strupsjukdom". Makarnas femte barn, som var en flicka, föddes 1891 22/2 och fick också hon namnen Anna Charlotta. Hon avled utan angiven dödsorsak redan 15/5 samma år, inte tre månader gammal.

Värt att notera är att de tre döttrarna alla döptes till samma namn, Anna Charlotta. Enligt utbredd gammal vidskepelse och folktro skulle man inte ge ett barn samma namn, som burits av ett avlidet barn, ty då kunde det barnet också komma att avlida. I Södra Sallerup liksom i flera andra socknar i såväl Oxie som Bara härader har efter äldre sagesmän upptecknats: "En ska ennte kalla åpp en glytt ettor döa sysskon, de e ennte bra, fårr då kann denn glytten åsse dö".[4] Att makarna Killander inte tvekade att döpa tre döttrar i rad till Anna Charlotta vittnar om att de stod över tidens vidskepelse och folktro.

De redan hårt prövade föräldrarna drabbades 1899 av ett fruktansvärt slag. Då avled plötsligt den 13/7 deras lovande son Anders Johan Arthur. Dödsorsaken var "Nerffeber", d.v.s tyfus. Sin smärtsamma förlust kungjorde Charlotta och Anders Killander i Skånska Dagbladet under rubriken "Dödsfall" med följande notis i tidens högtidliga stil: "Att Herren Gud i sitt förunderliga råd torsdagen den 13 dennes kl. 1/2 10 e.m. till sig hemkallat vår käre son, skolynglingen vid Lunds elementarläroverk Anders Johan Arthur Killander efter en lefnad af 14 år, 6 mån. 5 dagar, djupt sörjd och saknad af oss föräldrar samt släktingar och många vänner, varder härmed tillkännagifvet. Herren gaf och Herren tog, välsignadt vare Herrans namn". Därunder läses sju verser, däribland denna:

Till det rätta Fadershus
Gick du hem från jordens brus.
Dock du lemnat hafver kvar
En förkrossad mor och far.

Utöver de personliga sorgerna hade Killander också en rad andra bekymmer, dålig lön, stora barnkullar i en liten skolsal, bristfälliga sanitära förhållanden och en trång bostad. De ekonomiskt medvetna bönderna i skolrådet motarbetade av sparsamhetsskäl konsekvent alla förbättringar, och samma bönder var tongivande i det beslutande organet, kyrkostämman.

För städning och eldning i skolsal och samlingsrum erhöll läraren i ersättning 17 kronor om året. Efter två år förklarade Killander på kyrkostämman 1879 23/2, att han inte ville eller kunde åtaga sig denna städning och eldning under 25 kronor om året och fick stöd av sin kollega Wilhelm Winström i Fårabäcks skola. De båda småskollärarinnorna kände tydligen ingen solidaritet utan förklarade för sin del att de "ville mot 8

kronor för året hvardere besörja renhållning och eldning uti sina skolrum". Skolrådets och kyrkostämmans ordförande, kyrkoherde Gustaf Wilhelm Sjöberg[3] insåg, att de sparsamhetsivrande ledamöterna inte skulle godkänna lärarnas krav och ingrep personligen enligt protokollet med ett generöst erbjudande "Till undvikande af strid och befrämjande af frid och endrägt erbjöd Pastor att årligen så länge han innehar Sallerups Pastorat att af egne medel lemna 8 Kronor till hvardere af Socknens folkskollärare då de af skolkassan erhålla hvardere 17 Kronor och skolkassan bekostar sotningen af nämnde localers eldstäder. Församlingen såväl som de närvarande Lärarne antogo det gjorda anbudet". Kyrkoherde Sjöberg avled hastigt 1880, men i skolans utgiftsstat för följande år är lärarnas ersättning för städning och eldning oförändrad 25 kronor, varför kyrkostämman funnit för gott att godkänna beloppet.

När Killander tillträde tjänsten var den årliga ersättningen för kofoder 75 kronor. Efter femton års tjänst anhöll han 1892 tillsammans med lärarkollegan Winström i Fårabäck hos skolrådet att ersättningen måtte höjas till 100 kronor under hänvisning till att "de flesta församlingar inom riket numera betala lärarnes kofoderersättning med ett kontant belopp minst 100 kronor, och då de angränsande församlingarne under detta år följt samma exempel". I Södra Sallerup ville man inte vara sämre än i grannförsamlingarna, och de båda lärarna tillerkändes begärda 100 kronor vardera i ersättning för kofoder. En lärares kontanta årslön uppgick vid denna tid till 700 kronor, en ökning med 100 kronor sedan Killander tillträdde tjänsten 1877.

Vid en inspektion i Sallerups skoldistrikt 1893 påtalade folkskoleinspektören Nils Larsson i Lund, att utrymmet i de båda skolhusen var otillräckligt. Enligt den antagna normalritningen för folkskolebyggnader skulle folkskolan i Tullstorp inte rymma mer än 27 barn, men vid inspektionen hade Killander nära det dubbla antalet eller 53 barn. Folkskolan i Fårabäck var inte avsedd för mer än 28 barn, men här undervisades 51 barn. Inte heller i småskolorna var förhållandena tillfredsställande. Folkskoleinspektören uppmanade i skrivelse skolrådet att snarast gå i författning om anskaffande av tillräckligt rymliga skollokaler. För att lösa lokalfrågan beslöt skolrådet att uppföra ett nytt skolhus så centralt beläget som möjligt i kyrkans närhet för folkskolans barn i tredje och fjärde klasserna från hela skoldistriktet. Lokalerna i de båda skolhusen skulle däremot bli oförändrade. När protokollet från sammanträdet hade utskrivits, drabbades de två utsedda justeringsmännen av eftertankens kranka blekhet och vägrade att underskriva protokollet. Visserligen syntes dem förslaget att bygga ett nytt skolhus mycket anslående, men vid närmare eftersinnande hade de funnit, att det i pekuniärt hänseende skulle "blifva, om det genomfördes, rätt mycket betungande, helst församlingen ännu på de nuvarande skolhusen ha en skuld af 2500 kronor". Dessutom måste ytterligare lärare anställas. Vid ett nytt sammanträde beslöt skolrådet att helt överlåta åt kyrkostämman att besluta om ett nytt skolhus skulle byggas eller de båda gamla skolhusen skulle utvidgas så att de blev tillräckligt rymliga. Skolrådets ledamöter menade, att en utvidgning av de gamla skolhusen läte sig göra, "då de hade sig bekant att i mer än en församling häromkring läslokaler i folkskolan finnas, som äro mindre rymliga i förhållande till antalet skolbarn än inom våra, hvartill äfven kommer, att något mehn i sanitärt hänseende aldrig förnummits på våra skolbarn såsom följder deraf, att läslokalerna ej hafva den mer än tillräckl. rymlighet, som normalritningarne föreskrifver".

Vid den sammankallade kyrkostämman uttryckte ett par skolrådsledamöter sin stora förvåning över att folkskoleinspektör Nils Larsson hade kasserat läslokalerna i de båda skolhusen "såsom icke tillräckligt rymliga, hvilket ingen

Tullstorps nya skola. Anders Killander längst ut till vänster. – Foto omkr. 1915.

annan Inspektör af de flera som varit före honom gjort – helst mer än en församling finnes här omkring äfven inom det distrikt, der nämnde Larsson inspekterar, der läslokalerna i folkskolorna äro mindre rymliga i förhållande till antalet skolbarn än inom våra, hvilka sednare, om de än hvad angår storleken, ej hafva den öfverdrifna rymlighet, som normaltritningarna anse nödvändig, dock hafva de tillräckligt utrymme, synnerligast som ej mer än 2 ne barn sitta på hvarje bänk och för öfrigt äro ljusa och höga och väl luftade, så att de ovillkorligen äfven i sanitärt hänseende måste vara tjenliga, hvilket de också visat sig vara dessa åren de begagnats". Kyrkostämmans enhälliga beslut blev, "att församlingen för närvarande hvarken ville tillbygga de nuvarande skolhusen och ännu mindre uppföra ett nytt skolhus". Det skulle dröja ytterligare ett par decennier, innan tiden var mogen för uppförande av nya skolhus. I Tullstorp togs en ny skola i bruk 1910, i Fårabäck 1923.

På olika sätt visade Killander att han var mån om sina skolbarn och strävade efter deras bästa. Skolbarnens lekplats var vissa tider på året, under vårens snösmältning och höstens regn, helt oanvändbar, och efter framställning av Killander 1880" ansåg skolrådet det nödigt grusa nämnda plats".

Efter den bistra vintern 1888, då det varit så kallt, att samlingsrummet i Tullstorps skola inte kunnat användas till sitt ändamål, anhöll Killander, att ytterligare en kakelugn måtte uppsättas där före den kommande vintern. Skolrådet försökte slingra sig ifrån ärendet genom att anse att det inte fanns någon lämplig plats i samlingsrummet för en ny kakelugn. I stället föreslog skolrådet, att det hittillsvarande enkla järnröret från kakelugnen till den ovanför loftet uppmurade rökgången skulle utbytas mot dubbla järnrör, "då utan tvifvel genom värmens bättre tillvaratagande en högre värmegrad skulle uppstå i samlingsrummet, så att det för det åsyftade ändamålet skulle blifva gagneligt". Skolrådets förslag förkastades på den sammankallade kyrkostämman, som hade att avgöra ärendet. Ett par stämmodeltagare framhöll, "att redan nu, för att samlingsrummet skall kunna bli något uppvärmdt, det ofta eldas så mycket i småbarnslocalen, så att der blir alltför varmt". I stället beslöt därför kyrkostämman, "att den gamla kakelugnen i samlingsrummet skulle tagas bort och afyttras samt en ny mitraljös, så långsträckt som möjligt inköpas och sättas i stället, och kan liksom mitraljösen i småbarnslocalen förses med hvardera sitt rör, hvilka båda utmynna i det varande lutande röret ofvanpå loftet". Mitraljös kallades en rund, hög kamin.

Tullstorps skola hade problem med vattenförsörjningen, och i skrivelse 1894 20/10 anhöll Killander, att skolrådet måtte "anskaffa tillräckligt vatten till skolbarnens och skollärarfamiljens begagnande". I sin skrivelse påpekade Killander, "att brunnen vid denna skola nästan hvarje år blir utan vatten redan i början af september och troligen ännu förr, ifall man ej under hela sommaren nödgades iakttaga så sträng hushållning med vattnet, att man under torra somrar ej alltid vågar vattna växterna i trädgården för att kunna hafva ett sparsamt vatten till hushållet. När brunnen tryter så där i slutet af augusti eller början af september, blir där ej vatten förrän vid jultiden och under hela den perioden har vatten hämtats dels från Per Ols källa[5] i Tullstorp och dels från en brunn söder om Mathiassons gård,[6] så vida man ej vill nöja sig med ett orent kritvatten från kritbassängerna, hvilket som dricksvatten är odugligt".

Skolrådet föreslog borrning i brunnen under bottnen av den närliggande kritgraven, men kyrkostämman beslöt 28/10, att "enär sådan borrning kanske blef alldeles ändamålslös, men kom att kosta mycket" i stället trygga vattenförsörjningen till Tullstorps skola "genom gräfning af ny brunn, vare sig på lekplanen nära gropen vid Tullstorpsvägen, eller kanske hellre på andra sidan vägen å Kritbruksegaren Per Olssons[7] egor – hvilket ock af honom som sjelf var närvarande mot lämplig ersättning medgafs – i dälden vid vägen der vatten ofta var stående och säkerligen äfven var att finna kanske på ringare djup".

På förslag av skolrådet beslöt kyrkostämman 1899 9/7 att vattnet från brunnen på kritbruksägare Per Olssons ägor skulle ledas i järnrör till en på skolans lekplan av tegelsten uppmurad cistern, 3 alnar[8] djup och 1 1/2 alnar bred. Detta för att skolbarnen bekvämare skulle få tillgång till vatten. Vattnet skulle pumpas upp med den vid den gamla brunnen varande sugpumpen.

Problemen med vattenförsörjningen fortsatte. Skolrådet behandlade ånyo frågan 1908 28/3 och konstaterade, att brunnen "nästan endast undantagsvis lemnat vatten och då vatten så starkt bemängt med dy, att det icke kunnat användas till matlagning". Brunnen hade rensats en gång men utan resultat. Skolrådet ansåg, "att den närbelägna kritgraven drar till sig vatten och att man således ej kan hoppas på sådant, förrän man kommit under gravens botten, vadan borrning är nödvändig". Borrning under kritgraven hade skolrådet föreslagit redan för fjorton år sedan men då fått avslag av kyrkostämman, som gick in för ett billigare alternativ. Denna gång beslöt emellertid kyrkostämman 31/5 med erfarenheten som läro-

mästare helt i överensstämmelse med skolrådets förslag. Dessutom beslöt kyrkostämman att lägga en ledning från brunnen till skolplanen, "på det att skolbarnen måtte få bekväm tillgång till vattnet". Vattenfrågan skulle lösas "ofördröjligen". En av justeringsmännen var den då pensionerade Anders Killander, som redan 1894 hos skolrådet hade påtalat missförhållandena.

Efter påpekande av folkskoleinspektören hade skolrådet 1896 enhälligt föreslagit "uppförande af nya uthus vid båda skolorna med nya afträdeshus för både barn och lärare samt de gamla osnygga afträdeshusens borttagande". Vid kyrkostämma 1896 15/11 hade en skolrådsledamot ändrat uppfattning och menade nu, att "som afträdeshuset vid Tullstorps skola med ringa reparation kunde för sitt ändamål användas 10 à 15 år ytterligare, det ej vore af nöden använda någon kostnad på nytt sådant vid denna skola". Han fick medhåll av en annan stämmodeltagare, som "sade sig ha undersökt afträdeshuset vid Fårabäcks skola och uttalade detsamma om detta". De båda var eniga om att åtminstone inga nya afträdeshus borde uppföras vid skolorna. Inget gehör vanns för påpekandet "att då en del småhus vid båda skolorna ändå måste uppföras hufvudsakligen för lärarnes begagnande, det vore i ekonomiskt hänseende klokast, att nya afträdeshus äfven på samma gång uppfördes, helst de nuvarande rätt gamla och derjemte osnygga och helsovidriga ändå förr eller sednare måste ersättas af andra". Långtidsplanering var ett okänt begrepp, och kyrkostämmans pluralitet gick in för det för dagen billigaste alternativet och beslöt "att de nuvarande gamla afträdeshusen skulle nöjaktigt repareras samt att mindre, nya uthus, ett vid hvardera skolan, skulle till nästa år uppföras af bräder och spåntak, det vid Tullstorps skola, inredt till svinhus, afträdeshus för läraren (enär ej mer än ett sådant fanns i det gamla), hönshus och materialbod".

Även med sin egen bostad hade Killander diverse bekymmer. I början av 1880-talet härjade rödsoten eller dysenterin. Genom beslut av kyrkostämman 1882 24/9 på begäran av kommunalnämnden skulle Tullstorps skola vid behov användas som sjukhus för vård av rödsotspatienter, om en epidemi skulle drabba socknen. Under flera år levde skollärarefamiljen under hotet att plötsligt utrymma skolan och flytta till annan av kommunalnämnden anvisad bostad.

Lärarebostaden med tre rum och kök var enkel och utan komfort. Det ena rummet, som gränsade till skolsal och samlingsrum, saknade eldstad. Efter sjutton års tjänst anhöll Killander 1894 "ödmjukligen" hos skolrådet "att under nästa år eller 1895 kakelugn i nämnda rum måtte blifva uppställd, så att det vid annan tid än under sommaren kan tagas i bruk". Denna anhållan, som gjordes samtidigt med den tidigare framställningen om vattenförsörjningen till skolan, togs sedan av oklar anledning tillbaka av Killander. Troligen har han av skolrådet under hand upplysts, att han inte kunde räkna med att få båda sina önskemål uppfyllda utan fått välja mellan kakelugn och brunn och då valt den oumbärliga brunnen.

Till lärarbostäderna hörde också en bakugn. Fråga hade 1896 uppkommit att avlägsna dessa bakugnar. I skrivelse till skolrådet 19/5 lämnade Killander sitt medgivande till att bakugnen i Tullstorps skola måtte avlägsnas "under det villkoret, att en del av den yta, som bakugnen upptager, användes till nöjaktig utvidgning af lärarens spiskammare och den andra delen till utvidgning af lärarinnans kök". I skrivelsen heter det vidare; "Den spiskammare, som är afsedd för lärarefamiljen, är 4 fot[9] i den ena sidan och cirka 5 fot i den andra. Detta ger en yta af omkring 20 kvadratfot eller 5 kvadratalnar. När nu därtill kommer, att dörren öppnas inåt, inser hvar och en, att spiskammaren är mycket trång. Men eftersom den sammanhänger med bakugnen, som ofvanpå är en flat yta, har denna också alltid

användts för att ersätta spiskammarens trånga utrymme. Och därför när denna yta nu afstås, så är det, som sagdt, mot det villkor, att en del däraf användes till nöjaktig utvidgning af spiskammaren". Såväl skolråd som kyrkostämma beslöt att avlägsna bakugnen, och att i enlighet med Killanders önskemål "det derigenom uppkommande utrymmet delas så att både lärarens spiskammare samt lärarinnans kök bli båda lämpliga för sina ändamål".

I sin undervisning hade Killander att följa skolrådets beslut och ett av domkapitlet i Lund fastställt skolreglemente, som ger en god inblick i gamla tiders skolliv. Det senaste skolreglementet i Killanders tid är daterat den 10 augusti 1899 och å domkapitlets vägnar undertecknat av biskop Gottfrid Billing.[10] Lärotiden var fastställd till 34 1/2 veckor eller 200 läsdagar, fördelade på två terminer, som vid folkskolorna var förlagda till 7/1 - 15/6 och 1/10 - 22/12. Jullovet omfattade tiden 23/12 - 6/1, och påsklovet sträckte sig från och med onsdagen i påskveckan till och med Annandag påsk.

I agrarsamhället kunde många barn på grund av arbete i det egna hemmet eller tjänst hos bönder inte helt följa den dagliga undervisningen under våren och hösten. För dessa barn anordnades under tiden 1/4 - 15/6 och 1/10 - 31/10, den s.k sommarterminen, repetitionsundervisning tre timmar varje onsdag eftermiddag, första timmen undervisades de enskilt, de två andra timmarna tillsammans med de andra skolbarnen. Denna undervisning brukade kallas "onsdagsskolan" och hade gamla anor i Södra Sallerups skoldistrikt. Redan 1879 5/11 beslöt kyrkostämman på förslag av skolrådet, "att alla Skolbarn, som under sommaren haft tjenst eller varit använda vid arbete i hemmen skola hvarje år inställa sig till ordentlig skolgång den 10 November, och att nämnda barn skola under sommarterminen hvarje helgfri Onsdag från kl. 1/2 1 till 2 bevista undervisningen uti skolan, – då äfven de barn, som äro från andra socknar och tjena inom pastoratet ega rätt deltaga uti denna undervisning". De barn, som på grund av tjänst med skolrådets medgivande slutade före skolålderns slut och ännu inte konfirmerats ägde enligt reglementet rätt "att under lästerminerna hvarje torsdags e.m. deltaga i pågående undervisning, som bör omfatta framför allt Christendomskunskap och modersmålet". För läraren torde dessa plötsliga inhopp i skolarbetet onsdagar och torsdagar ha varit besvärande.

Under terminerna pågick undervisningen måndag - fredag sex timmar och lördag fem timmar. I folkskolorna lästes "mellan kl. 1/2 9 och 1/2 12 f.m. samt mellan 1 och 4 e.m. "Middagsrasten omfattade således en och en halv timme. Mellan lästimmarna hade skolbarnen tio minuters rast. Folkskolan var indelad i fyra klasser, och undervisningen följde gällande normalplan. De viktigaste ämnena var kristendomskunskap med katekesen, Nya Testamentet och psalmboken, modersmålet, räkning, geografi, svensk historia och naturkunnighet. Enligt reglementet skulle dagsarbetet i skolan "börjas och slutas med bön och sång samt någon kortare bibelläsning". Undervisning i slöjd meddelades "hvarje onsdags och lördags e.m. kl. 2-4 åt de flickor i folkskolan och småskolans 2 dra årsklass, hvilka dertill anmäla sig".

Som giltigt förfall till uteblivande från undervisningen upptar skolreglementet: "a/ Lärjungens sjukdom, b/ Svårare sjukdomsfall i lärjungens hem, c/ Af stor fattigdom vållad tillfällig brist på kläder och skodon, d/ Svårare oväder, e/ Annat plötsligt påkommet oundvikligt hinder, som ej kunnat anmälas".

Skolgången hade tidigare börjat redan vid sex års ålder, men med 1890-talets ingång blev barn skolpliktigt först vid sju års ålder. Skolplikten bestod till det år barnet fyllde fjorton år. Då lämnades avgångsbetyg, som för att vara giltigt skulle vara undertecknat av skolrådets ordförande.

Betygsgraderna skulle till undvikande av förfalskning inte utskrivas med siffror utan fullständigt: Berömlig, Med utmärkt beröm godkänd, Med beröm godkänd, Med nöje godkänd, Godkänd, Icke fullt godkänd, Underkänd. Vid läsårets slut anställdes efter pålysning från predikstolen offentlig examen vid varje skola under ledning av skolrådets ordförande. Efter förhörets slut skulle läraren kungöra vitsord över sina lärjungars skolgång, uppförande och flit.

Med skolrådets medgivande var det möjligt att lämna skolan före fyllda fjorton år. I skolreglementets § 18 heter det: "Barn, som af fattigdom hindras att begagna undervisningen, till dess det genomgått hela den för skolan bestämda lärokursen, eller saknar erforderlig fattningsgåfva att förvärfva det fulla kunskapsmåttet, må kunna erhålla tillstånd att från skolan afgå, om sådant af målsman begäres och skolrådet efter lärarens hörande finner sådant af förhållandena påkalladt".

Under rubriken "Ordning och tukt" stadgar skolreglementets § 28 A stränga disciplinära regler: "Skolbarnen äro skyldiga:

1. att från den dag, de inskrifvas i skolan, och till dess de erhållit afgångsbetyg, punktligt infinna sig i skolan på de bestämda lärotiderna, så framt de ej af sjukdom eller annat giltigt skäl äro hindrade.

2. att vara med nödiga läro- och skrifböcker försedda.

3. att visa aktning och lydnad mot skolans lärare och styrelse samt i allt sitt uppförande, mot hvem det vara må, artighet och höflighet.

4. att iakttaga ett sedligt och anständigt uppförande så inom som utom skolan bland sina kamrater och andra.

5. att flitigt och noggrant följa undervisningen och fullgöra sitt arbete.

6. att vinnlägga sig om snygghet, renlighet och ordning.

7. att med varsamhet behandla skolans tillhörigheter och ersätta, hvad de genom vårdslöshet fördärfvat.

8. att i öfrigt ställa sig till efterrättelse de för skolan gifna föreskrifter och ordningsregler".

I skolreglementets § 28 B förbjöds skolbarnen särskilt:

"1. att skrifva och rita på skolbänkar och i skolböcker, på väggar och andra ytor vare sig i eller utom skolan.

2. att på något sätt skada eller göra åverkan på träd och planteringar m.m. sådant.

3. att under lofstunder utan särskild tillåtelse uppehålla sig i skolrummet.

4. att vid gåendet till och från skolorna föra stoj och oväsen".

Vad som hände de skolbarn, som till äventyrs dristade sig till att bryta mot reglerna, stadgas i skolreglementets § 29 "Om barn utan giltigt skäl försummar skolan, om det gör sig skyldigt till lättja, olydnad och oordentlighet, om det gör sig skyldigt till ohöflighet och oartighet mot hvem det vara må, om det visar trots, begår svårare förseelser eller gröfre förbrytelser; så skall det efter felets beskaffenhet af läraren tillrättavisas genom kärleksfullt tilltal, allvarlig varning, afskild plats, anmärkning i skolans böcker eller lämplig kroppsaga. – Låter sig barn genom lärarens bestraffning ej rättas utan genom sitt dåliga uppförande och vanart öfvar ett skadligt inflytande på de andra barnen, skall läraren därom skyndsamt underrätta så väl barnets föräldrar eller målsman som skolrådets ordförande, som i samråd med skolrådet och läraren äger vidtaga de åtgärder, hvilka af omständigheterna påkallas". En avskrift av reglementets §§ 28 och 29 var i avskräckande syfte anslagen på väl synlig plats i skolsalen.

De föräldrar eller målsmän, som ansåg sig ha skäl till missnöje med lärarens sätt att handha ordning och tukt kunde anföra sina klagomål hos skolrådets ordförande.

Tullstorps nya skola, nedlagd 1952, numera Tullstorps Behandlingshem. – Foto 1986.

Slutligen stadgar skolreglementet i § 31, att läraren "i allt sitt förhållande så inom som utom skolan bör gifva sina lärjungar ett godt föredöme samt med flit och trohet fullgöra sina skyldigheter". Vidare hade läraren "att söka tillägna sig och vid undervisningen beakta goda metodiska anvisningar samt noggrant iakttaga, hvad i folkskolestadgan och normalplanen om undervisningen föreskrifves".

Trots de djupa personliga sorgerna, den besvärande kroniska höftsjukdomen och förtretligheterna med skolråd och kyrkostämma utförde Killander troget och kraftfullt sin lärargärning i byskolan. På sin 50-årsdag den 3 maj 1900 blev han också ovanligt uppmärksammad. Under rubriken "Hedrad skollärare" läses i Skånska Dagbladet följande notis: "Till Skånska Dagbladet skrifves: Skolläraren A. Killander i Tullstorp af Södra Sallerups församling var i torsdags föremål för en vacker hyllning, i det församlingsborna arrangerat en anslående festlighet för honom i skolhuset med anledning af hans 50-åriga födelsedag. Församlingens vördade kyrkoherde tolkade i hjertliga ordalag föräldrars och målsmäns tack och erkänsla för det ovanligt samvetsgranna och nitiska arbete i skolans tjenst, som herr Killander i snart ett kvarts sekel utfört. Vid samma tillfälle öfverlemnades till jubilaren en subskriberad gåfva bestående af kaffeservis, mat- och teskedar i nysilfver och kaffekoppar samt 225 kronor i guld, för hvilket allt herr Killander djupt rörd tackade. Festen afslöts med bön och sång".

Den i referatet omnämnde kyrkoherden var Abraham Kjellander.[11] Kaffeservisen donerade Killander senare till församlingen. Servisen förvaras numera i församlingshemmet Framnäs.

Charlottenro, numera Klågerupsvägen 461. – Foto 1986.

Vid sekelskiftet hade Killanders kontanta årslön ökat till 850 kronor, inklusive ersättning för kofoder. Härtill kom ersättning med 50 kronor för "1 månads öfverläsning" och 30 kronor för eldning och städning. Skollärarlönen skulle snart ytterligare höjas. I skolstaten för 1907 upptas Killanders kontanta årslön till 1250 kronor.[12] Sedan Killander tillträdde sin befattning 1877, hade lönen mer än fördubblats.

Efter trettio års lärartjänst i Tullstorps skola avgick Killander 1907 vid femtiosju års ålder med pension. Under sin tjänstetid hade han upplevt tre kyrkoherdar, tillika skolrådsordförande, i ordning Gustaf Wilhelm Sjöberg,[3] Abraham Kjellander[11] och Wilhelm Lindell.[13] Killander ihågkommes som en duktig, nitisk och samvetsgrann lärare, därtill omutligt rättvis och lika mot alla barn, oavsett om de kom från rika eller fattiga hem.

Makarna Killander stannade efter pensioneringen kvar i Södra Sallerup, där de trivdes gott och hade många vänner. När de 1907 flyttade från lärarbostaden i Tullstorps skola, bosatte de sig i ett eget hus å den s.k. Bolagsbacken, Sallerup nr 10 (numera Klågerupsvägen 461). Efter hustrun fick huset det tidstypiska namnet Charlottenro. Efter pensioneringen var Killander flitigt verksam både som sakförare och föreståndare för sockenbiblioteket. Vid akuta behov vikarierade han också i socknens skolor. På kyrkostämma 1910 25/7 hedrades Killander med uppdraget att vara elektorssuppleant i valet å Högre Allmänna Läroverket i Lund av lekmannaombud till årets kyrkomöte.

Killanderska familjegraven å Södra Sallerups kyrkogård. – Foto 1986.

Sedan ett nytt skolhus för Tullstorps och Sallerups byar 1910 uppförts å Tullstorp nr 1,[14] utbjöds det gamla skolhuset å Tullstorp nr 5 av kyrkostämman till försäljning. Det inkom ett enda anbud, som lämnats av f.d. skolrådsledamoten, lantbrukaren och kritbruksägaren Per Olsson[7] å Tullstorp nr 5. Han bjöd 2500 kronor för skolhuset med tillhörande jord. Kyrkostämman ansåg detta anbud för lågt och beslöt 1910 13/12 att församlingen tills vidare skulle behålla skolhuset i sin ägo. Under några år fortsatte skolhuset att tjäna folkbildningen. Det var Tullstorps Ungdoms- och Läseförening, som under olika perioder 1911-15 hyrde en skolsal för föreläsningsverksamhet. Snart skulle skolhuset emellertid tjäna andra ändamål. På framställning av kommunalstämman beslöt kyrkostämman 1919 9/5 att Södra Sallerups församling skulle "få disponera Tullstorps gamla skola för inrättandet af ett ålderdomshem".[15]

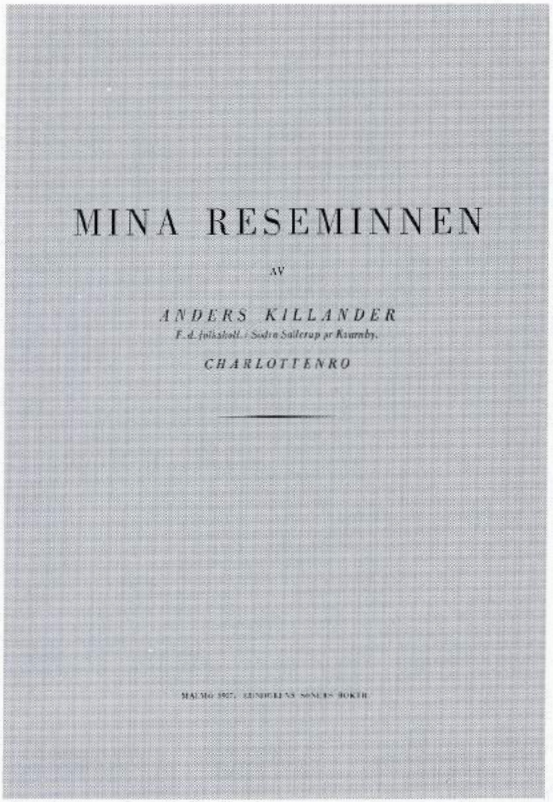

Försättsbladet till Anders Killanders reseminnen.

För Killander var sorgerna inte slut. På äldre dagar skulle han bli ensam. Hustrun Charlotta avled 1919 24/8 i en ålder av sextioåtta år, dödsorsaken var gallstenslidande. Det var ett hårt slag för honom, och han skrev: "När hon dog ifrån mig, hade jag nära dukat under. Men Herren är mäktig i de svaga och lägger ej större börda på än man kan draga den, blott man i barnsligt förtroende vänder sig till Honom i bön. Detta har jag praktiskt fått erfara". För att mildra sina sorger började Killander nu resa kors och tvärs i Norden. Resandet blev för honom ett lindrande medel. Annars var det förr sällsynt att man gick över by- och sockengränsen. Hände det någon gång var det merendels för att uträtta ärenden i bank, hos läkare och på apotek i Malmö eller Lund. Att resa för sitt nöjes skull var otänkbart för en bybo, "vars värld begränsades av hembyns almar" som Anders Österling har uttryckt det i dikten Lantlig kyrkogård. Sina upplevelser och intryck från sex långresor har han samlat i ett litet häfte 15x22 cm med 35 sidor med titeln "Mina reseminnen", tryckt i Malmö 1927 hos Lundgrens Söners Boktryckeri.

Reseminnena, som är skrivna utan skymten av anspråk – författaren var en ytterst ödmjuk man – vittnar om en resenär, som reste med öppen blick och noterade sådant som väckte intresse, främst geografi och natur men också historiska platser och minnesmärken. Man märker läraren, som kan sin Odhners "Fäderneslandets Historia". Det han såg av natur och byggnadsverk jämförde han ofta med förhållanden på hemmaplan. Skåne var ett slags måttstock på allt, som mötte honom. Samma måttstock använde tidigare också en annan resenär, Äspöprosten Nils Lovén, mera känd som Nicolovius, när han beskrev sina upplevelser från en resa på kontinenten på 1850-talet i brev hem. Tåget mellan Lübeck och Köln gick ej fortare "än då vi i full traf resa utför Vemmenhögsbackarne", och S:t James park i London beskrevs "så stor som Espö bys ägor".[16] Det är en pedagogiskt bra metod, som möjliggör god inlevelse för hemmapubliken. Det är beklagligt, att Killander inte kunde resa medan han ännu var aktiv lärare. Då hade han i undervisningen kunnat förmedla friska intryck från den stora världen till barnen i byskolan.

Sin första långresa företog Killander 1920, när han var sjuttio år fyllda. Resan gick med tåg till Stockholm, där han särskilt omnämner slotten Haga och Drottningholm men egendomligt nog inte det Kungliga slottet. I riksdagshuset åhörde han från läktaren diskussionerna i både första och andra kammaren. Han besökte också Storkyrkan, där kronprinsessan Margareta stod lik, och efter

Drottningholms slott.

gudstjänsten såg han hennes blomstersmyckade kista bakom altaret. Med ångbåten Waxholm II åkte han ut i skärgården och till Saltsjöbaden med tåg, som "gick genom flera tunnlar och ut efter långa sjöar och sund".

Från Stockholm gick färden vidare till Uppsala med besök i slottet, universitetet och domkyrkan, där han såg Erik den heliges silverskrin bakom altaret. Sedan blev det ett långt hopp över Gävle, Bollnäs och Bräcke till Östersund, där han från Frösöns utsiktstorn kunde se "Åreskutan och Syltoppen i fjärran och höra bruset från Brudslöjans vattenfall". Från Östersund reste han samma väg tillbaka till Bollnäs och därifrån till Dalarna med Falun och Mora med Gustav Vasa-minnena. I Falun bevistade han ett läraremöte, åhörde en konsert i kyrkan av en rysk sångerska och var också borta vid koppargruvan. Mellan Bollnäs och Orsa såg han nästan bara sågverk och upplevde sanningen av det klassiska uttrycket "Och såg vid såg jag såg, varthelst jag såg".[17] Över Kil i Värmland, Åmål, Trollhättan och Göteborg reste han hem.

Sin andra resa gjorde Killander 1921. Han reste då från Malmö med Sveabolagets båt "Drottning Sofia" till Kalmar "ut efter Skånes och Blekinges vackra kuster". Till hyttkamrat hade han "en rar yngling". I Kalmar besökte han "lärarinneseminariet, kyrkogården, det historiska Kalmarslott och domkyrkan m.fl. platser så långt spårvägar gingo". Från Kalmar gjorde han en avstickare till Öland och firade midsommar i Ottenby hos ett äldre par, som hyrde ut rum. "De visste", skriver han, "att här skulle finnas något som hette Skåne, men någon skåning hade de aldrig sett förr och uttryckte sitt välbehag med honom". Deras resa

Växjö gamla gymnasium.

hade aldrig räckt längre än till Kalmar. På södra Öland såg Killander "nästan ingenting annat än förfallna väderkvarnar och magra, steniga åkrar utom trakten vid Mörbylånga, som mera liknade ett fruktbart Skåne". Med smalspårsjärnvägen reste han norrut till Borgholm "och gick därifrån den långa men förtjusande vackra vägen upp till den minnesrika Slottsruinen med sina många inskriptioner i murar och valv samt ner till Drottningens Solliden, som ligger nedanför vittmålat och vackert på en slätt vid Kalmarsund". Från Öland reste han tillbaka över Kalmar till Växjö och besökte där seminariet, domkyrkan, biskopsgården Östrabo med Esaias Tegnérs rum och det gamla gymnasiet, där Esaias Tegnér höll sina berömda skoltal. Resan gick vidare till Jönköping och därifrån med båt på Vättern till Gränna, där han "på en oändlig mängd trätrappor slutligen kom upp till Grännabergets topp och därifrån såg vackra vyer över allt". Båten angjorde också Visingsö, där han blev jagad av en lössläppt, ilsken tjur men omsider lyckades sätta sig i säkerhet på båten. Tillbaka i Jönköping fortsatte han härifrån resan med tåg över Vänersborg, Åmål och Kornsjö in i Norge och där vidare över det historiska Fredrikshald, Sarpsborg och Moss genom Tistedalen till Oslo. Tistedalen fann han "jämn och fruktbar som i mellersta Skåne med trevliga gårdar och åkerbruksredskap som där". Från Oslo, där han bekvämt och billigt åkte runt med spårvagn till sevärdheterna Slottet och Uranienborgskyrkan, gick resan vidare över Hönefoss och Hardangervidda till Bergen. Tåget gick på över tusen meters höjd, och i vagnarna "kändes det kallt som vid flera graders köld vid juletid i Skåne, änskönt det var den 5 juli". På

fjällsluttningarna såg han "vita remsor av snö som togo sig ut som om någon stått på fjälltoppen och slagit ut mjölk i sådan myckenhet, att den runnit nedåt fjällens fördjupningar och där stannat". Efter ett par dagar i Bergen, där han åkt upp till Flöjefjällets topp med en spårvagn på skenor i 45 graders vinkel, reste han tillbaka till Oslo med last- och passagerareångaren Norge. Från Oslo reste han följande dag med båten Oskar Dickson till Göteborg. Såväl befäl som manskap beundrade resevigören hos den då sjuttioettårige Killander. Längs den bohusländska kusten med nakna gråstensklippor gick färden. I Kattegatt blåste det upp till storm, och en brottsjö slog över båten. Killander, som stod i fören och beundrade de fräsande vågorna, hade så när spolats över bord, men han lyckades hålla sig fast i en järnkätting. Av en styrman och en städerska fick han torra kläder och varmt te i salongen. Från Göteborg tog han tåget över Västkustbanan till Malmö.

Killanders tredje resa 1922 gällde Danmark. Från Malmö kom han med tågfärjan till Köpenhamn, där han besökte de välkända sevärdheterna Amalienborg, Christiansborg, Vor Frelsers kirke, Tyghuset, Börsen med hopsnodda lindormar till torn, Rosenborgs slott, Kongens have och Tivoli. Från Köpenhamn reste han till Odense på Fyen med de många H. C. Andersen-minnena. För den fortsatta resan fick Killander av en järnvägstjänsteman rådet att köpa ett "körkort" med fotografi. "Detta kort kostade blott 35 kronor och räckte i nio dygn och på detta hade jag lov att resa både dag och natt fram och tillbaka över allt i Danmarks rike på statens järnvägar och färjor. Varken Sverige eller Norge ha sådant kort men borde ordna om ett sådant. Ty reser man ständigt och ej uppehåller sig för länge på en plats kan man ej resa billigare än på körkort" skriver Killander. Nu började en hektisk resa för Killander. Det gällde att utnyttja kortet. Från Odense tog Killander tåget direkt till Fredrikshavn på norra Jylland, dit han anlände kl. 12 på natten. Nästa dag reste han till Skagen med "Grenen", Jyllands nordspets, där "Skagerack och Kattegatt mötas och i stormväder pröva sina krafter på varandra". Ute på udden besökte han också diktaren Holger Drachmans grav. När han frågade folket i Skagen vad de levde av, svarade de: "Vi maelker den blaa ko". Därmed menade de, att de levde av vad havet gav. Från Skagen reste han söderut över Hjörring, Aalborg och Hobro till Viborg, en av Jyllands äldsta städer med en ärevördig domkyrka. Härifrån fortsatte han till Skive och Limfjorden, där han såg ostronfisket.

Från Limfjorden gick färden vidare söderut över Ringköbing och Esbjerg på Jyllands västkust ned till det gamla Ribe med domkyrkan och "smala och krokiga gator med ojämn stenläggning och på sina ställen gräs mellan stenarna som i vårt Skanör dock med den skillnaden att jag här ej såg några gäss". Däremot såg han så många fler storkar i det omgivande "stora Marsklandet – en väldigt stor grässlätt – överprickat med storkar". Han besökte också Tönder och Sönderborg, där han i kyrkan "hörde en predikan på det blandade språket tyska och danska". På Sönderborgs slott såg han rummet, där Kristian Tyrann suttit fången, och på borggården förevisades han stubben efter det träd, som den avsatte kungen där planterat. Resan fortsatte norrut nu på Jyllands östsida över Kolding till Fredericia och härifrån vidare över Vejle och Herning till Silkeborg med det närbelägna 147 meter höga Himmelbjerg med ett högt torn på toppen "varifrån man har en väldig utsikt över stora vidder av Jylland". Intill Himmelbjerg noterade Killander ett stort nöjesfält med dansbana, karusell, salustånd och restaurang. Om sommarsöndagarna samlades hit mycket folk "ungefär som vid Bökeberg eller Bokskogen". Han besåg vidare arkeologiska utgrävningar utanför Skanderborg, där man visade medeltida skelett från gravar under klosterkyrkans golv. "Jag skulle varit glad, om jag havt så friska tänder som dessa

skelett visade" skriver Killander. Giltighetstiden för Killanders "körkort" började närma sig sitt slut, och det blev tid för hemresan, som gick över Fyen och Själland till Köpenhamn endast med uppehåll i Roskilde, där han mest intresserade sig för domkyrkan med drottning Margaretas marmorsarkofag. Sin resa avslutade Killander i Köpenhamn "kl. tre kvart på 12 om natten, och då körkortet tog slut kl. 12 var det ju 'pent' utnyttjat som konduktörerna sade". Från Köpenhamn tog han tågfärjan till Malmö.

Som komplettering till sin stora rundtur i Danmark reste han samma sommar från Ystad till Bornholm. Han var inkvarterad i Rönne och gjorde härifrån utflykter både på landsbygden och till andra städer, däribland Gudhjem, som han fann vara den märkligaste med husen strödda på höjderna och många sillrökerier nere vid stranden. På höjderna "stodo konstnärer vid sina staffli och ritade tavlor med motiv från både hav och land". Han besökte också fästningsruinen Hammershus, varifrån "man hade en oförliknelig utsikt över stora delar av landet och i kikaren kunde se över Östersjön stora delar av Ryssland". Det senare påståendet är dock en orimlighet och röjer ett vagt geografiskt begrepp. Ryssland hade vid denna tid inte tillgång till Östersjökusten, som delades mellan Tyskland, Polen och de baltiska staterna Litauen, Lettland och Estland. Den märkligaste kyrkan han såg på ön var "Öster Lars rundkyrka som liknade Malmö vattentorn med ett kägelformigt torn". Liknelsen gäller förmodligen det gamla vattentornet vid Pildammarna.

Sin fjärde resa gjorde Killander 1923. Resan gick med tåg över Åstorp, Värnamo och Falköping till Värmland med Selma Lagerlöfs Mårbacka och Filipstad med John Ericssons monument, som just undergick reparation. Kistan var tillfälligtvis nedflyttad i kyrkan, där några svenskamerikaner, som bevistat Göteborgsutställningen, just nedlagt "två stora kransar, av vilka den ene liknade ett propellerblad och den andra ett rit-

Unionsdrottningen Margaretas marmorsarkofag i Roskilde domkyrka.

bräde". På väg till Filipstad tänkte Killiander på Esaias Tegnér, som under en resa dit med malmskjutsar diktade sin "Hör oss Svea". Från Filipstad fortsatte Killander över Charlottenberg in i Norge till Kongsvinger och vidare längs Glommenälven genom Elverum och Hamar till

Österlars kyrka på Bornholm.

Lillehammer vid sjön Mjösens norra ända. I Lillehammer, dit han kom kl. 12 på natten, var alla hotell fullbelagda, men i ett hotell lyckades han få sovplats i ett badkar. Genom Gudbrandsdalen "med välodlade åkrar som ge skördar lika vackra som i södra Skåne" reste han över Molde till Trondhjem med domkyrkan och Kristianstens fästning. Från Trondhjem gjorde han en avstickare till Storlien på den svenska sidan. Härifrån reste han direkt till Oslo och passerade över Mjösensjön, "över vilken tåget gick på en hel kilometer lång järnvägsbro – den längsta bro jag sett". Från Oslo reste han tillbaka över Charlottenberg till Arvika, där han besåg kyrkan, byggd efter Gustav II Adolfs-monumentet i Lützen, och härifrån reste han vidare med båt genom Glavsfjorden till Säffle genom ett landskap, där han fann hela Värmlands skönhet samlad. Från Säffle gick resan över Åmål och Trollhättan till Göteborg med besök på den stora utställningen och härifrån med Västkustbanan till Malmö.

För Killander började 1924 som ett olycksår. I januari halkade han utanför sitt hem och bröt höger lårben. Han kom till Lunds lasarett, där han opererades av professor Gustaf Petrén.[18] I mars var han åter hemma, och i slutet av juli kände han sig så pass återställd, att han startade sin femte långresa. Med tåg reste han från Malmö via Nässjö, Eksjö, Vimmerby och Västervik till Kalmar. Omkring Hultsfred, Berga och Kalmar fann han bördigheten "lika stor som i södra Skåne och den vackra Emån förhöjde landets skönhet över allt där den gick fram från källan till mynningen". Från Kalmar reste han med båt till Visby, där han greps av en underlig känsla, när han "från båten började skymta först Högklinten och ringmuren med tornen och därefter kyrkruinerna inne i staden". Sedan han sett sig mätt på ruinerna i Visby, gjorde han en rundtur på ön med tåg och buss, som tog fjorton passagerare, och besökte bl.a. Roma kloster och Klintehamn. Med buss besökte han t.o.m. Fårö med fyrtornet. På Fårö Hotell åt han i trädgården "en präktig middag med åtföljande kaffe och cigarr". Ett kraftigt åskväder hindrade en ämnad seglats till Karlsöarna. Återresan till Malmö följde samma väg som framresan. Av sitt benbrott hade han inte haft någon olägenhet "i synnerhet som folk över allt voro hjälpsamma mot mig, när jag omtalade mina motigheter och visade stort medlidande".

Sin sjätte och sista resa, som också blev den längsta, företog Killander 1926 vid sjuttiosex års ålder. Från Malmö reste han med stambanan över Mjölby, Krylbo, Bollnäs, Bräcke och Boden till Gällivare, där han gjorde uppehåll. I Gällivare "visade sig lappar i sina lappdräkter med röd toppmössa samt päls och näverskor. De salubjödo varjehanda trevliga, självarbetade saker och de visste att begära". Inte långt från stationen note-

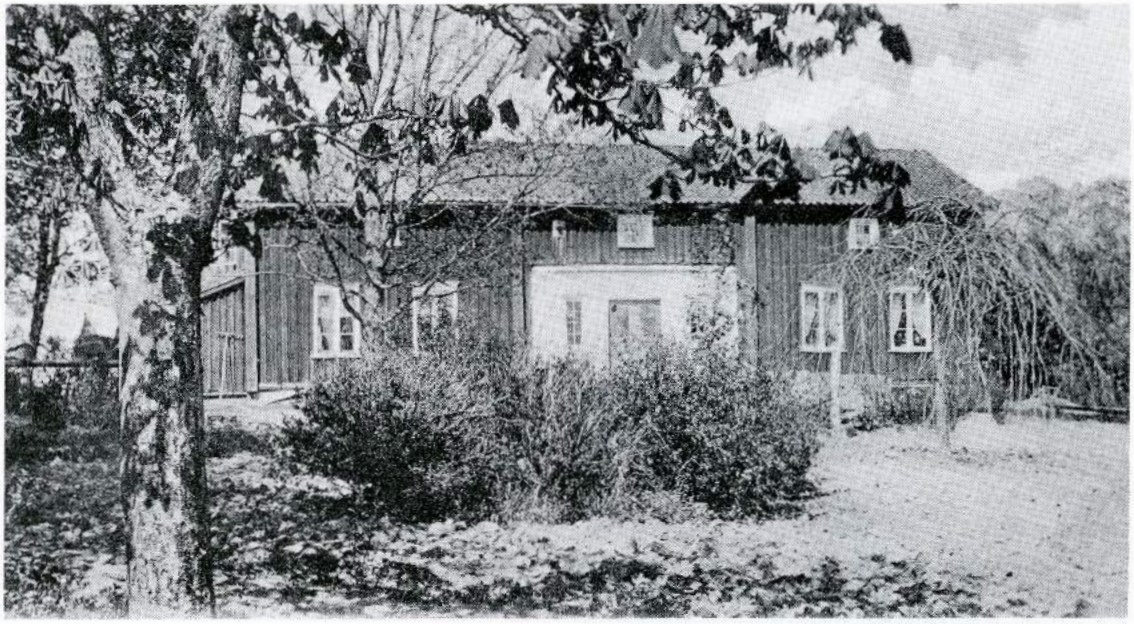

Selma Lagerlöfs Mårbacka 1902.

rade Killander "ett högt och stort fjäll, som hette Dundret, på vilket turisterna överst på toppen byggt en hydda med överväldigande utsikter, och som syntes mycket långt från vilket håll man kom". Från Gällivare gjorde han en avstickare till Porjus med besök vid Harsprånget och Porjusfallen med kraftstationen. Efter övernattning i Porjus reste han tillbaka till Gällivare och därifrån direkt till Abisko, där han stannade tre dagar på turisthotellet mitt i fjällvärlden. Han gjorde också en båtfärd på Torneträsk och besökte ett lappläger. När han sett kåtorna, skriver han: "Jag tackade min Gud, att jag hade en sundare och bättre bostad här nere i Skåne". Från Abisko reste han vidare på den vindlande järnvägen till Narvik, där han tillsammans med några norrmän tog en hyrbil, som skjutsade sällskapet omkring i stad och omgivningar. Med båt reste han från Narvik till Lödingen och Svolver och studerade fisket och fiskindustrin med "de stora fiskavskrädeshögarna utanför fiskguanofabriken, där ingredienserna togo sig illa ut för både ögon och näsa, och trankokerierna, som ej heller spridde någon rosendoft omkring sig". Han reste härifrån vidare med båt mellan fjäll och fjordar till Tromsö, "en stad lika vacker som Lund eller Helsingborg".

På återresan från Narvik till Boden gjorde han uppehåll i Kiruna och övernattade på järnvägshotellet, där vilan emellertid blev dålig, ty "vid fyratiden började sprängskotten, som med kortare mellanrum varade till kl. 9 och somliga sprängskott voro så starka att sängen jag låg i hoppade på golvet".

Från Boden reste han till Haparanda och var även över i Torneå på den finska sidan. "En halv kilometer lång träbro går över en äng och förenar

Gällivare med Dundret.

de båda städerna, och passerandet kostar 10 öre". Den fortsatta hemfärden blev en fantastisk upplevelse. Från Luleå till Malmö reste han hela vägen med olika last- och passagerarebåtar längs hela Sveriges östkust. Utmed Norrlandskusten var det en färd i sällskap med stora timmerflottar, lastade med hundratals stockar. Flottarna hade länkats samman med järnkättingar och drogs av en bogserbåt som en lång orm. Mellan Sundsvall och Hudiksvall utbröt en orkanliknande storm, och fartyget rullade kraftigt. När Killander kom ut på Hudiksvalls gator, tyckte han, att allt var i rörelse, och att han "vinglade åstad som en drucken, men under dagens lopp återgick allt till det normala igen".

På den fortsatta färden gjorde han korta strandhugg i Gävle och Stockholm, där han denna gång besökte "slottet, storkyrkan och torget, där Stockholms blodbad skedde, och där allt har hållits vid det gamla från Birger Jarls tid". I Kalmarsund råkade Killander för andra gången ut för en svår storm, som varade två dagar och "ställde skeppet på riktiga vattenberg för att nästa ögonblick sjunka ned i en avgrund, och det knakade över allt i båten, och ingen vågade sig upp på däck". Alla passagerare var sjösjuka. När båten flera timmar försenad lade till i Malmö hamn "kändes det gott att komma på fast mark" skriver Killander "och i mitt hjärtas djup tackade jag Gud, som räddat oss alla för undergång. Jag tyckte att Skeppsbron i Malmö nu liksom i Hudiksvall gungade under fötterna, men när jag vilat mig på stationen, kunde jag lycklig och glad resa hem".

Sina resor började och slutade Killander på Kvarnby station vid Malmö – Genarps järnväg,[19] som hade förbindelse med Malmö Lokalstation. Sträckan mellan Kvarnby station och sitt hem Charlottenro avverkade han till fots.

I sina reseminnen har Killander också några ord om finansieringen av långresorna. Han var medveten om att det kanske förvånade många, att hans ekonomiska resurser med 1013 kronor i årlig pension möjliggjort resandet, och han skriver: "Men kristidshjälpen blev för mig en god spar- och respenning, och såväl jag som min hustru ha hela vägen igenom fått öva oss i konsten att försaka, spara och vara omtänksamma, då ingen av oss varken ärvt något eller vunnit på lotterispel". Killander var också finurlig och förstod att rätt utnyttja valutakursen. Han skriver: "När valutaskillnaden var störst mellan våra svenska mynt å ena sidan samt danska och norska å andra passade jag på och köpte danska och norska pengar, så att jag i bägge landen rest på valutaskillnaden – alltså mycket billigt, och mina pass ha alltid gällt resor i dessa två länder".

Snart stundade för byskolläraren och resenären Anders Killander den sista stora resan till det okända. Uppbrottets timme kom en sommardag. Han avled stilla 1928 26/6 i en ålder av sjuttioåtta år och förenades med de sina i familjegraven på Södra Sallerups kyrkogård. Dödsorsaken var ett hjärtlidande (Cardioscleros) och akut tarminflammation. Under hans dödsannons i Skånska Dagbladet står versen:

Snart till den strand, där böljor sig ej häva,
Lik arkens trötta duva skall du sväva,
Till herdens famn lik rädda lammet ila
Och där få vila.
(Sv. Ps. 564:8, 1937 års Sv.Psalmbok)

Anders Killanders livsöde har ovanlig dimension. Fattigpojken, som under hårt arbete och stora försakelser blev skollärare och därefter plågad av ohälsa och svåra personliga sorger under trettio år gjorde trogen tjänst inom folkundervisningen.

Slutligen donerade han sin kvarlåtenskap, 10.297:- kronor, till Södra Sallerups församling under namn "Familjen Killanders donationsfond",[20] som förvaltas av kyrkorådet. Avkastningen tillfaller upplysningsverksamhet inom församlingen. Genom denna donation är den gamle byskolläraren ännu verksam inom folkbildningen.

(Artikeln utgör en utvidgning av ett föredrag, som förf. höll i församlingshemmet Framnäs vid en kulturdag i Södra Sallerup den 31 oktober 1982)

NOTER:

1 Enligt kungligt brev 1885 17/4 fick socknen fr.o.m. 1886 års ingång namnet Södra Sallerup. Tidigare hade skrivits endast Sallerup.

2 Lars Feuk, kyrkoherde i Börringe 1859-1903, se vidare Gunnar Carlquist, Lunds stifts herdaminne II:3.

3 Gustaf Wilhelm Sjöberg hade tidigare varit stadskomminister i Helsingborg och där grundat en privatskola; se vidare Gunnar Carlquist, Lunds stifts herdaminne II:2 och Fritz Netzler, Helsingborgsminnen från min ungdom, Helsingborg 1928 och faksimileupplaga 1985, Munk-Reklam och Carl Zakariasson.

4 Uppteckna efter lantbrukaren Anders Andersson, f. 1880, död 1966, som framlevt hela sitt liv på "Kölnan", Sallerup nr 8.

5 Källa på lantbrukaren Per Olssons mark å Tullstorp nr 5.

6 Gård å Tullstorp nr 5, i folkmålet "Matisagåuren" efter lantbrukaren Mathias Svensson, f. i Bunkeflo 1824, död i S. Sallerup 1901. Lantbrukarens efternamn var inte Mathiasson som protokollet anger.

7 Per Olsson, lantbrukare och kritbruksägare å Tullstorp nr 5, f. i S. Sallerup 1845, död därstädes 1927.

8 En aln = 0.594 meter.

9 En fot = 0.296 meter.

10 Gottfrid Billing, biskop i Lund 1898-1925.

11 Abraham Kjellander, kyrkoherde i S. Sallerup 1882-1904, se vidare Gunnar Carlquist, Lunds stifts herdaminne II:2 och H. E. Hallberg, Prästmötes-handlingar 1906.

12 I sin skrift "Mina reseminnen", Malmö 1927, anger Anders Killander själv sin årslön vid sin avång 1907 till 1350 kronor.

13 Wilhelm Lindell, kyrkoherde i S. Sallerup 1906-1946, se vidare Hilmer Wentz, Från Lundastiftet, Personteckningar till prästmötet i Lund hösten 1956, Lund 1956.

14 Skolhuset var i bruk till 1952, då S. Sallerup kommunalt inkorporerades med Malmö, och undervisningen centraliserades till Husie skola. Tullstorps skola sorterar numera under Malmö Socialförvaltning och utgör Tullstorps Behandlingshem.

15 Tullstorps gamla skola utgjorde ålderdomshem för S. Sallerup till 1952, då socknen kommunalt inkorporerades med Malmö. Därefter användes byggnaden, kallad "Sallerupshemmet" eller "Sallerupsgården", en tid sporadiskt som komplement till Värnhems vårdhem. Sedan 1972 disponerar Fritidsförvaltningen byggnaden för tillsyn och försäljning av fiskekort till den närbelägna Sallerupsdammen.

16 Se vidare Anders Österling, Nicolovius och Söderslätt, Stockholm 1925, s. 113 ff.

17 Uttrycket härrör från Elias Sehlstedt, "Sång i Ångermanland, Mot norden! Mot norden!" 1872. Sagt om utsikten från Sundsvall över sjön mot Alnön.

18 Gustaf Petrén, kirurgiprofessor och överläkare vid Lunds lasarett 1921-1939.

19 Se vidare Helge Andersson, Malmö-Genarps järnväg, MFÅ 1955 s. 97-111 och densamme, Stationssamhällen i Malmö, Elbogen. Malmö fornminnesförenings tidskrift 1986, s. 79-92.

20 Se vidare "Familjen Killanders donationsfond, "LV a:3, S. Sallerups kyrkoarkiv.

KÄLLMATERIAL:

Uppgifter har hämtats ur spridda volymer i S. Sallerups kyrkoarkiv, från tiden före 1895 i MSA och efter 1895 i pastorsämbetets arkiv, främst skolråds-, kyrkoråds och kyrkostämmoprotokoll, församlingsböcker, ministerialböcker och visitationsprotokoll. Därjämte har uppgifter hämtats ur Anders Killanders "Mina reseminnen", Malmö 1927.

REFERENSLITTERATUR:

Andersson, Helge: Södra Sallerup, yngsta Malmö – en urgammal kulturbygd, MFÅ 1961.

– Södra Sallerups klockaregård, MFÅ 1970.

– Södra Sallerups prästgård 100 år, Elbogen, Malmö fornminnesförenings tidskrift 1982.

Ingers, Enoch: Folkundervisning och folkbildningsarbete i Skåne, Lund 1937.

Ingers, Ingemar: Ortnamn i Malmö VI F d Södra Sallerups socken, MFÅ 1962.

Richardson, Gunnar: Det svenska skolväsendets historia, 3 uppl. Lund 1973.

Skånska folkskolor, Minnen, urkunder och undersökningar av J. M. Ambrosius, T. Hulthén m.fl. Lund 1930.

John Berntsons fotoatelje

Malmö fornminnesförening mottog i augusti 1986 som en donation av föreningens medlem Nils Liljedahl ett antal negativ och skioptikonbilder med ursprung från Central-Ateliern John Berntsons fotoatelje på Exercisgatan 6 i Malmö.

Fornminnesföreningens bildarkiv är deponerat på Malmö museer. Arkivarien Göran Winge på museets Stads- och kulturhistoriska avdelning har bearbetat och förtecknat samlingen som omfattar ett femtiotal negativ och cirka 450 skioptikonbilder.

På denna och följande sidor ett axplock ur samlingen med Malmömotiv.

Adelgatan,
Hotell Tunneln.

Hörnet av Baltzarsgatan och Djäknegatan. Gamla skjutsstallet.

Ekströmska huset, i hörnet av Lilla torg och Larochegatan.

Hörnet av Södergatan och Skomakaregatan. Flensburgska huset före restaureringen.

En stångridning i Malmö på 1800-talet[1]

AV LARS BERGGREN

En lördagmorgon i februari 1884 inträffade en något märklig händelse på Kockums mekaniska verkstad (KMV) i Malmö. Arbetarna i pannbyggareverkstaden satte sin verkmästare, Hans Peter Björkberg, på en planka och bar ut honom från arbetsplatsen. Händelsen är väl känd och har ansetts som ett av förspelen till bildandet av Malmö Järnarbetares Fackförening en månad senare (nuvarande Metall avd 4).[2]

Björkberg hade enligt flera tidningsuppgifter fört ett brutalt regemente i verkstaden under en längre tid.[3] Varför blev han utkastad just 1884 och inte fem eller tio år tidigare? Vilken betydelse hade det att arbetarna satte honom på en planka och inte bara knuffade ut honom? Och på vilket sätt var händelsen viktig för fackföreningsbildandet? Det är kring dessa frågor denna artikel kommer att kretsa. Men först kommer händelseförloppet att redovisas.

Händelseutvecklingen

Vid arbetsdagens början (halv sju) lördagen den 9/2 1884 samlade sig de ca 130 arbetarna i pannbyggareverkstaden på Kockums varvsområde runt sin verkmästare. Eftersom de var missnöjda med hans brutala metoder uppmanade de honom att lämna verkstaden. När han vägrade sattes han på en planka och lämpades ut från verkstadsområdet.[4]

Händelsen, som enligt en tidningsuppgift hade planlagts på ett möte kvällen innan, blev upptakten till en lockout.[5] När arbetarna hade återgått till arbetet efter demonstrationen fick de nämligen besked från verkställande direktören Hjalmar Wessberg, att de skulle avlägsna sig från arbetsplatsen. Ett par dagar senare fick de inblandade avsked men fick samtidigt löfte om återanställning under en bestämd förutsättning: att de anhöll om att få komma tillbaka direkt av Björkberg.[6] Detta motsatte sig pannarbetarna bestämt.

Läget var spänt. Skulle det bli nya aktioner under nästkommande vecka? Bland annat fanns det farhågor om att den nye varvschefen, Anders Viking, skulle utsättas för samma behandling som Björkberg.[7] Under måndagen sattes Kronprinsens husarer i beredskap för att tillsammans med ett tjugotal utkommenderade poliser stävja nya arbetaraktioner. Några sådana iscensattes emellertid inte och de 36 husarerna behövde därför aldrig rycka ut. Ordern återkallades efter ett par timmar.[8]

Under måndagen lämnade en utsedd kommitté pannarbetarnas krav på Björkbergs avgång till direktör Wessberg. Svaret blev detsamma som tidigare: De som önskade få tillbaka sitt arbete måste vända sig direkt till Björkberg med en anhållan.[9]

Fotografi ur Gottfried Kockums fotoalbum från 1866. – (Malmö stads historia del 3, sid. 216)

Under hela veckan hölls flera möten på Almbacken, där de lockoutade arbetarna samlades. På tisdagen meddelades att såväl andra yrkesgrupper på Kockums som arbetarna vid Tredje Trafikdistriktets mekaniska verkstad utlovat understöd. Detta skulle utgå efter en vecka och då inte till sådana som bröt mot överenskommelsen genom att återgå till arbetet.[10]

Nästa dag – onsdagen den 13/2 – kallade man till ett offentligt möte på Almbacken. Detta möte bevistades enligt tidningsuppgifter av ca 400 personer och hade ett diskussionsämne som huvudpunkt: "Eger arbetaren rättt att försvara sig, då han lider förtryck?". Denna fråga besvarades med ett rungande JA. Under detta möte, som liksom de övriga leddes av pannplåtslagaren Gustaf Enggren, var fortfarande enheten och beslutsamheten obruten. Direktör Wessberg hade meddelat att de som ville återgå till arbetet fick be om Björkbergs tillåtelse, medan de övriga kunde hämta sina betyg nästkommande dag. Ingen av de församlade kunde tänka sig att återgå på dessa villkor.[11]

Malmötidningarna kunde svårligen dölja sin förtjusning över att August Palm inte fick yttra sig på mötet. Palm hade egentligen annonserat ett eget möte samma kväll, men ställde in detta för att kunna delta i Kockumsarbetarnas solidaritetsmöte. Skånska Aftonbladet skrev att "det vid hr. Palms uppträdande vanliga oväsendet uteblef".[12] Jag återkommer till innebörden av detta.

På fredag eftermiddag hade pannarbetarna åter ett slutet möte. Denna gång fick inte ens pressen närvara. Ett rykte om att Björkberg slutat sin anställning spreds på mötet och samtliga förklarade sig beredda att återgå på måndagen om detta visade sig vara korrekt. Det var det inte. I själva verket hade Björkberg kvar sin ställning som verkmästare i ångpanneverkstaden under ytterligare tio år, då han pensionerades efter en ny aktion mot honom.[13]

Under lördagen har uppenbarligen de första tendenserna till splittring visat sig. Sydsvenskan kunde i sin kvällsupplaga meddela att 34 arbetare återgått under Björkberg.[14] På söndagen hölls ett sista Almbackenmöte och där upplystes att de som fortfarande vägrade återgå skulle få arbete i Helsingör och Kristianstad. Enligt en tidning var det främst de äldre arbetarna, som inte ville gå tillbaka. På mötet beklagade man att arbetarna inte kunde hålla samman och förklarade att de som ville kunde återgå. På måndagen meddelades att mellan 80 och 90 arbetare hade börjat arbeta under Björkbergs befäl.[15]

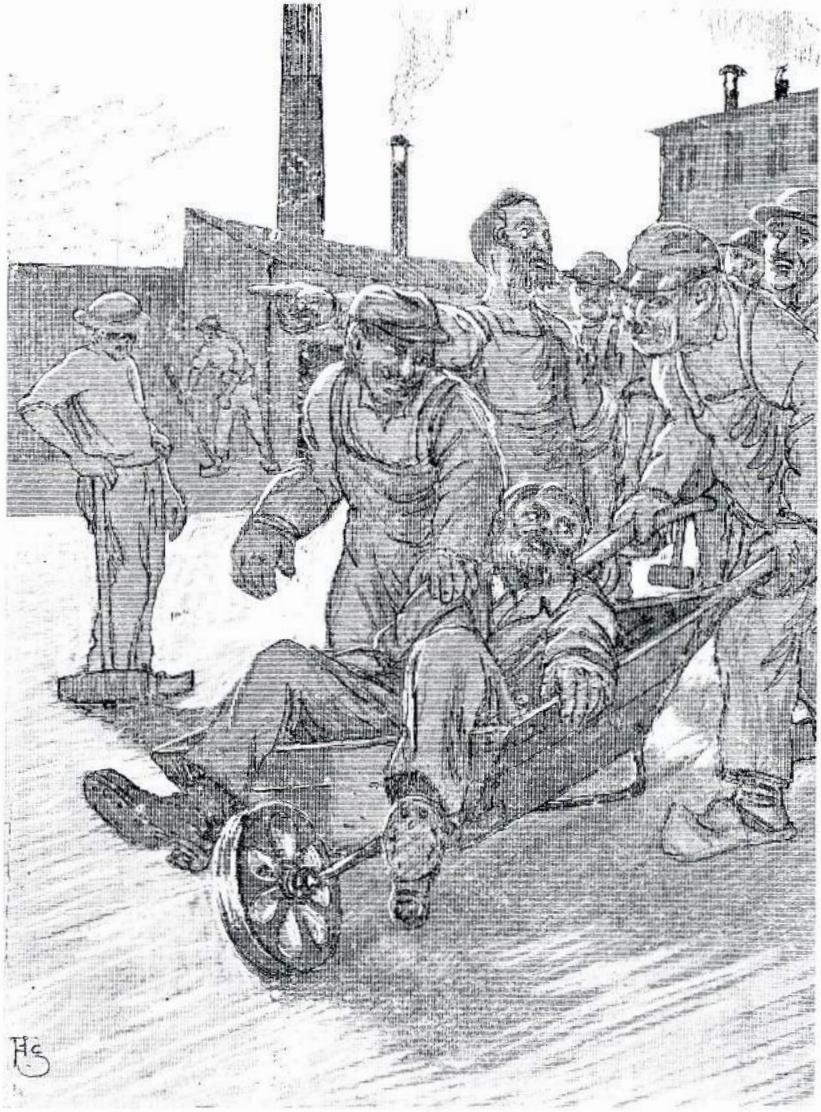

Illustration ur August Palm: "Ur en agitators lif", 1905.

Därmed hade aktionen misslyckats. Syftet att få bort verkmästare Björkberg hade ej uppnåtts. August Palm skrev i Folkviljan: "Arbetsinställelsen vid Kockumska varfvet blef, såsom man kunde förutse, ett fiasco för arbetarne, hvilket alla arbetsinställelser måste blifva, så länge arbetarne ej äro organiserade ..."[16]

Krisen på 1880-talet – en ny tid på Kockums

Låt oss nu närmare undersöka den situation Kockums befann sig i 1884, när demonstrationen mot Björkberg iscensattes.

Idag – när Kockums dödsdom är undertecknad och begreppet varvskris ständigt återkommer i tidningsspalterna – kanske det är trivialt att påpeka att båtbyggeribranschen är mycket känslig för vikande konjunkturer. På Kockums insåg man tidigt att nybyggnationer av fartyg lätt kunde bli förlustbringande. Den långa produktionstiden, prissvängningar ochnödvändigheten att få ett jämnt flöde av beställningar var av betydelse i detta sammanhang. Som alltid var det arbetarna som fick lida mest av de tryckta konjunkturerna. Fanns det inga beställningar hotade massarbetslöshet.[17]

Hugo Hammar, som sedermera blev chef på Götaverken, arbetade som båtplåtslagare vid Kockums varv 1883-84. I sina memoarer – utkomna 1937 – skriver han om krisen i början av 1880-talet:[18]

> "När direktör Wessberg på nyåret 1883 övertog ledningen av Kockums mekaniska verkstad, stod skeppsbyggnadsindustrin på toppen av en högkonjunktur. Mot slutet av året började den långa; svåra världsdepression inom denna näring, som sedan varade i fem år".

Något som bidrog till att göra krisen synnerligen kännbar på Kockums var de stora fartygsbyggen, som igångsatts av den förre VD:n dansken Balthasar Münter. Denne hade bl.a tecknat ett kontrakt med Tingvallarederiet i Köpenhamn om det största fartyg Kockums dittills byggt. Denna ångare, som fick namnet Hekla, ställde stora krav på varvsrörelsen. Tydligen var detta fartyg alltför avancerat för verkstadens kapacitet. På bolagsstämman 1882 hade revisorerna en del att säga om detta gigantiska projekt:[19]

> "... detta för sig var ett hedrande uppdrag och en stor reklam för bolagets framtid, men på samma gång kräfde ytterligare uppoffringar af flerahanda slag, hvaribland icke minst att nytt oöfvat folk måst anskaffas, verkstäderna icke heller voro byggda eller med maskinarier och apparater utrustade för så stora arbeten osv".

För att kunna bygga ångfartyget Hekla anlades bl.a en ny plåtslagareverkstad och en ny utrustningsverkstad. Dessutom införskaffades en rad nya maskiner: en plåthyvelmaskin, en lockmaskin och en vinkelböjningsmaskin, för att nämna några.[20] För att kunna samordna fartygsbyggen av denna storlek krävdes att man anställde en speciell båtbyggmästare "som i egenskap af ledare och högste tillsyningsman ombesörja utrustningen av beställda fartyg och sammanhållningen af de dermed förenade arbeten ..."[21]

Det var inte utan kritik Balthasar Münter genomdrev byggandet av Hekla och affären bidrog starkt till hans fall som VD. På bolagsstämman i maj 1883 pekade styrelsen på "den omständighet, att förlidet år fått bära förluster på delvis efter bolagets förhållanden icke fullt afpassade forcerade arbeten" och "att stocken af ovana arbetare hufvudsakligen under loppet af sommaren måst utökas".[22] Följden blev att Münter ersattes med Hjalmar Wessberg som VD och att man inledde ett samarbete med Motala verkstad, bl.a för att undvika konkurrens.

När Wessberg tog över ledningen försökte han möta krisen med en rad åtgärder. Hugo Hammar skriver att svårigheten att få beställningar och prisfallet "tvingade industrierna till hänsynslös rationalisering":[23]

> "Wessberg skaffade sig en ung, energisk varvschef, Anders Viking, som skulle 'göra't'. Han ingrep i hundrade småsaker. Detta verkade irriterande och störande på det sävliga skånska temperamentet: Till yttermera visso var varvschefen 'opplänning', vilket naturligtvis än mer försvårade samförståandet. Hans order kom korta, tvärhuggna och verkade som nålsting. Han rörde sig raskt i verkstäderna och var allestädes närvarande. Arbetarna kallade honom 'Länsman Springfelt', vanligen endast 'Länsmannen'."

Hammar behandlar sedan den s.k Pontonbrostrejken hösten 1883 som en logisk följd av den nya regimens politik. I samband med att man anlade en ny bro till varvet inskränkte företagsledningen på en 5-minuters rast. Detta försök att öka den effektiva arbetstiden möttes med en strejk, där samtliga 800 arbetare deltog; dock utan resultat.[24]

Det är väl dokumenterat att det fanns ett missnöje från arbetarnas sida med Viking och som vi ovan sett var företagsledningen orolig för att han skulle få rida plankan.[25] När Viking anställdes skickades han till Storbritannien för att studera "ej allenast *hur arbetet fördelas och ledes* å fartygsbyggnad utan och å såväl dess utrustning, ångpannetillverkning och maskininsättning ..." etc.[26]

Viking är i själva verket endast *ett* exempel på hur Wessberg möblerade om i arbetsledningen när han tillträdde sin befattning. Utan tvekan var syftet att skärpa kontrollen över arbetsprocessen och strama åt befälsfunktionerna. De nya, större beställningarna hade med all sannolikhet visat på nödvändigheten av samordning och tillsyn. Tidigare hade de olika verkstäderna inom företaget i stort sett skött sig själva. Nu ville man centralisera kontrollen över produktionsprocessen.[27]

Exemplet med den ur verkstaden utburne Björkberg visar på detta. I ett brev till Sven Almquist på Motala verkstad luftade Wessberg sitt missnöje med verkmästaren: "... det tycks vara honom omöjligt att rätta sig efter de *nya* föreskrifterna eller han glömmer att dessa finnes". *(min kursiv)*[28] På ett liknande sätt kritiserades han i en dagstidning: "Så t.ex kan han, enligt hvad det uppgifves, icke begripa meningen med ritningar och planer som angå hans afdelning, och skall han, då han för något misstag i detta afseende erhållit tillrättavisningar, ha låtit sitt misshumör bryta löst mot arbetarna.

En verkmästare som anställdes på 1880-talet fick skriva under ett kontrakt där det bl.a stod att han måste "ställa sig till efterrättelse de ordres som gifves honom af bolagets verkställande Direktör eller af den Ingeniör, som under honom förestår verkstaden, likasom han också har att efterkomma de anvisningar om konstruktion och bokföring, som lemnas honom respective från ritbyrån och från kontoret."[30]

Men som vi har sett innebar den nya regimen på Kockums också att övervakningen och kontrollen över arbetarna intensifierades. "Länsman" Viking "ingrep i hundrade småsaker". En förlustutredning som lades fram för bolagsstämman i maj 1884 påtalade nödvändigheten av "den sparsamhet och omsorg, som noga tillser, äfven i det lilla, att till hvarje arbete icke mera material eller mera material konsumeras, än som verkligen erfordras, och *den jemna tillsyn, som af hvarje aflönad arbetstimma uttager full valuta i verkställdt arbete ...*"[31] *(min kursiv)* Detta var i och för sig inget nytt. Redan i februari 1879 skrev t.ex VD Münter att "samtlige verkmästare fortfarande äro vordre träget anmanade att omsorgsfullt vaka deröfver ... att under dem anställde arbetare med bästa flit ombesörja hvad åt dem uppdrages att utföra."[32] Detta kan ses som ett av många tecken på hur företagsledningen försökte stärka greppet över arbetsprocessen. Sådana försök löper som en röd tråd genom företagets tidigare historia.[33]

Åren 1883 och 1884 intensifierades dessa försök som ett led i den nya företagsledningens strategi och som en följd av den djupgående krisen. Denna nya anda av övervakning och kontroll, som präglade Wessbergs åtgärder måste också ha fått sin avläggare i ångpanneverkstaden. Björkberg har troligtvis gått extra hårt åt sina underlydande vintern 1884.

Till detta kommer att utvidgningarna medfört en hel del omplaceringar och förflyttningar inom KMV. Plåtbockarna hade tidigare arbetat under betydligt mera fria förhållanden än vad fallet blev när de inflyttades till den nya verkstaden och där utsattes för ständig övervakning. Det kan mycket väl ha varit denna grupp som gick i spetsen när verkmästare Björkberg bas ut ur verkstaden med buller och bång.[34]

Låt oss nu citera August Palms omdömen om Hans Peter Björkberg och hans relationer till arbetarna i ångpanneverkstaden:[35]

> "Hvad först beträffar verkmästaren Björkberg, så har han alltsedan verkstadens första början varit anställd som verkmästare i pannbyggareverkstaden, hvarest han vetat ådraga sig alla arbetarnes stora missnöje och ovilja genom att i tid och otid kälta på dem.

Han har äfven haft för vana att knipa arbetarne i armarne, när han tyckt, att de icke fort nog efterkommit hans order, kort sagdt, han har såsom verkmästare visat ett inhumant och ovärdigt uppförande mot de arbetare som varit under hans befäl, och det var af denna orsak, att alla de honom underlydande arbetarne i allsköns enighet läto honom, ridande på en planka, hålla sitt uttåg ur verkstaden."

Efter ovanstående redogörelse är vi mogna att sammanfatta de sannolika orsakerna till att aktionen genomfördes just i början av 1884 och inte fem eller tio år tidigare:

För det första har Hjalmar Wessberg ställt nya krav på ingenjörer och verkmästare och t.o.m bytt ut ett antal av dem. Björkberg har inte nått upp till den nya regimens förväntningar och av detta skäl fått tillrättavisningar. Dessa har sedan gått ut över arbetarna, som fått ta smällarna.

För det andra kan man peka på den intensifierade kontroll och de "rationaliseringssträvanden" som präglade åtgärderna under den ekonomiska krisen. Björkberg har sannolikt påverkats av krisandan och låtit sina arbetare få smaka den beska medicinen i större utsträckning än vanligt.

För det tredje har plåtbockarnas upplevelser av inskränkt frihet och självständighet i arbetet lett till att måttet rågats för denna arbetargrupps del.

Till allt detta kommer arbetarnas allmänna missnöje med den nya regimen och dess managementstrategi under lågkonjunkturen. Tidningsuppgifter lät antyda att utbytet av arbetsbefäl inte var populärt.[36] Arbetarna såg sina villkor försämrade. Bägaren höll på att fyllas. Den nionde februari 1884 rann den över.

Pannplåtslagarna och facket

Som vi ovan sett skrev August Palm att "arbetsinställelsen" vid Kockumska varvet blev ett fiasko "såsom man kunde förutse". Palm underströk att alla arbetsinställelser måste misslyckas "så länge arbetarna ej äro organiserade".

Redan den 24:e februari – en vecka efter det att de flesta pannarbetare återgått – hölls ett möte på Almbacken med syfte att bilda en fackförening för järnarbetare. De ca 150 mötesdeltagarna diskuterade ett förslag till stadgar och utsåg en 7-mannakommitté, som skulle förbereda ett konstituerande möte.[37]

Den nionde mars 1884 – på dagen en månad efter aktionen mot Björkberg – bildade arbetare från Kockums och Carl Lunds fabrik Malmö Jernarbetares Fackförening.

Med tanke på att händelserna går slag i slag ligger det nära till hands att postulera ett samband mellan pannplåtslagarnas aktion och fackföreningsbildandet. Frågan är hur detta samband ser ut. I sin historik över Metallindustriarbetareförbundet skriver t.ex John Lindgren: "Sambandet mellan Palms propaganda, de bägge konflikterna och tillkomsten av den första fackföreningen bland järnarbetarna i Malmö ligger i öppen dag".[38] Utifrån Palms tidigare citerade uttalande skulle man kunna ställa hypotesen att de fackligt mest medvetna arbetarna gick tillbaka till arbetet när de drog slutsatsen att man måste ha en fackförening för att lyckas. En annan möjlig hypotes är att det var de mest militanta – de som vägrade att åter arbeta under Björkberg – som var drivande i den fackliga organiseringen.

En analys av järnarbetarföreningens allra första medlemsmatrikel ger vid handen att Kockumsarbetarna helt dominerade föreningen. Av 140 medlemmar var inte mindre än 120 kockumiter och av dessa arbetade 117 vid varvet och endast 3 vid anläggningen i södra förstaden. Men lika iögonfallande är att plåtslagarna var den största yrkesgruppen. I mars 1884 var således 50% av föreningens medlemskader – d.v.s 70 stycken – plåtslagare från Kockums varv.[39]

Detta resultat var naturligtvis förväntat mot bakgrund av den stora händelsen i ångpanneverkstaden. En närmare undersökning ger emellertid ett nästan förbluffande resultat: *Det var inte pannplåtslagarna som gick i spetsen för den fackliga organiseringen.*

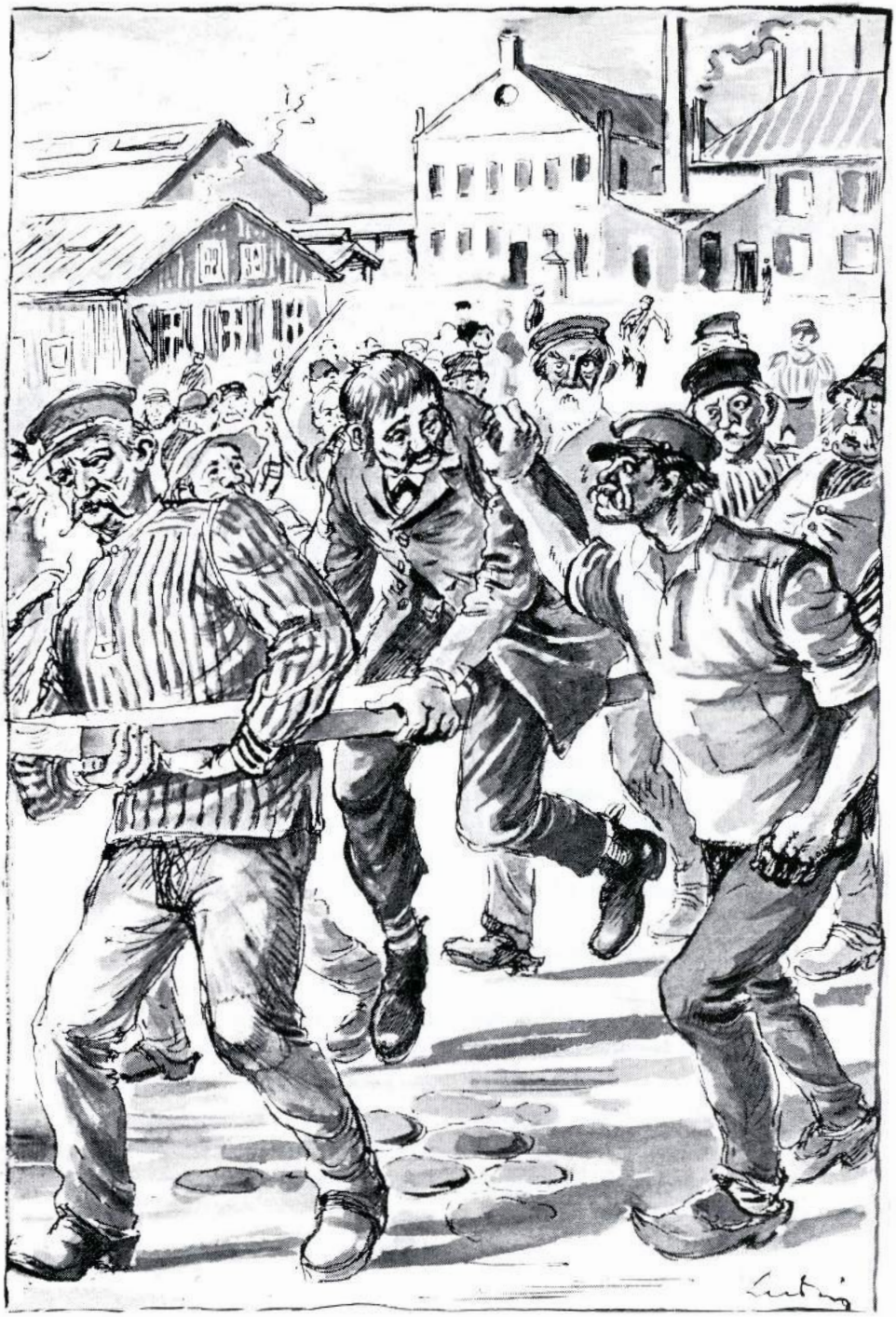

Aktionen mot Björkberg så som Ludvig tänkte sig den – (Ur Gyllin: "Metall avd 4 – 75 år", 1959)

Kockums namnrullor är förda efter verkstad och det är därför möjligt att identifiera de 131 pannebyggare som arbetade den aktuella månaden 1884. Anteckningarna om när arbetarna av någon anledning fick sluta är väl förda och man kan således lätt få fram vilka som inte lät sig återanställas av Björkberg.[40] För att få titlar och adresser har jag dessutom använt mig av den lista över anställda, som företaget lämnade in som mantalsuppgifter.[41]

En jämförelse mellan dessa förteckningar och den fackliga medlemsmatrikeln visar att endast ett fåtal (ca 7 st) av pannarbetarna gick med i facket i mars 1884. Även om man skulle ta med de svåridentifierade (namn som A. Andersson eller O. Pettersson) kommer pannarbetarna i klar minoritet bland plåtslagarna. *Den överväldigande delen av de fackligt organiserade Kockumsplåtslagarna var således båtbyggare, som inte direkt hade varit inblandade vid utbärandet av H.P. Björkberg.*[42]

De mest kompromisslösa och – får man förmoda – de mest aktiva lät sig inte tas tillbaka under Björkbergs befäl. Man skulle kunna antaga att dessa hade gått i spetsen för den fackliga organiseringen om de varit kvar på Kockums i mars. Enligt flera tidningsuppgifter fick de arbeten på annat håll – i Kristianstad, Svedala och Helsingör.[43]

Jag har lyckats följa 20 av de 26 arbetare som inte gick tillbaka. Det visar sig att inte mindre än 15 av dessa stannade i Malmö och bodde i staden ett år senare. De flesta hade titlar som antyder att de fortfarande arbetade med metallbearbetning. En av dem fanns på Carl Lunds fabrik kort efter avskedandet och han är också den ende som var fackligt organiserad i järnarbetarfackföreningen våren 1884. Av de som begav sig från staden flyttade två till Västra Skrävlinge, medan den ende som tog ut betyg till någon av de nämnda platserna (till Helsingör) kom tillbaka en kort tid efteråt.[44]

Detta är kanske inte så svårt att förklara med tanke på att de flesta hade familj. Av de 20 jag följt upp hade 11 familjer med barn, medan ytterligare ett par var gifta. Medelåldern var också relativt hög: Mer än hälften hade nått över 30-årsdagen. Endast 3 stycken var under 25 år.[45] Därmed tycks således Skånska Aftonbladet ha haft rätt i sin förmodan att det var flera av de äldre arbetarna, som inte ville återgå.[46]

Även den andra av de ovan formulerade hypoteserna kommer således på skam. Det var inte de mest kompromisslösa pannplåtslagarna som ställde sig i främsta ledet när järnarbetarna i Malmö organiserade sig. Varken de som återgick eller de mest militanta tycks ha varit drivande i facklig mening.

Palm skrädde inte orden när han gjorde sin bedömning av ledarna bakom aktionen: "... att denna arbetsinställelse ändades så bedröfligt är icke förunderligt, då man tager i betraktande, huru ledarna voro. Hufvudledarna voro ju odugliga, de trodde naturligtvis att de skulle komma att stå högt hos vederbörande, derigenom att de vid onsdagsmötet å Almbacken "befalde", att inga socialister fingo erhålla ordet ..."[47]

Vi har således sett att det är problematiskt att betrakta demonstrationen mot Björkberg och den efterföljande lockouten som en första fas i den fackliga organiseringen. Däremot är det rimligt att postulera ett annat samband. De som gick i spetsen för att bilda fackföreningen 1884 tog August Palms ord ad notam: *Aktionen mot Björkberg var misslyckad eftersom den inte ingick i en modern facklig strategi.* Aktionen framstod därför som ett nyttigt exempel på hur man inte bör gå tillväga. Den fick på så sätt en stor betydelse för fackföreningsbildandet: inte som en positiv förstudie utan som en bitter lärdom. Den blev det slutgiltiga exemplet på en misslyckad *förfacklig aktion.* Nu var tiden inne att ta steget till en verklig organisering och bilda en stark förening, som kunde ställa sig bakom *fackliga* aktioner för att flytta fram arbetarnas positioner.[48]

En stångridning på 1600-talet. – (Ur "Past & Present" nr. 105, 1985)

En förfacklig aktion

Under senare år har en del historiker pekat på betydelsen av riter och symboler i den folkliga kulturen under förindustriell tid. Den amerikanske sociologen och historikern Charles Tilly har visat att sådana ritualiserade beteenden var karaktäristiska för en typ av folkliga aktioner, som vi lärt känna under namnen hungerupplopp eller brödupplopp.[49] Det fanns således klara normer och regler, som definierade i vilka sammanhang och på vilket sätt man fick håna eller rent av göra uppror mot överheten. Den engelske socialhistorikern E.P. Thompsons begrepp "massornas moraliska ekonomi" ligger här nära till hands. När urgamla rättigheter och traditioner förtrampades av ett framväxande kapitalistiskt produktionssätt hade man *rätt* att skrida till verket.[50] En annan historiker, Peter Burke, har pekat på att överhetens kultur och den folkliga kulturen haft en gemensam källa, men att de båda traditionerna alltmera separerats från varandra. Uppror och upplopp inleddes ofta i samband med karnevaler och andra festligheter och legitimerades inte sällan med hänvisning till gamla sedvänjor och traditioner. Vanliga ingredienser i det folkliga upproret var olika former av skymfningar och chikaneringar, som hade starka beröringspunkter med karnevalens upptåg.[51]

Ett sådant gammalt inslag i folkkulturen, som vi känner från det kontinentala Europa, var de s.k *charivaris*. De var ett sätt för en bysamfällighet eller en grupp stadsbor att visa sin avsky mot personer, som bröt mot moraliska normer av ett allmänt accepterat slag. I vissa situationer kunde skymfningen dock få en mera uttalat klassmässig prägel och rikta sig mot överhetspersoner av olika dignitet.[52]

En förman bärs ut på Gråen-fabriken i Landskrona 1885 – (Teckning av Sture Ramberg, Landskrona.)

Ett vanligt inslag i den här typen av upptåg, där någon skulle skymfas, var just den s.k stångridningen. Man satte offret för skymfningen på en stång och bar honom eller henne runt till allmänt begabbande medan man förde så mycket oväsen man förmådde. En variant var att någon klädde ut sig till offret och lät sig bäras på stången – en karnevalslik skymfning.[53] Skicket att sätta någon på en bräda hade klara beröringspunkter med det gamla skamstraffet att rida trähästen på offentlig plats.

Det är kanske långsökt att dra en linje från charivaris på kontinenten till aktionen mot Björkberg 1884. Ändå är tanken intressant. De ledande pannplåtslagarna kan mycket väl ha haft en bakgrund inom hantverket och stiftat bekantskap

med kontinentala traditioner under sina gesällvandringar.[54] Lars Edgren har visat att charivarisliknande upptåg förekom även i Malmö och att skymfningar var vanliga bland hantverksgesäller också i vårt land.[55] Det är tänkbart att den här typen av agerande, som riktades mot Kockumsverkmästaren, var ett handlingsalternativ inom ramen för de sedvänjor, som ingick i de svenska arbetarnas kultur under ett tidigt skede. Visserligen kännetecknade Malmötidningarna aktionen som "märklig" och "ovanlig", men samtidigt kan den symboliska innebörden ha varit okänd i journalistkretsar. Det står klart att det fanns en gammal gesäll- och manufakturarbetarkultur, som man först nyligen har börjat utforska systematiskt.[56] Året efter aktionen mot Björkberg utsattes en förman på Gråen-fabriken i Landskrona för samma behandling.[57] På 1900-talet förekom det att tidsstudiemän och arbetsbefäl avhystes, t.ex genom att sättas på en skottkärra för en färd ut från verkstaden.[58] För att återgå till Björkbergs stångridning är det intressant att notera att en del äldre fackföreningshistoriker hänvisar till gamla sedvänjor.[59]

Med detta är inte sagt att pannplåtslagarna nödvändigtvis helt övertog gamla riter och föreställningar från förindustriella produktionssätt. På de nya fabrikerna omplanterades äldre traditioner i en ny och för arbetarna meningsull kontext.

Kanske visste alla – inklusive *hovslagaregesällen* Björkberg – vad den rituella handlingen innebar. Hugo Hammar skriver att det var *nesligt* att bli buren på en planka.[60] Därför var det också viktigt för Björkberg att försöka få samtliga arbetare att be honom personligen om att få komma tillbaka. De fick ju denna möjlighet istället för att bli avskedade för gott. Genom att vända sig till Björkberg direkt och fråga om de fick återanställas bad de ju samtidigt om ursäkt för chikaneringen. Björkberg fick upprättelse.

Pannarbetarna gjorde uppror när måttet var rågat: *"Arbetaren äger att göra motstånd när han lider förtryck"*. Det var deras förklaring på Almbackenmötet. Kanske hade man inskränkt de tidigare mera självständiga arbetarnas frihet alltför mycket. Så länge de utlärda arbetarna hade en stark och självständig ställning i arbetsprocessen kunde de hävda sina intressen i former, som efterhand blev allt mera förlegade.[61] Härvid hämtade de kraft och inspiration ur en kultur, som vi idag endast känner till konturerna av. förutom sedvänjor och från hantverket nedärvda traditioner kan självhjälpsrörelsen antas ha spelat en stor roll för sammanhållningen. När förändringar i arbetsorganisationen, mekanisering och arbetsdelning började underminera deras position i arbetsprocessen måste arbetarnas förhållningssätt reorganiseras på en ny grundval – den moderna fackföreningens.[62]

Kontrollen över arbetsprocessen var ett stridsäpple i kampen mellan arbete och kapital. När den industriella kapitalismen förändrade invanda arbetsmetoder och hantverkstraditioner tog arbetarna till sina gamla rättigheter att slå tillbaka. Kampen fördes ännu i förfackliga former, som inte längre visade sig framgångsrika. De mest avancerade och framåtskådande arbetarna förmådde att dra de nödvändiga slutsatserna härav. Fackföreningsbildandet i mars 1884 vittnar om att en ny tid var inne.

NOTER:

[1] Jag vill rikta ett varmt tack till Lars Olsson, Lars Edgren och Mats Greiff för att de lämnat värdefulla synpunkter på manuskriptet till denna uppsats.

[2] Axel Uhlén: "Malmö Metallarbetarefackförening 1884-1934", Malmö 1934, sid. 60; Axel Uhlén: "Facklig kamp i Malmö under sju decennier", Malmö 1949, sid. 63 f.; John Lindgren: "Svenska Metallindustriarbetareförbundets historia, band I 1888-1905", Stockholm 1938, sid. 47 f.; Yngve Gyllin: "Metallindustriarbetareförbundets avdelning 4, Malmö 75 år, Malmö 1959, sid. 8 ff.; Bo Stråth: "Varvsarbetare i två varvsstäder – en historisk studie av verkstadsklubbarna i Göteborg och Malmö", Kungälv 1982, sid. 75; Kurt Karlsson: "Metall-fyran 100 år, 1884-1984", Malmö 1984, sid. 13 f.; Kockums verkstadsklubbs Gräv-där-du-står-cirkel: "Kockumsknogaren" (red. av K. Salomonsson), Malmö 1986, sid. 35 f.

[3] Skånes Nyheter (SkNy) 14/2 1884: "En af förmännen vid Kockums mekaniska verkstad, en person vid namn Björkberg, har under loppet af flere år genom brutalitet ådragit sig de under hans kommando stående arbetarnes stora och nära nog enhälliga missnöje". Jämför Skånska Aftonbladet (SkAB) 9/2, Folkviljan 16/2. En avvikande uppfattning förs fram av Sydsvenska dagbladet Snällposten (SDS) 9/2.

[4] SkNy 12/2, SkAB 9/2, Malmö Handels- och Sjöfartstidning (MHSjT) 9/2, Malmö Nya Allehanda (MNA) 13/2, SDS 9/2, Folkviljan 16/2. (Samtliga referenser till tidningar är hämtade från 1884). Rekonstruktionen av händelseförloppet bygger på samtida tidningar och på protokoll och brev ur Kockums Mekaniska Verkstads arkiv (KMA). Se t.ex styrelseprotokoll 18/2 1884, KMA. Händelsen beskrivs också av två memoarförfattare; Hugo Hammar: "Minnen I", Uppsala 1937, sid. 114 ff. och August Palm: "Ur en agitators lif", Stockholm 1905, sid. 133 ff.

[5] SkAB 9/2: "Åtgärden blef beslutad å ett möte, som en del af arbetarne höllo i går afton". Redan i sin morgontidning kunde MHSjT rapportera att "Vid Kockumska varfvet i Malmö råder för närvarande bland arbetarne missnöje med vissa af förmännen" (9/2). – Detta tyder på att aktionen var planerad och inte en följd av stundens ingivelse. (Jmf. Stråth, a.a. sid. 75).

[6] SkNy 14/2, SkAB 11/2, MNA 13/2, SDS 12/2.

[7] Hammar berättar att det fanns planer på att bära ut Viking, men att de inte sattes i verket inför hotet att militären skulle kommenderas ut; a.a. sid. 118 f. När de lockoutade arbetarna höll möte på Almbacken under tisdagen (12/2) diskuterades Viking: "Mötet bevistades af ungefär 130 personer, hvilka, på särskild framställning, enhälligt uttalade sitt missnöje med den nye verkmästaren vid varfvet, ingenjör Wiking" (SkAB 12/2). Ett par dagar senare dementerade SDS: "Tilläggas må, att icke vid något af arbetarnes möten fällts hotelser mot någon af verkstadens tjenstemän eller ingenjörer, såsom ett par tidningar omtalat; ej heller har någon oro försports bland verkstadens öfriga, talrika arbetare-personal" (14/2). Även MHSjT tog upp saken i sin lördagstidning: "På uppmaning af flera mötesdeltagare få vi upplysa, att det missnöje, som under tisdagsmötet uttalades mot ingenjör Viking, icke var så enhälligt, att det bör betraktas som en meningsyttring från mötet" (16/2). Det står emellertid klart att tisdagsmötet verkligen uttalade sig mot Viking. De tidningar, som hade rapportörer från Almbackenmötet måste ges företräde vid tolkningen av vad som hände på mötet. I ett brev till Sven Almquist på Motala verkstad, daterat den 12/2, skriver Kockumschefen Hjalmar Wessberg att han hört talas om att det skulle kunna bli aktioner mot Viking och att han "inkallat någon bland dels de bättre dels de sämre båtbyggarne och de hafva alla försäkrat detta osant", Kopiebok E I: KMA.

[8] SkNy 14/2, SkAB 12/2, MHSjT 13/2, MNA 13/2, Folkviljan 16/2, I Folkviljan 23/2 finns det en insändare från en "militär" som opponerar sig mot Palms uppgift om att det skulle ha delats ut tre patroner till varje husar om ordern verkställts. I själva verket skulle var och en fått det tredubbla antalet skarpa skott. Se vidare Oscar Bjurling; "Stad i utveckling", Malmö stads historia del 4, Arlöv 1985, sid. 235 ff. för ett utförligt referat av ordväxlingen mellan Palm och militären.

[9] SkAB 11/2, MNA 13/2.

[10] SkAB 12/2, MNA 13/2. SDS 12/2.

[11] SkAB 14/2, MHSjT 16/2, MNA 16/2, SDS 14/2.

[12] SkAB 14/2. MNA hade följande kommentar: "Den sege socialistagitatorn stannade dock kvar och vid mötets slut yttrade han sig med anledning af sitt lidna nederlag ironiskt, till en af tidningsreferenterna: "skrif att socialismen nu för ett par år blifvit för andra gången slutad i Sverige". Fråga: när skedde förra "slutningen" (16/2). Palms egna kommentar finns i Folkviljan 16/2. Se även Palm: "Ur en agitators lif", sid. 133 ff. Verkmästare Björkberg hade varit gift med Palms bortgångna faster Boel och när Folkviljan med kraft tog avstånd från Björkbergs metoder bröt en del av släkten med August Palm.

[13] SkNy 16/2, SkAB 15/2, MHSjT 16/2, MNA 16/2, SDS 15/2. Se stråth, a.a. sid. 75 f. om aktionen 1894.

[14] SDS 16/2.

15 SkNy 19/2, MHSjT 20/2, MNA 20/2, SDS 18/2. Enligt SkAB var det flera av de äldre arbetarna som inte ville återgå; 18/2.

16 Folkviljan 23/2.

17 Se Hammar, sid. 129 f. om hur arbetarna drabbades vid "arbetsbrist". Problemet med vikande beställningar diskuterades av Kockums styrelse och bolagsstämma vid ett flertal tillfällen, t.ex 15/1 1876, 24/5 1876, 30/5 1884, 30/8 1884, 30/5 1885, KMA.

18 Hammar, a.a. sid. 105.

19 Bolagsstämmoprotokoll 31/5 1882, KMA. Balthasar Münter beskriver projektet i följande ordalag i sina memoarer: "Det var omtrent det største Skib, vi kunde paatage os. Bæreevnen var 3000 Tons, Hastigheden 12 Knob, og det skulde have en komplet Passager- och Emigrant-Indretning. At vi kunde bygge et saadant Skib og sætte det paa vor Ophalerbedning, viste noksom, at vi vare komne udover vore Børneaar. Dets Aflevering var Kulminationen af min Virksomhed som Skibsbygger, og jeg tror ikke, at der senare i Sverrig er bygget noget saadant Skib". Balthasar Münter: "Nogle Erindringer I", Köpenhamn 1915, sid. 94. Se även Folke Nosslin: "Historisk överblick" i "Kockums Mekaniska Verkstads AB 1840-1940", Malmö 1940, sid. 115 ff.

20 Styrelseprotokoll 7/7 1881, 8/9 1881, 21/12 1881, KMA. Se även C.E. von Seth: "Teknisk utveckling" i "Kockums Mekaniska Verkstads AB 1840-1904", Malmö 1940, sid. 221 ff.

21 Styrelseprotokoll 4/4 1882, KMA.

22 Bolagsstämmoprotokoll 31/5 1883, KMA.

23 Hammar, a.a. sid. 105.

24 Hammar, a.a. sid. 105 f. Delegerades protokoll 13/8 1883, KMA. Hjalmar Wessbergs brev till Sven Almquist 27/9 1883, Kopiebok E I:1, KMA. Uhlén, 1949, sid. 61 berättar kortfattat om strejken. Se även von Seth, a.a., sid. 245 f. Uppgifterna om att detta var den första strejken i Kockums historia är felaktig. Den föregicks av strejker 1872 och 1874.

25 Se ovan, not 7. Fem år senare fick Hjalmar Wessberg en förfrågan om Viking, som då sökt en ny anställning. Hans omdöme löd sålunda: "Han är praktisk, arbetsam och ordentlig, (men) har ett någodt kort (sätt) så han stöter sig lätt med folk". Brev till Tilander i Stockholm 13/2 1889, Kopiebok E I:1, KMA.

26 Wessbergs brev till Viking, 16/6 1883, Kopiebok E I:1, KMA.

27 Andra exempel på hur Wessberg ville byta ut arbetsbefäl framgår av hans brev till Sven Almquist 25/1 1883 och 14/12 1883, Kopiebok E I:1, KMA.

28 Brev den 12/2 1884, Kopiebok E I:1, KMA. Tanken på att byta ut Björkberg diskuterades i styrelsen den 18/2 1884, Styrelseprotokoll, KMA. En ingenjör sändes till England för att få tag i en efterträdare, men Björkberg blev kvar ytterligare tio år då han fick pension av företaget. I juni 1884 fick ingenjör Irwing en gratifikation av styrelsen för att han utövat tillsyn i ångpanneverkstaden.

29 SkNy 14/2. I ett avhandlingsprojekt vid historiska institutionen i Lund undersöker Mats Greiff kontorsarbetets förändring på Kockums.

30 Kontrakt med gjutmästaren C. Lemke 6/9 1882, L I:5, KMA. Kontraktet med smedmästaren J.D. Andersson 14/9 1883 har en liknande ordalydelse, L I:4, KMA.

31 Bolagsstämmoprotokoll 30/8 1884, bilaga, KMA.

32 Styrelseprotokoll 24/2 1879, KMA.

33 Jag har diskuterat denna problematik i ett föredrag på det arbetshistoriska seminariet, vid historiska institutionen i Lund, den 14/11 1985. Utskriften beräknas komma ut i en samlingsvolym inom kort. En utgångspunkt för forskning kring fabriksdisciplin och ordningsregler finns i: E.P. Thompson: "Tid, arbetsdisciplin och industrikapitalism" (i "Herremakt och folklig kultur", Malmö 1983) och Sidney Pollard: "Factory Discipline in the Industrial Revolution", Economic History Review IVI, 1963-1964, sid. 254-271.

34 Wessbergs brev till Sven Almquist, 12/2 1884, Kopiebok E I:1. Varvsrörelsen var som ovan framgått inne i ett expansivt skede, som måste ha inneburit omställningar för arbetarna. Förutom omorganiseringar och nya maskiner har stål alltmera ersatt järn som material i skeppskonstruktionerna. Se t.ex styrelseprotokoll 14/4 1881, 11/12 1883, 19/4 1883, verkställande direktörens berättelse 31/3 1882, KMA. Wessbergs brev till Sven Almquist, 3/3 1884, 8/6 1884, Kopiebok E I:1, KMA. Om denna förändring i brittisk varvsindustri och dess följder för arbetarna skriver Keith McClelland och Alstair Reid i artikeln "Wood, Iron and Steel: Technology, Labour and Trade Union Organisation in the Shipbuilding Industry, 1840-1914" (I "Divisions of Labour – Skilled Workers and Technological Change in Nineteenth Century England", ed. R. Harrison – J. Zeitlin Sussex 1986).

I det ovan refererade brevet från Wessberg framskymtar också möjligheten att en havererad ångpanna kan ha bidragit till aktionen mot Björkberg. Denna uppgift bekräftas inte av någon annan källa.

35 Folkviljan 16/2.

36 MHSjT 9/2, Folkviljan 16/2.

37 Fagtidende for smede og maskinarbejdere i Danmark, nr. 1 1884 (1/3). Enligt denna fackliga tidning "blev der efter Arbejdsnedlæggelsen af Kedelsmederne paa Kockums Værft nedsat en komité fra forskellige Værksteder i Malmø med den Opgave at søge

henvendte sig til det herverende Forbunds Forretningsfører, F. Hurop, med Anmodning om at være tilstede ved et Møde ..." Detta hölls således den 24/2 och refereras utförligt i den danska facktidningen.

38 Lindgren, a.a. sid. 48. Den andra konflikten som åsyftas är strejken på Carl Lunds fabrik. Uhlén formulerar sig sålunda; "Det har antagits, och det med rätta, att dessa två konflikter gav impulsen till bildandet av järnarbetarefackföreningen ...", Uhlén, 1949, sid. 64.

39 Malmö Jernarbetares fackförening, medlemsmatrikel 1884-90, D:I, Arbetarrörelsens arkiv i Malmö. (AA)

40 Namnrullor, D II:1, KMA.

41 Länsräkenskaper: verifikationer till mantalslängder, Malmöhus län, för år 1884, Riksarkivet (RA). Denna förteckning upprättades i november 1883 och därför finns inte de som var nyanställda i februari 1884 med. Bortfallet är inte speciellt stort (24 av 131).

42 Karlsson, a.a. sid. 15 påstår att en "betydande del" av de 70 plåtslagarna från Kockums var pannplåtslagare. Denna slutsats har han förmodligen kommit till genom att dra en linje från aktionen den nionde februari och fackföreningsbildandet en månad senare. Icke desto mindre är den felaktig.

43 SkAB 18/2, MHSjT 20/2, SDS 18/2.

44 Mantalslängder, husförhörslängder, flyttningsattester. Malmö stadsarkiv (MSA). En möjlig felkälla i mitt material är att arbetare flyttat utan att ta ut flyttningsbetyg. Detta är dock inte troligt, i synnerhet inte om de fått permanenta arbeten på annat håll. I ett fåtal fall har jag lyckats ta reda på vilken arbetsplats i Malmö dessa arbetare slutligen hamnade på.

45 Gyllins antagande att de som inte ville återgå förmodligen var "sådana som inte var alltför hårt bundna av familjeband" stämmer således inte, a.a. sid. 11.

46 SkAB 18/2.

47 Folkviljan 23/2.

48 Fagtidende for smede och maskinarbejdere i Danmark: "... først ved de mislykkede strejker paa Kockums Værft og Carl Lunds Fabrikker gik det op for Fagets Arbejdere, at de kun ved en faglig organisation kunde forbedre deres stilling." (nr. 2 1884, 15/3).

49 Charles Tilly: "Food Supply and public order in Modern Europe". I "The Formation of National States in Western Europe", ed. by C. Tilly 1985, sid. 388 ff.

50 E.P. Thompson: "De engelska massornas moraliska ekonomi" i "Herremakt och folklig kultur", Malmö 1983, sid. 63-135.

51 Peter Burke: "Folklig kultur i Europa 1500-1800", Malmö 1983, sid. 204 ff.

52 ibid. sid. 230 ff.

53 Martin Ingram: "Ridings, rough music and the reform of popular culture in early modern England", Past & Present nr. 105, 1984, sid. 79-113.

54 Jag har i tidigare uppsatser visat att inslaget av hantverksgesäller var stort på Kockums. Se t.ex Lars Berggren: "Hantverksgesäller, gjutare och arbetskarlar på Kockums mekaniska verkstad under 1800-talet", stencil historiska institutionen i Lund, 1985. De 131 pannarbetarna som bar ut Björkberg bestod såväl av utlärda plåtslagare som hjälparbetare. Kockums namnlistor ger tyvärr inte besked om vilka som var vilka. Mina fortsatta forskningar kommer närmare att kunna besvara frågan om pannbyggarnas bakgrund i hantverket och skillnader i detta avseende mellan de som återgick och de som inte gjorde det.

55 Lars Edgren: "Lärlingar som ungdomsproblem – en 'ungdomskultur' i Malmö under 1800-talets första hälft", Elbogen nr. 3 1985. Densamme: "Schenk och skymfning – från gesällskap till fackförening – Malmögesällers yrkesorganisationer efter 1847", Arbetarhistoria nr. 31-32 1984, "Gördelmakare Hardtmans vedermödor – 'kultur i bruk' bland hantverksgesäller i Malmö under sen skråtid", Ale nr 3 1986, "Crafts in transformation?: masters, journeymen and apprentices in a Swedish town, 1800-1850", Continuity and Change 1 (3) 1986. Jag är skyldig Lars Edgren ett stort tack för att han påtalat likheten mellan aktionen mot Björkberg och charivaris.

56 Se t.ex Lars Ekdahl: "Makten över produktionen", Häften för Kritiska Studier nr. 4 1986 och Lars Magnusson: "Försnillning, smyghandel och fusk. Förslagssystem och hantverkskultur i Eskilstuna vid början av 1800-talet", Historisk Tidskrift nr. 2 1986. Ett något äldre bidrag utgöres av Gösta Walldéns uppsats i Per Nyströms avhandling: "Stadsindustriens arbetare före 1800-talet", Stockholm 1955.

57 Händelsen skildras i Åke Jönsson: "Historien om en konstgödningsfabrik", Landskrona 1982. Se även Ingrid Millbourn: "Arbetare kring 1900 – ett program för barn", Landskrona 1980, sid. 16.

58 Se t.ex Georg Styrman: "Sveriges verkstadsförening 1896-1945", Stockholm 1946, sid. 224 f. Jag vill tacka Mats Lindqvist och Ella Johansson, etnologiska institutionen i Lund, för att ha meddelat mig uppgifterna i noterna 57 o 58.
Clive Behagg redogör för olika typer av skymfningar och avhysningar på de tidiga fabrikerna i artikeln: "Secrecy, ritual and folk violence: the opacity of the workplace in the first half of the nineteenth century" i "Popular Culture and Custom in Nineteenth-Century England", London 1982.

59 Se t.ex Lindgren, a.a. sid. 46.

60 Hammar, a.a. sid. 119. Slutsatserna i det följande står för mig och inte för Hammar. Hans Peter Björkberg var utlärd hovslagaregesäll, d.v.s grovsmed och hade gått i lära hos flera mästare i Malmöregionen.

61 SkNy gav sin syn på arbetarnas situation 14/2: "... den frie arbetaren står väl ej egentligen under befäl af sina förmän, utan torde ett helt annat förhållande härutinnan råda än som t.ex mellan befäl och manskap å sjön eller i fält."

62 Detta hypotetiska resonemang kommer att diskuteras mera ingående i min avhandling om den mekaniska verkstadsindustrins arbetare i Malmö på 1800-talet.

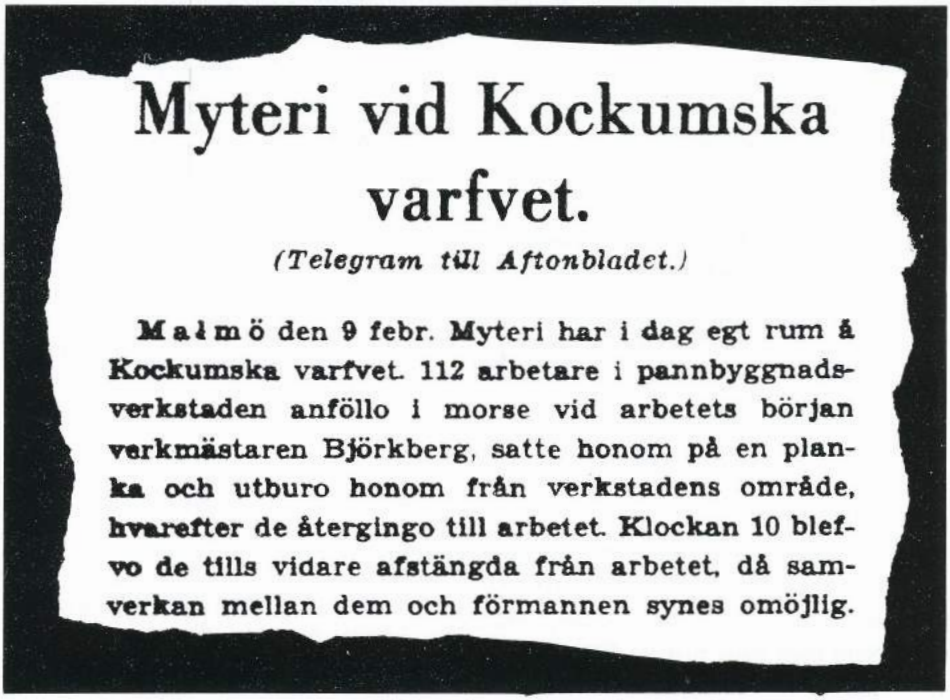

Myteri vid Kockumska varfvet.

(Telegram till Aftonbladet.)

Malmö den 9 febr. Myteri har i dag egt rum å Kockumska varfvet. 112 arbetare i pannbyggnadsverkstaden anföllo i morse vid arbetets början verkmästaren Björkberg, satte honom på en planka och utburo honom från verkstadens område, hvarefter de återgingo till arbetet. Klockan 10 blefvo de tills vidare afstängda från arbetet, då samverkan mellan dem och förmannen synes omöjlig.

Tidningsrubrik i Aftonbladet 1884. – (Kockumsknogaren, Kockums Verkstadsklubb, 1986)

Nyförvärv i Malmö stadsarkiv

AV BIRGIT ARFWIDSSON BÄCK

Under 1985-1986 har en del intressanta privata arkiv lämnats till stadsarkivet och där ordnats och förtecknats:

Mazetti AB/Malmö choklad och konfektfabriks aktiebolag

Företaget etablerades 1888 av medlemmar av familjen Nissen, som arbetade i konfektyrbranschen i Köpenhamn. Fabriken anlades i S. Förstaden, Skolgatan 12 (numera nr 24). Varumärke var till en början en dalkulla lutande sig mot en chokladkaka och chokladen kallades Kullanchoklad för att omkring 1904 övergå till Mazetti. Redan 1904 lanserades Ögoncacao och ögonen blev kännetecknet för Mazetti, även om dalkullan levde kvar länge.

Förutom choklad och konfektyrer tillverkades massor och pastor till bagerier och konditorier.

Mazetti omsatte 1890 124.000 kronor och 1972 118 miljoner. Som mest hade man ca 700 anställda. Rörelsen såldes 1975 till Svenska Karl Fazer AB, som bildade dotterbolaget Mazetti AB och som driver verksamheten i lokalerna på Skolgatan.

Arkivet omfattar ca 10 hyllmeter och består bl.a av protokoll 1889-1969, personalliggare fr. 1930-talet, recept, prov på etiketter och förpackningsmaterial, prislistor och olika sorters förpackningsmaterial. Det får inte utlånas till forskare utan tillstånd från Fazer AB förrän 1990.

Firma Karl Hattendorff 1878-1975

Karl H., född i Tyskland 1846, registrerade 1878 en firma för tillverkning och partiförsäljning av lädervaror och reseeffekter. Så småningom utökade man med butiker. Firman låg först i kv. Lars, Byggmästaregatan 2, sedan kv. Anna på Kaptensgatan. Butiker fanns i Malmö, Halmstad och Helsingborg, i Malmö på Södergatan 10, senare 26 och Ö. Förstadsg. 35.

Arkivet består i första hand av räkenskaper som huvud-, och avräknings-, inköps- och kassaböcker, försäljningsjournaler men också lönelistor och korrespondens.

C. E. Slangerups likkistefabrik/begravningsbyrå 1883-1965

Firman startade troligen 1868 i kv. 13 Jerusalem under adress Grönegatan 82 och flyttade 1876 till kv. 2 Brita, Amiralsg. 3.

Arkivet innehåller främst räkenskaper som begravningsböcker, kassaböcker men också avlöningslistor.

Folke och Birgit Malmbergs samling

Detta arkiv hör nära ihop med det föregående, eftersom Birgit Malmberg var född Slangerup.

Folke Malmbergs arkiv: innehåller excerpter av medeltidsgenealogi, heraldik, topografi, skisser och teckningar av vapensköldar, monument och

byggnadsdetaljer. Där finns också 1600-1800-tals handlingar, av vilka särskilt skall nämnas två brev från konstnären Elias Martin med vackra skisser samt en del material om J. F. Martin (1755-1816) och Elias (1739-1816).

Malmbergs familjebrev har donerats till Universitetsbiblioteket i Uppsala.

Birgit Malmbergs akriv består till övervägande del av genealogiska utredningar om släkten Slangerup samt utredningar om fastigheten kv. Brita 2 på Amiralsgatan.

Av andra mindre arkiv som kommit in kan nämnas *Bengt Christoffer Wolkes brevsamling* (1838-1892). Wolke (1820-1889), född i Malmö, var utbildad operasångare och senare lantbrukare i Anderslöv. Han var gift med Anna f. Borg.

Bland föreningsarkiven återfinns en rad *Sjuk- och begravningskassor* från olika hantverkare, fackföreningar och enskilda föreningar i Malmö. Äldsta handling är från 1869 och den yngsta 1975.

Vi har också *Föreningen Margaretaminnet u.p.a.* (1921-1965) som drev kaférörelse i kungl. paviljongen och idkade välgörenhet. En annan välgörenhetsförening var *Sällskapet Jultomtarna* (1881-1982) som gav hjälp åt "fattiga, välartade och flitiga barn". Hobbyverksamhet som körsång återfinns i *Kristliga manskörens i Malmö* arkiv 1948-1980 och gymnastik i Gymnastikföreningen "Svea" av år 1872. Det senare arkivet har länge funnits på stadsarkivet, eftersom förre stadsarkivarien Leif Ljungberg var dess sekreterare, men vid jämna mellanrum tillförs arkivet nya handlingar. Idrottsarkiv i allmänhet förvaras dock numera efter överenskommelse på *Idrottsmuséet* på Stadion.

Slutligen bör också nämnas att till *Agda och Herman Järnhardts* stiftelses arkiv har inkommit en rad ritningar, skisser, kartuscher av konstnären Einar Kedja, som är förslag till utsmyckning av rådhuset, dessutom arkitekt Sture Kelfves förslag till klockstapel vid rådhuset och rådhusport.

Medlemsinformation

Vårutfärden

Kristi Himmelsfärdsdag den 28 maj arrangeras resan som i år ställs mot nordvästra Skåne.

Samling sker vid Malmö museers parkeringsplats, Malmöhusvägen, klockan 8.45 varefter abonnerade bussar för medlemmarna norrut.

Bland annat besöker vi Kulla Gunnarstorp vars gamla borg är från slutet av 1400-talet. Det nya slotter byggdes 1868-72 av Sofia Eleonora Charlotta, dotter till excellensen De Geer och av hennes man sjöministern och amiralen Greve Baltzar von Platen.

Vegeholm, en annan medeltidsborg, byggd på 1500-talet på en landtunga i en av Vegeåns kurvor, skall också besökas. Civilekonomen och lantmästaren Stefan von Geijer kommer att berätta om slottet och dess historia:

På vägen mellan Mölle och Vegeholm stannar vi i Brunnby. Två bronsåldersgravhögar omedelbart väster om kyrkan kan tyda på att området varit en kultplats redan i förkristen tid. Kyrkan som vi skall besöka tillkom i slutet av 1100-talet eller i början av 1200-talet. Den har därefter byggts till vid olika tillfällen. Kyrkoherde Einar Annefors visar kyrkan och kantor Barbro Schoug kommer att spela på kyrkorgeln.

Pris för vårutfärden inklusive bussbiljetter, lunch och entréavgifter är 170:- kronor.

Lunchen är planerad att intagas på Hotell Kullaberg i Mölle. Till lunch serveras fläskstek med grönsaker, potatis, gräddsås och gelé. Lättöl eller vatten samt kaffe ingår. Under lunchen kommer museichefen Bengt Salomonsson att berätta om de säregna grottorna utmed kusten mellan Kullen och Arild.

Beräknad hemkomst klockan 17.30.

De som ännu inte anmält sig kan göra det till föreningens sekreterare Bengt Berggren, Strandmarksvägen 7, 230 44 Bunkeflostrand. Tel. 040-15 13 49.

Medlemsavgiften

Du som inte betalt din medlemsavgift bör göra det snarast.

Nya medlemmar påminnes om möjligheten att genom Malmö fornminnesförening teckna sig för dels inbunden edition av Elbogens fyra nummer, dels Skånes Hembygdsförbunds årsbok.

Värvning av nya medlemmar

Malmö fornminnesförening har nu cirka 1200 medlemmar. Dock uppmanas föreningens medlemmar att värva nya medlemmar. Visa dina vänner och bekanta detta nummer av Elbogen och be dem hänvända sig till föreningens sekreterare.

Det vackraste huset i stan . . .

Kring Berghska husets levnadsöden.

AV KJELL Å MODÉER

1.

Står man ute på Stortorget och ser bort mot det Berghska huset får man en klar bild både i bokstavlig och bildlig mening av hur denna byggnad knyter samman de styrande och makthavande funktionerna i stadens historia nämligen:

Kung, kyrka och stadens styrelse

Det Berghska huset ligger i knutpunkten mellan kungens troman i residenset och stadens folkvalda beslutsfattare och domare, och har som en trygg fondkuliss trons riktmärke, strävande mot himmelska höjder i S:t Petris tornspira. Det kan därför vara på sin plats att visa på vilken roll det här huset har spelat i stadens historia och lyfta fram några av de människoöden, som har bott och verkat här.

2.

Från fönsterna i denna hörnfastighet mellan Kansli- och Kyrkogatorna har man således ur borgarens perspektiv kunnat följa stadens historia. En besökare här i huset i oktober 1865, Anna Kockum, har från det "Stora förmakets" hörnfönster i en skiss, nu på Malmö museum, till vår tid lämnat en bild av Stortorget som en sovande idyll.

Men den bilden är delvis bedräglig, för mestadels har scenerierna varit mycket mer dramatiska. Det må nu har varit Jörgen Krabbes offentliga avrättning på Stortorget den 16 januari 1678, då han anklagad och dömd att ha tjänat två herrar, både dansken och svensken, före arkebuseringen uttalade orden "Adieu, du onde, fule og falske verden, farvel og bedre dig". Eller då Magnus Stenbock, Skånes modige guvernör, den 27 september 1709 inför magistrat, borgerskap och militär höll sitt eldande anförande och manade till mod mot den hotande dansken – även om det säkert inte såg ut så som på Gustaf Cederströms kända tavla i Landstingssalen på Rådhuset. Eller den folkliga måleriska bild som Stortorget måste ha utgjort i början av juni 1848 då de svenska trupperna om minst 10.000 man och anförda av Oscar I under krigsförberedelserna inför det dansk-tyska kriget slog läger i Malmö och fyllde stadens gator och torg. Erik af Edholm skriver i sin dagbok om hur man då som ung officer fördrev tiden med att äta krabbor och apelsiner samt att "skämta med torgflickorna i Malmö, som voro vackra och löjliga att åhöra". (Erik af Edholm: Svunna dagar s. 124). Tablåer och scener från Stortorget dessa dagar har vi i Fritz von Dardels många träffsäkra och humoristiska bilder.

Säkert försummade man inte heller att från fönstren mot Stortorget beskåda de fylkande människomassor, som i mitten av september 1872, samlades i tysta skaror utanför residenset. Under

de dagarna var hela Sveriges intresse riktat mot Malmö, dit Karl XV kommit från en badsejour i Aachen, men här hade han av sjukdom fått avbryta sin resa och här fick han också uppleva sina sista dagar.

Också sekelskiftets nationellt anstrukna manifestationer kunde säkert intressera husets innevånare, ex.vis då Karl X Gustaf statyn avtäcktes och invigdes den 28 juni 1896 i närvaro av kronprins Gustaf (V), eller då hans svärdotter kronprinsessan Margaretha kom till sommarfesten på Stortorget i anledning av Roskildefredens 250-årsjubileum 1908. Mer kände man kanske historiens vingslag slå då man följde de 500 tillresta lundastudenter som den 18.12.1914 uppvaktade de tre skandinaviska ländernas monarker, som i världskrigets skugga och på en fallfärdig balkong på residenset mottog studentkårens hyllningar. Eller – för att nu nämna något självupplevt – då en mångtusenhövdad skara en septembersöndag 1962 lyssnade till Gösta Netzéns oförglömliga parentation över Dag Hammarskiöld.

Nu har det säkert funnits andra, betydligt mera odramatiska och mera regelbundet återkommande anledningar att dra sig till hörnfönsterna mot Stortorget. Säkert har den första snön, dess kamp mot töväder eller snösväng lockat mången både ung och gammal till fönsterna. Och säkert har från 1700-talets början julinblåsningen och julfredens publicerande, d v s kungörande, lockat många på båda sidor om fönsterglasen – för att inte förglömma det aldrig sinande intresset för festklädda människor, kanske mest på väg till Knuts- och Amaranterbaler – och under det senaste halvseklet säkert också Malmö nations nyårsbaler.

Men riks- och lokalhändelserna i vår stad har inte bara kunnat betraktas genom husets fönsterrutor. Det har också hänt en hel del Malmöhistoria inom detta husets väggar. Om husets väggar kunde tala, ja då kunde vi bland annat fått reda på följande.

3.

Egentligen får vi börja med att lyssna på nedrivna och nedbrunna väggar.

Kanske hör vi då till en början några vrenskande hästar och en port, som slår igen åt Kyrkogatan. Den som slog igen porten efter sig var en av Malmö mest namnkunniga gäster, Christian IV:s älsklingsdotter Leonore Kristine Ulfeld, gift med det förutvarande danska riksrådet Corfitz Ulfeld. Ulfeld hade 1657 trätt i svenske kungen Karl X Gustafs tjänst, fick geheimeråds titel och bosatte sig 1658 i Malmö där han vid Adelgatan förvärvade grannfastigheten till vår, dels fastigheten i norr, nuvarande "Tunneln" och dels fastigheten i öster åt Kyrkogatan.

I samband med processen mot de anklagade för Malmösammansvärjningen 1658 framkom att Ulfeld ifrågasatte den svenska regeringens åtgärder och han sattes därför i husarrest tillsammans med sin hustru med bevakning i eget hus. Han ställdes inför en kommissorialrätt, men drabbades av ett slaganfall, så att hans hustru fick föra hans talan. I mitten av juli 1660 lyckades Corfitz och Leonore Christine att överlista de 36 soldater, som avdelats att vakta dem, och att fly från sitt fängelse. Corfitz lyckades förklädd till präst att under "Tunnelns" källarvalv ta sig till en källardörr vid Adelgatan, medan Leonore Christina förklädd till en borgar- eller bondhustru tog sig ut genom en port åt Kyrkogatan, just där som idag Berghska husets port är belägen.

Planen gick i lås genom att man på ett raffinerat sätt lyckades avleda vaktmanskapets uppmärksamhet. Makarnas hustjänare släppte nämligen samtidigt lös några besvärliga och ostyriga hästar från stallet i fastigheten mot Kyrkogatan, och satte dem i sken ut på gatan och på torget. I skydd av denna händelse lyckades de båda lämna sitt fängelse. Corfitz kom ut genom Strandporten till färjebron där en roddbåt förde honom ut på en slup, som tog honom över Öresund till Köpenhamn. Leonore Christine tog sig ut i den tur-

bulens som hästarna skapat på Kyrkogatan, där intresset i sommarkvällen högst temporärt var större för hästarna än för förbipasserande kvinnor, och efter ett gömställe i stan förenades hon några dagar senare med sin Corfitz i Köpenhamn.

4.

De ulfeldtska fastigheterna tillföll Kungl. Majt och kronan och blev efter det skånska kriget 1676-79 residens för den kraftfulle generalguvernören Rutger von Ascheberg. I "Guvernörsgården" eller "Generalsgården" bodde provinsens guvernörer och från frihetstiden landshövdingar ända fram till början av 1730-talet.

De som verkade i kvarteret Svanen under det karolinska enväldet (1680-1720) hade på skilda sätt stor betydelse för stadens utveckling. Det gällde naturligen guvernörerna i "Guvernörsgården", men det gällde i lika hög grad de handelsmän, som bodde i kvarterets isolerade enklav, hörnfastigheten nr 354 åt Stortorget. Som bekant präglades 1600-talets handelsliv i Malmö i stor utsträckning av inflyttade handelsfamiljer från Tyskland. (Familjerna Nehrman och Suell kan nämnas som exempel härpå.) I hörnfastigheten bodde under denna tid handelsmannen Ernst Hindrich Stein, en mecklenburgare med anor bland lübeckarna. Han kom till Malmö på 1680-talet och på början av 1690-talet inledde han en handelsmannakarriär här. I hörnfastigheten mellan Kyrko- och Kansligatorna drev Stein sitt handelshus fram till sin död 1709. Kort därefter avled också hans hustru, och deras äldsta barn, dottern Anna Catharina Stein fick 1711, drygt 17 år gammal, försöka reda ut sterbhusets trassliga handelsaffärer. Hon fick därvid hjälp av en handelsman från Lübeck, som skulle komma att få stor betydelse för stadens handelsliv, nämligen Frans Suell d.ä..

År 1712 – mitt under den grasserande böldpesten – betvingande och utmanande sitt öde kom Suell definitivt till Malmö och ingick den 25 juli s.å. äktenskap med Anna Catharina Stein, och de satte bo i hörnfastigheten åt Stortorget. Friskt vågat hälften vunnet. De klarade sig undan den hårt grasserande pestepedemien. Ett par år senare vann Suell burskap å handel och köpenskap och han blev med hjälp av sin hustrus stöd och kapital en både ansedd och förmögen man. När Anna Catharina dog 1723 fick han som änkeman ensam handha vårdnaden om deras gemensamma barn, tre söner och två döttrar.

Frans Suell arbetade träget under frihetstidens första decennier i Malmö handelsliv. 1726 fick han privilegium på en tobaksmanufaktur, som han drev i en fastighet vid Adelgatan, och ett par år senare (1728) konstaterade magistraten uppskattande, att han "medelst sin ansenliga handel gjort och ännu gör staden märkelig nytta, så att man ej obilligen skulle önska att staden med flere sådane handelsmän vore försedd."

När landshövdingen Cronman 1733 flyttade från "Generalsgården" för att flytta in i det då nyuppförda residenset vid Stortorget övertogs denna stora fastighet av Suell för hans handelsverksamhet.

Suell avled 1748. Då var det emellertid mer kunskap och erfarenhet än någon större förmögenhet han överlämnade i arv till sönerna Ernst och Niclas, som fortsatte driften.

Bara något år efter Frans Suells död drabbades emellertid båda fastigheterna längs Kansligatan av eld och brann ned. (Det var vid 10-tiden på kvällen den 26 mars 1750, som elden började i en del av husen nr 353 vid Kansligatan, vilka innehöll brygghus och kök.) Det hade kunnat bli en katastrofal brand, men med hjälp av garnisonsregementet och artilleriet kunde elden begränsas.

Men fastigheterna i familjen Suells ägo brann ner och därmed började en ny era i fastighetens historia.

5.

Den 18 juni 1750 kallades samtliga stadens värnbor till rådhuset. På de brandhärjade tomterna låg fortfarande en mängd oupprojd sten och murbråte. Det hade varit svårt att få fram röjningsmanskap, och då friherre överste Mauritz Posse skulle flytta in i det Stora stenhuset, d v s nuvarande Tunneln, krävde magistraten att "på platsen i en hast bör byggas". Värnborna bidrog välvilligt till röjningsarbetet med 14 vagnar om dagen, men anledningen till att det skulle gå undan var dock inte att Posses skönhetssinne krävde att tomten blev röjd, utan att infarten, som vi vet, gick genom det nedbrända juset.) – Ernst Suell tog sig emellertid hårt av eldsvådeolyckan. Betryckt men redan från unga år präglad av sjukdom avled han den 24 november s.å.. Ernsts död medförde att det byggnadsarbete, som inletts på hörntomten avstannade. Grunden hade knappt hunnit läggas, sannolikt beroende på att dödsboet helt saknade förmåga att skaffa nödvändigt rörelsekapital.

Det blev istället en ny handelsfamilj, som under de närmast förestående decennierna fick gripa sig verket an. Det var Hans Mandorff tillhörande en ystadsfamilj (och g.m. Margareta Nehrman), en stor spannmålshandlare som förvärvade fastigheterna 1761. Han lät påföljande år sätta upp ett plank runt den öde tomten medan han förberedde den blivande byggnationen, vilken uppfördes 1765. Då uppfördes den ännu befintliga stora porten åt Kyrkogatan. Den måste väl ha tillfredsställt överstens behov. Samtidigt skapades också det för huset typiska brutna taket. Einar Bager hävdar, att det troligen är ett av de tidigaste exemplen på ett dylikt tak på ett borgarhus i Malmö.

Vi skall inte för djupt sjunka ned i husets ägarlängder. Låt oss endast konstatera, att Mandorff sälde fastigheten till sin svåger handelsmannen Petter Schultin, som är mest känd för att han under sin egid lät starta en sockerfabrik "Sockerbruket Svanen". Också de påföljande ägarna av fastigheterna kom att driva sockerbruksrörelsen vidare. Det gällde när fastigheterna gick över på barnen Schultin, och också sedermera när fastigheten den 20.1.1797 försåldes till handelsmannen, sedermera borgmästaren Carl Magnus Nordlindh, ett av stadens märkligaste levnadsöden under dess yngre historia. Nordlindh var född 1768 i Söderköping. Han var en produkt av en utomäktenskaplig förbindelse (mellan en ung militär och jurist samt en mamsell Lindman). Detta var en bland malmöborna känd hemlighet. Den unge Nordlindh fick sin uppfostran hos borgmästaren De la Rose i Söderköping, vars far var den kände skanörsborgmästaren. Dennes dotter var gift med Haqvin Bagers son Petter. Det var f.ö. just Petter Bager, som introducerade den unge Carl Magnus Nordlindh som handelslärling i handelslivet i Malmö.

Samma år som Nordlindh blev rådman flyttade han till sina nyförvärvade fastigheter längs Kansligatan och Kyrkogatan (Nrs 352-354). Han inredde nu sina bostadsvåningar i övre våningen i fastigheten åt Kyrkogatan. I bottenvåningen hade Nordlindh 1798 gett plats för en teaterensemble från Göteborg, under ledning av skåningen Johan Anton Lindqvist. Teaterlivet i Malmö intensifierades under den Nordlindhska perioden. Det var Nordlindh som var den drivande kraften för tillskapandet av Malmö theater vid Gustav Adolfstorg. I juni och juli månader detta år spelade de "uti grosshandlaren Nordlindhs wid Stora torget. Priserna äro Premier 16 sk. Second 12 sk. och börjar Spectaclet alltid klockan 6 eftermiddagen", stod det att läsa i Lunds Weckoblad för den 6.6.1798.

Teaterintresset indikerar en viktig beståndsdel i den Nordlindska karaktären: Han var från topp till tå gustavian. Det fick både positiva och negativa konsekvenser för honom – och stadens – öde. Här valdes Nordlindh 1803 till borgmästare i Malmö. Från den tiden höll han hov och ett stort

hus i sin fastighet. Det är att notera, att Nordlindh valdes till borgmästare utan att han hade den formella akademiska merit, som alltsedan 1749 professorn och malmösonen David Nehrman uppställts för utövande av juridiska ämbeten. Men goda kontakter med generalguvernören och gustavianen Toll, gjorde att kungens fullmakt kom 1805.

När Gustav IV Adolf under tiden 2.11.1806 och till den 11.5.1807 gästade Malmö bodde kungen i familjen Nordlindhs övre bostadsvåning i hörnfastigheten, medan drottningen övernattade i övre våningen på residenset. Genom en balkong, Suckarnas bro, var de båda fastigheterna förenade över Kansligatan. I hörnrummet på 2:a våningen hölls statsråd. Det var under Nordlindhs tid som den här våningen med alla sina stora vackra rum och med alla sina bevarade vackra detaljer färdigställdes. Det gäller de refflade fönsteromfattningarna, de franska dörrarna med sina mässingshandtag och de vackra rörstrandskakelugnarna (där N:s far en tid var direktör).

För gustavianen Nordlindh innebar Gustav IV Adolfs fall 1809 en svår motgång. Att han tackade nej till riksdagsmannauppdraget vid 1809 års riksdag skall ses mot bakgrund härav, likaså att han "besvärad av en ganska besvärlig hosta" som han själv förde till protokollet, vägrade att muntligen uttala en trohets- och hyllningsed för den nye kungen. Den oväntade regimförändringen stäckte också Nordlindhs vidare karriär. Det är inte otänkbart att han under ett fortsatt gustavianskt styre hade blivit landshövding i länet. Han lät sig väljas till riksdagsman 1812 för att han vid riksdagen i Örebro skulle kunna bevaka sina intressen i denna del. Men Karl Johan intervenerade till förmån för sin kandidat Wilhelm af Klinteberg, och denne utsågs också. Därmed hade toppen på Nordlindhs karriär passerats. Hans halsstarriga gustavianska sinnelag fick ett makabert utlopp vid riksdagen 1815, vid vilken han i ett anförande talade för den i exil vistande kungafamiljen så att detta helt enkelt ströks ur protokollet. Det är begripligt att dessa utmaningar mot regimen ej kom att bli honom till någon hjälp när hans livs största debacle, Malmö diskonts fall, kom 1817.

Nordlindh hade personligen varit en varm tillskyndare av en lånebank i Malmö för finansiering av lovliga näringar, och när Malmö Diskont startade 1803 blev han bankens primus motor med stadens ledande handelsmän som styrelsemedlemmar. Det var en viktig maktposition Nordlindh därigenom fick i det begynnande 1800-talets Malmö. "Från Diskonten utgick sannolikt och till betydlig del Nordlindhs växande inflytande i staden och orten", skriver Carl Christian Halling i sina Minnen.

Intresset för Diskont-rörelsen var stort och i det kapitalkrävande kontinentalsystemets tidevarv med starkt ökad utrikeshandel krävdes det kapital. Även om diskontens metoder att låna ut pengar – bl a med inbördes borgensåtaganden mellan gäldenärerna – i hög grad kan ifrågasättas så fungerade allt väl fram till 1812. Men under 1810-talets lågkonjunkturer med dess instabila finanssituation blev Malmö Diskont en bricka i det stora finansiella spelet. Till slut uppkom en direkt ohållbar situation, som man dock lyckades att hålla hemlig och som endast stod klar för de mest insatta. När en undersökning 1817 i juni verkställdes av landshövdingen af Klinteberg gjorde han den häpnadsväckande upptäckten att av den föregivna kassabehållningen bestod den allra största delen av värdelösa invisningar och reverser. Klinteberg for själv till Stockholm för att informera regeringen. Då han efter kungligt uppdrag fortsatte undersökningen visade det sig att Diskonten utan spår av säkerhet hade utlånat närmre 650.000 Rdr bko. Ärendet lämnades då till justitiekanslern och målet togs upp i Svea hovrätt. Den 29 september utfärdades ett memorial för Klinteberg att häkta direktörerna och belägga deras egendom med kvarstad.

Lördagen den 4 oktober 1817 slog ödestimman för Diskonten och dess direktörer. Genom Hallings minnen har vi en realistisk ögonvittnesskildring vad som hände i Malmö och här i Nordlindhs fastighet den dagen. På morgonen kom i raskt trav en livgardist med depeschen från Stockholm till landshövdingen. Fram på förmiddagen kallade Nordlindh till sig magistratens ledamöter och meddelade, att han var ur stånd att längre förvalta sitt ämbete och överlämnade handlingarna till den äldste ledamoten av magistraten. Magistratens ledamöter stod aningslöst och mottog beskedet. De flesta ledamöterna fällde "uppriktiga tårar vid afskedet", skriver Halling. Först när de kom tillbaka till rådhuset och möttes av landshövdingens besked insåg de vilken avgrund Nordlindh och hans meddirektörer höll på att falla ned i. Häktningsordern på Nordlindh och direktörerna Björkman och Falkman upplästes. Nordlindh, som av sjukdom anmält förhinder från närvaro nåddes av beskedet här i huset.

"Lördagsaftonen var hemsk. Ännu om söndagen rådde en djup tystnad i hela staden. Äfven de fria hade mistat hågen att visa sig. Staden var försänkt i sorg, dels öfver hvad redan händt och dels af fruktan för hvad vidare förestod." (Halling s. 165) På måndagsmorgonen samlades en stor del av stadens innevånare på Stortorget och diskuterade belägenheten. "Menigheten tycktes till en början vara ense därom att icke tillåta diskontdirektörernas affärande till citadellet. Öfverläggningarna härom började att blifva allt högljuddare och folksamlingen ökades med varje ögonblick." Halling gjorde på förmiddagen ett besök hos Nordlindh. "Han träffades liggande modfälld – en fallen storhet." Halling upprördes av hans hjälplösa belägenhet ock försökte "såsom en droppe av tröst" att tala om för Nordlindh att folket på torget "brann af längtan att mildra diskontdirektörernas öde. Nordlindh glömde för ett ögonblick sin roll att spela febersjuk och uppsprang från sängen till fönstret åt torget, för att förvissa sig om verkligheten. Det syntes lugna honom så att han snart återtog sin anvista plats i sängen, såsom ett medel att undvika häktet."

Även om man i Malmö de dagarna inte talade om annat än "de skola ej på slottet", så blev det i alla fall resultatet av de rättsavgöranden, som tog sin början i Malmö i oktober 1817 och i vilka H.D.:s utslag undertecknade av Carl Johan daterades den 29.3.1819. Detta förfarande ägde rum i Malmö inför en särskilt förordnad rådhusrätt, och här i huset satt under två år den kommission, som tillsatts av en urtima riksdag för att utreda diskontens affärer. Åklagaren fordrade hårda domar, t o m dödsstraff för Nordlindh. Han dömdes att stå i halsjärn på Malmö stortorg "att skämmas i två timmar" och att därefter sitta fem år på fästning. Vidare förlorade han sitt borgmästareämbete, kommerserådsvärdighet och ordensdekoration. Efter upprepade nådeansökningar befriades han från skamstraffet, och fästningsstraffet förvandlades till förvar på Malmö citadell till dess Kungl. M:t "funne skäl annorlunda förordna". Från Nordlindh och hans familj kom upprepade nådeansökningar under citadellstiden, de återfinnes idag i Bernadotteska familjearkivet. Nordlindh frigavs också efter några år och levde i Malmö som en bruten man fram till sin död 1825.

För dagens malmöbor är det kanske svårt att inse vilka omfattande konsekvenser Diskontens fall hade på stan. Den åldrade Frans Suell d.y., själv en av Diskontens grundare, fick uppleva den turbulenta hösten 1817, och han rycktes själv bort i denna händelsernas storm. När han den 21.11.1817 begrovs i S:t Petri kyrka hade Esaias Tegnér, en av Diskontens nyttjare skrivit en sångdikt som speglar tidsläget:

Lycklig Du, som hvilar derinunder
innan landets sorgespel spelts ut
innan Sundets våg med ensligt dunder
brytes mot en ödesstrand till slut.

Öfvergifven står Din stad och öde
Låt oss bedja till Din himmel opp
Lås oss ännu hoppas på de döde
Till de lefvande står ej vårt hopp.

Dessa sista strofer gav eko till Stockholm och ansågs statsförnärmande, åter var aktuellt för Tegnér, men det rann ut i sanden. (E. Tegnér: Samlade dikter III, s. 266 ff.)

Att Karl Johan över huvud hade sina ögon åt Skåne – och åt Nordlindhs gustavianska belastning – är emellertid en aspekt man inte får glömma bort vid bedömningen av konsekvenserna för Malmö av Diskontens fall. Det är också mot bakgrund av Karl Johans gustavianska komplex man måste se hans hårda linje mot direktion, aktieägare och verksamheten vid Malmö diskont.

Malmö stod under Karl-Johanstidens första år lågt i kurs. När han 1820 beslutade sig för att inrätta en hovrätt för de skånska landskapen är Malmö inte någon lämplig placeringsort. Det blev i stället Kristianstad med dess artilleriregemente, som skänkt kungen och Sverige segrar och stolthet, som drog och som kunde ge hovrätten erforderlig ära och anseende. Det blev Kristianstad som i vart fall i ett kortare perspektiv drog det längsta stået.

6.

Med Diskontens fall föll också åtskilliga personer som varit inblandade i Diskontens affärer och vilka tvingades gå i konkurs. Det var vid en dylik auktion som fastigheterna åt Kansligatan och hörnfastigheten åt Stortorget blev inropade av innehavarna av handelsbolaget Barkman & Bergh, nämligen handelsmannen P. G. Barkman och handelsbokhållaren Christian Bergh. Köpesumman var 12.500 rdr bko och de fick fastebrev på fastigheterna när de tillträdde den 2.2.1820 och drog in i det som Halling kallar "Det vackraste huset i stan".

I den då redan gamla handelsboden i hörnfastigheten gjorde man förändringar på våren 1820, då förlade man bodingången i hushörnet, ritningarna gjordes av den då flitigt använde murmästaren Anders Lundberg.

Kompanjonerna Barkman och Bergh, eller "Berkman och Bargh", som de kallades i folkmun, fick också sina bostäder i fastigheterna. Petter Barkman slog sig ned i den gamla Guvernörsgården och Christian Bergh i hörnfastigheten. Det är alltså från 1820, s.å. som Christian ingick äktenskap med sin kusin Henriette Kockum, som en ny era börjar i detta hus. Det är från denna tid vi kan tala om det Berghska huset.

Det var ett för sin tid typiskt handelshus, som drog in i fastigheterna, med en mycket rikhaltig sortering och med handelsförbindelser i Stockholm, Göteborg och Hamburg.

Christian och Henriette engagerade sig i sin tids frågor, det gällde både sparbanksgrundande och skolfrågor, men idkade också ett livligt sällskapsliv. Under den glada sommaren 1848 var Henriette Bergh värdinna åt Oscar I, som hade sitt tillfälliga residens i huset, och åt Fredrik VII som kom hit på besök. Den svenska armén hade för övrigt sitt högkvarter förlagt till herrgården Kronetorp i Burlöv vilken Christian Bergh förvärvat 1834.

Det var under skandinavismens ideella tidevarv med serenader, med punsch och med studentmöten. Men nya tidevarv skulle komma. Kompanjonerna "Berkman och Bargh" gick sina skilda vägar redan 1849 och därefter kom flera generationer Bergh att verka och bo i detta "Det vackraste huset i stan".

Därefter har sedan 1970-talets början en yngre generation malmöiter, förenade i Malmö Nation vid Lunds universitet, också de förhoppningsvis fångna i både romanser, punsch och studentmöten dragit in i Berghska huset. Och även om de – som skandinavisterna på 1800-talet – såg visioner och drömmar vävas samman med vardagslivets realiteter så behövde Malmö Kommun för något år sedan lokalerna för andra syften. Må också Husets framtida nyttjare påminnas om dem som nu talar ur husets väggar och trossbottnar till oss från en gången tid.

Kåseri hos Malmö nations vänner 1981-12-07.

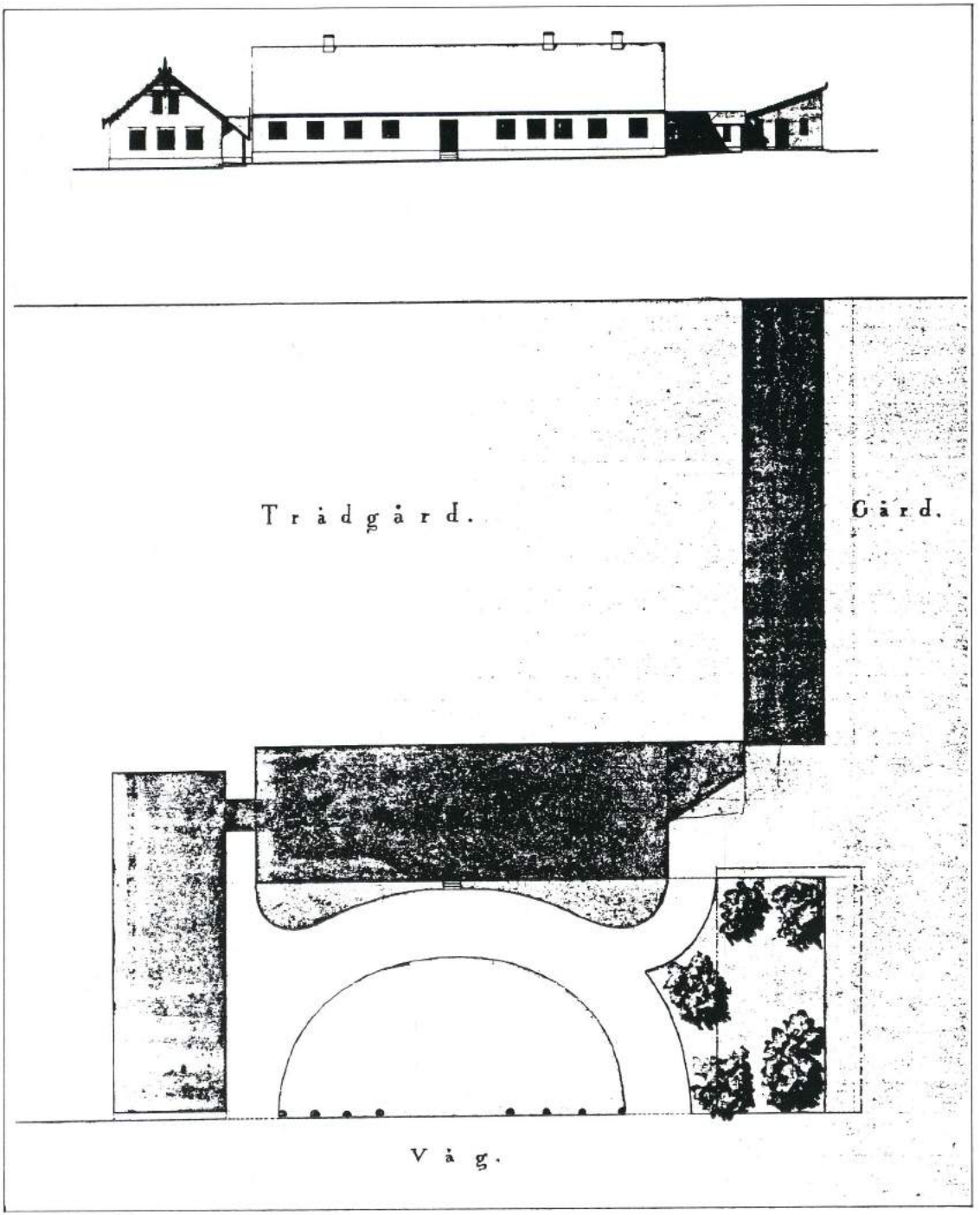

Bulltofta, fasadritning tecknad av C. G. Granzow 1869, – Bulltoftaarkivet, MSA.

Bellevue och Bulltofta

Två 1800-tals gårdar i utkanten av det dåtida Malmö.

AV GUNHILD ERIKSDOTTER

Gårdarnas tillkomst och ägare

Bellevuegården

Bellevuegården med tillhörande parkområde är belägen vid Stadiongatan-Bellevuevägen i Malmö. Det är inte mycket av gården som syns utåt, byggnaden skymtar fram bakom en tät allé.

Gårdens placering har varit densamma genom tiderna men stavningen på egendomen har varierat – Bellevuegård 1811, Belle vüe 1813, Bellvü 1825, Bellevue 1840 och åter Bellevuegård 1853.[1]

Namnet Bellevue kan tyckas exotiskt för oss nordbor. Bellevue, som på franska betyder vacker utsikt, var ett vanligt förekommande namn på gårdar i både Sverige och Danmark under 1800-talet. Troligtvis var det den praktfulla utsikten över stranden och sundet som gav egendomen dess namn.

Ägaren gick ständigt under beteckningen Bällvimannen.

En sammanställning av ägoförhållandena följer nedan:

– Egendomen sammanköptes i början av 1800-talet av Lorens Kockum (1773-1825), Frans Suells svärson.

– Vid urarvakonkurs efter Lorens Kockum köptes Bellevue av rusthållaren Mathias Pålsson från Sörby.

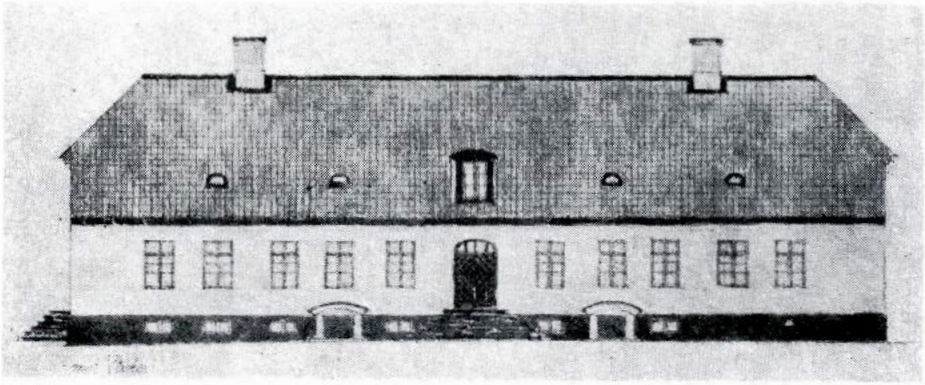

Rekonstruktion av Bellevuegård anno 1836, av Folke Bensow 1953. – Ur Malmö Fornminnesförenings årsskrift 1960, s 60.

– 1873 fick gården en ny Bällviman, Gotthard Dieden (1845-1921), som köpte egendomen av Mathias Pålssons arvingar.
– 1875 gifte sig Gotthard Dieden med Ellen Kockum (1853-1941). Ellens far var godsägare på Rosengård, en herrgård som också låg i Malmös utkanter. Paret Dieden fick sju barn.[2]
– Fosiedals egendomar, som inköptes 1884, drevs i sambruk med Bellevue.[3]

Släkten Dieden kommer från Hildesheim i Hannover, Tyskland. På 1750-talet invandrade Johan Henrik I till Uddevalla. Johan Henrik III Dieden (1808-1879) var Gotthards fader, modern hette Clara Rebecka Bager. Tillsammans med sin bror, Berthold, utbildades Gotthard i Christiansfeld 1862-63. År 1869 tog han studentexamen. Gotthard Dieden började läsa juridik i Lund men föredrog lantbruket. Han var någon tid lantbrukselev på Bulltofta.

I brev till sin bror, Berthold, daterat den 10/9 1873, skildrar Gotthard den första tiden som godsägare på Bellevue:

"Ifrån att vara lantbrukselev med 25 Rdr i månaden disponerar jag Bellevue. Denna egendom ligger som du vet strax utanför Rönneholm och består av 325 tunnland jord, 15 egna hästar, 4 oxar, 35 kor, 20 ungkreatur, 2 tjurar, 40 får och 30 svin för att ej nämna höns, duvor och hundarna /.../
Priset för egendomen var 260.000 kr och pappa lämnade mig 100.000 kr, för resten har jag fått lämna små reverser och inteckningar. Du finner således att Din käre broder är en betydande man med en stor skuld på nacken. Tre rum tänker jag möblera för vintern och möblerna är köpta i Köpenhamn och ytterst fina, sängkammaren ch salongen i valnöt och matsalen i ek /.../
Trädgården är stor och försedd med park. I år är här mycket frukt och medlidsamma människor har åtagit sig att plocka ner en del /.../
Jag låg här första natten i lördags och ligger nu ensam och alena med min revolver på nattduksbordet.[4]

– Familjen Dieden, med flera tjänare och mamsell, bodde i den gamla mangårdsbyggnaden fram till den 11/4 1889 då corps-de-logiet eldhärjades.

I Sydsvenska Dagbladets aftonnummer den 11/4 samma år kan man läsa om branden.

"Av ännu okänd anledning uppkom elden någorstädes å vinden till den gamla byggnaden och den spred sig så hastigt och oförmärkt att vid half ett tiden egaren hr G. Dieden och hans familj vaknade, det brann i taket öfver dem så att de hals öfver huvud störta ut. Till all lycka blev ingen menniska skadad. Av lösöret hann man blott rädda en obetydlighet och Fru Dieden jemte barnen förlorade till och med alla sina gångkläder, så att de i den lättaste beklädnad måste begiva sig till en ett gott stycke från deras hem boende trädgårdsmästarfamilj för att där söka skydd öfver natten. Boningshuset var försäkrat för 20.000 kr, allt i bolaget Svea/.../
Huset är emellertid totalt nedbrunnet, endast de förbrända väggarna står kvar. Stora vattenpölar visar att man gjort sitt bästa för att dämpa elden. Ännu i förmiddags brann det i våningens trossbotten och gårdens spruta var i verksamhet. De förstörda gräsplanerna framför byggnaden visar hur intensiv hettan varit.[5]

– Samma år började man bygga ett nytt corps-de-logi. Denna byggnad står kvar än idag.
– Efter Gotthard Diedens död 1921 tillskrevs egendomen, med tillhörande mark, hans sju barn. Under åren har egendomen därefter övergått till syskonens avkomlingar.
– År 1957 bildades ett bolag av ägare och nyttjande rättshavare med uppgift att förvalta Bellevue och Fosiedal.
– Ett handelsbolag, Bellevuestaden, Dieden & Co, bildades 1959 med målsättning att på lämpligaste sätt försälja markområde med undantag för det område varpå Bellevuegården och parken är belägna[6]
– Men även Bellevuegården blev svår att behålla och underhålla. År 1976 donerade de sentida arvingarna Bellevuegården och parken till Malmö Stad.[7] Friluftsfrämjandet och Blå stjärnan har bl a förlagt sin verksamhet på gården.

Bulltofta

I slutet av 1700-talet sammanslogs gårdarna i Bulltofta by till en egendom. Namnet Bulltofta har bildats av 'bol' i betydelsen gård, hemman eller nybygge och 'toft', åkerjorden närmast gården eller byn[8]

En förteckning över ägarna följer nedan:

– Den förste ägaren av Bulltofta gård (som var belägen i Malmös östra utkanter) var rådmannen och handelsmannen Henrik Kockum. Enligt traditionen skulle släkten Kockum stamma från Holland, men efter vissa forskningar bl a i Lunds landsarkiv har man kommit fram till att släkten verkar vara av skånskt ursprung.[9]

– Henrik Kockum lämnade i början av 1800-talet gården till sin son, Johan Daniel Kockum (1787-1854). Johan Daniel inköpte även Lindholmen, beläget i Svedala socken. Egendomen består av tre delar, norra, södra och lilla Lindholmen.

– Bulltofta övertogs vidare, vid Johan Daniels död, av den då knappt myndige sonen, Ludvig (1835-1905). År 1866 gifte sig Ludvig Kockum med Anna Charlotta Halling (1835-1912). Ludvig Kockum var en mycket skicklig lantbrukare och snart ansågs Bulltofta vara en mönstergård. Ludvig var bl a styrelserepresentant vid lantbruksmötena i Malmö 1881-1886 och även hedersledamot i Lantbruksakademien samt riksdagsman i första kammaren.[10] Det var under Ludvig Kockums tid på Bulltofta som en ståtlig huvudbyggnad uppfördes 1884.

– Ludvig Kockum satt kvar som ägare fram till sin död 1905. Han hustru Anna Charlotta bodde kvar på Bulltofta till 1912, då gården övergick i makarnas fostersons ägo, Johan Anton Werner. Denne avled på Bulltofta 1915, varefter Werners änka bodde kvar till sin död 1938. Sonen Carl Ludvig Werner tog då över gården till sin död 1946.

– Efter det att delar av egendomen under årens lopp försålts till Malmö Stad för anläggning av vattenverk och Bulltofta flygplats, såldes resterande delar av dödsboet till Malmö 1949. Samtliga byggnader jämnades med marken för utvidgning av startbanorna på Bulltofta.[11]

En oersättlig bit av Malmös kulturhistoria försvann i och med rivningen av Bulltofta gård. Och till gagn för vem? Idag ligger området öde, sedan nedläggningen av flygplatsen för ett antal år sedan.

Gårdarnas utseende fram till 1884-1889

I början av 1800-talet strävade arkitekterna efter en regelbunden och formsträng byggnadskonst. Planformen var rektangulär och mycket enkel. Husets jämvikt betonade man med entrén som placerades i husets mitt omgiven av ett antal jämnt grupperade fönster på båda sidor.

Bellevuegårdens utseende är typiskt för arkitekturen under 1800-talets förra del. Bellevuegården anno 1836 är en strikt envåningsbyggnad innehållande vindsrum med små kupade fönster. Gården har även varit utrustad med en suterrängvåning som upptog större delen av byggnadens sockelparti och där kök och ekonomiutrymmen varit placerade.

Herrgården Rosengård är belägen i utkanten av det dåtida Malmö. I sin exteriör från 1817 har byggnaden påtagliga likheter med Bellevuegården.

Förutom den likartade planlösningen har båda herrgårdarna valmtak, troligen klätt med tegelpannor. Gårdarna har varit av korsvirkeskonstruktion antingen med inlagt tegel eller lerklining, täckt med kalkputs. Man kan tänka sig att husets stränga framsida vägts upp av en fantasifullare baksida. Kanske har en veranda eller altan brutit den slutna fasadytan. En dold rekreationsplats för familj, släkt och vänner.

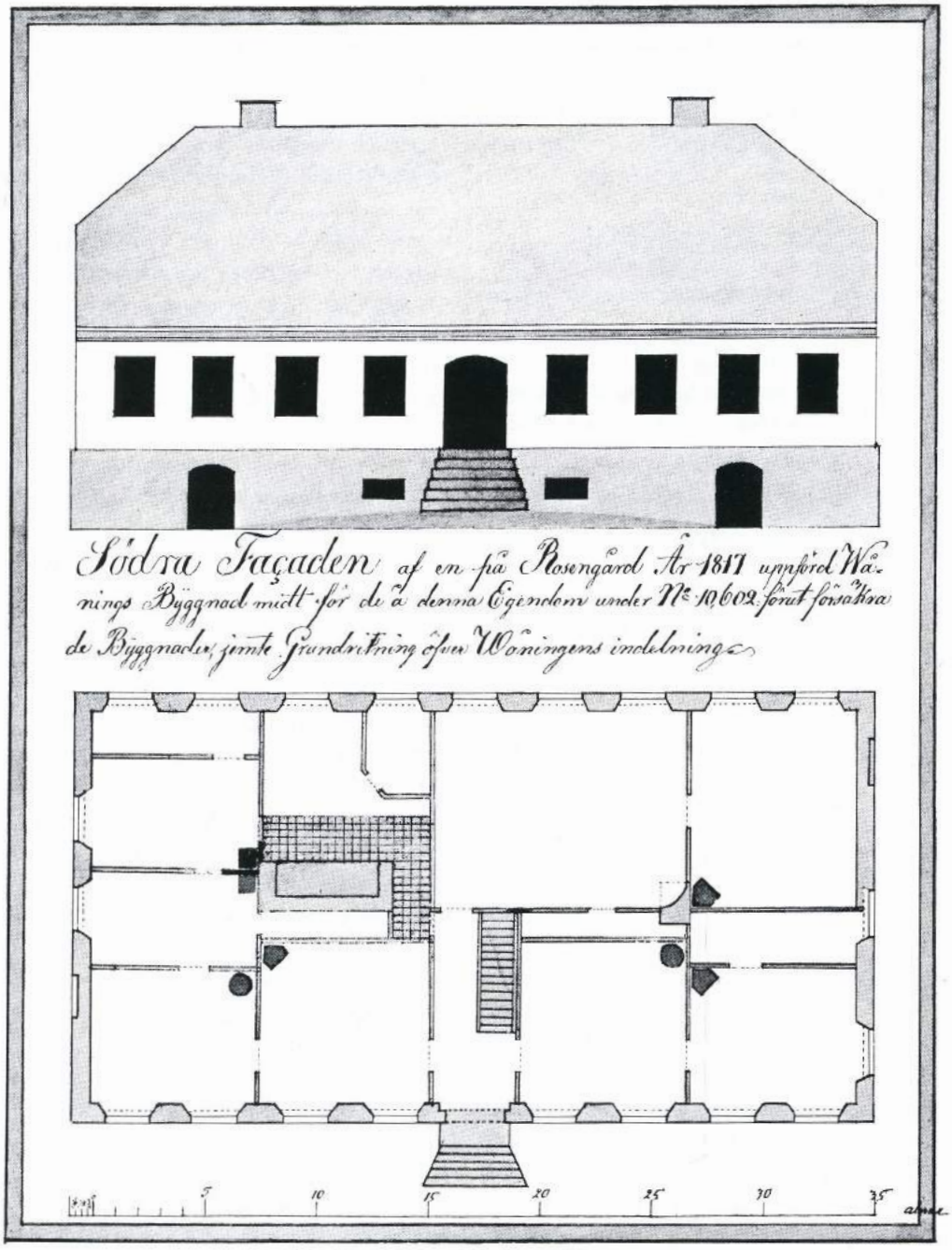

Plan- och fasadritning över Rosengård 1817. – Rosengårdsarkivet, MSA.

Studerar man herrgården Bulltoftas gårdsvärdering från 1825 finner man att rumsdispositionen är jämförlig med både Bellevues och Rosengårds. Bulltoftas mangård uppfördes 1791. I värderingen beskrivs gården som en envåningsbyggnad av bränt tegel under tegeltak, med förstuga, sal, fyra bättre inredda rum, pigkammare, drängstuga och kök.[12]

Bulltoftas plan är, liksom de andras, rektangulär. I ett kostnadsförslag för renovering av Bulltofta, utarbetat 1869 av den danske arkitekten C. G. Granzow, medföljer en fasadritning och situationsplan. Återigen ser vi samma enkla och strikta byggnad med sin slutna fasad.

Under lång tid, grovt räknat från 1650 till 1850, var denna typ av byggnad alenarådande i fråga om lantegendomar och gårdar. Någon större variation var det inte frågan om. Man använde sig av lokala material och arbetare samt sina inhemska traditioner.

I mitten av 1800-talet börjar förändringarna. Byggnadsverksamheten industrialiseras. Gjutjärn, som redan användes i början av 1800-talet, blir allmänt och möjliggör smäckrare konstruktioner. Idéer hämtas från olika epoker t ex renässans och gotik. En större cirkulation av arkitekter och byggmästare leder till att den lokala byggnadstraditionen blandas med impulser från olika delar av Europa och Sverige. Nya stilar bildas.

Bellevuegården efter 1889

Arkitektur

Den 11 april 1889 inträffade en omfattande eldsvåda på Bellevue som främst drabbade mangårdsbyggnaden. Av boningshuset återstod endast grunden. Enligt dåtida vittnen var branden så pass kraftig att man kunde se ljusskenet från Köpenhamn.

Efter eldsvådan började förhandlingar angående ombyggnaden av boningshuset.

Den danske arkitekten C. G. Granzow är förmodligen den person som står bakom ritningarna på det nya corps-de-logiet. I två brev daterade i maj 1889, från Granzow till Bellevuepatronen G. Dieden, diskuteras kostnadsförslag och val av byggmästare.[13] Enligt breven har Byggmästare Mattson gett ett kostnadsförslag. Granzow tycker att det är för högt och föreslår att man skall även fråga byggmästare Chr. Mortensen.

I breven beskriver Granzow Mortensen som Malmös intelligentaste byggmästare. Man försöker genom konkurrens få ner priset. Granzow frågar Dieden om han kan tänka sig att göra några inskränkningar på det nya boningshuset för ett lägre kostnadsförslag. Granzow menar att huset kan byggas betydligt billigare om det uppförs precis som förut. Han poängterar att det nya corps-de-logiet innehåller nästan dubbelt så stor yta murverk än det förra, vilket i sin tur betyder fler dörrar, fönster och paneler.

Dieden håller emellertid fast vid de nya ritningarna.

Två dagar efter Granzows sista brev, den 16 maj 1889, presenteras ett kostnadsförslag över "ombyggnad av boningshuset på lantegendomen Bellevue vid Malmö" av byggmästare Christian Mortensen.[14] Granzow är dock fortfarande med i leken. I händelse att olika åsikter skulle uppstå mellan byggmästare och byggherre underkasta sig båda Granzows avgörande.[15]

Bellevuegården återuppbyggdes på samma plats som den föregående, eldhärjade gården. Man har använt sig av samma plan som den tidigare byggnadens, d v s den sexdelade herrgårdsplanen. Planen är kort och bred. Bellevuegården utvidgades dock på båda kortsidor, varför formen blev en lång och smal rektangel. Tyngdpunkten ligger i husets entré och sal som bildar den fasta ryggraden i planen.

Våningsdispositionen på Bellevue överensstämmer med flera skånska herrgårdar, t ex Löberöd, Örtofta och Kronovall.[16] Dessa byggnader har en suterrängvåning avsedd för kök och ekonomiutrymmen. I huvudvåningen finns bl a matsal, salong och sovrum. I Bellevues suterrängvåning finns förutom kök även stryk-, mangel- och tvättrum. Källare finns endast under norra delen av gården.

På *första våningen* är entrén placerad i anslutning till en förnämlig och ljus glasveranda som bildar förstuga till en rymlig hall. Från hallen finns möjlighet att ta sig till rumsfilerna på bägge sidor och även till matsalen som ligger rakt fram. I hallen finns också två trappor, den ena leder till källaren, den andra till ovanvåningen.

Längs matsalen, som är det dominerande rummet på bottenplanet, sträcker sig en veranda. Kanske har man varma sommarkvällar förlagt middagen dit samtidigt som man njutit av trädgårdens tjusning och dofter.

Till vänster om matsalen finns ett serveringsrum med en trappa ner till köket. Kökets speciella placering i suterrängvåningen var ett effektivt sätt att förhindra att buller och os nådde herrskapets matsal.

Badrummet är beläget i en på kortsidan utskjutande byggnadsdel tillsammans med garderob, kammare och förstuga.

I denna del av huset har man troligen samlat de utrymmen som vanligtvis finns representerade i flygelbyggnader som t ex mottagningsrum vid utbetalning av löner eller som tjänstefolksbostad. Högra sidan av bottenvåningen domineras av fyra rum, som förmodligen främst använts som gäst- och sovrum samt till barnkammare.

I *ovanvåningen* har man samlat gäst- och sovrum och ett stort vindsutrymme. Rummen är i allmänhet mindre och har lägre takhöjd än bottenvåningen. Troligen har de inhyst flera av tjänstefolken här. Det förnämligaste på denna våning är dock biljardrummet, som vetter mot gårdsplanen. Pricken över i:et är en balkong som sträcker sig längs ena långsidan av rummet.

Bellevuegårdens tak utgörs av ett brutet pulpettak. Biljardrummets tak håller ungefär samma höjd som huvudvåningens tak. Den högre taknivån markeras utvändigt med en frontespis, en fortsättning på fasadens mittparti, som sträcker sig ovanför taklisten. Frontespisen är utvändigt dekorerad med ombyggnadens årtal, 1889 samt Gotthard Diedens respektive Ellen Kockums initialer i järn. Yttertaket är plåtbeklätt.

Att bygga till en veranda eller terrass blev en modesak redan på 1850-talet. Bellevuegårdens "friluftsrum" har man placerat utanför salsfönstren. En av verandans uppgifter var att lösa upp husets strama fasad och skapa en mjuk länk mellan ute och inne.[17] Med en takbeklädnad på verandan är det inte otänkbart att matsalen blev en aning mörk och dyster. Själva konstruktionen är av trä med en dekorerad taklist, liknande en spetsbård. Den Schweiziska bondstugan med sina vackra sågade mönster har troligen stått som förebild när det gällde utformandet av verandan och dess snickeridetaljer.

Bellevuegården är en nätt liten herrgård, byggd i klassisk anda med lugna slutna former. Dess symmetriska fasadlösning och regelbundna byggnadskropp leder tanken till stations- eller skolhus. Det är främst verandan som avslöjar byggnadens egentliga användning.

Arkitekt och byggmästare för Bellevuegården

Bellevuegårdens arkitekt och byggmästare var båda danskfödda. Arkitekten C. G. Granzow verkar ha varit bosatt i Danmark, då han skriver i ett brev till Gotthard Dieden att han snart skall komma över.[18]

Samma år som Bellevue återuppbyggdes, 1889, tillbyggdes och restaurerades herrgården Barsebäck efter ritningar av Granzow.[19] Restaureringen

blev både omtalad och kritiserad. Många ansåg att renoveringen innebar en "förfulning" av herrgården.[20]

Byggmästare till Bellevue var Christian Mortensen (1839-1916). Han föddes i Hörup i Danmark. I fem år var Mortensen lärling i Köpenhamn. År 1860 fick Mortensen privat undervisning i bl a ritning, modellering och byggnadslära. Efter att en tid ha arbetat vidare i yrket erhöll han plats som förman, dels på Jägerspis, dels på Fredenborg.

År 1861 kom Mortensen till Malmö och var några år anställd både som arbetsförman och ritbiträde. Åren 1865-66 fick han tillstånd att bedriva en byggnadsrörelse i Malmö.[21]

Mortensen blev ordförande i den byggmästarförening som bildades i Malmö 1889.[22] Mortensen förblev föreningens ordförande fram till 1904, därefter verkade han bl a som styrelsesuppleant fram till sin död 1916.

Mortensen var en aktiv och uppskattad byggmästare i Malmö. Det var han som arbetade med om- och tillbyggnaden på Barsebäck åren 1887-89. Han uppförde och restaurerade vidare bl a Arlöfs sockerfabrik, Malmö rådhus, tekniska skolan, S:t Pauli kyrka, hotell Kramer, Rosengård och Tusculanum.

I en minnesnotis i SDS den 29 oktober 1916 heter det:

> *"Hans rörelse fick en betydande omfattning, allt eftersom man mer och mer lärde sig värdesätta hans skicklighet och hans gedigna principer."*

Ekonomibyggnaderna vid Bellevue

De äldre ekonomibyggnaderna ödelades vid en eldsvåda i april 1884. Därefter anlades nya byggnader efter ritningar av arkitekten C. G. Granzow.

Både häststallets och koladugårdens väggar uppfördes i rött tegel under tak av asfaltspapp. Häststallbyggnaden rymde en mindre vagnsport, sel- och drängkamrar, sjuk- och fölbås samt plats för 24 hästar. Djuren placerades mitt i byggnaderna där solsken och drag inte kunde besvära dem.[23]

Byggnaderna fick stå orörda fram till mars 1943, då ännu en eldsvåda ödelade byggnaderna. Dessa hade innan branden reparerats och vidtagit flera praktiska förbättringar.[24] Nya byggnader uppfördes, varav endast ett förfallet stall står kvar idag.

Bellevuegården idag

Utveckling 1900-1986

Efter att ha behandlat Bellevuegården under 1800-talet, träder vi in i 1900-talet. Vad har hänt med egendomen under årens lopp? Vem bor där nu och vad används gården till? Finns huset överhuvud taget kvar?

Vi, herrgårdsälskare kan pusta ut. Bellevuegården överlevde både 1920-talets funktionalism, bostadsexploateringen under efterkrigstiden och förhoppningsvis frå gården stå kvar som en grön enklav i vår egen tids "sardinburksarkitektur".

Fram till 1976, då gården donerades till Malmö stad, sköttes gården minutiöst av släkten Dieden. Bellevue har endast varit föremål för smärre förändringar efter ombyggnaden 1889 och fram till det datum då egendomen överläts.

Ägarfamiljen har emellertid följt med sin tid. I det gamla huset installerade man avloppsledningar 1886.[25] År 1889 fick man en "fullständig telefonapparat" insatt på Bellevue mot en årlig avgift på 100 Rdr.[26]

Förutom jordbruket har gården bl a ägnat sig åt hästavel.[27] I stallet har man fött upp många prisbelönta ston och hingstar.

Efter patron Gotthard Diedens och hans hustru Ellens död 1921 respektive 1941, tillföll gården de sju syskonen.

I den Diedenska familjen var Maria yngst och det blev hon som stannade kvar och skötte egendomen fram till sin död 1975. Efter Maria Dieden

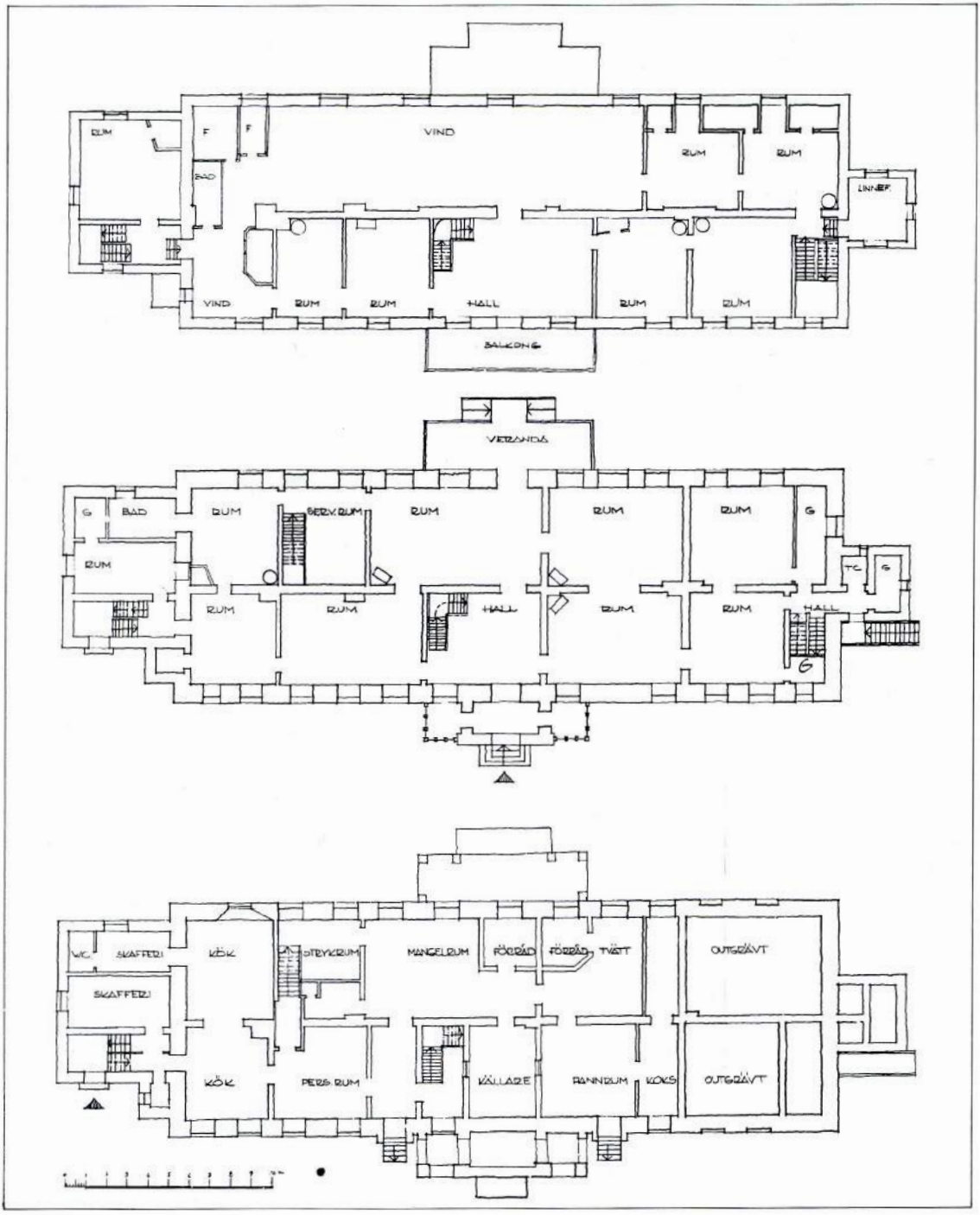

Bellevuegården, uppmätningsritningsritning 1975. – Malmö kommuns fastighetskontor 1975.

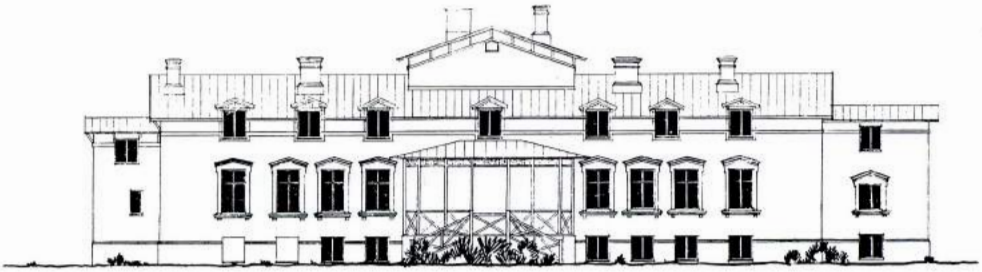

Bellevuegården fasadritning 1982. – Malmö kommuns fastighetskontor 1982.

Bellevuegårdens baksida med veranda. – Foto: Gunhild Eriksdotter, 1986.

tillföll gården sentida arvingar, bl a ur släkterna Dieden, Björling, Rappe och Edelstam. Fastigheten fördelades på 29 lotter.[28]

En herrgård med tillhörande ekonomibyggnader är både dyr och svår att underhålla. Arvingarna rådfrågade Malmö kommun vad de kunde tänka sig att använda gården till. Efter att ha fått garanti för att huset skulle få stå kvar, beslöt ägarna att överlåta gården och parken till Malmö stad. Detta skedde, som tidigare nämnts, 1976.

Kommunen fick lite huvudvärk eftersom området inte låg under stadsplan, d v s fastslagna bestämmelser om hur marken skall användas.[29]

En av de sakkunniga som hävdade Bellevuegårdens kulturhistoriska intresse var Bengt Salomonsson, nuvarande chef för Malmö Museum. Han menade att området skulle öppnas för allmänheten och att Bellevuegården borde användas till något som gangnade kommunens invånare.[30] Även husbyggnadsavdelningen vid Malmö kommuns fastighetskontor ansåg att parkens och byggnadernas helhet var av yttersta vikt att bevara. Meningen var att hela området, inklusive de tre gårdsbyggnaderna också skulle bevaras. De tre gårdshusen (ett i korsvirke, ett stall och en inspektorsbostad) skulle rustas upp för att även de användas till förmån för bosatta inom kommunen.

Så blev dock inte fallet.

Fastighetskontoret konstaterade att dessa byggnader var i alltför dåligt skick. En renovering skulle kosta för mycket. Idag står, förutom corps-de-logiet, ett förfallet stall kvar.

Innan kommunen bestämde att Bellevuegårdsområdet skulle bevaras lämnades flera förslag till ny bebyggelse av Bellevuegårdens tomt. I ett av projekten jämnades Bellevuegården med marken.[31] Trots gårdens attraktiva läge beslöt man

Bellevuegårdens stall, byggt 1943. – Foto: Gunhild Eriksdotter, 1986.

att bevara gården åt Malmöborna. År 1982 började man renovera byggnaden. Huset skulle anpassas till kurs- och föreningsverksamhet.

Bellevue 1986

I dagens läge ställer man sig bl a två frågor angående Bellevuegårdens utseende efter renoveringen 1982-83. Vad finns kvar av den ursprungliga gården och var finner man förändringarna?

Corps-de-logiet ser ensamt ut i sin förfallna trädgård. Det är endast ett tillbommat stall som håller mangårdsbyggnaden sällskap. Vid närmare betraktande av Bellevuegårdens fasad tycker man att den vitgula (smuts-) färgen är alldeles för blek för att kallas herrgårdsgul och på vissa partier tittar den grå putsen fram. Vid restaureringen använde man sig av "På mur", en plastfärg som delvis har fallit av i stora sjok. Ytterligare exteriöråtgärder som vidtagits är bl a en omgjutning av entrétrappan som var i dåligt skick. Man gjöt en kopia av den gamla.

Hur ser då Bellevuegårdens interiör ut idag? Spåren från det ursprungliga Bellevue är påtagliga och åtskilliga renoveringsåtgärder har varit välmotiverade. Det är positivt att man har bevarat de flesta trägolven, stuckaturen i taket och flera kakelugnar även om de inte används som eldstäder. Dessa tre inredningsdetaljer höjer både husets skönhet och kulturhistoriska värde. Vad beträffar valet av tapeter har man plötsligt övergivit de föregående tankebanorna. 1880-90-talens rumstapeter går i en mörk, tung färgskala ofta i olika nystilar, t ex renässans, nyrokoko och ibland med en stil för varje rumstyp. Ådringsmålningar i hallar och liknande utrymmen uppträder också ofta under 1800-talets senare hälft.[32]

I Bellevues två hallar har man behållit den gröna gyllenlädertapeten, i biljardrummet finns den bruna panelen i ådringsmålning kvar. Annars har man vid renoveringen valt ljusa pastellfärger eller modernt stänkmönster. Visst behagar dessa färger dagens människa men inte hör dessa tapeter hemma i en 1800-tals boning. Kanske har man haft husets aktuella användning för ögonen. Pampiga blomstermönster i tunga färger förknippar man knappast med kurslokaler.

Renoveringarna i byggnadsstommen har varit tämligen diskreta. Rummen har i stort sett fått behålla sin ursprungliga karaktär. Det har främst varit frågan om igensättningar och öppningar av dörrar[33] samt rivning av väggar för att skapa större förrådsutrymme.[34]

Det är inte enbart Bellevuebyggnaden som kräver underhåll, den stora intilliggande trädgården behöver också ses om. Parkområdet är idag bara en bråkdel i omfattning av vad det en gång varit. Ändå krävs det minutiös vård av trädgården, som idag ser hopplöst förfallen ut. Trädgården spelar en viktig roll när man försöker skapa en helhetsbild av herrgården och dess omgivning. En nyrenoverad byggnad i en ovårdad trädgård, ser automatiskt bristfällig ut.

Enligt de senaste planerna kommer ett antal kontorsbyggnader, flerbostadshus och ett sjukhem att uppföras i direkt anslutning till Bellevueområdet.[35] Vissa delar av Bellevueparken kommer då att överföras till bostadsområdet. Trots detta lovar arkitekterna[36] att den totala parkytan blir nästan dubbelt så stor som idag och av högre kvalitet. Bellevuegårdens ursprungliga mark minskas meter för meter. Man kan fråga sig om det tänkta parkområdet rättar sig efter bostadsområdet eller Bellevuegården.

Kommer Bellevuegårdens karaktäristiska utseende att finnas kvar efter anläggandet av bostadshus, kontor m m?

Bulltoftagården efter 1884

På 1880-talet hade den driftige jordbrukaren Ludvig Kockum en nybyggnad av mangården i tankarna. Ett av de första förslagen kom 1881 från arkitekten Helgo Zettervall (1831-1907), som vid denna tid ofta anlitades för renoveringar av kyrkor och herrgårdar. Hyby (1866) och Häckeberga (1875) är ombyggda efter ritningar av Zettervall.

Zettervalls Bulltoftaplan är till grunden rektangulär. Utskjutande partier skapar dock en relativt oregelbunden form. I byggnadens övre våning har arkitekten uppdelat sällskaps- och mottagningsrummen i den ena ändan av våningen medan den andra sidan är avsedd till herrskapets privata utrymme.

Planen hör inte till de enklaste, man kan konstatera att både en byggherre med tidsenlig smak och en talangfull arkitekt har haft sina fingrar med i spelet. Zettervalls förslag till Bulltoftas ombyggnad kom inte till för att massproduceras och på så sätt skapa en stil, utan ritningen gjordes för *ett* hus. Zettervall har gett Bulltofta en storslagen karaktär. Byggnaden har påtagliga likheter med Malmö rådhus.

I Ludvig Kockums dagbok från 1883 finns intressanta noteringar.[37] Den 24 mars befann sig byggmästare Chr. Mortensen på Bulltofta och överlämnade ritningar på ett nytt corps-de-logie. Mortensens ritningar har inte påträffats. Man har förmodligen inte sparat på detta förslag då det inte genomfördes.

Några månader senare, i juni 1883, nämns arkitekt Boisen för första gången då han presenterade sitt förslag till nybyggnad av Bulltofta. Genom Boisens återkommande visiter då man troligen diskuterat val av byggmästare och eventuella ändringar i byggnadens utseende, inser man att byggherren har godkänt arkitekt Boisens förslag.

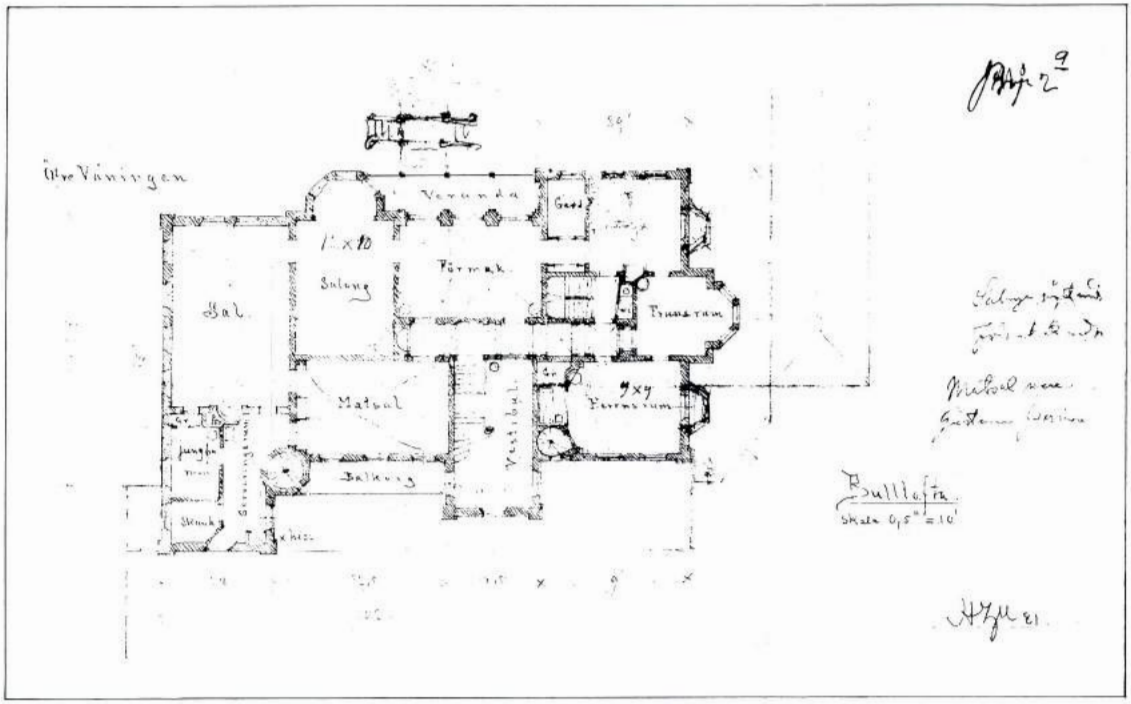

Planritning över Bulltoftas övre våning ritad av Helgo Zettervall 1881. – Sveriges arkitekturmuseum.

Hans ritning över corps-de-logiet finns bevarad. Det är en vackert akvarellerad ritning som omfattar två fasadritningar, en genomskärning och tre planer över byggnadens rumsdispositioner. Det är inte svårt att tänka sig att Bulltoftas ägare, Ludvig Kockum, fastnade för denna tilltalande akvarell. Boisens plan är klart influerad av den ritning som Zettervall presenterade 1881. Boisens plan har dock en mer kvadratisk och kompakt form.

Första våningen inleds med en monumental entré som efterföljs av en förstuga och, så att säga, krönts i planens mitt av en hall med laternin. Genom detta takfönster har dagsljuset möjlighet att nå bottenvåningen. Runt denna mittpunkt grupperar sig de olika utrymmena. På bottenvåningen har Boisen placerat representations- och ekonomiutrymmen.

Även på *andra våningen* omges vestibulen av rum med olika funktioner. På entrésidan har man samlat tre utrymmen som troligen varit herrskapets privata. På andra sidan finner man serveringsrum, salong med övertäckt balkong, badrum och diverse småutrymmen.

I en odaterad arbetsritning, förmodligen använd under Bulltoftas ombyggnad 1884, kan man iakttaga de förändringar som inträffat från Boisens ritningar 1883 till utförandet av byggnaden. Det handlar främst om smärre förändringar i rumsdispositionen, typ spegelvändningar, d v s ett utrymme har senare lagts på motsatt sida i planen. Arbetsritningen har en mer homogen form, de utskjutande partierna har reducerats.

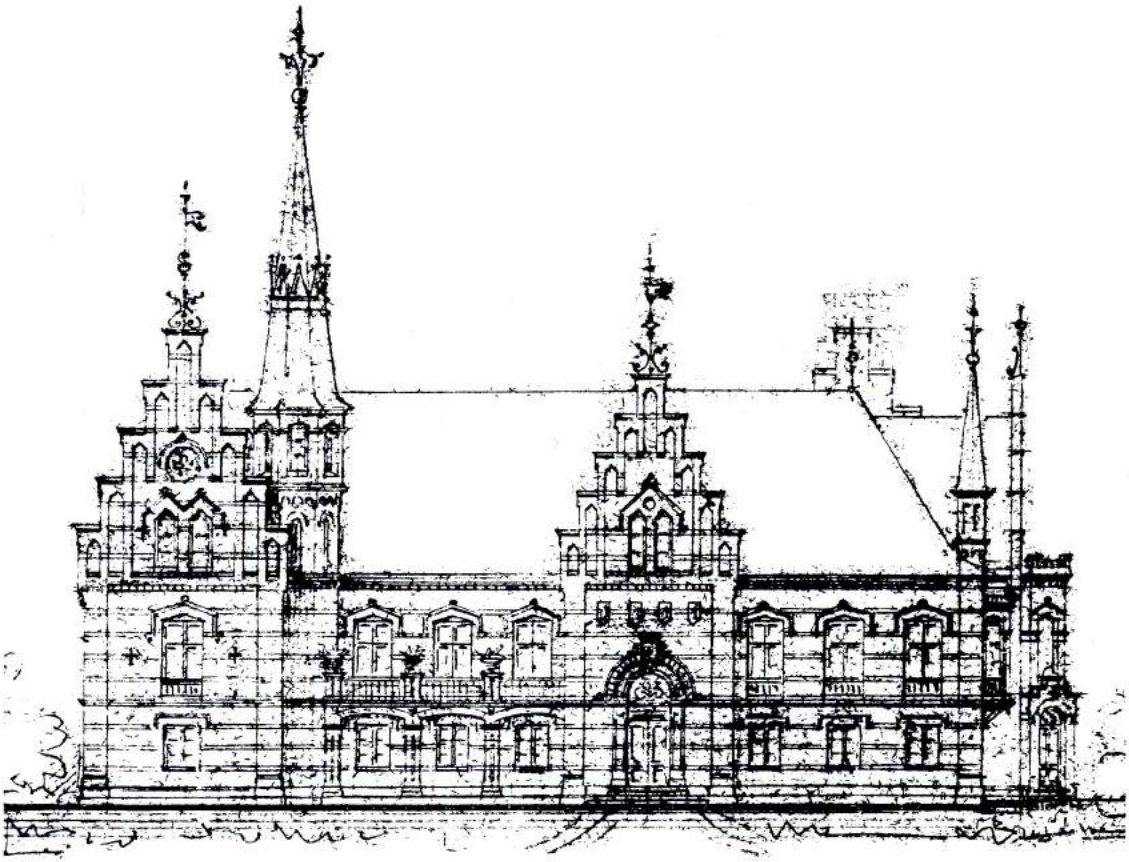

Zettervalls skiss till Bulltoftas fasad, 1881. – Sveriges arkitekturmuseum.

I Ludvig Kockums dagbok i januari 1884, talas det om överläggningar med byggmästarna Mattson och Malmborg. Dessa ägde en byggmästarefirma i Malmö.[38] Kort därefter börjas grävningarna till källaren. I slutet av mars började man, enligt Ludvig Kockums dagbok, lägga grund till det nya boningshuset. I april 1884 arrangerade makarna Kockum en tillställning på Bulltofta för släkt och vänner.

I Ludvig Kockums dagbok heter det:[39]

"Efter att på pergamentet gjort en liten beskrivning över Bulltofta , nedlades pergamentet jemte gällande mynt uti en blylåda, som av oss inmurades i nybyggnadens nordvästra hörn."

Arbetet fortskred och i juli reste man takstolen Enligt tradition höll man gille på aftonen.[40]

Bulltoftagården finns inte kvar idag. Vill man studera byggnadens dåvarande skepnad blir man hänvisad till de handlingar som finns arkiverade. I Bulltoftas fall får man god hjälp av bl a foton och en värdering som utfördes när nybyggnaden av Bulltofta så gott som slutförts i oktober 1885.

I värderingen får man bl a reda på att corps-de-logibyggnaden uppfördes av granit och tegel. Byggnaden bestod av suterrängvåning följd av två våningar av tegelgrundmur, utvändigt murade och

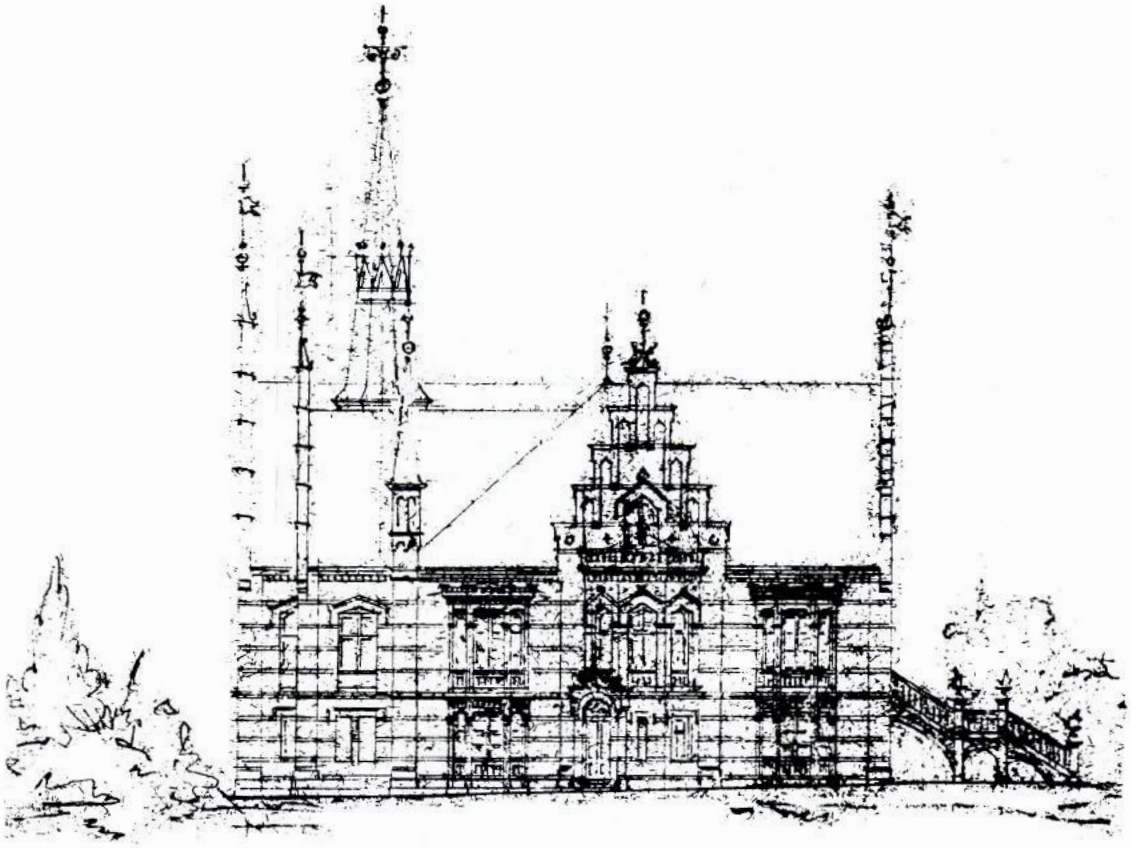

Zettervalls skiss till Bulltoftas fasad, 1881. – Sveriges arkitekturmuseum.

rappade med kalkbruk. De två våningarna kröntes av en vind med fem frontespicer av bränt tegel och cement.

På byggnadens västra sida var anbragt en portal av sten. Verandan med överliggande balkong på södra sidan var gjord av järn, tegel och cement.

Bulltofta var både invändigt och exteriört sett en påkostad gård med smakfull dekoration. Salen på andra våningen var samlingspunkt vid festliga tillfällen. Utsmyckningen i dess tak har en originell historia. Makarna Kockum var så förtjusta i en speciell servis med blåvitt mönster att de lät domkyrkomålaren Svante Thulin dekorera, inte bara kakelugnen i festsalen, utan även salstaket i ett mönster som överensstämde med servisens.[41] De Wernerska arvingarna som bodde på gården fram till den såldes till Malmö Stad 1949, lät ett av rummen få behålla sin Kockumska 1800-talskaraktär – en liten salong med möbler klädda i ljusblått siden.[42]

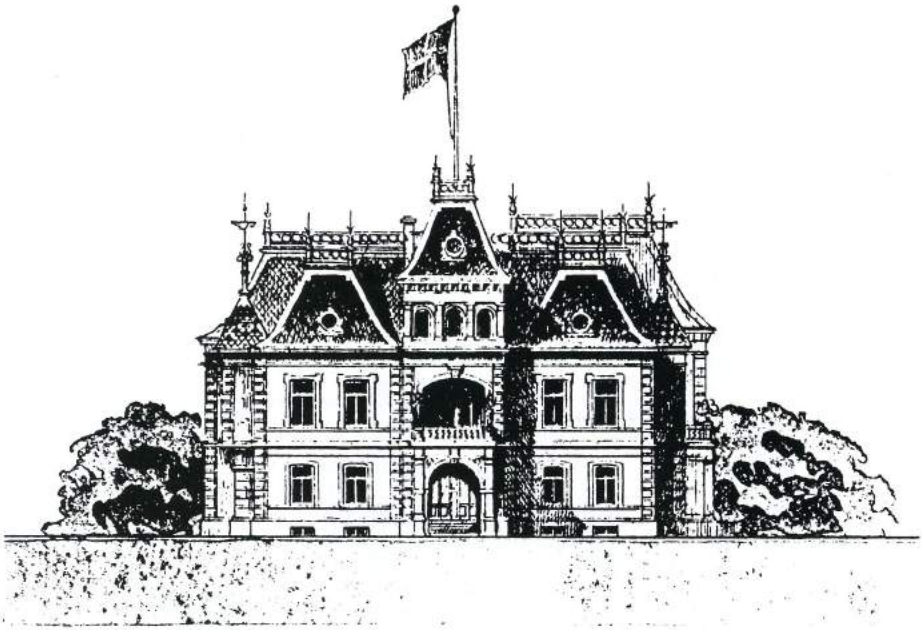

FASAD mot VESTER

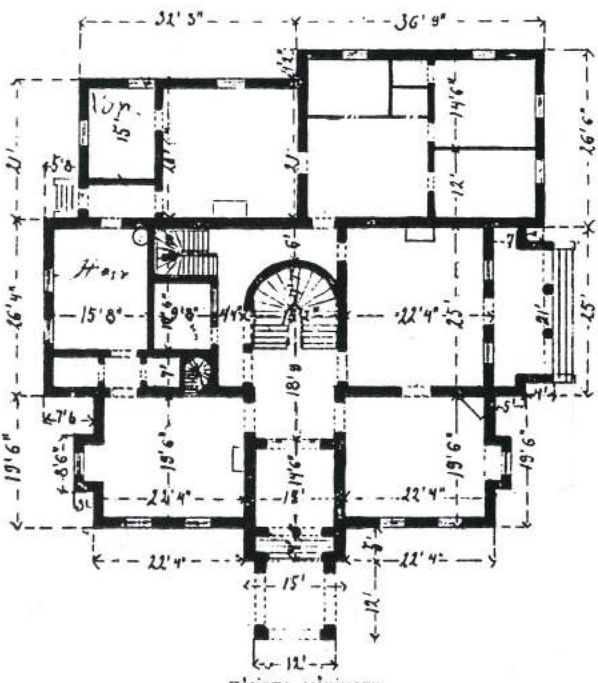

Bulltoftagården, fasad- och planritning ritad av arkitekt Boisen 1883. – Malmö Museum.

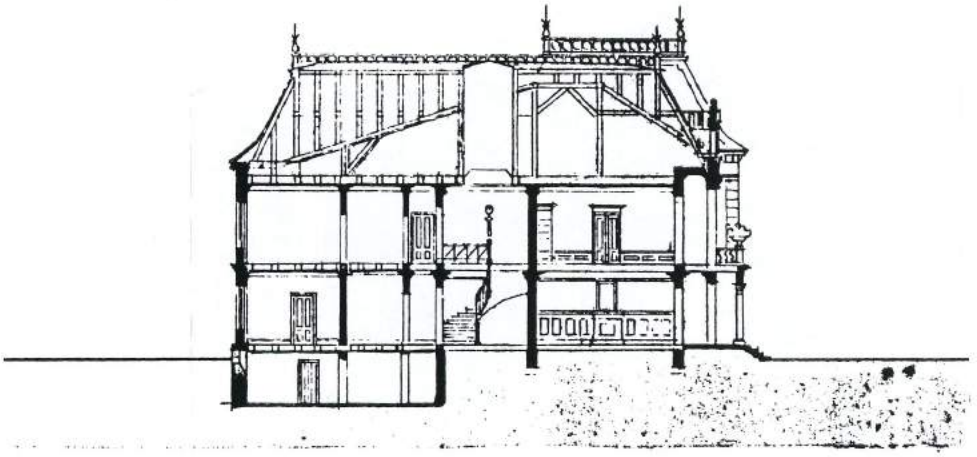

GENOMSKÄRNING

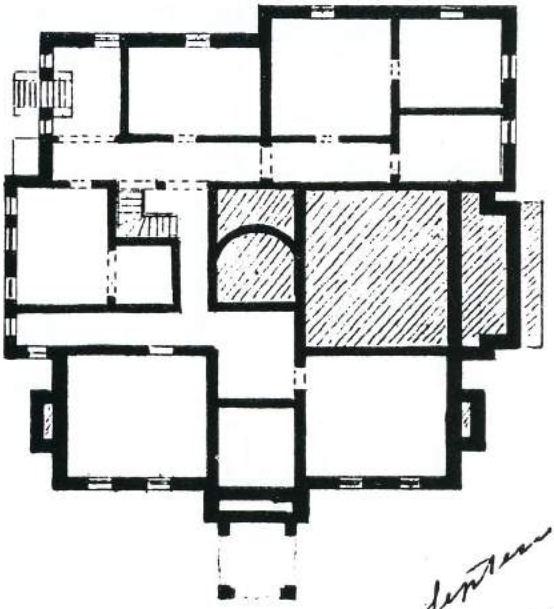

KÄLLAREN

Bulltoftagården, planritning och genomskärning ritad av arkitekt Boisen 1883.
– Malmö Museum.

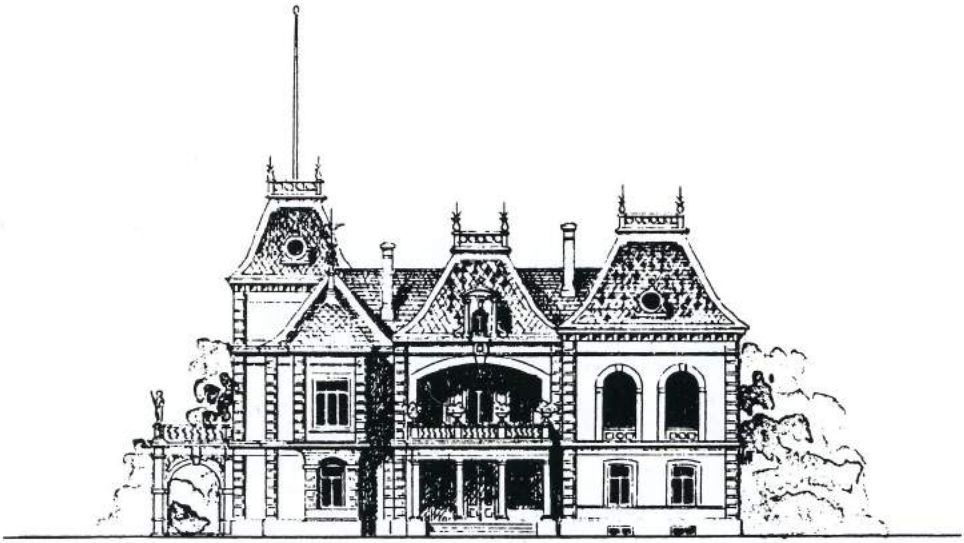

FASAD mot SÖDER

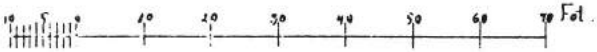

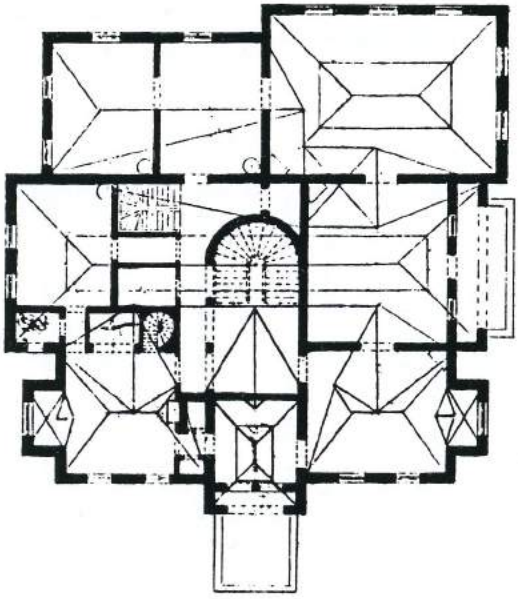

ANDRA VÅNINGEN

Bulltoftagården, fasad- och planritning ritad av arkitekt Boisen 1883. – Malmö Museum.

Bulltoftagårdens södra sida med veranda och överliggande balkong. – Foto: Malmö Museum.

Bulltoftas arkitekt

I Skånes byggnadsverksamhet under 1800-talet märks ett starkt danskt inflytande. Vi har tidigare nämnt arkitekten C. G. Granzow som bl a stod för Bellevuegårdens corps-de-logieritningar och den aktive byggmästaren Chr. Mortensen, som uppförde åtskilliga byggnader i Malmö.

Upphovsmannen till Bulltofta, Peter Outzen Nannestad Boisen (1836-1908) var också ursprungligen dansk. Han föddes på Lålland och tillhörde en gammal framstående dansk prästsläkt.[43]

Boisen genomgick 1851 tekniska institutet i Köpenhamn och avlade praktiska prov i timmerarbete 1856. Mellan åren 1857 och 1861 biträdde han professor Meldahl som byggnadsledare i "ritateliern" i Köpenhamn.[44] År 1858 avlade Boisen examen vid Kgl. konstakademiens byggnadsskolor. I början på 1860-talet kom Boisen till Ystad där han verkade som teckningslärare och stadsarkitekt. Inspiration till sina verk hämtade Boisen bl a från sina resor i Italien mellan åren 1869 och 1870.[45]

Bulltoftagårdens västra sida med portal. – Foto: Malmö Museum.

Bulltoftas matsal med hög väggpanellering. – Foto: Malmö Museum

Boisen utförde en hel del projekt på den skånska landsbygden och i Ystad, bl a Ystad tullhus, nya tingshuset och elementärskolan för flickor. En av Boisens mest kända arbeten är Ystads Nya teater, Thaliatemplet, som invigdes 1894. Denna pampiga byggnad blev vida uppskattad.

I Ystad-posten heter det:

"Som såväl vad det yttre som det inre beträffar, kan utfärda tävlan med även vissa större städers teatrar."[46]

Man förstår att Ludvig Kockum haft för avsikt att föra ett gästfritt hus, då han byggde om gårdens corps-de-logie. Makarna öppnade ofta sitt hem för vänner och många betydande politiker och andra personligheter.

Bulltoftagårdens västra sida med portal. – Foto: Malmö Museum.

Bulltoftas matsal med hög väggpanellering. – Foto: Malmö Museum

Boisen utförde en hel del projekt på den skånska landsbygden och i Ystad, bl a Ystad tullhus, nya tingshuset och elementärskolan för flickor. En av Boisens mest kända arbeten är Ystads Nya teater, Thaliatemplet, som invigdes 1894. Denna pampiga byggnad blev vida uppskattad.

I Ystad-posten heter det:

"Som såväl vad det yttre som det inre beträffar, kan utfärda tävlan med även vissa större städers teatrar."[46]

Man förstår att Ludvig Kockum haft för avsikt att föra ett gästfritt hus, då han byggde om gårdens corps-de-logie. Makarna öppnade ofta sitt hem för vänner och många betydande politiker och andra personligheter.

Kockumska 1800-talssalongen. – Foto: Malmö Museum.

NOTER:

1 *Malmö Fornminnesförenings årsskrift 1960*, Malmö 1960, ss 60-61.

2 Gotthard och Ellens sju barn: Clara född 1876, Johan Henrik 1878, Gotthard 1879, Anna 1880, Ella 1882, Oscar 1884 och Maria född 1885.

3 Bellevuegårdsarkivet, MSA.

4 G. Dieden, H. Dieden, *Släkten Dieden*, MSA.

5 SDS, 1889-04-11, Malmö Stadsbibliotek.

6 Bellevuegårdsarkivet, MSA.

7 Samtal med Ellen Dieden, 1987-05-10.

8 *Malmö Fornminnesförenings årsskrift 1940*, Malmö 1940, ss 80-81.

9 *Malmö Fornminnesförenings minnesskrift 1909-1919*, Malmö 1920, s 156.

10 SDS, Bulltofta "slott" rivs – lämnar plats för flyg, odaterat klipp, Malmö Stadsbibliotek.

11 Bulltoftaarkivet, MSA.

12 Idem.

13 Breven är daterade 9/5 respektive 14/5 1889, Bellevuegårdsarkaivet, MSA.

14 Bellevuegårdsarkivet, MSA.

15 Tillägg i Chr. Mortensens kostnadsförslag över ombyggnad av Bellevue, Bellevuegårdsarkaivet, MSA.

16 H. H. von Schwerin, *Skånska herrgårdar*, Lund 1932, ss 100-102.

17 E. Lundberg, *Svensk bostad*. Nacka 1978, ss 233-234.

18 Se not 13.

19 *S. T. Kjellberg, Slott och herresäten i Sverige, Skåne, norra delen*, Malmö 1966, s 24.

20 Denne C. G. Granzow, vem var han? Några egentliga data har inte varit tillgängliga. Man kan tänka sig att han, en arkitekt i sina bästa år, emigrerat. Under slutet av 1800-talet var det både fattiga, lågutbildade och människor med gedigen utbildning som lockades till det "förlovade" landet i väster, Amerika. Man kan även tänka sig att Granzow har sett Ryssland som en möjlighet. Under denna tid, innan tsarväldet splittrats, var förbindelserna mellan Sverige och Ryssland goda. Olika förbindelser har funnits, bl a arkitektoniska i form av ritningar och arkitekter m m. En annan möjlighet är förstås att Granzow dukat under i någon av 1800-talets farsoter, t ex lungsot.

21 Chr. Mortensens arkiv, MSA.

22 G. Lorentz, *Malmö Byggmästareförening 1889-1949*, Malmö 1949, s 25.

23 L. Kleeberg, *Ekonomibyggnaderna vid Bellevue*, Lund 1885, s 3.

24 Bellevuegårdsarkivet, MSA.

25 Idem.

26 Idem.

27 Idem.

28 SDS, 18/8 1975.

29 Idem.

30 SDS, 15/8 1975.

31 Idem. Förslag utarbetade av arkitekt Gabriel Winge.

32 O. Hidemark, *Så renoveras torp och gårdar*, Falköping 1986, ss 186-193.

33 I och med renoveringen 1982-83 igenmurades dörren mellan Maria Diedens dåtida kontor och sovrum. En dörröppning skedde mellan salongen och serveringsrummet.

34 Under renoveringen 1982-83 tog man bort två mindre förråd och ett badrum på ovanvåningen.

35 SDS, 27/1 1987.

36 Arkitekterna Lars Brattberg och Jan-Olof Jönsson.

37 Bulltoftaarkivet, MSA.

38 Firman låg på Stora Kvarngatan 47 i Malmö.

39 L. Kockums dagbok, 17/4 1884, Bulltoftaarkivet, MSA.

40 L. Kockums dagbok 21/7 1884, Bulltoftaarkivet, MSA.

41 SDS, 24/3 1946.

42 Idem.

43 Ystad Allehanda, 18/2 1908.

44 Idem.

45 *Svenskt konstnärslexikon I*, Malmö 1952, s 210.

46 G. Swensson, *Ystads historia III*, Ystad 1954, s 240.

KÄLLOR:

OTRYCKT KÄLLOR

Intervjuer

Ellen Dieden, Stockholm, mars 1986, Falsterbo, augusti 1986.

Karl Svanlind, f d trädgårdsmästare, maj 1986.

Brev

Brev till G. Dieden från C. G. Granzow, 1889-05-09, 1889-05-14.

Arkiv

Byggnadsnämndens arkiv i Malmö.

Malmö museum.

Bellevuegårds- och Bulltoftaarkivet, Malmö Stads arkiv.

Tidningsarkivet, Malmö Stadsbibliotek.

TRYCKTA KÄLLOR

Tidskrifter och dagstidningar

Malmö Byggmästareförening 1889-1949, en minnesskrift, Malmö 1949.

Malmö Fornminnesförenings minnesskrift 1909-1919, Malmö 1920.

Malmö Fornminnesförenings årsskrift, 1940, 1960, 1969, Malmö.

Sydsvenska Dagbladet, 1975-08-15, 1975-08-18, 1987-01-27.

Ystad Allehanda, 1908-02-18.

Litteratur

Ahlstrand, Jan Torsten, *Arkitekturtermer,* Lund 1976.

Hidemark, O., *Så renoveras torp och gårdar,* Falköping 1986.

Kjellberg, S. T, *Slott och herresäten i Sverige,* Skåne, norra delen, Malmö 1966.

Kleeberg, L., *Ekonomibyggnaderna vid Bellevue,* Lund 1885.

Kockum, G., *Rosengård och släkten Kockum,* Malmö 1962.

Lundberg, E. *Svensk bostad,* Nacka 1978.

Swensson, G., *Ystads historia III,* Ystad 1954.

Gunhild Eriksdotter var hösten 1986 innehavare av det Slangerup-Malmbergska stipendiet, som utdelas av Malmö fornminnesförenings styrelse.

Föreliggande uppsats utgör en sammanfattning av hennes forskningsresultat.

Folktradition kring Karl XII i Husie

UPPTECKNAD OCH KOMMENTERAD AV HELGE ANDERSSON

Prominenta personer som kungligheter, adelsfolk och präster intar en framträdande plats i folktraditionen. Om Karl XII har sålunda folktraditionen runt om i landet mycket att berätta. Det är främst gårdar eller hus, där kungen övernattat, gästgivaregårdar, där han intagit en måltid, och träd vid vilka han bundit sin häst. Det gäller inte minst Skåne, där Karl XII i december 1715 landsteg utanför Trelleborg efter snabbritten genom Europa och en farofylld färd från Stralsund över Östersjön, och där han en tid hade sitt högkvarter, först i Ystad och sedan i Lund.

Om Karl XII berättar folktraditionen i Skytts härad, att han efter landstigningen kommit in på en gård vid Stavsten, där det var bröllop, och med liv och lust deltagit i dansen.[1] På den fortsatta färden mot Ystad skall Karl XII ha bytt från skjutskärra till ridhäst vid Skivarps gästgivaregård.[2] Ett porträtt av Karl XII i gästgiveriets matsal erinrar i dag om kungabesöket. Enligt traditionen skall Karl XII på vägen till Ystad ha stiftat bekantskap med en bonde vid namn Erik Larsson på Stävesjö gård i Anderslöv, som han sedan gästat. Kungen och bonden red då ut tillsammans på ett par grå skimlar. Bonden stod så högt i gunst hos Karl XII, att han inte bara erhöll skattefrihet för sin gård utan också rättighet att fritaga vem han ville från utskrivning till krigstjänst.[3]

I Skabersjö socken i Bara härad stod intill Kråkenäs vid Yddingesjöns västra strand fram till 1932 en ek, där Karl XII enligt folktraditionen rastat på en ritt från Trelleborg till Lund. Vid resterna av den gamla eken står sedan 1934 en minnessten med inskriften: "På denna plats stod Carl XII:s ek, vid vilken kungen en gång rastat, och i vars ihåliga stam huggits ut en krubba åt hans häst. År 1900 fanns ännu fullt tydliga spår av krubban. År 1932 föllo de sista resterna av trädet. Omstående järnplatta fanns anbragt på stammen till minne av dåvarande kronprinsens besök. Berättelsen om Carl XII:s lägerplats har gått från mun till mun ända till våra dagar." På den i inskriften omnämnda järnplattan, som tillkom 1845 vid ett besök av dåvarande kronprinsen, sedermera konung Karl XV, läses endast "Carl 18 12/5 45."[4] Kungaeken i Skabersjö har förevigats av bygdepoeten Christoffer Persson, Södrens skald, i en dikt från 1870-talet[5] med den inledande strofen:

Så stålligt mot skyn du din hjässa utsträckte,
när som du stod uti våren som bäst,
och Carl den tolfte din skugga betäckte,
när han här vila och beta sin häst.

Så sent som på 1950- och 1960-talen har vid ett par tillfällen folktradition kring Karl XII upptecknats också i Husie socken i Oxie härad. Husie socken inkorporerades med Malmö 1935. Två uppteckningar berättar, att Karl XII rastat i Östra Skrävlinge på en ritt mellan Trelleborg och Lund. Sagesman är i båda fallen f d vaktmästaren Nils Sigfrid Svensson, född 1884 i Södra Sallerup och död 1970 i Malmö Kirseberg. Uppteckningsåret är 1956.

1. I dammen ve Dammstårrpagåren vanna Kal denn tållte sin häst nårr hann re ifrå Trällebårr ti Long. De snacka di gamle åmm. (vanna = vattnade)

2. Di gamle snacka mied åmm Ärshöj ude i Ysstra Skrävlinge mark tätt ve Bolltåwta mosse. Åmm nättorna lu darr en löjtemann framm å tibaga imellåmm Ärshöj å Frillingehöj hänne i Sallårp. Mitt på Ärshöj sto darr itt höjt trä. De kommor ja i hú nårr ja va glytt. Ettor va di sa så hadde Kal denn tållte bonged sin häst ve de träed nårr hann re imellåm Trällebårr å Long. Så sadd hann en taga å pu.sta po backen, ingan hann ga si po kadétt ijenn imod Long. Ettor de sa di åsse Kång Kals backe. (Ärshöj = Ershög, Bolltåwta = Bulltofta, lu = sprang, löjtemann = lyktgubbe, irrbloss, i hú = i håg, glytt = barn, bonged = bundit, taga = stund, pu.sta = pustade, tog igen sig, po kadétt = brådstörtat, huvudstupa åstad, åsse = också)

Den nuvarande Tullstorpsvägen, som går fram i gränsen mellan Östra Skrävlinge i Husie socken och Tullstorp och Kvarnby nr 7 i Södra Sallerups socken, utgör en del av en gammal bygdeväg i nord-sydlig riktning mellan Trelleborg och Lund över Uppåkra – Görslövs bro över Sege å vid Nordanå – Kvarnby – Oxie.[6] I gamla tider kallades vägen i Husie och Södra Sallerup omväxlande *Lundavägen* och *Trelleborgsvägen.* Redan i Lunds stifts landebog 1569[7] omtalas i Husie såväl *lundeweyenn* som *Trelleborgis wey,* och en lantmäterihandling från 1700[8] upptar i Sallerups by en *Lunnawägs åcker.* Denna väg var en gammal genväg mellan Lund och Trelleborg och användes flitigt av resenärer, som av en eller annan anledning ville undvika att fara genom Malmö.

Väster om Tullstorpsvägen ligger å Östra Skrävlinge nr 12 i Husie socken *Dammstorpsgården,* som fått sitt namn efter en vid inkörseln belägen damm.[9] Dammstorpsgården är en utflyttaregård från enskiftet i Östra Skrävlinge by och enligt inskriptionen på en trätavla över dörren till boningslängan uppförd 1825.

Väster om Tullstorpsvägen å Östra Skrävlinge nr 9 & 10 nära Bulltofta mosse låg fram till 1949 en ättehög, som var känd under flera olika namn. Det äldsta namnet synes vara *Ershög,* i folkmålet *Ärshöj.*[10] Nils Gustaf Bruzelius omnämner 1864 "en ganska vacker och ansenlig hög på hvilken ett träd är planteradt. Den kallas Ers eller Eriks hög efter en dansk konung Erik, som der skall hafva blifvit begrafven."[11] Gamla benämningar är också *Kungshögen, Kungsbacken* och *Kungskullen.* Av ortsbefolkningen kallades högen ibland också *Hanakåmmabacken* efter en riklig förekomst av gullvivor, i folkmålet "hanakåmma" av hane = tupp och kåmm = kam, eller också helt enkelt *Backen me träed* efter ett almträd, som växte mitt på högen.[12] Trädet fälldes 1928.[13]

Slutligen kallades högen också *Kung Karls hög* eller *Kung Karls backe.*[14] Efter vilken kung Karl högen fått sitt namn är ovisst. Traditionen knyter högen samman med både Karl XI och Karl XII och även med Karl XV. Den senare hade gett namn åt Husar-Regementet Konung Carl XV i Malmö, från 1882 benämnt Kronprinsens Husar-Regemente, som använde terrängen kring Bulltofta som övningsfält, och Karl XV kan möjligen vid något tillfälle från högen ha följt sina husarers manöver.

En annan möjlighet är att namnet Kung Karls backe har någon anknytning till den närliggande Kungagården, Östra Skrävlinge nr 7,[15] som enligt folktraditionen fått sitt namn efter en innehavare, som segrat i den gamla fastlagsleken "Slå katten ur tunnan" och blivit "kung" i byn.

De här publicerade traditionsuppteckningarna om Karl XII:s ritt genom Östra Skrävlinge på den gamla genvägen mellan Trelleborg och Lund kan mycket väl ha ett verklighetsunderlag såtillvida som kungen kan ha passerat genom byn på väg

Kung Karls backe, kolteckning av Hjalmar Asp 1926. Kristianstads Länsmuseum.

till Lund. Det är emellertid högst osannolikt, att kungen på sin brådskande färd avvikit från landsvägen ut i bymarken och satt sig att vila på ättehögen och där bundit sin häst. På Karl XII:s tid fanns inte Dammstorpsgården, men möjligen dammen.

Bland de olika namnen på högen synes *Kung Karls hög* och *Kung Karls backe* vara yngst. Den här ovan återgivna uppteckningen (2) liksom den följande uppteckningen (3) ger stöd åt antagandet, att namnen *Ershög* och *Kungshög* är äldst, medan *Kung Karls hög* och *Kung Karls backe* är nyare benämningar.

Om Frillinge hög,[17] en ättehög öster om Tullstorpsvägen å Kvarnby nr 7 i Södra Sallerups socken, har Nils Gustaf Bruzelius antecknat: "Från ifrågavarande hög vandrar om höstnätterna en lyktgubbe till Erikshög i Östra Skreflinge och visar den sig ännu, dock mera sällan än fordom."[18] I folktron ansågs lyktgubbarna vara lantmätare, som genom orättvis mätning och gränsdragning under enskiftet fått till straff att irra osaliga i markerna. Traditionen om den vandrande lyktgubben mellan Frillinge hög och Ershög har hållits levande ända in i vår tid i såväl Husie som Södra Sallerup.[19]

Dammstorpsgården, södra längan eller boningslängan, uppförd 1825. – Foto 1985.

En vanlig folklig föreställning är att ättehögarna är uppkastade över soldater, som stupat i krigen mellan danskar och svenskar, särskilt i Karl XI:s tid, eller över avlidna i pest och kolera.[20] En uppteckning från Husie berättar, att Karl XII:s krigsfolk ligger begravet i Ershög i Östra Skrävlinge, och att högen därför också kallas Kung Karls hög eller Kung Karls backe. Sagesman är lantbrukaren Hans Lorens Persson, född 1896 i Husie och död där 1975. Uppteckningsåret är 1962.

3. Ude i Ysstra Skrävlinge e darr en backe, såmm hiddor Kång Kals backe. Där liggor Kal denn tålltes krisfållk begraft ettor va di sior. För i tiden sa di åsse Ärshöj ellor bårra Kångshöj. (hiddor = heter, sior = säger, åsse = också, bårra = bara)

Ershög eller Kung Karls backe bortschaktades 1949 i samband med utvidgning av Bulltofta flygfält.[21] Centralgraven fördes för konservering till Malmö museum, där den tillsammans med gravgåvor och profil av högen exponeras i stadshistoriska avdelningen, nuv. Stadsmuseet.

Väster om Tullstorpsvägen vid gränsen mot Sunnanå i Burlövs socken ligger å Östra Skrävlinge nr 18 ett delvis bebyggt markområde, som förr utgjorde en allmänning, kallad *Kronobetet.*[22] Namnet ingår också i *Kronobetesvägen.* Allmänningen kallades i äldre tid *Kungsbetet,* t ex *Koning Betet* (1739) och *Kongs Betet* (1804). Av en supplik till Skånska kommissionen 1669 framgår, att Kungsbetet i Östra Skrävlinge varit fritt för vägfarande, som reste från Bara, Oxie och Skytts härader till Lund och för skogsbönder, som for till Malmö och Trelleborg. Vid tiden för suppliken hade emellertid utnyttjandet av Kungsbetet förbjudits, och häradsborna vädjade därför hos kommissionen att betet skulle friges igen.[23]

Enligt folktraditionen i sydvästra Skåne har det förr mellan Malmö och Ystad funnits en bred, gräsbevuxen väg, som var avsedd för förflyttning av trupper. Även vanliga vägfarande hade emellertid rätt att använda vägen och fritt beta sina hästar där. I området mellan Malmö och Ystad finns flera äldre folkliga namn på beten, som kan ge stöd åt folktraditionens uppgifter. I Bara härad finns i Hyby socken *Vissmalöv bed* (Vismarlöv), i Esarps socken *Mosshäddinje bed* (Mossheddinge) och i Nevishögs socken såväl *Növse bed* (Nevishög) som *Gröve bed* (Grevie). I Villie socken i Ljunits härad finns en gård med namnet *Beden,* och i Genarps socken i Bara härad en väg, kallad *Bedaväjen,* som enligt folktraditionen skall vara anlagd av Karl XII.[22]

En uppteckning i Husie berättar, att Kronobetet i Östra Skrävlinge för länge sedan var en bred landsväg mellan Ystad och Malmö, och att Karl XII här marscherade fram och tillbaka med sitt krigsfolk. Sagesman är den förut nämnde Nils Sigfrid Svensson, och uppteckningsåret är 1958.

4. Fårr många Harrans år sin va Kronebeded en breor lannsväj, såmm jick imellåmm Ysta å Malme. Här marschera Kal denn tållte framm å tibaga me sitt krisfållk ettor va di gamle sa. De va fårr add denn danske kången ente skolle se dåmm ude ifrå sjön. (sin = sedan, breor = bred)[24]

Karl XII-porträtt, som hängt i högvaktsbyggnaden på Malmö Stortorg.

Folktraditionens vaga uppgifter om Kronobetet som en bred landsväg för förflyttning av krigsfolk kan vara en reminiscens från en militär uppmarschplan i Skåne från den karolinska tiden eller kanske ännu längre tillbaka. I vilket fall som helst belyser de fyra här publicerade uppteckningarna om Karl XII folktraditionens såväl livskraft som benägenhet att spinna sina trådar kring en märklig person.

NOTER:

1 Se vidare Lindal, Harald (red.), Boken om Maglarp, Malmö 1954, s 312.

2 Se vidare Grimberg, Carl, Svenska folkets underbara öden, V: 1709-1739, Stockholm 1922, s 236-237.

3 Se vidare Christoffersson, Olof, Sagor och Sägner i Skytts härad, Trelleborg 1940, s 86.

4 Se vidare Andersson, Helge, Livet i byarna, Bara kommun, Lund 1980, s 180 och Ingers, Ingemar, Så talade och berättade de gamle, Bara kommun, Lund 1980, s 298-299.

5 Se vidare Johansson, Elin, Södrens skald, Några blad ur en skånsk vandringsmans liv jämte ett urval av hans dikter och rimmerier, Lund 1928, s 87-88.

6 Se vidare Sköld, Per Edvin, En väg och en bygd i gammal tid, Ale, Historisk tidskrift för Skåneland, Nr 2/1963 s 1-15.

7 Se vidare Ljunggren K.G. och Ejder, Bertil, Lunds stifts landebog I Malmöhus län, Nr 4 i Skånsk senmedeltid och renässans, skriftserie utgiven av Vetenskapssocieteten i Lund, Lund 1950, s 393.

8 Länslantmäterikontoret i Malmö, Södra Sallerups sn, akt nr 1.

9 Se vidare Ingers, Ingemar, Ortnamn i Malmö, V f d Husie socken, MFÅ 1961, s 88.

10 Se vidare Ingers, Ingemar, a.a. s 101 och Kalling, Sten, Kung Karls hög, MFÅ 1950, s 7-8.

11 Se vidare Andersson, Helge, Utdrag av N.G. Bruzelii beskrivning av Oxie härad år 1864 med inledning och kommentarer, MFÅ 1957, s 110-111.

12 Se vidare Ingers, Ingemar, a.a. s 101.

13 Se vidare Kalling, Sten, a.a. s 8 och Petersson, Mats, A bronze age barrow at Bulltofta, Malmö, Medd. från Lunds Historiska Museum, Lund 1950, s 8.

14 Se vidare Ingers, Ingemar, a.a. s 105-106 och Petersson, Mats, a.a. s 117.

15 Se vidare Andersson, Helge, Gamla gårdar i Husie, MFÅ 1950, s 30.

16 Se vidare Kalling, Sten, a.a. s 8.

17 Se vidare Ingers, Ingemar, Ortnamn i Malmö, VI f d Södra Sallerups socken, MFÅ 1962, s 52-54.

18 Se vidare Andersson, Helge, Utdrag av N.G. Bruzelii beskrivning av Oxie härad år 1864 med inledning och kommentarer, MFÅ 1957, s 113.

19 Se vidare Andersson, Helge, Folkmål och Folktro i Husie, MFÅ 1960, s 92-93.

20 Se vidare Ingers, Ingemar, Några folksägner från Bara härad, Skånes Hembygdsförbunds Årsbok 1939, s 109.

21 Se vidare Kalling, Sten, a.a. s 6-15, Petersson, Mats, a.a. s 117-135 och Salomonsson, Bengt, Malmötraktens förhistoria, Malmö stads historia, Första delen, Malmö 1971, s 108.

22 Se vidare Ingers, Ingemar, Ortnamn i Malmö, V f d Husie socken, MFÅ 1961, s 91-92.

23 Skånska kommissionen, litt. vol. U s 876, Riksarkivet.

24 De fyra här publicerade uppteckningarna har gjorts på gammalt husiemål, som dialektgeografiskt tillhör ett övergångsområde mellan folkmålen i södra Bara härad och folkmålen i norra Oxie härad. Se vidare Andersson, Helge, Folkmål och Folktro i Husie, MFÅ 1960, s 82-100.

Naffentorpsgårdens väggmålningar

AV ELSEBETH BAGER

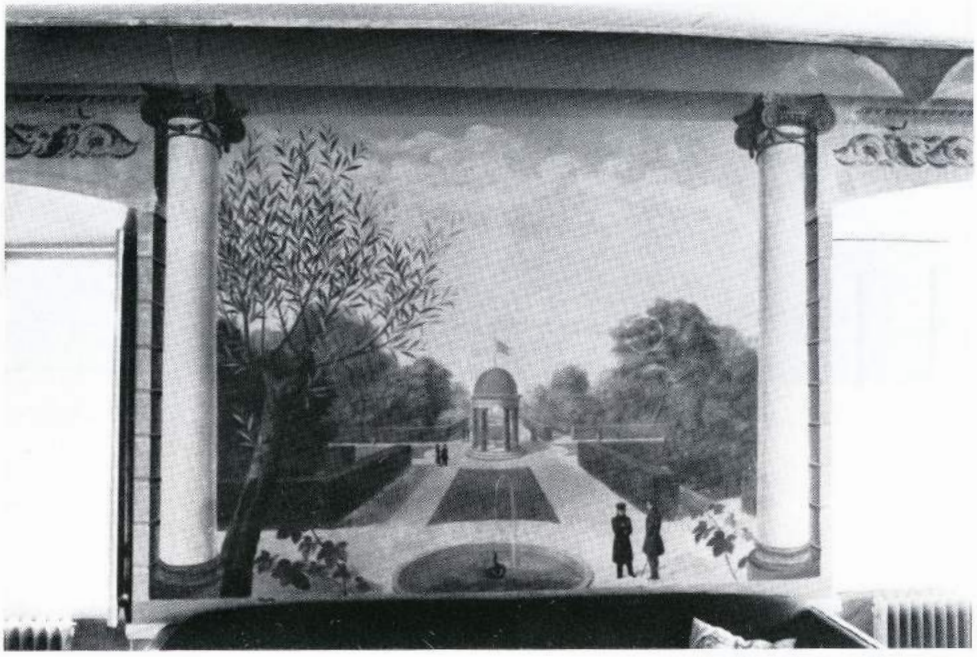

Målning i stora salen. Figurerna längst fram till höger är klockaren i Bunkeflo och konstnären själv.

Malmö Fornminnesförening gjorde lördagen den 4 oktober 1986 en utflykt, som gick till några områden i stadens utkanter. Avslutningsvis besöktes Naffentorpsgården, där föreningen, eftersom gården då var utrymd, hade tillfälle att bese de dekorativa väggmålningarna.

Naffentorpsgården, eller Naffentorp nr 5, som den tidigare hette, är den ena av de två gårdar, som fortfarande ligger kvar på sin ursprungliga plats i Naffentorps by (Bunkeflo socken). Det finns inga belägg för, när den nuvarande huvudbyggnaden är uppförd. Johan Andersson, som började bruka gården 1897, hävdade, att det skedde i mitten av 1700-talet. Visst har en del förändringar gjorts under årens lopp; t ex ny takbeläggning och tillkomsten av stora bakugnar för det grovbrödsbageri man drev under de för jordbruket besvärliga åren i början av 1930-talet. Då blev man på grund av eldfara tvungen att riva de närmaste delarna av de ekonomilängor, som gjorde gården till en sluten fyrkant. Den gamla bostaden och klädkammaren för den indelte soldaten tillhörde det som revs.

Gamla landsvägen genom Bunkeflo och Naffentorp till V. Klagstorp. I dungen t h ligger Naffentorpsgården.

I slutet av 1700-talet ägdes gården av Hans Andersson, som bodde där med sin 37 år yngre hustru Boel. De hade två söner, Boel blev tidigt änka och gifte om sig med innehavaren av Vintrie 6 och 17 (nuvarande Erlandsro), Jöns Andersson.

En av hennes söner, Anders Hansson, övertog Naffentorpsgården. Han hade två döttrar. Den ena dog ung, den andra, Elna, gifte sig 1845 med inspektoren på Katrinetorp, Jöns Gustaf Quittberg, och de kom att bosätta sig på Erlandsro, där Elna hade arvsrätt efter sin farmor och Quittberg löste ut de andra ägarna.

Nu kommer vi äntligen fram till målningarna på Naffentorpsgården. Eftersom de är osignerade, skulle man kunna ge sig ut på gissningarnas fält, om inte Elna Quittberg hjälpt oss. Hon växte ju upp på gården och var ca 16 år, när målningarna utfördes. Hon har berättat, inte bara vad artisten hette, utan också att han målat av sig själv på en av bilderna. Elna Quittberg levde ända till 1914, då hon dog vid 94 års ålder, så hon har haft rika tillfällen att berätta om bilderna och målaren.

Artistens namn var Hans Nicolaus Agri.

Om honom vet vi en del. Hans son, Axel Agri, har nämligen skrivit en "familjekrönika".

Artistens farfar hette Agersen och var kyrkoherde i Laurvig (Larvik) i Norge. Han son, Sören Nicolaus Agersen, artistens far (f. 30/3 1768), längtade ut i världen och begav sig till Köpenhamn, där hans fars halvbroder, Ove Hoegh-Guldberg, hade en betydelsefull ställning. Sören Agersen hoppades säkert på stöd av sin inflytelse-

Boningslängan.

rike onkel. Han tog en ämbetsexamen och fick anställning i "Danska Ministeriet". Han bytte namn, gjorde Agersen till Agri (onkelns namn, Guldberg, fick han ej antaga) och genom onkeln presenterades han vid hovet. Där "gjorde han bekantskap med en hovdam, friherrinnan Rantzau, och då det af vederbörande observerats, att bekantskapen artade att blifva alltför intim" blev han "för att förebygga en mesallians" utnämnd till rådman i "Fredricks Nagor", en dansk besittning i närheten av Calcutta. När detta skett, står ej i familjekrönikan. Förmodligen var det i början av 1800-talet. Onkeln hade då förlorat sina höga poster och kunde inte hjälpa sin unge släkting.

Det måste ha varit en stor besvikelse för Sören Agri att inte bara skiljas från sin älskade utan även deporteras. Efter någon tid i Ostindien gifte han sig med en norsk änka, en "Miss Vedel", och den 25 januari 1809 föddes vår artist, Hans Nicolaus Agri. Han fick en syster 1811.

Sören Agri skötte sina befattningar som rådman och representant för Ostindiska kompaniet bra. Efter flera år i Fredricks Nagor avslöjades dock plötsligt ett förgiftningsförsök mot honom och hans familj. Helt naturligt blev de förskräckta och Sören begärde förflyttning hem till Danmark. År 1820 for så hela familjen med ett danskt krigsfartyg till Köpenhamn, en resa, som tog sex månader. Det måste ha varit långsamma månader för de båda barnen och Hans Nicolaus roade sig med att rita av, vad han såg under vägen. Kvar finns "Utsikt mot Gibraltar från spanska kusten".

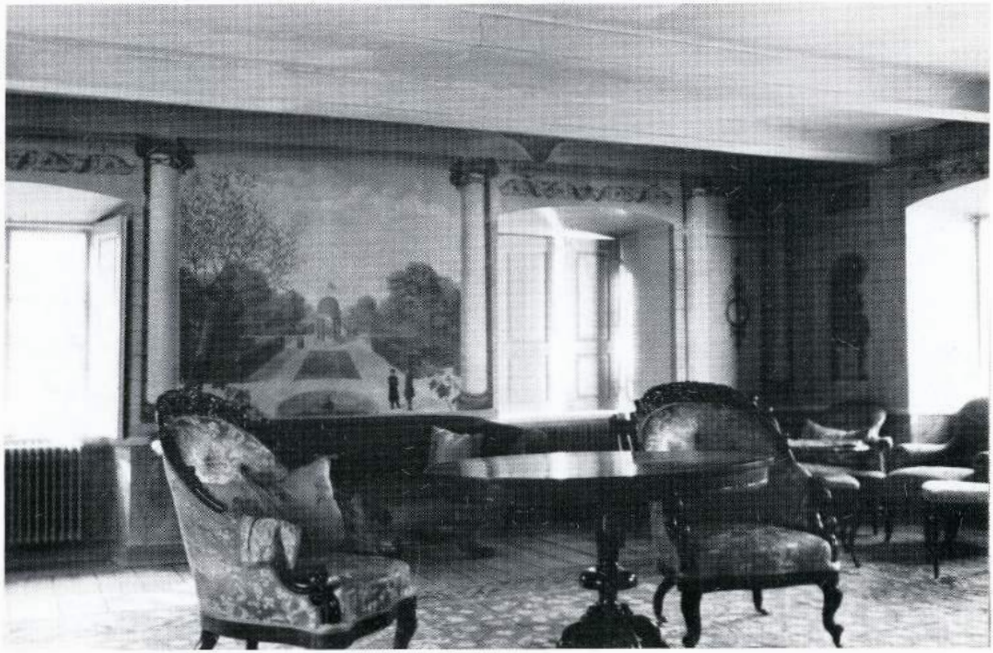

Stora salen. Möblering från före upplösningen av hemmet. Observera fönsterluckorna. Fönstret till höger, som vetter mot gårdsplanen saknar fönsterluckor.

Något av det första familjen fick göra, när man kom till Köpenhamn var att låta döpa barnen, som var 11 och 9 år gamla, ty "någon Protestantisk Kyrka fanns ej på den tiden i Ostindien". Barnen döptes i Trinitatskyrkan av pastor Gruntvig med greve Adam Wilhelm Moltke till Bregentved som en av faddrarna.

Familjen fick det bra i Köpenhamn och om vår artist berättas, att han "erhöll en mångsidig och god uppfostran" och att han "frekventerade Konstakademien under flera år". Han vann Konstakademiens silvermedalj, men då han tävlade om guldmedaljen fick han den inte. Besvikelsen blev tydligen mycket stor, så stor, att han "uppgaf konstens bana" och etablerade sig som målare i Malmö.

Enligt Svenskt Konstnärslexikon var han gesäll hos "Mål. Artisten" Peter Bager 1835-36 och enligt sonen blev han kompanjon med Peter Bager 1837.

Här får vi nu anknytningen till Bunkeflo. I Bunkeflo har man säkert beundrat Katrinetorp, den pampigaste av gårdarna i socknen, med målningar utförda av Christian Gernandt under den tiden, då Erland Gabriel Bager ägde gården. Inte för inte byggde Elna Quittberg och hennes man om Erlandsro (Vintrie 6 o 17) till en liten kopia av Katrinetorp och på Naffentorpsgården tillkom målningar, som skulle bli nästan lika fina som de på Katrinetorp. De lär mycket möjligt, att man via Peter Bager (Erland Gabriels son) fått kontakt med Hans Nicolaus Agri, som säkert sökte arbets-

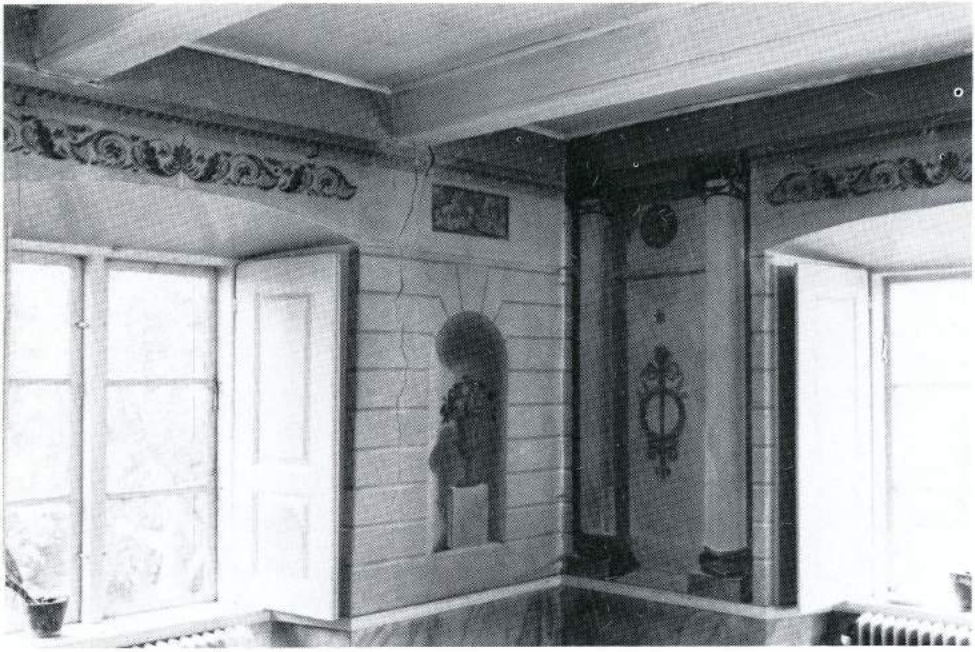

Ett hörn av stora salen.

uppgifter. Det sägs, att Agri under sin tid i Malmö målade flera porträtt. Var finns de? Ett porträtt, som han har målat av Peter Bager finns dock.

Målningarna på Naffentorpsgården är säkert utförda mellan 1834 och 1841, troligast dock omkring 1837. År 1839 förälskade han sig nämligen och gifte sig med Ingri Pehrsson och 1840 föddes deras son, Axel, (vår uppgiftslämnare). Han skriver att "det var ett kort men lyckligt äktenskap, min moder dog nemligen redan 1841". Hans Nicolaus greps då av "en djup sorg, som verkade därhän att han blef liknöjd för allt". Han lät först morföräldrarna och sedan en svägerska ta hand om den lille sonen och han vanskötte sin verksamhet. Några glada målningar har han säkert ej utfört under denna sorgens tid. Det, som slutgiltigt kom allt att rasa samman för honom var, att två förslag till altartavla, som han på begäran gjort till Knästorps kyrka 1846, ej blev antagna och en vacker dag var han "alldeles försvunnen". Det sägs, att han var några år med Peter Bager i Amerika, men hur länge och var finns tyvärr ingen uppgift om.

När sonen en dag 1855 (han var då 16 år) var inne i Köpenhamn, återfann han "av en slump" sin far, som nu tog sig an sonen, ordnade utbildning och plats åt honom vid Konstakademien i Köpenhamn och även, därefter, utbildning till dekorationsmålare i Berlin. Han målade ett porträtt av sonen, liksom det av Peter Bager, i det lilla formatet. Han levde ytterligare tio år i Köpenhamn och dog den 24 januari 1865.

Tvillingarna och kräftan ur zodiaken.

Sonen, Axel Agri, återvände då till Malmö och startade även han en målerifirma. Han kom också att få anknytning till Bunkeflo. Han utförde nämligen allt måleriarbete och även altartavlan i Bunkeflo nya kyrka.

På Naffentorpsgården finns målningar i tre rum. I ett litet rum endast dekor i taket. I ett annat litet rum likaså målat tak. Två vita fåglar i varje hörn bör upp girlander av blåklint, klöver och sädesax. Ovanför rummets tre dörrar små landskapsbilder, som förefaller inspirerade av minnen från Ostindien och resan hem. Det är förvisso inga skånska landskap.

Den stora salen är helt dekorerad. Det är ett vackert rum med fönster åt tre håll, sex fönster i allt. Vackra inåtgående fönsterluckor sitter på de fönster, som vette utåt väg och trädgård. Inåt gården behövdes naturligtvis ej luckor. Där rörde sig ju bara gårdens folk. På väggarna åt öster och väster har konstnären lämnat utrymme mellan fönstren odekorerat. Antagligen skulle speglar hänga där. Övriga ytor har han dekorerat med målade nischer och i nischerna krukor fyllda med frukter; äpplen, päron, blå och vita druvor, plommon, körsbär, vita vinbär, krusbär, citroner, apelsiner och ett paradisäpple. Uppe vid taket har han målat zodiakens symboler parvis i tre fält på vardera sidan. Över de två dörrarna in till rummet har han målat färgglada papegojor och andra exotiska fåglar. Intresset fokuseras på den stora södra väggen, som man ser genast man kommer in i rummet. Mittemellan fönstren har Agri målat en stor bild av en park, som man ser mellan två målade pelare. Breda gångar med promenerande

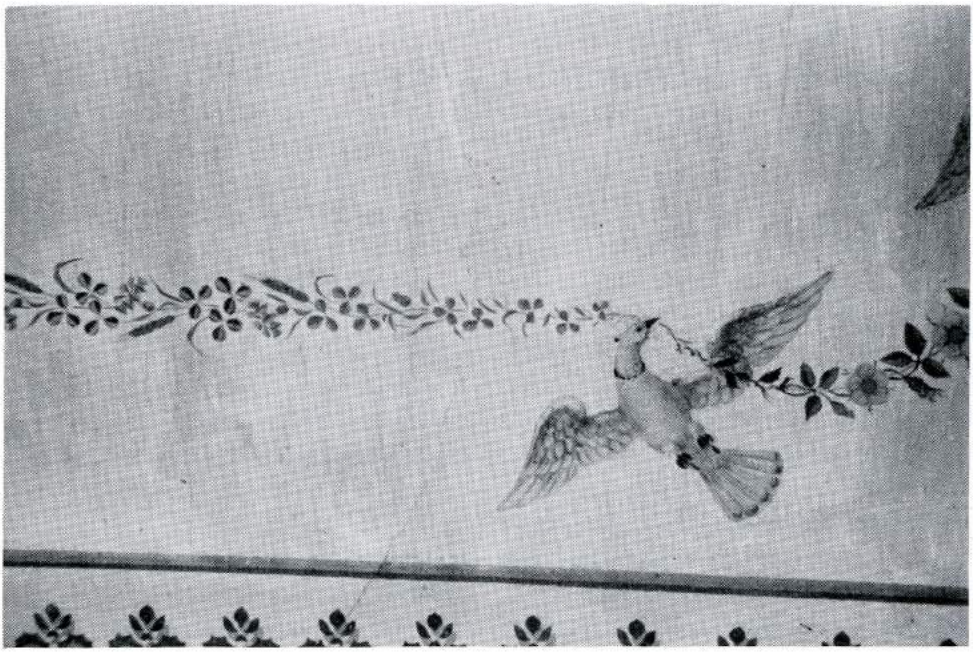

Detalj av takmålning.

människor, tuktade häckar och i förgrunden ett springvatten och en skånsk pil. Dominerande är en paviljong med en svensk flagga på taket och två herrar stående i förgrunden till höger på bilden. Det berättas, att, när Agri målade, brukade socknens klockare komma på besök och titta på och prata. Agri ville skämta med honom och målade av honom. Det uppskattades inte alls av klockaren och han slutade hälsa på. För att blidka honom målade Agri dit sig själv, varpå vänskapen återställdes. Klockaren är en face och mörkklädd, medan artisten i profil, elegant klädd lutar sig mot en käpp. Bägges ansikten är väl utformade små porträtt.

Genom bouppteckningar vet man något om, hur salen var möblerad, när Agri målade väggdekoren. Speglarna har redan nämnts. De hade mahognyramar. Där fanns 18 st stolar med "rörsäten", 2 byråar, en "Dywansoffa" med rött överdrag, ett divanbord med duk, en divanmatta, två mindre mattor, två mindre bord, två "bilder" och sex par gardiner.

Möblerna är längesedan borta, men målningarna finns kvar. De är väl utförda och i stort sett ganska väl bibehållna. Det är att hoppas, att kommande ägare kommer att sätta värde på och väl vårda dessa 150 år gamla, vackra målningar, unika i sitt slag.

Arbetshistorisk forskning vid Historiska institutionen i Lund

AV LARS OLSSON

En presentation

Den arbetshistoriska forskningen har under senare år blivit en allt viktigare del inom den historiska forskningen vid alla universitet i landet. Vid Historiska institutionen i Lund har den forskningsinriktningen bland de yngre historikerna t.o.m blivit den dominerande med ett femtontal forskare inom ämnesområdet.

Intresset för arbetets historia i Lund uppstod inom det av Birgitta Odén initierade projektet om *Industrialiseringens inverkan på barns och ungdoms sociala miljö,* ett projekt som resulterat i tre doktorsavhandlingar om industriellt barnarbete och förändringar i arbetsprocessen (Lars Olsson, 1980), förhållandet mellan skolundervisning och barns arbete i förindustriell stadsmiljö (Bengt Sandin, 1986) och kvinnor i arbete och arbetarrörelse (Christina Carlsson, 1986). Redan i ett tidigt skede av detta projekt utvecklade dessa forskare kurser i arbetarrörelsens historia resp. kvinnohistoria, både som enstaka kurser och som temakurser inom den reguljära grundutbildningen vid institutionen. Dessa kurser drog ett stort antal studenter, och flera av dessa fortsatte med doktorandstudier inom dessa ämnesområden.

Det finns ingen medveten styrning av de många doktorsarbetena i arbetshistoria men de nära och regelbundna kontakterna och det goda samarbetet mellan dessa forskare har gjort att det inom gruppen finns gemensamma och sammanhängande perspektiv på industrikapitalismens framväxt och utveckling. I kronologisk följd behandlas

– *framväxten av kapitalistiska produktionsförhållanden* av Per Jonsson i en undersökning av proletariseringen av finnbönder i Bergslagen från mitten av 1600-talet fram till början av 1800-talet och av Lars Edgren i en omfattande undersökning av förändrade produktionsförhållanden inom och förändrade relationer mellan mästare, gesäller och lärlingar inom hantverket i Malmö 1750-1850. Edgren behandlar också

– framväxten av *ett begynnande klassmedvetande* bland hantverksgesällerna under första hälften av 1800-talet. Detta är också ett tema som behandlas av Lars Berggren i en studie av arbetets förändringar och facklig organisering bland metallarbetare, främst på Kockums Mek Werkstad i Malmö. Både i studien av rekryteringen av yrkesarbetare och av den begynnande fackliga organiseringen finns spännande anknytningspunkter till Edgrens hantverksforskning. Skillnaden i fackligt organiseringsmönster mellan just hantverksarbetare och andra arbetare behandlas i Hans Olof Ericsons avhandling om arbetarrörelsens framväxt i Jönköpingsområdet (disputation den 4 april -87). Ericsons komparativa studie av tre orter visar skillnader i strategi från såväl kapitalets som arbetarnas sida och mynnar ut i frågan varför arbetarna i speciellt Huskvarna förvandlas från de minst till de mest radikala efter storstrejken.

– *arbetsvandringar och arbetarrörelse* i Skåne behandlas av Elisabeth Reutersvärd som i en

större studie av industrialiseringen av Helsingborg slås av de komplicerade förhållande man inom arbetarrörelsen där hade till invandringen av danska arbetare. Arbetsvandringar behandlas också av Lars Olsson som inom ramen för en större studie av de skånska lantarbetarnas historia också tar upp invandringen av galiziska säsongsarbetare i början av 1900-talet. Olssons undersökning är i övrigt ett försök till synes över förändrade produktionsförhållanden och facklig organisering bland de skånska statarna och lantarbetarna. Lantarbetarnas fackliga kamp tas också upp av Mats Johansson som försöker använda sig av den i andra arbetarhistoriska undersökningar framgångsrika maktskillnadsmodellen på de fackliga konflikterna inom jordbruket.

– *förändrade arbetsförhållanden och facklig organisering* behandlas av Mats Greiff i ett försök att diskutera användbarheten av Harry Bravermans tes om arbetets degradering på tjänstemännen, närmare bestämt kontorsarbetarna på Kockums i Malmö och SKF i Göteborg.

– *arbetarskydd och arbetsmiljöns* inverkan på arbetarnas hälsa behandlas dels i Bengt Sandins fortsatta forskning om förhållandet mellan barnarbete och skola och dels av Per Bolin i en undersökning av barnarbetet och yrkesinspektörerna i 1800-talets Lancashire och Skottland samt i Lars Olssons 1986 publicerade undersökning av rationalisering och medbestämmande, åldrande och solidaritet bland svenska typografer fram till 1960. I Olssons undersökning granskas också tesen om arbetets degradering, och där görs ett försök att sätta in förändringarna inom den grafiska branschen i ett större sammanhang, nämligen

– *framväxten av en organiserad kapitalism* i Sverige. Detta begrepp är också det centrala i Christer Hults försök att göra en övergripande analys av de samhällsförändringar som ägde rum i Sverige 1890-1934 baserade på framväxten av en ny typ av företag som företagsorganisation. Ingrid Millbourns studier av monopoliseringstendenser och arbetarrörelsens strategi gentemot dessa hör också hemma här. Den organiserade kapitalismen är dock ett begrepp som täcker mer än själva produktionens organisation. Därför blir det angeläget att ta ett helhetsgrepp på

– *den svenska modellen.* Ett sådant försök håller på att utvecklas av Peter Billing i en historisk studie av det socialdemokratiska Malmö. Ett värdefullt bidrag till ett sådant grepp är Hans Wallengrens studie av hyresgäströrelsens framväxt och utveckling fram till hyresregleringens genomförande. Genom att jämföra hyresgäströrelsen i Malmö och Göteborg kan han diskutera skillnader i såväl framväxttakt som radikalitet, och därmed bredda diskussionen om radikalismen i Sverige till att gälla andra områden än produktionen. Diskussionen av den svenska modellen blir förhoppningsvis än mer fruktsam genom Christina Carlssons fortsatta forskning om klass- *och* könsmotsättningar i denna modell.

Sammanfattningsvis finns det alltså en bred kompetens inom ämnet arbetshistoria vid Historiska institutionen i Lund, med en tyngdpunkt på undersökningar av förhållanden i Skåne. Forskningen sker ofta i samarbete med de fackliga organisationerna inom regionen genom s.k forskningscirklar och inom det 1986 startade *Arbetshistoriska seminariet.* Genom seminariets verksamhet har det också blivit alltmer klart att den här forskningen bör bredda sitt verksamhetsområde till ett samarbete med kolleger i Köpenhamnsregionen. Därför har medel sökts för ett seminarium i april 1987 på temat *Skånsk-själländsk arbetshistoria.*

Medlemsinformation

Höstutfärden

Lördagen den 3 oktober arrangeras årets höstutfärd. Samling sker vid Malmö museers parkeringsplats, Malmöhusvägen, klockan 13.00.

Under färden kommer besök att göras på Lantbruksmuseet i Alnarp, Bjärreds gamla tegelbruk, Trollebergs slott utanför Lund och slutligen kommer Ruinmuseet i Lund att visas av personal från Kulturen.

Kaffe är planerat att intagas på Habo Fritidsgård. Pris för höstutfärden inklusive bussbiljetter och kaffe är 50:- kronor.

Beräknad hemkomst klockan 17.15. Skriftlig anmälan sker senast den 30 september till föreningens sekreterare Bengt Berggren, Strandmarksvägen 7, 230 44 Bunkeflostrand.

Temaföreläsningar på Malmö Stadsarkiv

Onsdagen den 7 oktober föreläser stadsarkivarien Birgit Arfwidsson-Bäck över temat "Vad kan stadsarkivets skattematerial berätta om malmöborna".

Onsdagen den 4 november talar arkivarie Anna Svensson över titeln "Okänd mor" – "Okänd far" och onsdagen den 18 november amanuens Lars Jörwall över ämnet "Reseskildringar i Malmö Stadsarkiv".

Samtliga föreläsningar börjar klockan 19.00 i Stadsarkivets stora sal. Ingång från Östergatan 32. I anslutning till föredragen kommer Stadsarkivet att arrangera mindre utställningar med material i anslutning till kvällens tema.

Kaffe kommer att serveras. Pris för kaffe och kaka 25:- kronor. För de som önskar deltaga i efterföljande kaffe göres anmälan till föreningens sekreterare Bengt Berggren, Strandmarksvägen 7, 230 44 Bunkeflostrand.

Den etruskiska utställningen på Malmö museer

En specialvisning för föreningens medlemmar kommer att anordnas lördagen den 17 oktober klockan 11.00. Samling sker på Konstgalleriet, 3:e vån. Entréeavgift 10:- kronor.

Jul på slottet

Även i år kommer Malmö fornminnesförening att deltaga i Malmö museers jularrangemang med ett stånd för försäljning av föreningens alster och för information om föreningens verksamhet.

S:t Petri kyrkourmakare, som blev falskmyntare

AV HERMAN SCHLYTER

Dr Einar Bager skrev i Elbogen 1982 om "Konsten att göra pengar". Uppsatsen handlade om tre falskmyntare på 1600-talet.[1] Som alltid då Bager är författare är uppsatsen mycket intressant och väl underbyggd. Den siste av dessa falskmyntare hette Valentin Schadenhausen. Han blev aktuell för mig, när jag skrev om S:t Petri tornur[2] och här vill jag berätta något om honom efter de källor som Malmö Stadsarkiv (MSA) och Riksarkivet (RA) har.

Redan 1924 skrev arkivforskare Janne Agri om honom i tidningen Arbetet för den 30 augusti under titeln "Även gångna tider har haft sina falskmyntare". Ur handlingar som finns på MSA har Agri väldokumenterat tecknat bilden av den förste stadsurmakaren i Malmö, som också var S:t Petri förste utlärde kyrkourmakare. I utvidgad form publicerade han sin omsorgsfulla studie 1930 i sin bok "Bland yrkesmän i gamla dagar".[3] Den kan dock något kompletteras med uppgifter, som Agri inte har men som Bager anger i Elbogen 1982.

När S:t Petri tornur tillkom är ännu ej klarlagt. Troligt är att tornet, som två gånger störtat samman, 1420 och 1442, inte hade något ur. Agri säger att uret 1671 icke ens var tjugo år gammalt, men som Leif Ljungberg påpekat fanns ett sådant på plats senast 1560.[4] Enligt Henrik Veiger Smiths krönika slog blixten ner i kyrkans torn den 29 oktober 1560 och förstörde några siffror på urtavlan.[5] I S:t Petri räkenskaper nämns redan 1517, att en Hermund Seyermester fått betalt för reparation av S:t Petri tornur, men det nämnes ingenting om urets ålder. Troligen utbyttes själva urverket vid olika tillfällen.

Som en fullt utbildad stads- och kyrkourmakare betecknas just den från Tyskland sommaren 1671 invandrade Valentin Schadenhausen. När och var han var född och lärt sig urmakaryrket framgår inte av materialet på MSA. Så länge Malmö och Skåne var danskt behövdes ingen utbildad urmakare i Malmö, utan man anlitade till vardags klensmeder i staden som t ex Daniel Klensmed och Morten Feltrop.[6] Då det gällde större reparationer fanns utlärda urmakare i Köpenhamn.

När Malmö blev svenskt och man ville stå på egna ben blev läget ett annat. Man inbjöd tyska affärsmän och hantverkare att komma över[7] och hjälpa staden att växa och förkovra sig.

Det var i denna situation som Schadenhausen kom till Malmö. Staden var i behov av en utbildad urmakaremästare, som kunde sköta S:t Petri tornur. Det var stadens främsta tidmätare och bestämde sålunda över stadens och dess invånares liv och verksamhet. Uret var emellertid inte alltid att lita på. Det hade redan reparerats ett par gånger, men det visade ofta ändå fel tid eller stannade helt, vilket vållade förargelse och obehag för Malmöborna. Med Schadenhausen fanns utsikter att lösa problemet med uret. Han synes ha trivts här och snart funnit sig tillrätta. Redan den 25 augusti 1671 ingick han äktenskap med en Malmöflicka Elsa Jörgensdotter Zandher, styvdotter till stadens bössmakare Fredrik Rudolph, även han immigrant. Schadenhausen antogs till stadsurmakare och den 3 oktober skrevs ett ettårskontrakt med honom på rådhuset.[8] Han kallas välaktad och konstlärd och lovade med ed att ha god tillsyn över stadens "Seeyerwerk udi Kirketornet", så att det alltid

skulle gå "correct". Om någon bristfällighet uppstod skulle han anmäla det till magistraten för besiktning. Hans årslön skulle vara 60 riksdaler, som "kirkevärjen" skulle betala "udi fire terminer og qvartaler". Han skulle vara befriad från den betungande inkvarteringsplikten och "al annan stadens besvär" utom präst- och koppsskatten.[9] Till hans privilegier hörde fri bostad. Den fanns i en av stadens portar, i Söderporten nära nuvarande Gustav Adolfs torg, där Daniel Klensmed, en av Schadenhausens företrädare, bott.

Det första uppdrag Schadenhausen fick som stadsurmakare var just att ta ner det urverk, som satt på Söderport och lämna det till förvaring på rådhuset. Det var troligen så bristfälligt, att man räknade med att det inte längre kunde repareras. Egentligen var det ju tornuret i S:t Petri som skulle stå under Schadenhausens speciella tillsyn. Det dröjde dock inte länge förrän han blev känd utanför stadens gränser och anlitades i andra städer.

Ett år efter sin första anställning eller den 10 oktober 1672 uppkallades han till magistraten för att "accordera" om och reglera arvodet för en nödvändig reparation av slaguret i kyrkan. Beloppet fastställdes till 7 riksdaler med åliggande att göra uret färdigt, så att det gick "ret og correct".

Schadenhausen var inte alltid så omsorgsfull och noggrann som önskvärt var och undgick därför inte anmärkningar, bl a från Lund. Där hade han i konkurrens med stadens egen urmakare fått uppdraget att reparera ett ur i domkyrkan. Han forslade urverket till sin verkstad i Malmö men gjorde sig ingen brådska. Då varken förfrågningar eller påstötningar hjälpte, vände man sig till borgmästare och råd i Malmö. Som stolt yrkesman gillade han inte att bli klandrad och uppförde sig inte alltid juste.

Schadenhausen kunde visa humör. Sensommaren 1676 hade borgmästare Ledeburs hustru dött. Urmakaren var med i främlingskompaniet, vars likbärarlag skulle bära vid borgmästarinnans jordfästning. Han hade räknat med att bli anmodad bära, men så skedde inte. Då kände han sig förbigången och upprörd och ville hämnas. Han söp sig full och började bråka med några av likbärarlagets medlemmar. Han slog till en av dem och snart var slagsmålet i full gång. Det blev rättssak och inför rätta måste han bekväma sig till att be om ursäkt.

Schadenhausen fick även hand om kyrkuret i Landskrona, men inte heller detta skötte han till full belåtenhet utan blev uppsagd 1692.[10] Till motgångarna hörde också, att hans hustru dog 1685 från honom och fyra små barn. Hans ekonomiska ställning försvagades. Han gifte dock om sig och fick två barn till, vilket inte förbättrade ekonomin. I boupptecknigen, som ägde rum innan han gifte om sig, fanns utöver hans verktyg m m kontant bara vad som hörde till barnens mödernearv. Hans nya hustru var duktig och startade en syskola, i vilken hans äldsta dotter Regina blev elev. Sonen Valentin började snart gå i lära hos fadern.

Schadenhausens ekonomiska ställning försvagades alltmer. Vid ovannämnda boupptecknig hade han skulder på 64 1/2 daler till olika personer och satte sig ytterligare i skuld bl a hos Caroli kyrkoföreståndare handlanden Peter Hegardt. 1689 lånade han dessutom sex daler av en annan person. Som pant lämnade han ett ur, som skulle vara användbart men som visade sig vara odugligt. Då långivaren bad att få lånet tillbaka, blev han avsnäst. Först efter två år lyckades denne med lagens hjälp återfå de sex dalrarna.

Å andra sidan hade Schadenhausen själv anledning att klaga, ty en konkurrent till honom slog sig – mot skråbestämmelserna – ned i Malmö och tog kunder från honom. Han påpekade detta och passade därjämte på att i sin skrivelse klaga över Petriuret, som var så slitet, att han trots alla ansträngningar inte fick det att gå ordentligt. Det behövdes en grundlig reparation. Han erbjöd sig

att mot extra betalning göra denna. Sedan skulle han omsorgsfullt sköta det mot att han ensam fick vara urmakare i staden enligt de villkor, som bestämts, när han tillträdde sin befattning.

Klagomålen mot Schadenhausen upphörde emellertid ej lika lite som hans klagomål mot myndigheterna. Borgmästare Krutmeijer sände på hösten 1692 bud till honom med uppmaning att ha bättre uppsikt över stadsuret, så att det visade rätt tid. Urmakaren svarade omgående, att hans rörelse gick allt sämre och att uret måste helrenoveras.

Hans humör ställde till nya problem. Ett exempel: David Bager lämnade 1694 in ett silverur till reparation. Urmakarhustrun tog emot det, men själv fann, att uret var mer skadat än Bager uppgivit. Det uppstod diskussion mellan dem och man gick till handgripligheter. Efterspelet skedde inför kämnärsrätten.

Schadenhausen fick tyvärr snart en annan anledning att ha med rätten att göra. I sitt ekonomiska trångmål beträdde han falskmyntarens väg. Redan 1675 hade han i Malmö – som Bager antyder i Elbogen 1982 – fått en inblick i myntförfalskningens möjligheter. Då gjorde han nämligen bekantskap med ett par falskmyntare. Deras mynttillverkning erinrade han sig nu, när hans ekonomi blev sämre. Våren 1695 lyckades han i lerform gjuta några mynt i tenn. Familjen visste ingenting därom, inte ens sonen Valentin, som sedan tre år arbetade i verkstaden. Men just honom skickade fadern att betala med mynten. Han lyckades att med ett falskt mynt betala en av faderns skulder och köpa socker och sviskon. Men när han den 11 april sände sonen med ett annat mynt till "Hans i porten" för att köpa öl, upptäcktes snart det hela. I boden stod bl a en soldat, som såg att den tvåöring som Valentin lämnade fram var falsk. När soldaten senare på kvällen berättade om det falska myntet för Luzia, som var biträde i Jacob Thomassons "ladugård", kom hon ihåg, att Valentin köpt för två öre smör av henne. Det hade han betalt med ett fyraöresmynt. Det plockades fram och man upptäckte, att det var falskt. Luzia besökte följande dag urmakaren och fordrade betalning i äkta mynt. Schadenhausen var först oförstående men gav med sig och ville få det falska myntet tillbaka och ge Luzia ordentligt betalt. Hon behöll dock myntet och lämnade det till rådman Christoffer Dietrich. Magistraten hade då från annat håll fått underrättelse om att falska mynt påträffats och misstanken föll på Schadenhausen. Rådmannen kallade far och son till förhör inför kämnärsrätten den 12 april. Först förhördes sonen, som var 16 år. Han hade ingen aning om myntförfalskningen. Han hade sett fadern putsa kanten på några fyraöresmynt men visste inte att fadern själv gjort dem. Vid förhöret med fadern erkände denne så småningom sitt brott och skyllde på de usla villkor han levde under, sedan han fått en konkurrent, som tog brödet ifrån honom. Både kämnärsrätten och rådstugan förhörde honom men kunde inte själva döma i denna allvarliga sak utan hänsköt målet till Göta hovrätt. Under väntan på utslaget måste han sitta i det hemska fängelset i rådhusets källare.

Någon gång lättades dock tillvaron upp för honom. Det hände att han bjöds på måltid hos en av stadstjänarna, vars hustru redan kl 6 väckte honom med en sup brännvin. En annan gång bjöds han på vin och en tredje gång fick han permission för att besöka Caroli tyske kyrkoherde Samuel Rummel. Dessa episoder tyder på att han var ganska populär. Även senare upplevde han, som vi ska se, vissa lättnader i sin fängelsevistelse i en annan stad.[11]

Efter två månader i Malmöfängelset skrev Schadenhausen till borgmästare och råd och klagade över fängelset. Dessa vände sig genast till Göta hovrätt och bad om en snar dom. Hans hälsotillstånd hade försämrats och han klagade över sin höga ålder och försämrade syn. Göta

hovrätt hade den 4 juni skickat ärendet angående myntförfalskningen till konungen, som hade att döma när det gällde rikets mynt.

Förhöret hos kämnärsrätten hade ägt rum i Dietrichs hem den 12 april och utdrag ur rådhusrättens protokoll hade dagen därpå sänts till hovrätten. Denna i sin tur skickade ärendet till justitierevisionen, som den 19 juni beslöt att Schadenhausen skulle skonas till livet men i två dagar skulle stå vid en skampåle i Malmö med de instrument i händerna, som han brukat vid förfalskningen. Därefter skulle han hudstrykas av bödeln och föras till Carlstens fästning i Marstrand, där han iförd halsjärn skulle avtjäna sitt livstidsstraff.

I Malmö rådhusprotokoll, som i utdrag sänts till Göta hovrätt, framhölls, att Schadenhausen bott i Malmö i 20 års tid och alltid fram till dags dato, när han inte längre kunde försörja sig på grund av den nye urmakarens ankomst, skött sig. Det framhölls som förmildrande omständighet, att han nu var gammal med avtagande syn och krafter och hade sex små barn. Detta var emellertid inte sant, ty i mars 1695 hade yngste sonen Gottfried dött och de två äldsta barnen var vuxna.[12]

I början av juli nådde underrättelsen om domen Malmö, där Schadenhausen sattes vid skampålen på torget och hudstrykningen skedde. Den verkställdes av skarprättaren Benedix Danielsson.

I början av augusti var Schadenhausen i Marstrand. I Malmö lämnade han kvar sitt hus på Rundelsgatan med bohag och fyra barn från det första äktenskapet samt en dotter i det andra. Den 18 oktober 1695 förrättades boupptecknig av rådmännen Dietrich och Hegardt och stadssekreterare Svanhals. Närvarande var också guldsmeden Daniel Falck, hos vilken fångens verktyg hade förvarats. Dessa begärde han i ett brev den 31 augusti från Marstrand att få tillbaka. Till förmyndare för barnen utsågs möllare Bengt Svensson. Som värderingsmän av bohaget tjänstgjorde borgarna Chr. Cromnov och Paul Radhe.

I rådhusrättens arkiv finns i "inneliggande handlingar" 1695 (FIIb:3) en del papper rörande Schadenhausen, vilka bidrager till att belysa hans livs historia. Bl a finns här hans brev från Marstrand och hans sista PM om det gamla uret i Gråbröderstornet, om vilka delar som saknades och vad det skulle kosta att ställa det i ordning.

En boupptecknig och inventarieförteckning finns från den 19/12 1696, då Schadenhausen tydligen var död, varvid prosten W. Laurenberg var närvarande, vars hus i Rundelsgatan Schadenhausen hade köpt och betalt. I rådhushättens handlingar finns också redogörelse för hans affärer 1691-1693 med rådman Hegardt och Laurenbergs kvitto på husköpet. Även det förut nämnda brevet till vännen Daniel Falck på Kalendegatan av den 31/8 1695. I detta ber Schadenhausen att, om hans bohag försåldes, få en del varor såsom gryn, fläsk och tobak. Han ber också att hans urmakareverktyg ska medfölja liksom det halvfärdiga månadsur, som han höll på att arbeta med, när Malmövistelsen avbröts.

I Marstrand nära Schadenhausens hustrus bostad fanns en bekant från Malmötiden, som då varit i fältmarskalk von Aschebergs tjänst. Han rekommenderade nu urmakaren på alla håll i Marstrand, bl a hos fängelsechefens hustru. Som Einar Bager påpekat ger dessa brev en annan bild av en straffånges liv än man i vanliga fall tänker sig. Schadenhausens hustru hade lyckats skaffa sig en bostad i Marstrand, där hon öppnat en syatelje. Han fick lov att på dagtid besöka henne men måste nattetid vistas i fängelset. Till Malmö skrev han, att dottern Regina, nu 20 år gammal, skulle komma och hjälpa styvmodern med sömnad. Han hade med sig sitt sigill i fängelset och använde det bl a på brev till Malmö.

Länge fick Schadenhausen inte leva i Marstrand, ty det finns en ny bouppteckning och i rådhusrättens protokoll den 12/12 resp 19/12 1696 kallas hustrun för änka.

Som Agri skriver i sin bok lämnade Schadenhausen skulder efter sig och familjen fick leva i fattigdom. Sonen Valentin blev aldrig urmakare utan troligen soldat. Några av de minsta syskonen hamnade för en tid på barnhuset. Schadenhausens lilla hus värderades till 220 daler silvermynt, men det var intecknat och övertogs väl så småningom av någon fordringsägare, men ännu 1705 bodde hans änka kvar i huset.

NOTER:

1 Elbogen 1982 sid 59 ff.

2 Skånska Dagbladet den 16/8 1987 sid 3

3 J. Agri, Bland yrkesmän i gamla dagar. Vardagsbilder från 1600-talets Malmö, Lund 1930 sid 113 ff.

4 Leif Ljungberg, Om tidmätare i S:t Petri församlingsblad nr 163.

5 Ibid.

6 Rådhusrättens i Malmö Dombok 1670-75 sid 61 (MSA).

7 Jfr Schlyter i Elbogen 1983 sid 50 f.

8 Rådhusrättens i Malmö Dombok 1670-75 (MSA). I fortsättningen följes Agri a.a. där dock på sid 115 felaktigt angives att Schadenhausens anställning skedde den 3 november men i protokollet står 3 oktober (MSA).

9 Koppskatt (av tyskans Kopf) var en grundskatt, som varje medborgare hade att erlägga.

10 Jfr N.E. Lovén, Landskrona under svenska tiden 1658-1908, Landskrona 1909 del II sid 29 f.

11 Bager i Elbogen 1982 sid 63 ff.

12 Caroli död- och begravningsbok 1688-1735 (MSA) sid 119.

13 Justitierevisionens rådsprotokoll 19/6 1695 och dess besvärs- och ansökningsmdl 1695, bunt VI Wattrangs exped.nr 124 (RA). Underlagshandlingarna till domen finns också här. Schadenhausen angives felaktigt vara från Halmstad.

Christopher Rostius och Bibliotheca Rostiana

Ett 300-årsminne

AV SVEN G SJÖBERG

När Lunds universitet instiftades i december 1666 några få år efter Roskildefreden, var syftet klart politiskt. Man ville förhindra tillströmningen av studenter från de erövrade provinserna till Köpenhamn men också – om än outtalat – påskynda försvenskningen.

De materiella förutsättningarna var allt annat än gynnsamma. Krig och nöd präglade landet, medel saknades till det mesta, mycket stannade på papperet. Särskilt dåligt var läget för det tilltänkta akademibiblioteket. Instruktioner hade utarbetats och lönemedel reserverats, men – böcker saknades! "Ett bibliotek med bibliotekarie men utan böcker", heter det i jubileumshistoriken 1984.[1]

Vem var då denne förste bibliotekarie, vars porträtt t o m saknas i Series Prefectorum, fast en av de större donatorerna i universitetets äldre historia?

Han hette Christopher Rostius och föddes den 10 september 1620 i Dachwich, en liten by i Thüringen i nuvarande DDR. Närmaste skolstad var Erfurt: *Christophorus Rostius Erfurtensis Thüringus*, så anger han sig själv som ägare i de första böckerna vid 1640-talets början. Dialektala egenheter i brev och recept röjer hans thüringska ursprung.

Oklarhet råder om hans fortsatta studiegång. Latinskolan i Stade har nämnts, likaså gymnasiet i Hamburg, där skalden och psalmdiktaren Johann Rist lär ha varit hans informator. Säkert är, att han i april 1643 inskrevs vid universitetet i Rostock. Från 1647 till 1649 uppehöll han sig i Sorø på Själland som informator för unga medlemmar av danska ätten Ahlefeldt. Böcker med Ahlefeldtska ägaranteckningar vittnar om denna tid. Sina adepter följde sedan Rostius på en bildningsresa till kontinenten, enligt uppgift till Utrecht och Leiden. Hans namn saknas dock i matriklarna.

1650 utnämndes den då 30-årige Rostius till stadsläkare i Helsingør. Här stannade han till 1657. Detta år finner vi honom nämligen i Leiden, där han blev medicine doktor. Ett minne från promotionen är kanske den i samlingen ingående tyska versionen av Ambroise Parés huvudverk, *Wundartzney oder Artzneyspiegel*, Frankfurt 1601, enligt dediktionen överlämnad som gåva den 5 oktober 1657, det enda exakt daterade förvärvet i hela Rostiana. En from devis smyckar detta och många senare titelblad: *Chr*isti *R*egnum *M*eum *D*esiderium, d v s Kristi rike min längtan. Begynnelsebokstäverna sammanfaller med ägarens: *Chr*istophorus *R*ostius *M*edicinae *D*octor, ett akrostikon i tidens smak.

Tiderna var oroliga. I juni 1657 hade Danmark förklarat Sverige krig. Den 26 februari 1658 undertecknades fredstraktaten i Roskilde. Rostius trädde samma år i svensk tjänst som medicus vid skånska generalguvernementet. Med bibehållande av nämnda befattning utnämndes han 1664 till lektor i grekiska vid gymnasiet i Lund och hade därmed även säte och stämma i Domkapitlet.

Graaf, Regnerus de, De succi pancreatici natura & usu. Leiden 1671. Lund:UB.

I samband med universitetets grundande överfördes de redan vid gymnasiet avlönade lärarna till akademin. Christopher Rostius blev så – med fortsatt förordnande som generalguvernementsmedicus – Lunds universitets förste professor i praktisk medicin, tillika lärosätets förste bibliotekarie – med lön, men väl utan egentliga arbetsinsatser i ett ännu boklöst bibliotek. Han trädde också 1669 tillbaka från denna befattning men kvarstod som professor fram till skånska kriget, då han i likhet med många andra flydde staden och för egen del ägnade sig åt sin läkarverksamhet i Malmö. När akademin efter kriget 1682 rekonstruerades, återgick Rostius trots uppburna löneförmåner aldrig i tjänst utan stannade kvar i Malmö, där han avled fem år senare, den 24 mars 1687.[2]

Rostius var vad man kallar välsituerad. Det framgår inte minst av boupptecknigen efter andra makan 1685, den enda bevarade.[3] I boet ingick fastigheter i både Lund och Malmö. Huvudgården i Lund låg vid Domkyrkan men brändes av danskarna liksom en mindre på annat håll i staden. Utanför vallarna ägde han jordar, i Papegojlyckan och på Kobjer. Malmögården låg vid Lilla Torg, numera Faxeska huset.

Det förvånar att Rostius böcker inte nämns i boupptecknigen, men det kanske har sin förklaring i vissa utfästelser från hans sida. Han lovordas också 1682 från högre ort "för det goda uppsåt han haver att vilja akademien till heder och uppkomst lämna sitt bibliotek, när han med döden avgår".[4] Boksamlingen kan således avsiktligt ha undantagits från boupptecknigen som reserverad för universitetet. Bindande papper fanns dock ej, och efter Rostius frånfälle vägrade arvingarna tillmötesgå akademin. De utdragna förhandlingarna med dödsboet slutade dock med seger för Universitetet, som härigenom fick kompensation för utbetalda löneförmåner utan egentlig motprestation från Rostius sida.

I nära tre år stod den ca 500 volymer omfattande samlingen hemma hos professor Riddermark, som i egenskap av rektor tagit emot densamma. Först den 9 augusti 1690 överfördes den till Lundagårdshuset. I varje bok inskrevs vid detta tillfälle följande bekräftelse: "Emothtagit den 9 Aug. 690", ett säkert kriterium för proveniensbestämningen, förutsatt att böckerna bibehållits i ursprungligt skick. Detta är tyvärr inte alltid fallet: tidiga dublettförsäljningar, bandslakt, ombindningar och svinn försvårar identifiering och forskning. Vi återkommer til samlingen, men först några synpunkter på Rostius som professor och läkare.

I sina Bidrag till Fakultetens historia 1947[5] skriver professor Elis Essen-Möller – och jag citerar i urval – att "Rostius medicinska föreläsningar rörde den del av terapin, som handlar om medikamentens beskaffenhet" m m "varjämte han utlade läran om febrar, tillämpad efter blodomloppet", en formulering som visar, att Rostius omfattade den engelske fysiologen William Harveys läror om blodets kretslopp. Dennes presentation av sina rön från 1628 saknas dock i samlingen.

"Som läkare", fortsätter Essen-Möller, "var Rostius anlitad över hela Skåne" – väl utan större förfång för undervisningen, eftersom "fakulteten intill år 1670 hade endast en enda medicinare". Man erfar vidare, att Rostius var "ivrigt verksam för den allmänna hygienen, arbetade för anskaffning av gott dricksvatten, för gatornas stenläggning och – för undanröjandet av gödselhögar från stadens rådstugutrappa". Erfarenheterna från Helsingør liksom från verksamheten inom generalguvernementet kom honom här säkert väl till pass.

En genomgång av Rostius bibliotek titel för titel visar, att han väl följde med sin tid, särskilt vad medicinen beträffar, som tillsammans med naturvetenskaperna svarar för två tredjedelar av be-

ståndet. Analyserar man 1600-talsförvärven efter tryckåren, så är fördelningen mellan humanvetenskaperna och de tillämpade mycket jämn fram till seklets mitt. Men efter 1658 förändras bilden dramatiskt: i takt med förbättrad köpkraft stiger förvärven av medicinsk-naturvetenskaplig litteratur till över 80%, medan humaniora stagnerar. Mest påtagligt ökar medicinen under de aktiva professorsåren för att efter skånska krigets utbrott och flyttningen till Malmö i det närmaste upphöra.

Dåtidens vetenskapliga språk var latinet. Författarna i Bibliotheca Rostiana representeras till större delen av läkare och lärde från hela det tyska språkområdet, med intressanta inslag från England, Holland, Frankrike, även Danmark m fl länder.

Ser man till innehållet är samtidens alla medicinska specialiteter inklusive botanik, fysik, kemi och astronomi väl tillgodosedda. Till det medicinska grundbeståndet hör självfallet de stora klassikerna, Hippokrates och Galenos, med samlade verk. Nyfunna recept vittnar om förkärlek för den Galenska örtmedicinen, men intresse för den spagyriska metoden, för de kemiska läkemedlen, saknas för den skull inte. Väl företrädda är inte bara berömda auktorer som Paracelsus, van Helmont och Sylvius de Boë, iatrokemins lysande ledstjärnor, utan även framtidsmän som Johann Rudolf Glauber, den förste tekniske kemisten, efter vilken glaubersaltet, natriumsulfat, uppkallats, och – inte minst – engelsmannen Robert Boyle, en av grundarna av Royal Society, vars *Chymista scepticus*, London 1662, markerar övergången från alkemi till modern vetenskap.

Om Rostius intresse för botaniken och den botaniska farmakologin vittnar fö hans *Herbarium vivum*, en samling pressade växter, det äldsta förlinneanska herbariet i Lund.[6] Tunga botaniska namn i samlingen är Pierandria Mattioli, en italienare, vars illustrerade flora översattes till många språk, samt Caspar Bauhin, professor i Basel, vars *Pinax theatri botanici*, Basel 1623, en systematisk förteckning av dåtidens ca 6000 kända växter, under hela 1600-talet var "botanisternas bibel".[7]

Anatomin är väl företrädd, från Andreas Vesalius, 1500-talets stora namn, anatomins fader, till Marcello Malpighi, den mikroskopiska anatomins grundare, död strax före 1700, båda knutna till berömda italienska fakulteter. Särskilt väl representerad i samlingen är den danske kollegan Thomas Bartholin i Köpenhamn med rötter i Malmö. Av speciellt intresse ur svensk synpunkt är hans *Vasa lymphatica*, Köpenhamn 1653, den skrift som föranledde den bittra akademiska fejden med kollegan Olof Rudbeck i Uppsala om prioritetsrätten till lymfkärlens upptäckt. Nämnas bör även Nicolaus Steno, Bartholins gåtfulle lärjunge, redan påverkad av den mekanistiska världssynen hos Descartes eller Cartesius, vars traktat om människan, *De Homine*, tryckt posthumt i Leiden 1662, idéhistoriskt är samlingens intressantaste verk.

En typisk representant för 1600-talets polyhistorideal hade Christopher Rostius med en sentida kollegas formulering "rykte om sig som mycket lärd, en lärdom som sträckte sig till de klassiska och orientaliska språken".[8] Tidens stora orientalister, Buxtorf i Basel och Hottinger i Zürich, vittnar härom med viktiga verk. För kunskaper även i arabiska språket talar Leidenprofessorn Thomas Erpenius *Grammatica arabica*, här i en utgåva Leiden 1656, läst över hela det dåtida Europa.

De orientaliska studierna upplevde under 1600-talet sin blomstringstid i den ortodoxa teologins tjänst. Såväl 1500- som 1600-talets protestantiska kyrkolärare är representerade i Rostius samling med bl a Luther: Stora postillan, Melanchton: *Loci communes*, den nya evangeliska kyrkans första dogmatik, vidare Forster, Chemnitz, Calovius och andra, huvudsakligen tyska auktorer. Härtill kommer bibelutgåvor,

kommentarverk och ren uppbyggelselitteratur. Känd för sin fromhet verkade Rostius fö aktivt för tillkomsten av Malmö Caroli tyska kyrka och församling.[9]

De samtida Uppsalaprofessorerna är hos Rostius företrädda med bl a Olof Rudbeck d ä och Johannes Scheffer. Bland Lundensarna återfinnes biskopen Peder Winstrup, som underhöll eget tryckeri i staden, samt kollegan Samuel Pufendorf, liksom Rostius av tysk härkomst, internationellt uppburen rättslärd och naturfilosof. Rostius ägde den senares båda huvudverk, såväl *De jure naturae et gentium* som *De officio hominis et civis*, Lund 1672 respektive 1673. Till de lyckligaste förvärven med lokal anknytning hör slutligen *Breviarium Lundense*, en tryckt version av den katolska lundakyrkans förkomna handskriftliga bönbok, utgiven i Paris 1517 av magister Christiern Pedersen, en gång kanik här, känd humanist, översättare och boktryckare. Hans 1533 i Malmö inrättade officin utnyttjades flitigt av de lokala reformatorerna.

Med Bibliotheca Rostiana tillfördes Lunds universitet ett för sin tid modernt bruksbibliotek – till gagn för undervisning och forskning vid en länge svältfödd akademi.

NOTER

Trehundraårsminnet av Christopher Rostius död den 24/3 1687 uppmärksammades av Lunds universitetsbibliotek med en av författaren förberedd minnesutställning. Föreliggande uppsats är en lätt överarbetad version av det anförande som hölls i samband med invigningen den 24/3 1987.

I noterna förkortade titlar redovisas utförligt i efterföljande kronologiskt ordnade förteckning av litteraturen om Rostius efter 1800.

1 Gerle 1984, s. 9.
2 Gierow 1958, s. 84.
3 Malmö, Stadsarkivet: Bouppteckningar 1685, s. 767-819.
4 Gierow 1958, s. 82.
5 Essen-Möller 1947; citerade avsnitt s. 6-7.
6 Gertz, Lund 1918.
7 Lindroth, S., Svensk lärdomshistoria. Frihetstiden. Stockholm 1978, s. 155 f.
8 Callmer 1983, s. 57.
9 Arvastson 1980, s. 498.

Hier ruht Herr ROSTIUS, den Teutschland hat gebohren/
Den seine Wisenschafft hat weiten Ruhm gebracht.
Der hat nun Malmö ihm zur Grabstätt außerkohren
Wo sein Gedechtnüs Lebt und stets wird Hochgeacht.

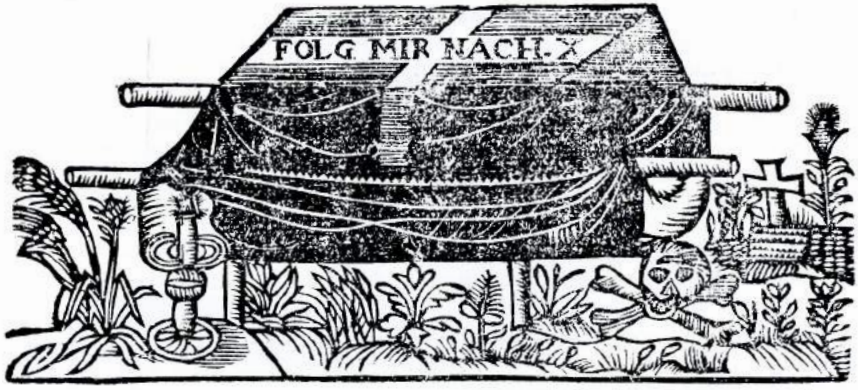

DIE V. APRILIS.
ANNO. M.DC.LXXXVII.

MALMOGIÆ.

Zu schuldigsten und letzten Ehren

In eyl entworffen
von
einem bekandten Freunde

Ur sorgekväde över Christopher Rostius. Lund: UB.

LITTERATUR OM CHRISTOPHER ROSTIUS EFTER 1800

Sacklén, Johan Fredrik, Sveriges läkarehistoria. 1. Afd. Nyköping 1822. S. 618-621: Christopher Rostius.

Ståhl, Magnus Laur., Biographiske underrättelser om professorer vid Kongl. Universitetet i Lund ifrån dess inrättning till närvarande tid. Christianstad 1834. S. 5-6: Christopher Rostius (med förteckning av den äldre litteraturen).

Ahnfelt, P. G., Lunds universitets historia. D. 1. Stockholm 1859. S. 141-160: Christopher Rostius.

Weibull, Martin & Tegnér, Elof, Lunds universitets historia 1668-1868. D. 2. Lund 1868. S. 143: Christopher Rostius (med personbibliografi).

Svenskt biografiskt lexikon. NF. Bd 9. Stockholm 1883. S. 133-135: Rostius, Kristofer (O. Sjögren).

Carøe, Kristian, Den danske Lægestand. Doctorer og Licentiater 1479-1788. København & Kristiania 1909. S. 106: Rost, Christopher.

Sjöbeck, Pontus, Program utgifna vid Lunds Universitet 1667-1867. Bibliografi. Lund & Leipzig 1912-15. Christopher Rostius: Nr 2, 12-16, 19, 23-24, 27-28 (1668-69).

Ahlgren, Gunnar, Några data beträffande Medicinska fakulteten i Lund 1668-1939. Lund 1939. S. 4 (nr 1): Rostius, Christopher.

Essen-Möller, Elis, Bidrag till Lunds Medicinska fakultets historia. Lund 1947. (Lunds universitets årsskrift. NF. Avd. 1, 44:4.) S. 6-8: Om Christopher Rostius.

Svenska män och kvinnor. Bd 6. Stockholm 1949. S. 370: Rostius, Christopher (S. Lindman).

Gröné, Otto, De första universitetsutbildade malmöläkarna. (Malmö Fornminnesförening. Årsskrift, 1953, s. 5-56.) S. 15-20: Christopher Rostius.

Gierow, Krister, Den förste universitetsbibliotekarien i Lund och "Bibliotheca Rostiana". (Böcker och människor. Hyllningsskrift till Carl-Rudolf Gardberg 9 september 1958. Åbo 1958, s. 76-91.) – (Skrifter utg. av Historiska Samfundet i Åbo. 6.)

– Två medicinarbibliotek i 1600-talets Lund. (Sydsvenska Medicinhistoriska Sällskapets årsskrift 1966, s. 59-80.) S. 70-79: Christopher Rostius.

Lunds universitets historia. D. 1: 1668-1709. Av Jerker Rosén. Lund 1968. S. 57-62 och passim (se personregister): Om Christopher Rostius.

Lindskog, Bengt I., Provinsialläkare i Skåne under 17:e och 18:e århundradena. (Sydsvenska Medicinhistoriska Sällskapets årsskrift 1973, s. 99-107.) S. 99-100: Om Christopher Rostius.

Glahn, Torben, Soraner-biografier 1584-1737. Sorø 1978. S. 174 (nr 686): Rost, Christopher.

Arvastson, Allan, Lunds Domkapitel. Historisk översikt. Ledamöter och tjänstemän efter försvenskningen. (Gunnar Carlqvist, Lunds stifts herdaminne från reformationen till nyaste tid. Ser. 2:1. Lund 1980, s. 457-683.) S. 496-498: Christopher Rostius.

Ahlström, Carl Gustaf, Patologisk anatomi i Lund 1668-1962. Lund 1983. (Sydsvenska Medicinhistoriska Sällskapets årsskrift. Supplementum 2, 1983.) S. 9-10: Om Christopher Rostius.

Callmer, Christian, Samlingar av tryckta böcker i Lund före universitetsbibliotekets tillkomst. (Vetenskapssocieteten i Lund. Årsbok 1983, s 41-64.) S. 56-58: Om Christopher Rostius.

Gerle, Eva, Lunds universitetsbiblioteks historia fram till år 1968. Stockholm 1984. (Ur Lunds universitets historia. 7.) – (Acta Universiatatis Lundensis. Sectio I:42.) S. 13: Om Christopher Rostius. S. 26-27: Bibliotheca Rostiana.

Sjöberg, Sven G., Christopher Rostius, läkare och bibliotekarie. Ett 300-årsminne. Lunds universitetsbibliotek 24/3-15/5 1987. Lund: universitetsbiblioteket 1987. (Lunds universitetsbiblioteks serie av utställningskataloger. 29.) – (Stencil.)

– Christopher Rostius och Biblioteca Rostiana. Tal vid Rostiusutställningens invigning. (Seminarium Rostianum i Lund 1987-03-24. Lund: universitetsbiblioteket 1987, s. 2-4.) – (Stencil.)

– Bibliotheca Rostiana medica. (Sydsvenska Medicinhistoriska Sällskapets årsskrift 1987.) – Under tryckning.

Christopher Rostius Herbarium vivum (Botaniska museet, Lund).

Gertz, Otto, Christopher Rostii herbarium vivum i Lund. En studie till herbariernas äldsta historia. (Redogörelse för Lunds högre allmänna läroverk under läsåret 1917-1918. Lund 1918, s I-LI.) – (Skolprogram.)

– Christopher Rostii herbarium vivum i Lund. Nordens äldsta samling av pressade växter. (Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri 1918, s. 563-578.)

– Christopher Rostii herbarium vivum. Ein deutsches Herbar vom Jahre 1610. (Österreichische Botanische Zeitschrift 1918, s. 369-382.)

Taxonomic literature. Ed. by Frans A. Stafleu & Richard S. Cowan. Vol. 4: P-Sak. Utrecht m fl 1983. S. 910: Rostius, Christopher (Ove Almborn).

Almborn, Ove, Agardhsherbariet i Lund. (Carl Adolph Agardh 1785-1859. En minnesbok. Lund 1985, s. 49-57.) S. 49: Om "Herbarium vivum" och Christopher Rostius.

Mitt hem – Malmö 1902

I juni månad 1987 mottog Malmö fornminnesförening som en gåva av direktören Ivar Falkman, Stockholm en bok med titeln Mitt hem – Malmö 1902. Boken är tryckt i 50 numrerade exemplar varav det överlämnade exemplaret utgör nummer 13.

Exemplaret är ursprungligen tillägnat Knut Dahlberg på julafton 1902 och undertecknat "Din tillgivne vän Måns Falkman".

Boken är en "bilderbok" och innehåller 21 bilder från bokhandeln, "lådan" och från bostaden "kajutan".

Ivar Falkman har antecknat följande i boken: Denna bok har jag inköpt på Stockholms Bokauktionskammare den 10 okt. 1968. Magnus Librarius – Magnus Bokhandlare – vars hem boken visar – var grundare av Falkmans Bokhandel på Södergatan i Malmö – Johan Falkmans – Axeltorp – farbroder.

På denna och följande sidor visas några av bilderna.

Måns Falkman

Exteriör

Interiör bokhandeln

Interiör bokhandeln

Interiör bostaden

Interiör bostaden

Interiör bostaden

Interiör bostaden

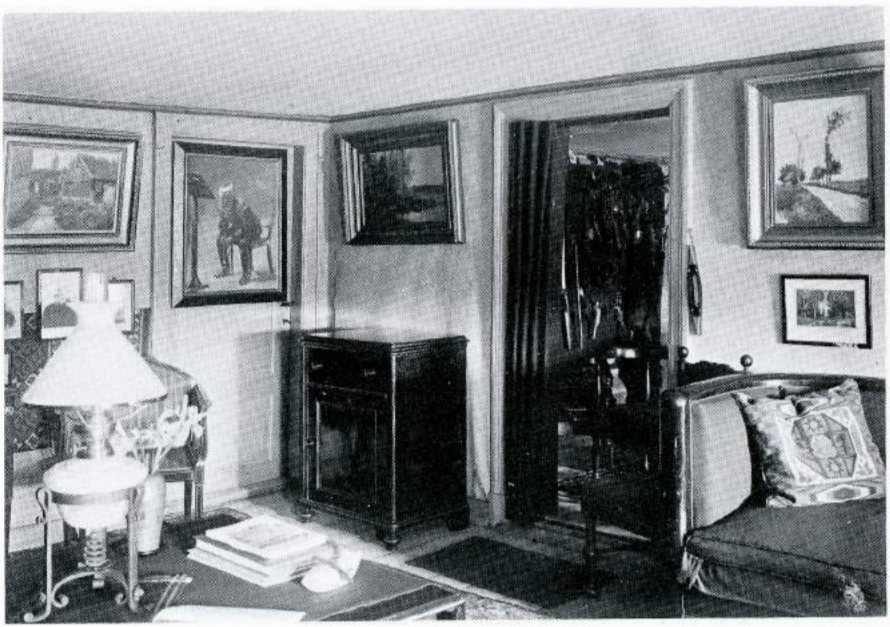

Interiör bostaden

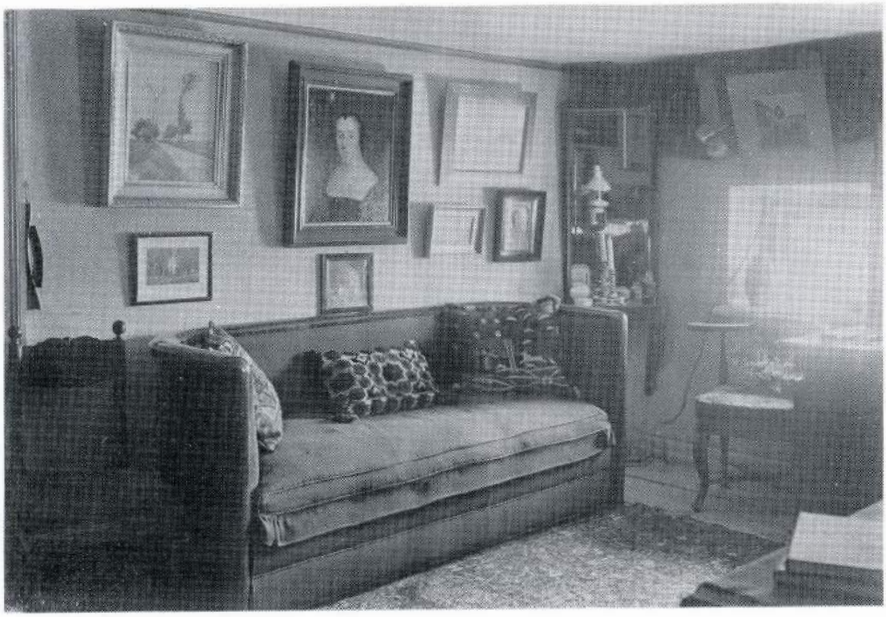

Interiör bostaden

Interiör bostaden

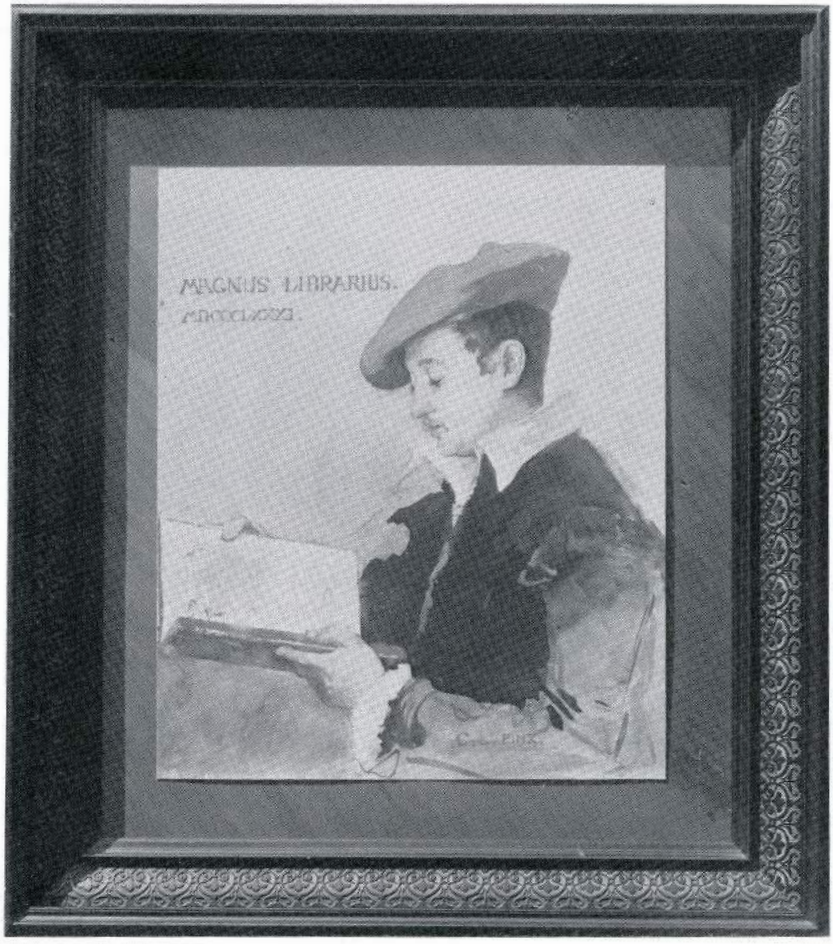

Enl. påskrift i albumet målning av Carl Larsson.

Bulltofta flygplats

AV OVE L PALMQVIST

Den finns ju inte längre! Jo – den lever kvar i minnet från en svunnen tid, en tid då Malmö var ett "Nordens Port Said" i lufttrafiken. Det var 1924 som AB Aerotransport bildades av bröderna Carl och Adrian Florman. Ett bolag som under många år skulle ge glans åt Malmö.

Men utöver minnet finns även en del byggnader kvar och då främst den s k HANGAR II från 1925-1926. Den utgör i dag den äldsta byggnaden av detta slag i landet.

Denna hangarbyggnad som med sina vackra Törebodabågar håller uppe ett välvt tak varunder man än idag kan se den ursprungliga färgen på väggarna samt de gamla ännu fungerade kvicksilverlamporna, är i dag tom och får inte rivas. Och kvar på golvet står ännu kvar en gammal stadig arbetsbänk vid vilken jag 1936 lärdes de första handgreppen för att bli en bra flygmekaniker.

Med Malmö Fornminnesförenings goda idéer med stadsvandringar till bemärkta hus föddes en tanke hos mig. Vid Svensk Flyghistorisk Förenings (SFF) årsmöte i januari 87 föreslog jag just en sådan "vandring" till Bulltofta.

Förslaget emottogs med stor entusiasm och det uppdrogs åt mig och en kollega – den eminente Jan Waernberg med doktorstitel i flyghistoria – att ordna detta.

Sällan har jag varit så entusiastisk för ett uppdrag som just detta. Tillsammans med Jan Waernberg (som även arbetar på en stor bok om Malmö och dess flyghistoria) växte det hela till det som blev kulmen – "BULLTOFTADAGEN 30 maj 87".

Vi hade nästan skapat ett litet flygmuséeum och med tanke på att det endast var menat som en temadag kom närmare 250 människor.

Hangar II, östra gaveln. Bilden är tagen på den s k "Bulltoftadagen" den 30 maj 1987.

Nu var intresset väckt och det skulle föra för långt att här redogöra för alla de positiva idéer och erbjudanden som kommit oss till del. Men ännu är det långt kvar till förverkligandet av ett "SKÅNES FLYGMUSÉUM".

SKÅNES FLYGMUSÉUM är en stiftelse som inte agerat på de senare åren men nu engagerar sig starkt. Vid ett möte nyligen bildades en stödförening "SKÅNES FLYGHISTORISKA SÄLLSKAP".

Låt oss bevara minnet av den tid då flyget betydde mycket för Malmö och hoppas på ett förverkligande av ett levande FLYGMUSÉUM i Hangar II.

Malmö-litteratur

Bibliografiska noteringar för år 1986 (med tillägg från föregående år).

AV GUNILLA FORS

A. Bok- och biblioteksväsen

1 *Allhems* förlag : en presentation : bibliografi / sammanställning och redaktion: Jarl Hellichius. – Stockholm, 1986. – 175 s.

2 *Allhems* förlag 50 år : utställning på Kungl. biblioteket 25 april - 25 maj 1986 / [red. Elisabeth Nilsson]. – Stockholm, 1986. – III, 39 s. – (Kungl. bibliotekets utställningskatalog ; 100).

3 *Andersson, Chatarina,* "Den mekaniska boken" / Chatarina Andersson, Suzanne Siech. – (Malmöya nr 4 1986, s 59-62). – Bl a om Malmö-boktryckare på 1500-talet, speciellt Olavus Ulrici [Olof Ulricksøn].

4 *Hellichius, Jarl,* Glansfull bokhistoria. – (SDS 25/4). – Om Allhems förlag.

5 *Holmqvist, Yngve,* Ett Malmö-antikvariat. – (Bokvännen 1986:2, s 41-42). – Intervju med Nils Johansson, Erni antikvariat.

6 *Modéer, Kjell Å,* Allhem i Malmö – mellan Lund och Köpenhamn. – (Elbogen 1986:3, s 126-138). – I något förkortad form anförande vid öppnandet av utställningen "Böcker från Allhem", Lunds universitetsbibliotek 2/6 1986.

7 *Ohlin, Bengt,* Triangeln arbete-hem-hobby måste fungera. – (Volvo Monitor 1986:3, s 50-51). – Intervju med Jarl Hellichius om den samling skrifter utgivna på Allhems förlag som han och hustrun Anna hopbragt.

8 En *utställning* om böcker från Allhem : ett 50 års jubileum : 2 juni - 15 september 1986. – Lund, 1986. – 31 s. – (Lunds universitetsbiblioteks serie av utställningskataloger ; 26).

BIBLIOGRAFI

9 *Andersson, Per,* Malmö-litteratur : bibliografiska noteringar för år 1985 (med tillägg från föregående år). – (Elbogen 1986:4, s 175-195).

BIBLIOTEK

10 *Blomberg, Barbro,* I huvudet på en biblioteksplanerare. – (BBL. Biblioteksbladet 1986:11/12, s 328-330). – Intervju med Greta Mundt Almquist om planerna för Malmö stadsbiblioteks nya huvudbibliotek vid Triangeln.

11 *Dyfverman, Claudia,* Bibliotek i kris. – (SDS 15/8). – Reportage från Malmö stadsbibliotek.

12 *Fagerström, Birgitta,* Snart flyttar biblioteket. – (Sjukvårds Ronden 1986:3, s 34-35). – Patientbiblioteket vid Allmänna sjukhuset.

13 *Falk, Lena,* Att lära att läsa. – (FUB-kontakt 1986:4, s 17). – Intervju med Brita Laurell, Malmö stadsbibliotek, om bibliotekets verksamhet för utvecklingsstörda.

14 *Forsberg, Bengt,* Skandal att skrota arbetarbiblioteket. – (Arb. 14/9). – Malmö stadsbiblioteks Söderfilial, f d Malmö arbetarbibliotek, inför nedläggningshotet.

15 *Jönsson, Göran,* Arbetarbiblioteket får inte förskingras! : den historiska bokskatten ska räddas kvar i arbetarrörelsen. – (Arb. 13/9). – Reportage och intervju med bl a Johnny Örbäck om nedläggningshotade Söderfilialen vid Malmö stadsbibliotek.

16 *Landerholm, Ragnar,* Skåneprojektet : händer det inget nu, händer det aldrig! – (Kultur Ella 1986:3, s 3-6). – Reportage om ett projekt avsett att fastställa utvecklingsbehovet hos SKTF-anställda vid Malmö stadsbibliotek. – Intervjuer med bl a Anita Jönsson, Bengt Holmström, Tove Persson och Mette Rönnow Rosdahl.

17 *Törnberg, Ulf,* Kulturskatten i Industrihamnen : ett dödsdömt projekt. – (SDS 18/11). – Reportage från "Depåbibliotek Syd", sorterande under lånecentralen vid Malmö stadsbibliotek. – Intervju med Acke Ericsson.

B. Allmänt

18 *Broberg, Anna,* Öppet hus på Stadt-Hamburg : unik mötesplats i ungdomsrevoltens spår. – (Vi 1986:18, s 26-28).

19 *Jakobsson, Leif,* "Moderaterna går i korståg mot kulturen". – (Arb. 16/7). – Inlägg med anledning av intervjuuttalande av Bengt Jarnbring beträffande fritidsgården Stadt Hamburg. – Med svar av Bengt Jarnbring i Arb. 23/6. – Ytterligare inlägg av "Föreningarna på Stadt Hamburg..." i Arb. och SkD 26/6 med svar av Bengt Jarnbring i Arb. och SkD 27/6.

20 *Lewenhaupt, Tony,* Travellers Club : en blandning av Biggles och Sven Hedin. – (Månadsjournalen 1986:9, s 34).
21 *Modéer, Kjell Å,* För ny kunskap om Malmö historia : Folke Malmbergs och Birgit Slangerup-Malmbergs fond. – (Elbogen 1986:1, s 46-47). – Fond, förvaltad av Malmö fornminnesförening, för främjande av vetenskaplig arkeologisk forskning, företrädesvis inom Malmö kommuns äldre delar.
22 *Szemenkar, Gunilla,* Hos Svea på Vega är alla välkomna! – (Arb. 11/8). – Reportage från restaurangen på Malmö museum med interiören hämtad från automatrestaurangen Vega.
23 *Wallström, Eivor,* Skånska resenärer firar med bok om hela världen. – (SkD 8/11). – Reportage från Travellers Club.
24 *Westerlund, Yrsa,* Stadt Hamburg : kulturhus med klös. – (Ny Dag 1986:35, s 4-5). – Reportage.
25 *Örbäck, Johnny,* Kulturskymning : det borgerliga godtycket tar över i Malmö. – (Arb. 19/12).

MASSMEDIER
26 *"Allt* ska vara sant i Kvällsposten". – (Pressens tidning 1986:6, s 4-6). – Intervjuer med Ulf Mörling, Tommy Carlsson och Per Svensson, Kvällsposten.
27 *Höjerback, Ingrid,* Video i Malmö. – Lund, 1986. – [6], 28 s. – (Forskningsrapporter i kommunikationssociologi / Sociologiska institutionen, Lunds universitet ; 3).
28 *Janson, Per-Axel,* Här finns plats bara för idealister. – (SDS 25/2). – Samtal mellan tidskriftsredaktörer i Malmö om "kulturtidskrifternas död".
29 *Johnsson-Smaragdi, Ulla,* Ungdomar i den nya mediavärlden : video, videospel och hemdatorer / av Ulla Johnsson-Smaragdi och Keith Roe. – Lund, 1986. – [4], 16 s. – (Forskningsrapporter i kommunikationssociologi / Sociologiska institutionen, Lunds universitet ; 2B). – Orig:s titel: Teenagers in the new media world. – Undersökning av ungdomens mediavanor i bl a Malmö.
30 *"Radio* SKTF" i Malmö klar att starta. – (SKTF tidningen 1986:2, s 12). – Intervju med Curt Brynolw om planerade närradiosändningar.
31 *Smidt Hansen, Torben,* Nyt gennembrud for lydaviser i Sverige. – (Bibliotek 70 1986:16, s 512-515). – Reportage från "Radiotidningen" i Malmö, vars inlästa material hämtas från Arbetet och Skånska Dagbladet.

C. Religion
32 *Deutsche* evangelische Gemeinde in Malmö : eine Chronik / Herausgeber Günter Wünsch ; Redaktion Sven G Sjöberg. – Malmö, 1986. – 62, [1] s.
33 *Gertien, Adam von,* Stadsmissionen 70 år : det fina känselsprötet på samhällets botten. – (SkD 27/10). – Intervju med Bernt Ralfnert.
34 *Gustafsson, Göran,* Vad påverkar konfirmationsfrekvensen? : några resultat från en undersökning i Malmö. – Stockholm, [1986]. – III, [1], 31 s. – (Religion och samhälle ; 1986:4).
35 *Ralfnert, Bernt,* Stadsmissionen behövs allt mer. – (SDS 3/11).
36 *Rydén, Daniel,* Hur Skåne fick ny tro på gud. – (SDS 6/4). – Intervju med Gösta Johannesson om Malmö som centrum för reformationsrörelsen i Skåne.
37 *Thorell, Pehr,* Ny församling i Malmö. – (Katolsk kyrkotidning 1986:2, s 6-7). – S:ta Maria-församlingen, med Rosengård som central del.
38 *Thorfinn, Helena,* Frälsning på avbetalning. – (Lundagård 1986:6, s 9-11). – Reportage från Scientologikyrkan i Malmö.
39 *Våra* rötter : minnesskrift 1885-1985 / [sammanställd av Rune Bengtsson (huvudredaktör)...]. – Malmö, 1985. – 62, [1] s. – Malmö missionsförsamlings jubileumsskrift.

E. Undervisning
40 *Ahlström, Gabriella,* Skoldaghem kan ge elever en ny start. – (SkD 4/10). – Reportage från Malmö kommuns första skoldaghem, beläget i Bunkeflo.
41 *Bryman, Aina,* Hygien och miljö i malmöskolorna / Aina Bryman, Birgitta Hartler. – Malmö, 1986. – [2], 41, [7] s. – (Rapport / Malmö miljö- och hälsoskyddsförvaltning ; 1986:1).
42 *Bunte, Olle,* Pauliskolans framtid. – (SDS 9/6).
43 *Cassland, Bodil,* Öppna tandläkarhögskolan igen! – (SDS 12/10).
44 *Garstedt, Inge,* Den samlade skoldagen blir splittrande. – (Arb. 16/6).
45 *Gradowski, John,* Fritidspedagoger i Malmö : bevara den samlade skoldagen. – (Fritidspedagogen 1986:3, s 10-12). – Reportage.
46 *Gradowski, John,* Malmö satsar på att skära ner och sluta bygga / text: John Gradowski, Leif Andersson. – (Förskolan 1986:4, s 6-7). – Barnomsorg och hemspråksträning i Malmö.
47 *Isaksson, B,* Mer än förvaring : dagis Beijers Park : intervju med Åke Johansson, barnskötare. – (Kaktus 1986:2, s 17-22).
48 *Karlgren, Torbjörn,* Läraren som lär elever och föräldrar kämpa. – (Barn 1986:5, s 32-37). – Bertil Karlssons friluftsaktiviteter för eleverna på Bulltoftaskolan.
49 *Kristoffersson, Marianne,* Bergaskolan i Malmö styrs av traditioner. – (Skolvärlden 1986:30, s 6-7).

50 *Lärarhögskolan* Malmö tjugofem år / Gunnar Bergendal... – Malmö, 1985. – 179 s.
51 *Morän, Rona,* Nedläggningen av Melodigången. – (SDS 10/12). – Med genmäle av Lena Jarnbring, Ewa Bertz och Göte Ragnarp 18/12.
52 *Möller, Rode,* Mariaskolan försöker ge trygghet och kristen tro : Arbetet har besökt Malmös enda kristna privatskola. – (Arb. 28/8). – Reportage.
53 *Ribbing, Olle,* Bilden : måleriprojekt på Kirsebergsskolan i Malmö av klass 4A, 5A och 6A hösten -85 våren -86 : rapport. – Malmö, 1986. – 30 s.
54 *Rolf, Sofie,* Lära för livet? : en reportageserie. – (KvP 31/3, 1/4, 2/4, 3/4). – Om våld, mobbing och vandalisering i Malmö-skolorna. – Reportage med speciell inriktning på Kroksbäcksskolan. – Genmäle av elever vid skolan samt svar av Sofie Rolf 4/4.
55 *Rosell, Sven,* Vem älskar Pildammsskolan? – (SDS 27/11). – Förslaget om avveckling av den del av Pildammsskolan som har lokaler i f d Johannes samrealskola.
56 *Sandell, Ulla,* En bra skoldag. – (SDS 25/3). – Samlad skoldag. – Med inlägg av Karin Anvin 4/4, Siw Wiberg 9/4, Ulla Tillander 22/4, Ulla Sandell 30/4 och Ulla Tillander 12/5.
57 *Sandin, Bengt,* Hemmet, gatan, fabriken eller skolan : folkundervisning och barnuppfostran i svenska städer 1600-1850. – Lund, 1986. – 320 s. – (Arkiv avhandlingsserie ; 22). – Diss. Lund. – Malmö bl a s 168-170, 219-226 och 251-253.
58 *Skapande* år / [text: Lennart Andersson...]. – Stockholm, 1986. – 93 s. – (Socialpolitisk debatt ; 42). – Om verksamhetsutveckling på Beijers Parks förskola.

F. Språk

59 *Andersson, Helge,* Vet inget om Videdals belägenhet. – (SkD 9/6). – Namngivningen på vägvisningsskyltar i Videdalsområdet.
60 *Bager, Einar,* Danskt språk i svensk mun. – (Elbogen 1986:4, s 154-160). – Brev från handelsmannen Lars Nilsson till Anna Hansdotter 1712 med inledande kommentar.
61 *Dalin, Eva,* Dopnamnen i Hyllie socken under 1700- och 1800-talen. – (Limhamniana 1986, s 115-118).

G. Litteraturhistoria

62 *Kjellgren, Lennart,* Fröken Komet på tiljan i Malmö 1910. – (SDS 17/2). – Kometvisa av Nils Lindström för revy på Folkets hus teater 1910.
63 *Kjellgren, Lennart,* Visor och krigarliv. – (Byahornet-Skåneland 1986:1, s 9-15). – Handskrivna visböcker som ägts av soldater på Kronprinsens husarregemente.
64 *Lindenmo, Maria,* Barnlitteraturkritik i Arbetet 1930-1939 : en kvantitativ undersökning / Maria Lindenmo, Hans Nerelius. – Borås, 1986. – 7, [12] bl. – (Specialarbete / Högskolan i Borås, Institutionen Bibliotekshögskolan ; 1986:114).

H. Skönlitteratur

65 *Andersson, Mary,* Solgårdarna : livet går vidare i Sorgenfri : dokumentärroman. – Stockholm, 1986. – 250 s. – Från Malmö arbetarkvarter i början av 1940-talet.
66 *Bolding, Per Olof,* Skiljemannen : berättelsen om en jurist. – Stockholm, 1986. – 176 s. – Roman i Malmö-miljö.
67 *Kalderstam, Johnny,* Fultjack. – Lund, 1986. – 198 s. – Kriminalroman som utspelar sig i Malmö undre värld.
68 *Lundgren, Max,* Samlade diktförsök. – Malmö, 1986. – 51 s. – Bl a s 20-23: Prolog inför Malmö Arbetarekommuns 75-årsjubileum 20-3-76. – S 24-25: Efter utnämningen av Claes Sylwander 17-12-82. – S 26-28: En sång om Kockums 27-1-86 (även publ. i Internationalen 1986:6, s 16).
69 *Palm, Göran,* Hus och hem. – (Arkitektur 1986:4, s 3-7). – Dikt i Limhamns- och Malmö-miljö.
70 *Sandell, Håkan,* Europé. – (Grupp 86. – Stockholm, 1986, s 96-99). – Novell delvis i Malmö-miljö.
71 *Wahlgren, Anna,* Rosengården : roman. – Stockholm, 1986. – 257, [1] s. – Ungt äktenskap i förortsmiljö med trolig förebild i Rosengårdsområdet.
72 *Wahlöö, Inger,* Förrän förtrollningen är bruten... – Stockholm, 1986. – 201, [1] s. – Roman som bl a ger glimtar från huvudpersonens uppväxt i 40-talets Malmö.
73 *Werup, Jacques,* Den sjungande kroppen : dikter. – Stockholm, 1986. – 148, [1] s. – Enstaka dikter har Malmö-anknytning.

I. Konst, musik, teater

74 *Aurell, Birgitta,* Man ger kalla handen åt skånsk höstsalong. – (Konstperspektiv 1986:2, s 4-8). – Striden mellan Skånes konstförening och Malmö konsthall.
75 *Engzell, Stig,* Tips till konstföreningen : lämna Malmö! – (KvP 3/7). – Skånes konstförening och Malmö konsthall.
76 *Erichs, Johan,* Ändringar av konsthallen ska locka fler besökare. – (SkD 15/5). – Intervju med Björn Springfeldt.
77 *Gross, Kenneth,* Bäst avveckla konstnämnden. – (SDS 2/12). – Artikel med anledning av ledare i SDS 30/11. – Ytterligare inlägg på ledarplats 2/12 samt av Kjell Ericson 19/12.

78 *Johansson, Ulf R,* Claes Nordenhakes tack-och-farväl till Malmö : slå vakt om konstens språk. – (KvP 14/9). – Intervju med Claes Nordenhake om konstlivet i Malmö.
79 *Kampmark, Uno,* Skånes konstförening och konsten i Malmö : vems ärenden går Malmö konsthall? – (KvP 25/6).
80 *Richter, B-E,* Nu har jag sex år på mig att göra som jag vill... – (SDS 24/8). – Intervju med Björn Springfeldt, Malmö konsthall.
81 *Stålnacke, Stig Åke,* Bygg ett Louisiana i Malmö! – (KvP 6/8).

KYRKOR OCH KYRKLIG KONST

82 *Bager, Einar,* Nunnan och döden : en gåtfull gravsten i Malmö S:t Petri kyrka. – (Elbogen 1986:2, s 57-61).
83 *Bager, Elsebeth,* Kalkmålningarna i Bunkeflo gamla kyrka : helgonlegender och kvinnoinflytande. – (Elbogen 1986:1, s 25-45).
84 *Malmström, Krister,* Caroli restaureras fel? : "kyrkoförvaltningen i Malmö självsvåldig". – (SDS 9/1). – Caroli kyrkas restaurering. – Ytterligare inlägg 10/1.
85 *Nisbeth, Åke,* Bildernas predikan : medeltida kalkmålningar i Sverige. – Stockholm, 1986. – 210 s. – Krämarkapellet i S:t Petri kyrka s 166-167.
86 *Schlyter, Herman,* Caroli kyrka återinvigs. – (SkD 8/10).
87 *Schlyter, Herman,* Gamla kyrkogården i Malmö. – (SkD 5/3). – Gamla kyrkogården och andra kyrkogårdar/begravningsplatser i Malmö.
88 *Schlyter, Herman,* Votivskeppet i S:t Petri. – (SkD 14/9).
89 *Stålnacke, Stig Åke,* Från mörkret stiga vi mot ljuset : kommentar till en altartavla i Malmö. – (Arb. 16/2). – Ulla Viottis altartavla i Hyllie kyrka.
90 *Waldhör, Ivo,* "Herrens boning gömd bak en höladas vindslucka". – (Arb. 2/4). – Hyllie nya kyrka. – Med genmäle av Ingemar Simonsson 9/4.

ARKITEKTUR

91 *Andersson, Henrik O,* Svensk arkitektur : ritningar 1640-1970 / Henrik O Andersson, Fredric Bedoire. – Stockholm, 1986. – 257, [2] s. – Parallelltext på svenska och engelska. – S 108-111: Helgo Zettervall [bl a Malmö rådhus]. – S 116-117: Emil Viktor Langlet [S:t Pauli kyrka]. – S 132-133: Carl Möller [S:t Johannes kyrka]. – S 188-189: Frans Ekelund [Savoy Hotel]. – S 238-239: Kjell Ödeen [Simhallsbadet].
92 *Brunnberg, Klas,* En Malmöguide / Klas Brunnberg, Arne Wittstrand. – (Arkitektur 1986:6, s 9-12). – "... ett urval av sevärd malmöarkitektur från sekelskiftet och fram till i dag".
93 *Deurell, Mats,* Segevång i Malmö : experimenten uteblev. – (AT. Arkitekttidningen 1986:10, s 16-17). – Idéhus byggda på Segevång till Bo 86.
94 *Hultin, Olof,* Malmö i väntan på bron. – (Arkitektur 1986:6, s 3-8). – Malmö ur arkitektonisk synpunkt. – Med genmäle av Per-Jan Pehrsson i Arkitektur 1986:9, s 42.
95 *Hårde, Ulla,* Motsättningsfulle Lewerentz satte sin prägel på Malmö : han formade livets och dödens rum. – (SDS 19/9). – Huvudsakligen om Lewerentz' förslag till utformning av Malmö stadsteaters byggnad.
96 *Hårde, Ulla,* Sydsvenskans knorr till Ivo! – (SDS 26/1). – Intervju med Ivo Waldhör om stadsmiljön i Malmö.
97 *Ingvarsson, Anders,* Ivo sätter färg på Malmö. – (Bo bra 1986:9, s 78-79). – Intervju med Ivo Waldhör om hans insatser som arkitekt i Malmö.
98 *Ivdal, Ingemar,* Malmö och Göteborg : när skönheten kom till stan / Ingemar Ivdal och Thorbjörn Anderson. – (Utblick landskap 1986:1, s 9-11). – Bl a om Ivo Waldhörs utformning av gångtunneln Tratten i Malmö.
99 *Johansson, Nils P,* Malmö börshus. – (Arkitektur 1986:8, s 16-19). – Med kommentar av Olof Hultin.
100 *Lundahl, Gunilla,* Gatljus. – (Form 1986:6, s 29-32). – Bl a om Ivo Waldhörs armaturer i Malmö.
101 *Redlund, Margareta,* Sydsveriges nya företagscentrum : en askungesaga på skånska. – (Tidningen byggindustrin 1986:9, s 9-12). – Malmö börshus.
102 *Romberg, Thomas,* Ornamentbildhuggare Edwin Notinis hus. – (Elbogen 1986:4, s 168-174). – Fastigheten Stora Nygatan 27, uppförd 1897.
103 *Skolor* i Malmö : tre studier / [redigering: Sture Balgård]. – Stockholm, 1986. – 136 s.
104 *Waldhör, Ivo,* Börsen saknar personlighet. – (Arb. 22/5). – Malmö börshus.
105 *Waldhör, Ivo,* Gud bevare Stadsteatern. – (Arb. 10/1). – Teaterbyggnadens arkitektur.
106 *Waldhör, Ivo,* Musikens hus som blev en kameleont : Ivo Waldhör skriver om Konserthusets tillkomst. – (Arb. 11/1).
107 *Yngvesson, Britt,* Ett okänt palats mitt i stan. – (SDS 12/2). – Fastighet i hörnet Norregatan/Östergatan.

MUSIK

108 *Rydén, Daniel,* Malmö Symfoniorkesters verksamhet i Konserthuset. – (Nutida musik 1986/1987:2, s 6-8).
109 *Sjöqvist, Gunnar,* Barockfestivalen i Malmö. – (Musikrevy 1986:6, s 207-210).

TEATER OCH FILM

110 *Agera* : Malmös teatertidning / Folkteatern, Garderobsteatern, Teater 23 och Studioteatern. – Malmö, 1986-ff.

111 *Fria* grupperna inte ett dugg fria. – (Agera 1986:1, [s 3]). – Intervju med Joakim Ollén om de fria teatergrupperna i Malmö.

112 *Gustafson, Ragnar,* Anteckningar om Malmö teater 1809-1938. – Malmö, 1986. – 2 vol. – 1: Inledning, verkförteckning. – 121 s. – 2: Författarregister, sällskapens sejourer, artistregister, sakregister : bihang : Cirkus Hippodromens teater 1902-1922. – 106 s.

113 *Nordegren, Thomas,* Teatergrupper flyr Malmö. – (DN 13/3). – Med genmäle av Aina Öhbom och Lars Hansson samt svar av Thomas Nordegren 18/3.

114 *Svärd, Jan,* Satsa på Pildammsteatern. – (SDS 10/11).

115 *Åberg, Lars,* Malmö : här utprovas framtidens kulturstöd. – (Nya teatertidningen 1986:2, s 18-19). – Huvudsakligen om stödet till de fria teatergrupperna.

116 *10* år sedan Victoriastriden. – (Agera 1986:1, [s 4-5]). – Striden om Victoriabiografen.

J. Arkeologi

117 *Larsson, Lars,* Ornerad sköldpadda. – (Populär arkeologi 1986:3, s 20-21). – Skal av kärrsköldpadda påträffat på mesolitisk boplats vid Segebro.

118 En *presentation* av fyndmaterialet från Kv. Söderport / red.: Chatarina Andersson, Ingmar Billberg. – (Malmöya nr 4 1986. – 72 s). – S 6-10: Lager för lager [utgrävningarna utmed Per Weijersgatan] / Chatarina Andersson. – S 11-14: Pottemagerstredet [bebyggarna längs Per Weijersgatan] / Ingmar Billberg. – S 15-18: Grytor och fat / Ingmar Billberg. – S 39-42: En medeltida låstyp / Jan Pettersson. – S 43-46: En knivig historia / Ulf Almqvist. – S 47-53: Spår av hästar / Aprilla Thörn. – S 54-56: Nålar och nålhus / Eva Narde. – S 57-58: Att rista i vax / Chatarina Andersson, Suzanne Siech. – S 63: Korsfästelsen [kakel] / Suzanne Siech. – S 64-65: Renässansmode / Lena Hejll. – S 66-69: Ingen rök utan pipa / Gert Persson. – Se även nr 3, 126 och 127.

119 *Svensson, Mac,* Trattbägarboplatsen "Hindby Mosse" – aspekter på dess struktur och funktion. – (Elbogen 1986:3, s 97-125).

K. Historia

120 *Bager, Einar,* Det var inte förräderi. – (SDS 17/5). – Håkan Bager och belägringen av Malmö 1677.

121 *Edgren, Lars,* Gördelmakare Hardtmans vedermödor : "kultur i bruk" bland hantverksgesäller i Malmö under sen skråtid. – (Ale 1986:3, s 18-32).

122 *Föreningen* 1945 års Räddade Judar i Malmö : 40 års jubileum : 1946 - 1986. – Malmö, [1986]. – 24 s.

123 *Jonsson, Bengt Inge,* Jörgen Kock, myntmästare, borgmästare – och upprorsmakare. – (Förf:s Dramatiska händelser ur Skånes historia. – Simrishamn, 1986, s 27-33).

124 *Larsson, Peter,* Från Limhamn till Amerika när farfar var ung. – (Limhamniana 1986, s 4-8). – Emigrationen från Hyllie församling, inklusive Limhamn.

125 *Reisnert, Anders,* Malmö – en medeltida stad. – (Stadsbyggnad 1986:4, s 10-12).

NUMISMATIK

126 *Nielsen, Billy,* Om mynt, myntväsendet och vissa handelspolitiska förutsättningar under unionstiden. – (Malmöya nr 4 1986, s 31-37). – Bl a om myntfynd vid utgrävningarna i kv. Söderport.

127 *Thörn, Raimond,* Guld och guldmynt. – (Malmöya nr 4 1986, s 19-30). – Fynd av guldmynt i Malmö.

L. Biografi

128 *Andersson, Helge,* Malmöprofilen. – (SkD måndagar 1986). – Artikelserie. – Forts. från föregående år.

129 *Lång, Helmer,* Malmökändisar. – (Skåningar. – Örkelljunga, 1986, s 130-133). – Med anledning av en teckning av Anders Sten.

130 *Schlyter, Herman,* Grannar i livet, grannar i döden. – (SkD 17/4). – Prostarna Erik Angelin och Anders Petter Gullander.

131 *Wedin, Ingegerd,* En läkesläkts historia. – (Sydsvenska medicinhistoriska sällskapets årsskrift 1986, s 33-49). Bl a om Elna Hansson, "Lundakvinnan", som praktiserade som s k benbrottsläkare i Malmö.

132 *Widing, Hans,* Två levnadskonstnärer. – (SDS 11/5). – Intervju med Einar Bager och Hans Dhejne.

SÄRSKILDA PERSONER OCH SLÄKTER

133 ANDERSSON, MARY. *Säll, Arne,* Mary Andersson : Sorgenfri. – (Förf:s "Tro inte att vi är gjorda av trä". – Stockholm, 1986, s 115-119).

134 BAGER, EINAR. *Bager, Einar,* Min politiska debut. – (SDS 19/4). – Minnen från förf:s barndom.

135 BERG, RUDOLF FREDRIK. *Jeppsson, John,* En helgjuten cementkung. – (SkD 21/7). – Rudolf Fredrik Berg och Skånska Cement AB.

136 BERMAN, KARL. *Nydahl, Thomas,* Människans nödvändiga val : ett reportage om Karl Berman och kampen mot Hitlertyskland. – Tollarp, 1986. – 32 s. – Bl a om hans tid som annonschef på Arbetet och om hans arbete i Mosaiska församlingen i Malmö.

137 CASON, CARL. *Cason, Carl,* Ur minnenas mångfald : Carl Cason berättar om episoder i sitt liv. – Malmö, 1986. – 133, [1] s. – Bl a om förf:s uppväxt i Kirsebergsområdet, hans verksamhet som köpman och tillkomsten av AB Cason-kläder.

138 CLAIRFELT, MAURITZ. *Sterving, Richard,* Gustaf Mauritz Armfelts son blev chef för S skåningarna. – (YA 18/10).

139 DANIELSSON, AXEL. *Modéer, Kjell Å,* Axel Danielssons kamp mot överklassens domstolar. – (Skåningar. – Örkelljunga, 1986, s 30-44). – Hans ankomst till Malmö, grundandet av tidningen Arbetet och hans rättspolitiska engagemang.

140 FALKMAN, SOPHIE. *Falkman, Sophie,* Ur Sophie Falkmans minnen / redigerade av Ivar Falkman. – (Elbogen 1986:4, s 161-167).

141 GAGGE (släkt). *Bager, Elsebeth,* Släkten Gagge och Bunkeflo medeltidskyrka. – (Elbogen 1986:3, s 139-140). – Kaniken Niels Bunkeflo, släkten Gagge och Bunkeflo kyrkas ombyggnad på 1400-talet.

142 GRUBBE, SIGVARD. *Andersson, Helge,* Sigvard Grubbe – mäktig dansk ädling på Malmöhus. – (SkD 6/6).

143 GULLBERG, HJALMAR. *Werup, Jacques,* Upptäck den riktiga lyriken! – (SDS 20/4). – Hjalmar Gullbergs lyrik.

144 HANSSON, PER ALBIN. *Rystad, Göran,* Den unge Per Albin. – (Skåningar. – Örkelljunga, 1986, s 45-53). – Hans barndom och ungdom i Malmö.

145 JARNBRING, LENA. *Eriksson, Mikael,* Hon sliter med det sociala. – (SkD 24/11). – Intervju med Lena Jarnbring.

146 LUNDÉN, TRYGGVE. *Lundén, Gunnel,* Tryggve. – Skellefteå, 1986. – 224 s. – Om förre kyrkoherden i Malmö katolska församling och hans väg tillbaka till ett meningsfyllt liv efter en svår trafikolycka.

147 LUNDH, LINNÉA. *Lundh, Linnéa,* "Marias barn" : barndomsminnen. – Alvesta, 1986. – 120 s. – S 43-120: I Skåne : tiden 1898-1906 [huvudsakligen i Malmö-miljö, bl a med anknytning till Café Jönson, Hamngatan 1 och senare Stortorget 9].

148 MALMSJÖ, JAN. *Buhre, Birger,* Han älskar bräderna där barn han lekt. – (KvP 31/5). – Intervju med Jan Malmsjö, bl a om hans uppväxt i Malmö och hans syn på staden.

149 MENANDER, HENRIK. *Thullberg, Per,* Henrik Menander. – (Svenskt biografiskt lexikon bd 25 h 123. – Stockholm, 1986, s 399-401) – Bl a om hans medarbetarskap i tidningen Arbetet.

150 NILSSON, TORSTEN. *Nilsson, Torsten,* Utanför protokollet. – Stockholm, 1986. – 398 s. – Bl a om förf:s barndomsår i Malmö. – Avsnitt ur boken publ. i Arb./SkD 16/11.

151 PEDERSEN, CHRISTIERN. *Holmström, Bengt,* Om Christiern Pedersen. – Malmö, 1986. – 16 s. – Särtryck ur: Pedersen, C, Om urtevand : Malmö 1534, Faks. ed., Malmö, 1986. – Bl a om hans tid som boktryckare i Malmö på 1530-talet.

152 PERSSON, ERIC SIGFRID. *Hårde, Ulla,* Eric Sigfrid Persson : 1898-1983 : skånsk funktionalist, byggmästare och uppfinnare. – Stockholm, 1986. – 148 s. – Bl a om Malmgården, Ribershus och Friluftsstaden.

153 PERSSON, ERIC SIGFRID. *Isberg, Inger,* Eric Sigfrid Persson 1898-1983. – Malmö, 1986. – 8 s.

154 PLATEN, CARL HENRIK VON. *Platen, Carl Henrik von,* Strängt förtroligt. – Stockholm, 1986. – 217, [1] s. – Om morföräldrarna Daniel och Selma Hjort och deras hem i Malmö s 11-34.

155 POPPE, NILS. *Svensson, Janne,* "Mitt liv är som en saga – de slutar ju lyckligt..." : Nils Poppe berättar om sin uppväxt på Möllevången. – (Arb./SkD 7/12). – Intervju.

156 QUIDING, NILS HERMAN. *Schlyter, Herman,* Malmös egen Marx – ett 100-årsminne. – (SkD 20/12).

157 SCHEELE, CARL WILHELM. *Ekström, Stig,* Carl Wilhelm Scheele – ett 200-årsminne. – (Svensk farmaceutisk tidskrift 1986:5, s 7-13). – Bl a om hans tid på apoteket Fläkta Örn i Malmö.

158 SIMONSSON, INGEMAR. *Simonsson, Ingemar,* Att trotsa både kyrkan och lagen. – (SvD 5/1). – Dagbok förd under en vecka av kyrkoherden i Hyllie församling.

159 STANGERTZ, GÖRAN. *Mårtenson, Jan,* Från Tomtefar till Glada Änkan : Göran Stangertz om döden, teatern och politiken. – (Arb./SkD 22/6). – Intervju.

160 STRÖMGREN, ARNE. *Behring, Bertil,* En showman från Södermalm och ett barn av Malmö stadsteater. – (KvP 13/5). – Intervju med Arne Strömgren.

161 SYLWANDER, CLAES. *Behring, Bertil,* Den berömda Tora Tejes berömde son : mamma tvingade mig att bli officer! – (Teaterjournalen 1986:hösten, s 22-26). – Intervju med Claes Sylwander.

162 TIDMAN, YNGVE. *Antonsson, Verner,* Tidningen flyttar – han stannar : lägger av efter 33 redaktörsår. – (Arb. 21/7). – Intervju med Yngve Tidman, verksam på Arbetet 1951-1981 och redaktör för PRO Pensionären 1953-1986.

163 WIEHE, MIKAEL. *Mårtenson, Jan,* "Nu är det jag som bestämmer". – (Arb./SkD 19/10). – Intervju med Mikael Wiehe, bl a om uppväxtåren i Malmö.

164 WIRÉN, HERTA. *Lönnaeus, Olle,* "Allt som står i mina böcker är sant". – (Statsanställd 1986:18, s 16-17). – Intervju med Herta Wirén.

M. Folkkunskap

165 *Alternativ* jul i Malmö – en etnologisk studie 1984 / Sten R Janér... – Lund, 1984. – 32 bl. – Examensarbete vid Etnologiska institutionen, Lunds universitet.

166 *Andersson, Helge,* Det var dans bort i vägen... – (SDS 21/7). – Kyrkostämma i Södra Sallerup 1880 behandlande problemet att ungdomar "under skrål och spel utöfva dans" på landsvägen utanför kyrkan.

167 *Andersson, Helge,* O tider, o seder. – (SDS 29/8). – Ingripande av kyrkorådet i Husie 1890 mot ett samboende par.

168 *Jakobsson, Ylva,* Jul, tomtar och girlanger : offentlig jul i Malmö 1984 / Ylva Jakobsson, Christina Sjöström, – Lund, 1985. – [1], 31, [3] bl. – Examensarbete vid Etnologiska institutionen, Lunds universitet.

169 *Johannesson, Mats,* Frikyrklig jul / Mats Johannesson, Jon Lárusson. – Lund, 1984. – 30, [1] bl. – Examensarbete vid Etnologiska institutionen, Lunds universitet. – Undersökningen förlagd till Malmö.

170 *Jönsson, Svea,* Handelsjul & julhandel – en etnologisk studie av några affärsinnehavare och affärsanställda inför julen 1984 / Svea Jönsson, Birgit Larsson, Ann-Christin Nilsson. – Lund, 1984. – 22 bl. – Examensarbete vid Etnologiska institutionen, Lunds universitet. – Undersökningen förlagd till Malmö.

171 *När* julen kommer ska varenda unge vara gla'! / Eva Andersson... – Lund, 1984. – 25 bl. – Examensarbete vid Etnologiska institutionen, Lunds universitet. – Undersökningen förlagd till Malmö.

172 *Sölve, Elisabeth,* Julfirandet – traditioner att bevara eller förändra? – Lund, 1984. – 29 bl. – Examensarbete vid Etnologiska institutionen, Lunds universitet. – Sex intervjuer varav fyra förlagts till Malmö.

N. Geografi

173 *Dalin, Eva,* En beskrivning av Oxie härad från 1754. – (Limhamniana 1986, s 51-62). – Sockenrelationer insamlade av Olof Barohn 1754, bl a från de socknar som senare inkorporerades med Malmö.

174 *Falkman, Ludvig B,* Minnen från Malmö under första hälften af innevarande århundrade / upptecknade af Ludvig B Falkman ; [redaktörer: Bengt Berggren...]. – Malmö, 1986. – 523 s. – Malmö fornminnesförenings utgåva av Ludvig B Falkmans 1891 efterlämnade manuskript med anteckningar om Malmö historia.

175 *Haeger, Knut,* Minnen av Malmö. – (Skånska minnen och myter. – Örkelljunga, 1985, s 30-51).

176 *Hitta* rätt i Malmö : en kommunal uppslagsbok / utgiven av Malmö stad 1986. – Malmö, 1986. – 24 s.

177 *Jacobsen, Grethe,* Købstadsfinanser i begyndelsen av 1500-tallet : Lyder van Fredens kæmnerregenskaber for Malmø 1517-20. – (Historisk tidsskrift bd 85 1985, s 209-239).

178 *Larsson, Peter,* Södergatan, Malmös äldsta gata? : fanns redan för 500 år sedan. – (Limhamnstidningen 1986:oktober, [s 18-19]).

179 *Larsson, Peter,* Södra Förstadsgatan gammalt affärscentrum. – (SkD 12/3).

180 *Nyckelordet* är kontinuitet : Malmö Fornminnesförenings styrelse har i april antagit ... program beträffande stadsmiljöfrågorna. – (Elbogen 1986:2, s 49-56).

181 *Psilander, Karl Georg,* Resa i Skåne år 1795. – (Folkets historia 1986:2, s 30-44). – Utdrag av resejournal förd av den 14-årige förf. under resa i sällskap med informatorn Jonas Fr Melin. – Bearbetning och kommentarer av Allan Löfgren. – S 38-39: Malmö.

182 *Punkt,* [pseud. för Ragnar Gustafson], Gamla Malmö. – (SDS måndagar 1986). – Artikelserie i form av pristävling. – Forts. från föregående år.

183 *Punkt,* [pseud. för Ragnar Gustafson], Nu och då. – (SDS måndagar 1986). – Jämförelser mellan det gamla och det nya Malmö. – Artikelserie som startade 14/7.

184 *Sjöström, Thorvald,* "Visst minns du dom..." : [nya härliga berättelser om original och profiler från tiden då seklet var ungt...]. – Malmö, 1986. – 112 s.

SÄRSKILDA BYGGNADER

185 TORUP. *Jonsson, Bengt Inge,* Den mäktiga Trolle-ätten – och olyckan på Torup. – (Förf:s Dramatiska händelser ur Skånes historia. – Simrishamn, 1986, s 93-99).

186 WOWRAGÅRDEN. *Gertten, Adam von,* Gården från dansktiden – ett perfekt utflyktsmål : Wowragården får Thomées allmogeutställning. – (SkD 15/9). – Reportage från Wowragården , Södra Sallerup, med Gunnar Thomées samling av äldre jordbruks- och hantverksredskap.

SÄRSKILDA ORTER OCH OMRÅDEN

187 HUSIE. *Andersson, Helge,* Husie – lantsocken som blev stadsdel : några anteckningar kring en sockenbeskrivning från 1828. – (Elbogen 1986:1, s 1-24).

188 HUSIE. *Husiebilden.* (SkD 13/6, 20/6, 28/6, 5/7, 19/7, 26/7, 2/8, 9/8, 23/8, 30/8, 2/9, 6/9, 13/9). – Artikelserie.

189 HUSIE. *Larsson, Lennart,* Joe minns Husie som det var förr. – (SkD 2/8, 12/8). – Intervju med Joe Kristell om Husie och Kvarnby för 55 år sedan.

190 KROKSBÄCK. *Melldahl, Lars-Erik,* Vindpinade Kroksbäck har blivit gott att bo i. – (Tidningen byggindustrin 1986:14, s 13-16).

191 LUGNET. *Palmqvist, Ove Lennart,* Hågkomster från tomten S:a Förstadsgatan 14 i kvarteret Elefanten och Lugnet : första halvseklet 1900. – (Elbogen 1986:2, s 62-78).
192 MÖLLEVÅNGEN. *Brusling, Lars,* Möllevångstorget i Malmö : det nya Sverige i miniatyr. – (Röster i Radio/TV 1986:21, s 8-10). – Reportage om handeln på och kring torget.
193 MÖLLEVÅNGEN. *Griphult, Gunilla,* Möllevången i mitt hjärta. – (Vår bostad 1986:9, s 2-4, 66). – Intervju med Elsie Blomquist med anledning av boken "Möllevången i våra hjärtan".
194 ROSENGÅRD. *Ingvarsson, Anders,* Rosengård anno 1893. – (BoFast 1986:20, s 8).
195 ROSENGÅRD. *Ingvarsson, Anders,* Rosengård – ett av de mest debatterade bostadsområdena. – (BoFast 1986:19, s 8-9).
196 SKUMPARP. *Börrefors, Bo,* En idyll byggd av arbetare. – (SkD 9/7). – Reportage från Skumparp.

KARTOR
197 *Andersson, Helge,* En 400-årig plan över Malmö. – (SkD 5/11). – Niels Jørgensens kartskiss från 1586.
198 *Cykelkarta* Malmö 1986 / Gatukontoret, Malmö trafiksäkerhetsförening. – [Ny uppl]. – Skala 1:20 000. – Malmö, 1986. – 1 karta : färg ; 44x63 cm. – Med 5 stadsdelskartor.
199 *Jönsson, Göran,* Datorstödd registerkarta över Malmö. – (Svensk lantmäteritidskrift 1986:3, s 142-148).
200 *Karta* över Malmö / utförd av Sydsvenska Dagbladet Snällposten. – [Ny uppl.]. – Skala 1:12 000. – Malmö, [1986?]. – 1 karta : färg ; 68x68 cm. – Innehåller även karta över Limhamn jämte turistinformation.

O. Samhället
201 *Ericsson, Mikael,* Hon kämpar för "de glömda fångarna". – (SkD 25/11). – Intervju med Rona Morän.
202 *Höjer, Signe,* Kvinnoklubben räddade våra barnavårdscentraler. – (Morgonbris 1986:4, s 14-15, 22; – 1986:5, s 16-17). – Bl a om Malmö och kvinnoklubben där.
203 *Küng, Andres,* Samtal med en skånepartist. – (Nu 1986:20, s 14-15). – Intervju med Carl P Herslow.
204 *Malmö* rödakorskår 1916-1986. – Malmö, [1986]. – [24] s.
205 *Nordlöf, Bengt,* Här planeras den kooperativa stadsdelen. – (Kooperatören 1986:5, s 16-21). – Samverkan mellan kooperationen och kommunen beträffande daghem, äldreomsorg, servicehus och långvård i stadsdelen Ellstorp.
206 *Schmidt, Olle,* Skånepartiet – ett underbetyg åt s. – (Nu 1986:27, s 6-8). – Skånepartiet och Malmö.
207 *Schwarz, David,* Ta Skånepartiet på allvar : David Schwarz samtalar med Olle Svenning. – (Invandrare & minoriteter 1986:1, s 9-10). – Intervju.

FÖRVALTNING OCH STADSPLANERING
208 *Adolfsson, Kristina,* Samordnad förnyelse i Malmö innerstad. – (Förf:s Planering för bostadsförbättring och stadsförnyelse. – Stockholm, 1986, s 19-30).
209 *Andersson, Bo,* Joakim Ollén, ansvarig i problemtyngda Malmö : en optimistisk skattesänkare som river kommunala monopol. – (Medborgaren 1986:3/4, s 6). – Intervju.
210 *Bengtzon, Olle,* Bittra lärdomar som blir mycket dyra att sona. – (BoFast 1986:17, s 6). – Stadsförnyelse i Malmö.
211 *Ett* år med borgerlig regim : ett försök att dokumentera "exemplet Malmö". – Malmö, 1986. – 36 s.
212 *Han* skär i Malmös välfärd. – (Kommunalarbetaren 1986:3, s 10-11). – Joakim Ollén och den kommunala servicen.
213 *Hultman, Gunnar,* Bokbål, lidelse och envishet visade Malmö den tredje vägen. – (Computer Sweden 1986:12/13, bilaga, s 24-25). – Malmö kommuns ADB-strategi.
214 *Hårde, Ulla,* Persborg – 50-talets idyll i nya kläder. – (SDS 26/8, bilaga: Bygga och bo). – Intervju med Gunnar Lindman, bl a om tillkomsten av Persborg.
215 *Hårde, Ulla,* Politikernas sinne för demokrati. – (AT. Arkitekttidningen 1986:10, s 10-12). – Stadsplanering i Malmö.
216 *Ingelf, Jarl,* Hamnkanalen – en möjlighet. – (SDS 3/6). – Miljön kring västra och östra hamnkanalen, speciellt längs Norra Vallgatan.
217 *Karlsson, Harry,* Malmö – experimentverkstad för högern. – (Proletären 1986:23, s 14-15).
218 *Kommunal* författningssamling för Malmö / [Malmö stad, Kommunfullmäktige]. – [Ny utg.]. – Malmö, 1986. – 1 vol. lösbl.
219 *Ollén, Joakim,* Ett storföretag i service. – (SDS 19/6). – Malmö kommuns förvaltning.
220 *Rosendahl, Sven,* Helhetssyn på Malmö. – (SDS 23/12). – Stadsplaneringen.
221 *Rosendahl, Sven,* Längs Brottets bana. – (SDS 27/1). – Planerna för genomfartstrafiken i Limhamn. – Med genmäle av Arne Frank 7/5. – Ytterligare inlägg av Christer Westesson 23/5.
222 *Rosendahl, Sven,* Turerna kring Ön. – (SDS 7/3). – Bebyggelse på Ön i Limhamn. – Med kompletterande artikel 10/3.

223 *Stenberg, Magnus,* Malmö – en borgarstyrd arbetarstad med gamla gycklartraditioner. – (Broderskap 1986:48, s 12-15).
224 *Svärd, Jan,* "Jarnbring – en fara för demokratin". – (Arb. 24/9). – Med genmäle av Bengt Jarnbring och inlägg av Leif Jakobsson 25/9.
225 *Tenfält, Torbjörn,* Rollbyte på Malmöscenen. – (Kommunaktuellt 1986:6, s 16-18). – Reportage med anledning av maktskiftet i Malmö.
226 *Thorsson, Jan,* Vellinge och Malmö, två m-kommuner : en vinnare och en förlorare. – (SvD 1/4). – Bl a intervju med Joakim Ollén.
227 *Ungerson, Jaan,* Demokrati och information nyckelord de kommande åren. – (Aktuellt i politiken 1986:10, s 23-24). – Intervju med Ilmar Reepalu.
228 *Upp* som en sol ... och ner som en pannkaka. – (Kommunalarbetaren 1986:28, s 16-21). – Reportage om "Malmö ett år efter maktskiftet".
229 *Viktorsson, Nils,* Nedsliten ytterstad blev mönsterområde. – (BoFast 1986:12, s 14). – Reportage från Gullviksborg.
230 *Winsnes, Torbjörn,* Kommuner i förvandling : Malmö och Uppsala bryter tradition. – (Sunt förnuft 1986:3, s 10-14). – Intervju med Joakim Ollén s 10-12.
231 *Yngvesson, Nils,* "Skåneflaggan allt borgarna klarat". – (SDS 28/8). – Kommunens förvaltning. – Med genmäle av Joakim Ollén 29/8 och svar av Nils Yngvesson 3/9. – Ytterligare genmälen av Kay Wictorin 3/9 och Kerstin Tyrstrup 5/9.
232 *Yngvesson, Nils,* Ett år efter valet... – (SkD 2/9). – Med genmäle av Joakim Ollén och Kay Wictorin 12/9.

Triangelnprojektet:
233 *Ehrenberg, Magnus,* Triangelnbygget blir mänskligt. – (SDS 15/6). – Med genmäle av Kay Wictorin och Gösta Jigin 2/7.
234 *Hulten, Bertil,* Inga skäl bryta löftet. – (SDS 21/3).
235 *Hulten, Bertil,* Kerstin Tyrstrup och Triangeln. – (SDS 12/5).
236 *Lindhe, Jan G,* Triangelnlösning som gör alla nöjda. – (SDS 2/4).
237 *Melander, Barbro,* Sveket mot ett mänskligt Triangeln. – (SkD 19/3). – Även publ. i SDS 21/3 och i Arb. 24/3.
238 *Söron, Camilla,* Mot ryggen : Kerstin Tyrstrup (fp). – (SDS 22/3). – Intervju.
239 *William-Olsson, Anders,* Triangeln – våra farhågor besannas. – (SDS 18/3):

RÄTTSVÄSEN
240 *Hall, Gunilla von,* Sensationell minskning av våldet i Malmö : polisgruppen lär känna bråkmakarna. – (Nu 1986:31, s 2-5). – Reportage.
241 *Hansson, Bosse,* Polisen för 100 år sedan. – (Malmösirenen 1986:2, s 4-5).
242 *Jönsson, Thomas,* Våldet i rätten. – (Arbetsmiljö 1986:8, s 26-27). – "Säkerhetssal" i tingsrätten i Malmö.
243 *Legendarisk* knarkpolis lämnar sin post : Willy Olsson byggde som chef upp en unik narkotikarotel. – (Arb. 2/12). – Intervju.
244 *Modéer, Kjell Å,* Samuel Pufendorf som domare i Skåne 1676 : ett arkivfynd berättar. – (Elbogen 1986:4, s 145-153). – Pufendorfs verksamhet vid kommissorialrätt med säte i Malmö.
245 *Nio* månader med Bulgar-ligan : en specialtidning om en narkotikaligas affärer / [reporter: Per Lindelöw]. – (Arb. 28/5, specialbilaga, 12 s).
246 *Roos, Hans-Edvard,* Vandalism i storstad och glesbygd : den registrerade skadegörelsebrottslighetens utbredning och förändring i Malmö och Arvika. – Stockholm, 1986. – 220 s.
247 *Rosborn, Sven,* Bönder och borgare : kulturhistoria från Malmöområdet. – (Limhamniana 1986, s 91-99). – Tre brottmål vid Malmö-tinget 1589-1590 samt uppgifter om galgbackarna i Malmö och Oxie.

SOCIALA FRÅGOR
248 *Drougge, Unni,* Revoltens kollaboratörer / Unni & Mats Drougge. – (April 1986:1, s 2-3). – Reportage om ungdomsprojekt i Malmö och Föreningen Dundret.
249 *Fristaden* : information från Malmö invandrarförvaltning. – Malmö, 1986-ff.
250 *Holmstrand, Lars,* Bra barn- och ungdomsverksamheter i kommunerna – var finns de? – Uppsala, 1986. – [2], 95 s. – (Arbetsrapporter från Pedagogiska institutionen, Uppsala universitet ; 114). – Bl a s 61-62: Samlad skoldag på Kryddgårdsskolan i Malmö.
251 *Jonson, Lars,* "Far i hatten" : landets första folkparksrestauration. – Malmö, [1986]. – 44 s.
252 *Jönsson, Göran,* Mordet på ett ungdomscafé : inga mer pengar till RUSTA-projektet. – (Arb. 24/12). – "Café- och öppethus-verksamhet" i Rosengård.
253 *Jönsson, Stefan,* Släng inte ut ungdomen! : stängda fritidslokaler kan kosta mycket. – (Arb. 10/2). – Fritidsgårdar i Malmö.
254 *Lindstrand, Gisela,* Folkets hus mitt i byn. – Stockholm, 1986. – 54 s. – Bl a s 14-17: Kultur till bostadsområdet i Motettens Folkets hus [Lindängen]. – S 45-46: Invandrare och ungdomar i Rosengårds Folkets hus.

255 *Nilsson, Christer,* Jan-Olof Nilsson : Malmöparken ska bli en hjärtesak för hela Malmö. – (Scen & salong 1986:11/12, s 13-15, 25). – Intervju.
256 *Swedner, Harald,* Landet som inte är : reflektioner kring de finländska invandrarnas situation i Sverige. – (Med förlov sagt. – Malmö, 1986, s 131-166). – Bl a om de finländska invandrarna i Malmö.

Arbete och arbetsmarknad:
257 *Carrén, Cajsa,* KrAmi-projektet i Malmö : kriminella ungdomar får hjälp att klara ett fast jobb. – (Socialnytt 1986:2, s 16-21).
258 *Höglin, Renée,* Blåställskvinnor. – Stockholm, 1986. – 140, [2] s. – Bl a s 18-25: Leena och Rauha, svetsare [Kockums AB].
259 En *krönika* 1886-1986 : en bok om arbetare av arbetare / [författare: arbetsgrupp inom Livs, avd 5, Malmö ; redaktör John-Eric Larsson]. – Malmö, 1986. – 296 s. – Svenska livsmedelsarbetareförbundet, avdelning 5, Malmö. – Referat i Mål och medel 1986:6, s 16-17.
260 *Lastow, Orest,* Malmö stad och arbetslösa hjälper varann. – (Stadsbyggnad 1986:4, s 66-68).
261 *Nordkvist, Per-Einar,* Så halverades arbetslösheten bland invandrare i Malmö : samarbete, samordning, samtidighet. – (Ny i Sverige 1986:6, s 12-17).
262 *Sehlin, Börje,* Textil-döden i Malmö som fem Kockums varv. – (Arb. 3/3). – Intervjuer med Bror Hansson och Sten Morin.
263 *Öberg, Tommy,* I Malmö är det fackföreningarna som är SAP. – (Metallarbetaren 1986:46, s 4-5). – Intervjuer med Lars-Erik Lövdén och John-Erik Olsson.
264 *Öresundsverket* – Sydkrafts smutsigaste arbetsplats. – (Elektrikern 1986:4, s 18-20).

Bostadsfrågan:
265 *Alfredsson, Björn,* Rosengård i Malmö har bytt namn. – (AT. Arkitekttidningen 1986:10, s 14-15). – Saneringen av Törnrosen, f d Rosengård I.
266 *Andersson, Morgan,* Malmö i blickpunkten : Bo 86 höstens begivenhet för det svenska byggandet. – (Tidningen byggindustrin 1986:21, s 41-45).
267 *Blomgren, Christer,* Bo 100 – ett projekt med brukarinflytande. – (AT. Arkitekttidningen 1986:13, s 14). – Försök med brukarmedverkan vid bostadsbyggande i Malmö.
268 *Bo* 86 – en idébank för bättre stadsmiljö / Margareta Redlund... – (Tidningen byggindustrin 1986:32, s 11-13, 16-17, 20-21, 24-26, 29-32). – Bl a om projekt i Kungsparken, Gullviksborg, Törnrosen i Rosengård samt Segevång.
269 *Brunnberg, Klas,* Den fattige kusinen... – (AT. Arkitekttidningen 1986:4, s 16-17). – Bo 86.
270 *Dalman, Eva,* Nej, det gick inte! – (SDS 5/9). – Bo 86.
271 *Kolare, Suzanne,* Postmodernistiskt privat hyreshus på Bo 86 i Malmö. – (Fastighetstidningen 1986:10, s 36-37). – Hus på Västergatan i Malmö ritat av Lars Asklund.
272 *Landgren, Kjell-Arne,* Bostadsförmedlingen måste utvecklas... : lägg inte ner den. – (SkD 29/1).
273 *Lindström, Christer,* Bo 86 – mycket att se men var finns visionerna? – (BoFast 1986:13, s 6). – Dessutom reportage från mässan s 8-14.
274 *Möller, Ove,* Bo 86 i Malmö visar vänliga stadens miljö. – (Arbetsledaren 1986:10, s 28-29). – Reportage från mässan.
275 *Odenmar, Uno,* Utvärdering av äldreomsorg och boende : tre boendeprojekt i Malmö. – Malmö, [1986]. – [4], 34, [13] bl.
276 *Pehrsson, Per-Jan,* Staden – värd en mässa : men var finns en demokratisk stadsplanering? – (Arb. 7/9). – Bo 86.
277 *Rydberg-Rosén, Inga-Lisa,* Förlorad idyll får ny chans. – (Vi 1986:42, s 38-40). – Gullviksborgs-projektet för förbättrad boendemiljö.
278 *Svensk* bostadsmässa : Malmö 30 aug - 21 sept 1986 : mässkatalog. – Malmö, 1986. – 179 s. – Bl a s 39-149: Bo 86 – Bostadsprojekt [Segevång, Törnrosen, Persborg, Gullviksborg, Sofielund m fl]. – S 155-179: Bo 86 – Stadens uterum [Kungsparken, Slottsparken, Bulltofta rekreationsområde m fl].
279 *Svensson, Sven,* MKB är för litet. – (SDS 21/1).
280 *Tarnvik, Dan,* Bostadsmässa i Malmö : gamla krav blir nya idéer. – (Proletären 1986:37, s 10-11). – Bo 86.
281 *Waldau, Lena,* Det har varit bostadsmässa igen... – (Byggnadsarbetaren 1986:27/28, s 2-4). – Bo 86.
282 *Vidén, Sonja,* Ombyggnad med inlevelse. – (AT. Arkitekttidningen 1986:13, s 6-7). – Törnrosen, f d Rosengård I.
283 *Wiking, Margaretha,* Slummen blev rena drömmen. – (SvD 28/9). – Reportage från bostadsområdet Östergård.
284 *Wiktorin, Marianne,* Kvarboende, återflyttning, utflyttning vid ombyggnad : en studie i Linköping, Norrköping, Malmö, Helsingborg och Borås. – Gävle, 1986. – [6], 75 s. – (Meddelande / Statens institut för byggnadsforskning ; 1).

Socialvård:
285 *Birgerson, Dan,* Farväl långvård : gruppboende hjälp mot ångest och oro. – (Landstingsvärlden 1986:4, s 38-39). – Gruppboende för åldersdementa på Gullviksborg.

286 *Blücher, Hans,* Äldreomsorgens utveckling – några glimtar från Malmö / Hans Blücher & Inger Norrman. – (Med förlov sagt. – Malmö, 1986, s 5-12).
287 *Elgh, Elisabeth,* Socialbidragen i Malmö. – (SDS 4/11). – Med genmäle av Ilmar Reepalu 10/11.
288 *Fägerlind, Ingemar,* 1930-talets fattiga malmöflickor har klarat sig bra / Ingemar Fägerlind och Görel Strömqvist. – (Social forskning 1986:4, s 8-9).
289 *Gauffin, Bengt Göran,* Svårt vara handikappad i Malmö. – (SDS 3/8). – Bl a om de handikappade och färdtjänsten. – Med genmäle av Lena Jarnbring och Carl-Axel Roslund 9/8 och svar av Bengt Göran Gauffin 19/8.
290 *Jönsson, Thomas,* Personal på allergisanerat daghem : bomullskläder och ingen parfym. – (Arbetsmiljö 1986:3, s 20-22). – Toftängens daghem i Malmö.
291 *Med* förlov sagt : uppsatser tillägnade Bengt Hedlén / utgiven av Malmö socialförvaltning och dess personal ; [redaktör: Inger Norrman]. – Malmö, 1986. – 236 s. – Se även nr 256 och 286.
292 *Norrman, Inger,* Vi lyfter på hatten för Bengt. – (Synpunkten 1986:1, s 1, 4-5). – Intervju med Bengt Hedlén, Malmö socialförvaltning.
293 *Nytt* transportsystem prövas i Malmö : mer än hälften slapp långvården. – (PRO. Pensionären 1986:4, s 20-21). – Kommunala transporter till och från dagcentraler.
294 *Olsson, Hanna,* Omsorgen om människan kan inte skäras i bitar. – (Socialt arbete 1986:10, s 7-9). – Intervju med Märta Hagdahl som arbetar inom äldreomsorgen i Malmö.
295 *Olsson, Ingrid,* Slåss för "de små" in i det sista. – (Arb. 20/2). – Intervju med Bengt Hedlén, Malmö socialförvaltning, inför hans förestående pensionering. – Även intervjuer i SDS 16/2 (av Beatrice Palm), SkD 26/2 (av Bo Börrefors) och i SvD 8/3 (av Jan Thorsson).
296 *Olsson, Ingrid,* Ett år vid makten – och nu planerar omstridda Lena Jarnbring fler privata initiativ. – (Arb./SkD 21/9). – Intervju om socialvården i Malmö.
297 *Olsson, Ingrid,* Ökande socialbidragen stort problem i Malmö : nye socialdirektören hoppas på konsult till äldreomsorgen! – (Arb. 22/12). – Intervju med Sven-Olof Johansson.
298 *Svedin, Anne-Marie,* Missbrukarfamiljer : Enebacken och Hindby – samarbete för hjälp åt både mammor och barn. – (Socialnytt 1986:9, s 14-19).
299 *Thorsson, Jan,* Bara privatägda daghem byggs i borgerliga Malmö. – (SvD 9/10). – Reportage från daghemmet "Generalens Hage".
300 *Törnblom, Britta,* Förslagen vittnar om cynism. – (Arb. 22/4). – Planerade nedskärningar av socialvården.

P. Teknik, industri och kommunikationer

301 *Ahlström, Gabriella,* Klagshamns kalkugn äldsta industriminnet. – (SkD 6/9). – Reportage och intervju med Thomas Romberg.
302 *Energiförbrukning* i bostäder o servicelokaler i Malmö : utveckling under perioden 1970-83. – Malmö, 1984. – [60] s.
303 *Fagerström, Anders,* Människor och deras ljusa idéer : [en bok om Malmö energiverk 1985]. – Malmö, 1986. – 80, [1] s.
304 *Hansen, Erling,* Energisparkvarter i Malmö : energihushållning i flerbostadshus / Erling Hansen, Bengt Lindström, Bo Norlin. – Stockholm, 1986. – 78 s. – (Rapport / Byggforskningsrådet ; 1986:103).
305 *Jungkunz, Kerstin,* Fakta och reflektioner kring ett dagbrott i Malmö. – (Limhamniana 1986, s 11-19). – Kritbrytningen i Kvarnby, Södra Sallerup och Tullstorp.
306 *Odenmar, Uno,* Energibesparing inom kommunala förvaltningsbyggnader i Malmö kommun. – Stockholm, 1986. – [6], 45, [40] s. – (Rapport / Byggforskningsrådet ; 1986:56).
307 *Wictorin, Kay,* Ferrokiselverket är inget att ha. – (SkD 27/8). – Planerad fabrik i Malmö.

BYGGNADSTEKNIK OCH KOMMUNALTEKNIK

308 *Andersson, Per,* Miljöpåverkan från skrotningsverksamheter. – Malmö, 1986. – [1], 17, [4] s. – (Rapport / Malmö miljö- och hälsoskyddsförvaltning ; 1986:2).
309 *Anderson, Per,* Norrbottningar skapar ny mark i Skåne. – (Byggnadsarbetaren 1986:23, s 2-3). – Utfyllnad i Industrihamnen.
310 *CAD/IGS-baserad* planering inom de tekniska verken i Malmö / Peter Stahre... – (V-byggaren 1986:5/6, s 14-19).
311 *Carlsson, Krister,* Renovering av avloppsledningar på nytt sätt i Malmö. – (V-byggaren 1986:5/6, s 20-23).
312 *Mattsson, Jan O,* Stadsstruktur, bebyggelseförtätning, klimat : resultat av studier i Malmö särskilt inriktade på temperaturförhållanden / Jan O Mattsson, Sven Lindqvist, Lars Bärring. – Stockholm, 1986. – [2], 101, [18] s. – (Rapport / Byggforskningsrådet ; 1986:78).
313 *Olsson, Carina,* Miljöpåverkan från bensinstationer. – Malmö, 1986. – 16, [16] s. – (Rapport / Malmö miljö- och hälsoskyddsförvaltning ; 1986:4).

Öresundsbroprojektet:

314 *Améen, Mats,* Öresundsbro – hot eller löfte / Mats Améen, Olof Åkesson. – (SDS 31/10).
315 *Améen, Mats,* Öresundsbron – vägval för s / Mats Améen, Olof Åkesson. – (Arb. 7/11).

316 *Andersson, Rolf,* Då kan hela Skåne utvecklas : säg nej till fasta förbindelser. – (Arb. 20/10). – Satsning på färjeförbindelser från Helsingborg och Malmö.
317 *Andersson, Sten,* Bron – ett lyft för Skåne. – (SDS 17/12).
318 *Dahlström, Kjell,* Bygg "järnlänken". – (SDS 27/8). – Järnvägsförbindelse via bro/tunnel Malmö-Köpenhamn. – Med debattinlägg av Östen Drakfelt i SkD 15/9.
319 *Fröberg, Carl-Erik,* Om konsten att passera över Öresund. – (SDS 16/4).
320 *Gradowski, John,* Vem fan vill tura på en bro. – (Alternativet i svensk politik 1986:18, s 3-6). – Reportage om Öresundsbron och Scanlink-projektet.
321 *Hulten, Bertil,* Det går bra utan bro. – (SDS 25/8).
322 *Hulten, Bertil,* Dimmornas bro. – (SDS 29/11).
323 *Hulten, Bertil,* Kalkylerna för bron. – (SDS 10/1). – Diskussionsinlägg av Lars Hansson 15/1 och svar av Bertil Hulten 29/1. – Ytterligare inlägg av Lars Hansson 5/2.
324 *Jacobsson, Mats,* Hans Pettersson, socialdemokrat : ett gigantiskt förlustprojekt. – (Alternativet i svensk politik 1986:18, s 15). – Intervju.
325 *Kaaman, Arvi,* Olléns dröm : två broar. – (KvP 10/2). – Intervju med Joakim Ollén.
326 *Lindgren, Björn,* Tredje vägen över sundet. – (Arb. 4/2).
327 *Linnermark, Nils,* Bron och Östersjön. – (SDS 18/11). – Även publ. i SkD 24/11.
328 *Möller, Bo,* Är bron värd priset? : tidsvinsten är enda fördelen. – (Arb. 12/5). – Med genmäle av red.
329 *Nash, Jörgen,* Två drakabyggare om Öresundsbron : ett miljösjälvmord i vardande / Jörgen Nash, Lars Hård. – (KvP 15/12).
330 *Persson, Tommy,* Bättre med brobeslut för tio år sedan. – (SkD 17/12). – Intervju med Bertil Göransson.
331 *Persson, Tommy,* Han tror inte på fasta förbindelser. – (SkD 9/12). – Intervju med Kay Wictorin.
332 *Persson, Tommy,* Landshövdingen sticker ut hakan : det måste bli en bro. – (SkD 29/11). – Intervju med Einar Larsson.
333 *Persson, Tommy,* Öresundsbron : så här ser danskarna på fasta förbindelser. – (SkD 1/12). – Intervjuer med Frode Nør Christensen och Margrete Auken.
334 *Schmitz, Arne,* Bron med g(l)ömda miljöeffekter. – (Alternativet i svensk politik 1986:18, s 17).
335 *Schmitz, Arne,* Om konsten att rädda Skåne. – (SDS 29/4). – Konsekvenserna av broförbindelse till Köpenhamn.
336 *Skånes* SSU-are i öppet brev till regeringen : satsa på järnvägar och färjor i stället för en Öresundsbro. – (SkD 26/11).
337 *Stubert, Sven,* Öresundsleden Malmö-Köpenhamn. – (Svensk sjöfartstidning 1986:51/52, s 16-18).
338 *Tillander, Ulla,* Sundsbron en felinvestering : transportnäringens intresse är svagt. – (Arb. 31/12).

KOMMUNIKATIONER

339 *Dyfverman, Claudia,* Anonyma broar sätter sin prägel. – (SDS 23/9). – Broarna i Malmö.
340 *Ståhl, Agneta,* Att vara äldre i trafiken : hur äldres färdmedelstillgång och problem i trafikmiljön inverkar på deras möjligheter att deltaga i samhällslivet. – Lund, 1986. – 24, 232, [67] s. – (Bulletin / Institutionen för trafikteknik, Tekniska högskolan i Lund ; 67). – Diss. Lund. – Undersökning genomförd i Malmö och Skellefteå.
341 *Wilson, Gunnar,* Satsa på trådbussar : politikerna i Malmö bör tänka om. – (Arb. 23/12).

Järnvägar:

342 *Andersson, Helge,* Stationssamhällen i Malmö. – (Elbogen 1986:2, s 79-94). – Kort översikt av stationssamhällen i de med Malmö inkorporerade lantsocknarna i Oxie härad.
343 *Hallin, Börje,* Enda riktiga rutten Köpenhamn-Bornholm. – (SDS 9/2). – Malmö-Simrishamns järnväg.
344 *Hallin, Börje,* Snabbt, bekvämt och elegant. – (SDS 16/2). – Malmö-Simrishamns järnväg.
345 *Hallin, Börje,* Den sydskånska ringlinjen. – (SDS 23/1). – Återskapandet av tåglinjerna Malmö-Sjöbo-Ystad och Malmö-Sjöbo-Simrishamn.
346 *Hellbjer, Tage,* Undsätt Österlen. – (Arb. 13/9). – Huvudsakligen om järnvägslinjen Malmö-Sjöbo-Simrishamn.
347 *Hellfalk, Ingmar,* Skånes sista enskilda järnväg : Genarpsbanan – här fraktades krita, tegel och betor i 54 år. – (Arb. 11/8).
348 *Johansson, Jan,* Landsvägsbuss Malmö-Ystad – aldrig! – (SkD 30/8). – Malmö-Ystads järnväg. – Med följdartikel 6/9.
349 *Persson, Bo,* Gå på pågatåget! : elektrifiering av Ystadbanan ren vinst. – (Arb. 6/9). – Malmö-Ystads järnväg.
350 *Trafikundersökning* på pågatågen 1985 / Sydvästra Skånes kommunalförbund. – Malmö, 1986. – 8, 5 bl.

Sjöfart:

351 *Cederholm, Bertil,* Swede Harbour, ny bulkhamn för tung industri i Malmö / Bertil Cederholm, Göte Axelsson. – (Stadsbyggnad 1986:4, s 29-30).
352 *Erichs, Johan,* Malmöhus återfår glansen när hon lämnar Öresund. – (SkD 28/6). – Intervju med Evert Holst, tågfärjan Malmöhus.

353 *Lindbergh, Elis,* Tågfärja Malmö-Travemünde. – (SDS 23/3).
354 *Tågfärjeprojektet* i Malmö snart klart. – (Under svensk flagg 1986:11, s 22-23). – Nytt färjeläge avsett för Malmö-Travemündetrafiken.

Flyg:
355 *Hansson, Lasse,* Enda flygbolaget som får konkurrera med SAS. – (Sydsvenska affärer & företag 1986:3, s 20-21). – Malmö Aviation AB.
356 *Winge, Göran,* A.-B. Flygindustri, Limhamn : långflygningar med bolagets plan. – (Limhamniana 1986, s 21-50).

Q. Ekonomi och näringsväsen
357 *"Doing* Business" i södra Sverige / publicerad av Malmö Börshus ; redaktör: Åge Ramsby. – Malmö, 1986. – 71 s. – Även utgiven på franska med titeln: Pour faire commerce au Sud de la Suède. – Korta presentationer av bl a ett tjugotal stora Malmö-företag.
358 *Håkansson, Gösta,* Varför sprack storstadsdrömmen? : Malmöregionen är nu i kris. – (Fokus 1986:2, s 15).
359 *Här* & nu : [företag & framtid i Malmö] / Senso AB [i samarbete med Skånes handelskammare]. – Malmö, 1986/87-ff.
360 *Möller, Leif,* Tullen – en doldis som firar 350 år. – (Arb. 24/2). – Reportage från Tullverket i Malmö.
361 *Pehrson, Ingrid,* Hygien och standard i Malmös solarier / Ingrid Pehrson, Inga Lindh. – Malmö, 1986. – [1], 6, [7] s. – (Rapport / Malmö miljö- och hälsoskyddsförvaltning ; 1986:3).

Parker:
362 *Göransson, Tage,* "Minnenas trädgård" en attraktion under Bo 86. – (Kyrkogården 1986:6, s 4-6). – "Kyrkogård" arrangerad i Kungsparken.
363 *Klepke, Birgita,* Världens snabbaste parkbygge. – (Fritid i Sverige 1986:7, s 38-39). – Rivningstomt förvandlad till park på 30 timmar i samband med Bo 86.
364 *Norling, Nils,* Kungsparken en gamling med "unga" idéer. – (Fastighetstidningen 1986:9, s 17, 19-20). – Reportage från trädgårdsutställningen på Bo 86.
365 *Norrby, Elisabeth,* Nio idéträdgårdar. – (AT. Arkitekttidningen 1986:13, s 10-11). – Anläggningar i Kungsparken inför Bo 86.
366 *Park* på rivningsmark / av Liz Bergqvist... ; redaktör: Rolf Larsson. – Alnarp, 1986. – [4], 56, [7] s. – (Stad och land ; 45). – Exempel på hur rivningstomter i Malmö gamla stad kan förvandlas till småparker.
367 *Pehrsson, Per-Jan,* Malmö, parkernas stad : en historik över den offentliga grönskans framväxt. – Malmö, 1986. – 75, [5] s.
368 *Winberg, Nils,* Om Kungsparken och dess restaurang. – Malmö, [1986]. – [11 s]. – Ingår i Malmö kommunstyrelses handlingar 1986-08-04.

SÄRSKILDA FÖRETAG
369 GRAFISK PRODUKTION AB. *Svensson, Gunnar,* Grafisk Produktion i Malmö har byggt till "på startbanan" och invigt Chromacomsystem. – (Grafiskt forum 1986:5, s 21-24).
370 KOCKUMS AB. *Andersson, Sten,* Måste vi skrota det sista storvarvet? – (SkD 29/1).
371 KOCKUMS AB. *Aulin, Ulf,* Kockums kostar mer att lägga ner. – (TCO-tidningen 1986:1, s 8-9).
372 KOCKUMS AB. *Birgerson, Dan,* Det är inte vi, det är Palme & Co som lämnat socialdemokratin. – (Arbetaren 1986:9, s 2-5). – Reportage om nedläggningen av Kockums varv.
373 KOCKUMS AB. *Bjerninger, Sigfrid,* Kockums i ett längre perspektiv. – (SDS 18/1).
374 KOCKUMS AB. *Bolinder, Jean,* Dör Kockums dör socialdemokratin! – (KvP 14/2).
375 KOCKUMS AB. *Ericsson, Bo A,* Så fick Kockums sin dom. – (DN 16/2).
376 KOCKUMS AB. *Frieberg, Joakim,* Kockums varv inifrån. – (SIF-tidningen 1986:2, s 32-33). – Reportage.
377 KOCKUMS AB. *Gräv* där du står-cirkel Kockums, "Kockumsknogaren" / [författare: "Gräv där du står"-cirkel] ; [redigerad av: Karin Salomonsson]. – Malmö, 1986. – 196, [3] s.
378 KOCKUMS AB. *Hagerrot, Peter,* Cocktail på nya börsen medan Kockums läggs ner. – (Alternativet i svensk politik 1986:8, s 9-11). – Reportage, huvudsakligen om Kockums varv.
379 KOCKUMS AB. *Johansson, Kurt Ove,* Vi tror på Kockums! / Kurt Ove Johansson, Lars-Erik Lövdén. – (Arb. 16/1).
380 KOCKUMS AB. *Larsson, Bengt G,* "Det ligger i hela Sveriges intresse att ha Malmö-varvet kvar". – (Arbetsledaren 1986:2, s 8-9). – Reportage.
381 KOCKUMS AB. *Mosesson, Thomas,* Malmö samlas till motoffensiv : "rör inte Kockums varv"! – (Arbetsledaren 1986:1, s 10-11). – Reportage.
382 KOCKUMS AB. *Möller, Ove,* Nu går Kockums varv i kvav : "regeringspaketet är bra – för nästa generation". – (Arbetsledaren 1986:3, s 2-5). – Reportage.
383 KOCKUMS AB. *Nilsson, Christer,* "Nu måste vi mobilisera för att rädda Kockums". – (LO-tidningen 1986:1/2, s 10-11).
384 KOCKUMS AB. *Nilson, Lennart,* Fonderna och Kockums. – (SDS 4/2).

385 KOCKUMS AB. *Nilsson, Peter,* Kockums nedläggning – ett medicinskt hot! – (ML Gnistan 1986:9, s 26-27).
386 KOCKUMS AB. *Nilsson, Peter,* Kockums och folkhälsan. – (SDS 9/2).
387 KOCKUMS AB. *Norborg, Lars-Arne,* Kockums en varningssignal för hela samhället. – (SDS 10/3).
388 LUNDAHL FÖRSÄLJNINGS AB, NILS R. *Andersson, Kent,* Lundahls i Malmö : pionjärens anda lever ännu kvar. – (Korall 1984/85:6, s 12-14).
389 MALMÖ BÖRSHUS AB. *Landqvist, Per-Erik,* Utslaget tullhus blev Skånes kraftcentrum. – (SvD 4/10). – Reportage och intervju med Bengt Bendéus.
390 MALMÖ DISKONTVERK. *Richter, B-E,* Så gick det till på Malmö diskonts tid. – (SDS 18/1).
391 MALMÖKRITA AB. *Gertten, Adam von,* Från färgpigment till rökgasrening : Kvarnbykritan har använts i 120 år. – (SkD 11/8). – Reportage från Malmökrita AB:s brytning i Kvarnby och om den arkeologiska bakgrunden.
392 MASKINFABRIKS AB SCANIA. *Richter, B-E,* Välkommen hem igen! – (SDS 16/2). – Biltillverkningen i Malmö vid Maskinfabriks AB Scania.
393 PRISMA SKYLTREKLAM AB. *Åkerlund, Staffan,* Hans skyltar ger jobb åt Malmös unga. – (SAF-tidningen 1986:20, s 15). – Intervju med Stig Ahlgren, Prisma Skyltreklam AB.
394 SAAB-SCANIA AB. *Clarberg, Anders,* Protesterna mot Saab. – (SDS 8/12).
395 SAAB-SCANIA AB. *Ljunggren, Sten,* Drömfabriken : Saab är inte något alternativ till Kockums! – (Internationalen 1986:9, s 3).
396 SAAB-SCANIA AB. *Ollén, Joakim,* Därför säger jag ja! – (SDS 23/11).
397 SAAB-SCANIA AB. *Orwén, Håkan,* Kockums en glimrande affär för Saab-Scania / Håkan Orwén ; Malmö stadsmiljögrupp. – (SkD 23/10). – Även publ. i SDS 23/10 och i Arb. 24/10.
398 SAAB-SCANIA AB. *Rosendahl, Sven,* Att söka havet sommar och höst : stor är skillnaden / Sven Rosendahl ; Malmö stadsmiljögrupp. – (SkD 25/11). – Även publ. i Arb. 1/12 och i SDS 9/12.
399 SAAB-SCANIA AB. *Werup, Jacques,* "Uppträd som självständiga malmöbor". – (SDS 12/11).
400 SAAB-SCANIA AB. *Wictorin, Kay,* Saabs män bör klara utmaningen. – (SDS 23/11). – Även publ. i SkD 24/11.
401 SAAB-SCANIA AB. *William-Olsson, Anders,* Vem skall bestämma – Saab eller malmöborna? – (SkD 11/11).
402 SAAB-SCANIA AB. *Ågren, Lars,* Ge staden en chans. – (Arb. 18/11). – Även publ. i SkD 19/11.
403 SATTCONTROL AB. *Andersson, Lennart,* Satt-Control växer snabbast i Malmö. – (SkD 24/4).
404 SKÅNEMEJERIER. *Hansen, Robert,* Det nye mejeri i Malmø. – (North European dairy journal 1985:7, s 184-193). – Parallelltext på danska, engelska och tyska. – Om Skånemejeriers nya anläggning, Sydvästmejeriet, i Fosie industriområde.
405 SWEDECHROME AB. *Spanner, Manfred,* Processen trimmas inför världspremiär i Malmö : entusiasm och besvikelse i Skånes nya metallurgi. – (Arbetsledaren 1986:12, s 8-11). – SwedeChromes nya ferrokromverk.

R. Idrott

406 *Buhre, Birger,* Det gula imperiets uppgång och fall... – (KvP 19/12). – IFK Malmö.
407 *Buhre, Birger,* Lennart Strandbergs revansch. – (KvP 6/8). – Intervju.
408 *Buhre, Birger,* När idrotten kom till Malmö : tacka grosshandlarna för det. – (KvP 6/1). – Malmö tidigaste idrottshistoria.
409 *Börrefors, Bo,* Bollspelarna i Husie siktar djärvt och högt. – (SkD 22/9). – Reportage från Husie IF.
410 *Elfgren, Rolf,* Landslagssuccé för brevbärare Palmér : nu står pappas pojke på egna ben. – (Statsanställd 1986:27, s 24-26). – Intervju med Anders Palmér, MFF.
411 *Johansson, Anders N,* "Företag är som ett fotbollslag...". – (Upp & ner : inrikesflygets reportagetidning 1986:2, s 24-25, 27, 29, 31. – MFF och det skånska näringslivet.
412 *Kaplan, Tony,* Tillbaka till livet. – (Arb./SkD 13/4). – Intervju med Lennart Strandberg.
413 *Limhamns* simsällskaps jubileum 60 år. – Limhamn, [1985]. – 23 s. – Även med titel: Limhamns simsällskap 60 år, 1925-1985.
414 *Malmö* kanot klubb 1926-1986 : en jubileumsskrift / [huvudredaktör: Lars Svensson]. – Malmö, 1986. – 62 s.
415 *Mårtenson, Jan,* Jag saknade mod och styrka. – (Arb./SkD 31/8). – Intervju med Roy Hodgson, MFF.
416 *Oxie* IF 1946-1986 : 40 år : en jubileumsskrift. – Oxie, [1986]. – 15 s.
417 *Palmér, Calle,* Än håller färgen : "di ljusblåe" fyller femtio i allsvenskan. – (SDS 10/8). – MFF.
418 *Persson, Leif,* Anor i långa banor : om kårens historia / Leif P / Sören I. – (Pilen : Scoutkåren Gripen 1986:1, s 4-8). – Historik över Scoutkåren Gripen.
419 *Så* kom idrotten till Malmö : i går, i dag, i morgon. – Malmö. – Utg. nr 1. – 1986. – 47 s. – Utg. nr 2. – 1986. – 50, [1] s.
420 *Wiberg, Lennart,* Malmö idrottsplats 90 år. – (Perspektiv på fritid 1986:3, s 16-17). – Även publ. i Föreningsbulletinen 1986:3, s 17-18.

421 *Widing, Hans,* Nu springer Lennart i pension. – (SDS 6/4). – Intervju med Lennart Strand.
422 *Åkesson, Richard,* Årets klubb 1 : Sverigebäst är målet. – (Skåne-idrott 1986:3, s 13). – Helenholms IF.

S. Krigsvägen

423 *Fernebring, Lars,* Den siste husaren blickar tillbaka : jag minns juni 1911... – (SkD 17/9). – Intervju med Nils Bengtsson, husar vid Kronprinsens husarregemente 1910-1913.
424 *Rosborn, Sven,* I forspåren efter "Djävulens moder" och "Store Moysan". – (Lv-fyringen 1986:1, s 23-24; – 1986:2, s 17-19). – Artilleri och artillerister i 1500-talets Malmö.
425 *Uvemark, Leif,* [Minnen från tiden som musikelev på Lv 4 1953-54]. – (Lv-fyringen 1986:1, s 10-11).
426 *Werner, Mårten,* Minnen från min tid på Lv 4. – (Lv-fyringen 1986:1, s 9). – Minnen från tjänstgöringen som regementspastor.

U. Naturvetenskap

427 *Carlsten, Anders,* Malmö djurskyddsförening : djurskyddsförening i tiden. – (Djurskyddet 1986:2, s 40-41).
428 *Ericson, Gunnar,* Projekt almsjuka – presentation av läget i Malmö. – (Skånes natur 1986:1, s 5-8).
429 *Juhlin, Carl-Henrik,* Klagshamns naturvärden. – (SDS 30/11).
430 *Juhlin, Carl-Henrik,* Rädda Klagshamns natur. – (Arb. 27/10). – Även publ. i SDS 5/11.

V. Medicin

431 *Andersson, Berit,* Mänsklig förändring i en vårdkedja : arbetsrapport från en utvärdering av narkomanvården i Malmö / Berit Andersson & Mats Hilte. – Lund, 1986. – [8], 380, [1] s. – Rapporten refereras kort i Socialt arbete 1986:6, s 10-11.
432 *Andersson, Berit,* Narkomanvården i Malmö / Berit Andersson, Mats Hilte. – (SDS 26/5). – Med genmäle av Sune Jönsson 4/6 och svar av Berit Andersson och Mats Hilte 12/6.
433 *Andersson, Birgitta,* Får stå tomt i väntan på köpare. – (Arb. 26/4). – Reportage från Limhamns sjukhem.
434 *Andersson, Margaretha,* Vård i livets slutskede : engelsk modell tas efter i Sverige. – (Läkartidningen 1986:17, s 1588-1589). – Erfarenheter från urologkliniken, Allmänna sjukhuset.
435 *Birgerson, Dan,* Helt privat vårdalternativ utanför sjukförsäkringen. – (Landstingsvärlden 1986:6, s 16-17). – Intervju med Karl Evert Mosten. – Med inlägg av Åke Wallin och Ilmar Reepalu.
436 *Cronberg, Stig,* Pesten i Malmö år 1712. – (Sydsvenska medicinhistoriska sällskapets årsskrift 1986, s 93-103).
437 *Dymling, John-Fredrik,* Sjukvårdskostnaderna i Malmö. – (SDS 20/9).
438 *Eberhard, Göran,* Katastrof för psykiatrin. – (SDS 17/4). – Sparplanerna beträffande psykiatrisk vård.
439 *Ericsson, Mikael,* Dieter Hoffmann, sjukhuspräst : i livets mörker finns ett ljus att värna om. – (SkD 10/11). – Intervju.
440 *Hjärt-* och lungsjukas förening i Malmö 50 år : en organisation i folkhälsans tjänst 1936-1986. – Malmö, [1986]. – 35 s.
441 *Håkansson, Gösta,* För mycket prestige i sjukvårdsdebatten. – (SkD 6/7). – Med genmäle av Åke Wallin 10/7.
442 *Jönsson, Thomas,* Röntgenarkivet räddas. – (Arbetsmiljö 1986:10, s 41). – Röntgenarkivet vid Allmänna sjukhuset.
443 *Larsson, Peter,* Limhamns nya sjukhem – förnämlig banbrytare i Malmös åldringsvård. – (Limhamns församlingsblad 1986:hösten, s 9-11).
444 *Mårtensson, Sten,* Bertil Persson (m) om framtidens vård. – (Vårt Malmö 1986:4, s 2). – Intervju, huvudsakligen berörande sjukvården.
445 *Mårtensson, Sten,* Så här skall Malmös sjukvård förändras. – (Vårt Malmö 1986:4, s 8). – Intervju med Åke Wallin.
446 *Möller, Halvor,* Behöver vi specialister? – (SDS 15/2). – Distriksläkarvården i Malmö och specialisterna. – Diskussionsinlägg av André de Richelieu 26/2, av Roland Hörlin och Nils Gustaf Lindgren 28/2, av Halvor Möller 21/3 samt av Olle Holm 11/4.
447 *Nilsson, Peter,* Kris och privatisering i Malmös sjukvård. – (Motpol 1986:4/5, s 6-8). – Urban Blombergs "utkast till förslag" angående sjukvårdens organisation.
448 *Nydrén, Gösta,* Har Stora Stygga Vargen slagit sina tänder i sjukvården? – (Sjukvårds Ronden 1986:1, s 2-7). – Intervju med Åke Wallin.
449 *Pedersen, Christiern,* Om urtevand : Malmö 1534. – Faks. ed. med en efterskrift av Bengt Holmström. – Malmö, 1986. – Ca 200 s. – Faks. av orig. uppl. Malmö, 1534. – Se även nr 151.
450 *Persson, Bertil,* Först balans – sen kan det bli bättre. – (Arb. 2/5). – Sjukvården i Malmö.
451 *Ramsby, Åge,* Cura-projektet i Malmö : helprivat "abonnemangsklinik" startar i maj : siktar på 12 000 anslutna och 40 läkare. – (Läkartidningen 1986:51, s 4332-4333, 4335).

452 *Ramsby, Åge,* Läkare i den kommunala maktpyramidens topp : nu får Malmö en borgerlig sjukvårdspolitik. – (Läkartidningen 1986:9, s 670-672). – Intervjuer med bl a Percy Liedholm och Bertil Persson.
453 *Rydsjö, Bengt,* Projekt i Malmö : hela familjen behöver hjälp när en förälder dricker. – (Alkohol och narkotika 1986:1, s 26-29). – Intervju med Maria Samov, Allmänna sjukhusets alkoholklinik.
454 *Sandström, Lasse,* Psykiatrisk öppenvård kritiseras hårt : tvärtemot utvecklingen. – (SDS 20/8). – Reportage och bl a intervju med Inger Blennow. – Uppföljande reportage och bl a intervju med Åke Wallin 21/8. – Inlägg av Göran Eberhard och "Personalen Team Nord-Ost, Malmö östra sjukhus" 23/8 samt av bl a Inger Blennow och Bertil Persson 30/8. – Ytterligare inlägg av Göran Eberhard 18/9.
455 *Schmidt, Olle,* Öka patienternas valfrihet. – (SDS 16/7).
456 *Thorsson, Torbjörn,* Lägre kostnader till varje pris : psykiatrins villkor i Malmö. – (Arb. 24/1). – Med genmäle av Åke Wallin 1/2 och svar av Torbjörn Thorsson 10/2.
457 *Tillander, Jan,* Barnsjukvården i Malmö. – (SDS 8/8).
458 *Udén, Giggi,* Säkrare vård : en analys av patientolycksfall. – Malmö, 1986. – 104 s. – Diss. Lund. – Kartläggning och beskrivning av patientolycksfall på sjukhus och vårdhem i Malmö.
459 *Wallin, Åke,* Sjukvården i Malmö. – (SDS 30/1).
460 *Westerlund, Yrsa,* Dörren vidöppen för privat sjukvård. – (Ny Dag 1986:34, s 16-17). – Reportage om sjukvården i Malmö.

REGISTER

Adolfsson, Kristina 208
Agera (tidning) 110
Ahlgren, Stig 393
Ahlström, Gabriella 40,301
Alfredsson, Björn 265
Alkoholmissbruk 453
Allhem, AB 1,2,4,6-8
Allmänna sjukhuset 12,434,442, 453
Almqvist, Ulf 118
Almsjuka 428
Améen, Mats 314,315
Andersson, Berit 431,432
Andersson, Birgitta 433
Andersson, Bo 209
Andersson, Chatarina 3,118
Andersson, Eva 171
Andersson, Helge, 59,128,142, 166,167,187,197,342
Andersson, Henrik O 91
Andersson, Kent 388
Andersson, Leif 46
Andersson, Lennart 58,403
Andersson, Margaretha 434
Andersson, Mary 65,133
Andersson, Morgan 266
Andersson, Per 308
Anderson, Per 309
Andersson, Per [B] 9
Andersson, Rolf 316
Andersson, Sten 317,370
Anderson, Thorbjörn 98
Angelin, Erik 130
Antikvariat 5
Antonsson, Verner 162
Anvin, Karin 56
Arbetet 31,64,136,139,149,162
Asklund, Lars 271
Auken, Margrete 333
Aulin, Ulf 371
Aurell, Birgitta 74
Axelsson, Göte 351

Bager, Einar 60,82,120,132,134
Bager, Elsebeth 83,141
Bager, Håkan 120
Balgård, Sture 103
Barnomsorg 46,290,299
Barockfestivalen 109
Barohn, Olof 173
Bedoire, Fredric 91
Behring, Bertil 160,161
Beijers Parks förskola 47,58
Belägringen 1677 120
Bendéus, Bengt 389
Bengtsson, Nils 423
Bengtsson, Rune 39
Bengtzon, Olle 210
Berg, Rudolf Fredrik 135
Bergaskolan 49
Bergendal, Gunnar 50
Berggren, Bengt 174
Bergqvist, Liz 366
Berman, Karl 136
Bertz, Ewa 51
Billberg, Ingmar 118
Birgerson, Dan 285,372,435
Bjerninger, Sigfrid 373
Blennow, Inger 454
Blomberg, Barbro 10
Blomberg, Urban 447
Blomgren, Christer 267
Blomquist, Elsie 193
Blücher, Hans 286
Bo 86 93,266,268-271,273,274, 276,278,280,281,362-365
Bo 100-projektet 267
Boktryckare 3,151
Bolding, Per Olof 66
Bolinder, Jean 374
Bostadsförmedling 272
Broar 339
Broberg, Anna 18
Brunnberg, Klas 92,269
Brusling, Lars 192
Bryman, Aina 41
Brynolw, Curt 30
Buhre, Birger 148,406-408
Bulgar-ligan 245
Bulltofta rekreationsområde 278
Bulltoftaskolan 48
Bunkeflo, Niels 141
Bunkeflo kyrka 83,141
— skoldaghem 40
Bunte, Olle 42
Bärring, Lars 312
Börrefors, Bo 196,295,409
Börshuset 99,101,104

Café Jönson 147
Carlsson, Kriṣter 311
Carlsson, Tommy 26
Carlsten, Anders 427
Caroli kyrka 84,86
Carrén, Cajsa 257
Cason, Carl 137
Cason i Malmö AB 137
Cassland, Bodil 43
Cederholm, Bertil 351
Christensen, Frode Nør 333
Cirkus Hippodromens teater 112
Clairfelt, Mauritz 138
Clarberg, Anders 394
Cronberg, Stig 436
Cura-kliniken 451
Cykelkarta 198

Daghem 46,290,299
Dahlström, Kjell 318
Dalin, Eva 61,173
Dalman, Eva 270
Danielsson, Axel 139
de Richelieu, André 446
Depåbibliotek Syd 17
Deurell, Mats 93
Deutsche evangelische Gemeinde 32
Dhejne, Hans 132
Drakfelt, Östen 318
Drougge, Mats 248
Drougge, Unni 248
Dundret, Föreningen 248
Dyfverman, Claudia 11,339
Dymling, John-Fredrik 437

Eberhard, Göran 438,454
Edgren, Lars 121
Ehrenberg, Magnus 233
Ekelund, Frans 91
Ekström, Stig 157
Elefanten (kvarter) 191
Elfgren, Rolf 410
Elgh, Elisabeth 287
Ellstorp 205
Emigration 124
Enebackens barnhem 298
Energiförsörjning 302-304,306
Energiverket 303
Engzell, Stig 75
Erichs, Johan 76,352
Ericsson, Acke 17
Ericsson, Bo A 375
Ericson, Gunnar 428
Ericson, Kjell 77
Ericsson, Mikael 201,439
Eriksson, Mikael 145
Erni antikvariat 5

Fackföreningar 16,30,259,263
Fagerström, Anders 303
Fagerström, Birgitta 12
Falk, Lena 13
Falkman, Ivar 140
Falkman, Ludvig B 174
Falkman, Sophie 140
"Far i hatten" (restaurang) 251
Fernebring, Lars 423
Ferrokiselverk 307
Ferrokromverk 405
Flyg 355,356
Flygindustri, AB 356
Fläkta Örn (apotek) 157
Folkets hus 254
Folkets hus teater 62
Folkets park 251,255
Folkteatern 110
Forsberg, Bengt 14
Fosie 119
— industriby 404
Frank, Arne 221
Freden, Lyder van 177
Frieberg, Joakim 376
Friluftsstaden 152
Fristaden (tidning) 249
Fritidsgårdar 253
Fröberg, Carl-Erik 319
Fägerlind, Ingemar 288
Färdtjänst 289
Föreningen Dundret 248
Föreningen 1945 års Räddade Judar 122
Förskolor 46,47,51,58

Gagge (släkt) 141
Galgbackar 247
Gamla kyrkogården 87
Garderobsteatern 110
Garstedt, Inge 44
Gauffin, Bengt Göran 289
Generalens Hage (daghem) 299
Gertten, Adam von 33,186,391
Gradowski, John 45,46,320
Grafisk Produktion AB 369
Gripen, Scoutkåren 418
Griphult, Gunilla 193
Gross, Kenneth 77
Grubbe, Sigvard 142
Gruppboende 285
Gullander, Anders Petter 130
Gullberg, Hjalmar 143
Gullviksborg 229,268,277,278
Gullviksborgshemmet 285
Gustafsson, Göran 34
Gustafson, Ragnar 112,182,183
Göransson, Bertil 330
Göransson, Tage 362

Haeger, Knut 175
Hagdahl, Märta 294
Hagerrot, Peter 378
Hall, Gunilla von 240
Hallin, Börje 343-345
Hamnkanalen 216
Hansdotter, Anna 60
Hansen, Erling 304
Hansen, Robert 404
Hansson, Bosse 241
Hansson, Bror 262
Hansson, Elna 131
Hansson, Lars 113,323
Hansson, Lasse 355
Hansson, Per Albin 144
Hardtman, Frans Johan 121
Hartler, Birgitta 41
Hedlén, Bengt 291,292,295
Hejll, Lena 118
Helenholms IF 422
Hellbjer, Tage 346
Hellfalk, Ingmar 347
Hellichius, Jarl 1,4,7
Herslow, Carl P 203
Hilte, Mats 431,432
Hindby (behandlingshem) 298
"Hindby Mosse" 119
Hippodromteatern 112
Hjort, Daniel 154
Hjort, Selma 154
Hjärt- och lungsjukas förening 440
Hodgson, Roy 415
Hoffmann, Dieter 439
Holm, Olle 446
Holmqvist, Yngve 5
Holmstrand, Lars 250
Holmström, Bengt 16,151,449
Holst, Evert 352
Hulten, Bertil 234,235,321-323
Hultin, Olof 94,99
Hultman, Gunnar 213
Husie 167,187-189
— IF 409
Hyllie 61,124
— församling 158
— kyrka 89,90
Håkansson, Gösta 358,441
Hård, Lars 329
Hårde, Ulla 95,96,152,214,215
Höglin, Renée 258
Höjer, Signe 202
Höjerback, Ingrid 27
Hörlin, Roland 446

IFK Malmö 406
Industrihamnen 309,351
Ingelf, Jarl 216
Ingvarsson, Anders 97,194,195
Invandrare 249,256,261
Isaksson, B 47
Isaksson, Sören 418
Isberg, Inger 153
Ivdal, Ingemar 98

Jakobsen, Grethe 177
Jakobsson, Leif 19,224
Jacobsson, Mats 324
Jakobsson, Ylva 168
Janér, Sten R 165
Janson, Per-Axel 28
Jarnbring, Bengt 19,224
Jarnbring, Lena 51,145,289,296
Jeppsson, John 135
Jigin, Gösta 233
Johannesson, Gösta 36
Johannesson, Mats 169
Johansson, Anders N 411
Johansson, Jan 348
Johansson, Kurt Ove 379
Johansson, Nils 5
Johansson, Nils P 99
Johansson, Sven-Olof 297
Johansson, Ulf R 78
Johansson, Åke 47
Johnsson-Smaragdi, Ulla 29
Jonsson, Bengt Inge 123,185
Jonson, Lars 251
Juhlin, Carl-Henrik 429,430
Julseder 165,168-172
Jungkunz, Kerstin 305
Järnvägar 343-350
Jönsson, Anita 16
Jönsson, Göran 15,199,252
Jönsson, Stefan 253
Jönsson, Sune 432
Jönsson, Svea 170
Jönsson, Thomas 242,290,442
Jørgensen, Niels 197

Kaaman, Arvi 325
Kalderstam, Johnny 67
Kampmark, Uno 79

Kaplan, Tony 412
Karlgren, Torbjörn 48
Karlsson, Bertil 48
Karlsson, Harry 217
Kartor 197-200
Kirseberg 137
Kirsebergsskolan 53
Kjellgren, Lennart 62,63
Klagshamn 429,430
— kalkugn 301
Klepke, Birgita 363
Kock, Jörgen 123
Kockums AB 68,258,370-387
Kolare, Suzanne 271
Konfirmation 34
Konserthuset 106,108
Konsthallen 74-76,79,80
Konstnämnden 77
KrAmi-projektet 257
Kristell, Joe 189
Kristoffersson, Marianne 49
Kritbrytning 305,391
Kroksbäck 190
Kroksbäcksskolan 54
Kronprinsens husarregemente 63,423
Kryddgårdsskolan 250
Kungsparken 268,278,362,364, 365,368
Kvarnby 189
— kritbrytning 305,391
Kvällsposten 26
Küng, Andres 203
Kyrkogårdar 87,362

Landerholm, Ragnar 16
Landgren, Kjell-Arne 272
Landqvist, Per-Erik 389
Langlet, Emil Viktor 91
Larsson, Bengt G 380
Larsson, Birgit 170
Larsson, Einar 332
Larsson, John-Eric 259
Larsson, Lars 117
Larsson, Lennart 189
Larsson, Peter 124,178,179,443
Larsson, Rolf 366
Lárusson, Jon 169
Lastow, Orest 260
Laurell, Brita 13
Lewenhaupt, Tony 20
Lewerentz, Sigurd 95
Liedholm, Percy 452
Limhamn 69,124,221
— karta 200
— sjukhem 433,443
— Ön 222
Limhamns simsällskap 413
Lindbergh, Elis 353
Lindelöw, Per 245
Lindenmo, Maria 64
Lindgren, Björn 326
Lindgren, Nils Gustaf 446
Lindh, Inga 361
Lindhe, Jan G 236
Lindman, Gunnar 214
Lindqvist, Sven 312
Lindstrand, Gisela 254
Lindström, Bengt 304
Lindström, Christer 273
Lindström, Nils 62
Lindängen: Folkets hus 254
Linnermark, Nils 327
Ljunggren, Sten 395
Lugnet 191
Lundahl, Gunilla 100
Lundahl Försäljnings AB, Nils R 388
"Lundakvinnan" 131
Lundén, Gunnel 146
Lundén, Tryggve 146
Lundgren, Max 68
Lundh, Linnéa 147
Lv 4 425,426
Lång, Helmer 129
Lärarhögskolan 50
Löfgren, Allan 181
Lönnaeus, Olle 164
Lövdén, Lars-Erik 263,379

Malmberg, Folke 21
Malmgården 152
Malmsjö, Jan 148
Malmström, Krister 84
Malmö arbetarbibliotek 14,15
— arbetarekommun 68
— Aviation AB 355
— Börshus AB 357,389
— diskontverk 390
— djurskyddsförening 427
— fornminnesförening 21,174, 180
— fotbollsförening 410,411, 415,417
— idrottsplats 420
— kanotklubb 414
— kommunala bostads AB 279
— missionsförsamling 39
— rödakorskår 204
— symfoniorkester 108
— teater 112
Malmö-Genarps järnväg 347
Malmöhus 142
— (tågfärja) 352
Malmökrita AB 305,391
Malmöparken 251,255
Malmö-Simrishamns järnväg 343-346
Malmö-Travemünde färjetrafik 353,354
Malmö-Ystads järnväg 345,348, 349
Mariaskolan 52
Maskinfabriks AB Scania 392
Mattsson, Jan O 312
Melander, Barbro 237
Melin, Jonas Fr 181
Melldahl, Lars-Erik 190
Melodigångens förskola 51
Menander, Henrik 149
MFF 410,411,415,417
MKB 279
Modéer, Kjell Å 6,21,139,244
Morin, Sten 262
Morän, Rona 51,201
Mosaiska församlingen 136
Mosesson, Thomas 381
Mosten, Karl Evert 435
Motettens Folkets hus 254
Mundt Almquist, Greta 10
Museet 22
Myntfynd 126,127
Mårtenson, Jan 159,163,415
Mårtensson, Sten 444,445
Möller, Bo 328
Möller, Carl 91
Möller, Halvor 446
Möller, Leif 360
Möller, Ove 274,382
Möller, Rode 52
Möllevången 155,192,193
Mörling, Ulf 26

Narde, Eva 118
Narkomanvård 431,432
Narkotikabrott 243,245
Nash, Jörgen 329
Nerelius, Hans 64
Nielsen, Billy 126

Nilsson, Ann-Christin 170
Nilsson, Christer 255,383
Nilsson, Elisabeth 2
Nilsson, Jan-Olof 255
Nilsson, Lars 60
Nilson, Lennart 384
Nilsson, Peter 385,386,447
Nilsson, Torsten 150
Nisbeth, Åke 85
Norborg, Lars-Arne 387
Nordegren, Thomas 113
Nordenhake, Claes 78
Nordkvist, Per-Einar 261
Nordlöf, Bengt 205
Norlin, Bo 304
Norling, Nils 364
Norra Vallgatan 216
Norrby, Elisabeth 365
Norrman, Inger 286,291,292
Notini, Edwin 102
Nydahl, Thomas 136
Nydrén, Gösta 448
Närradio 30

Odenmar, Uno 275,306
Ohlin, Bengt 7
Ollén, Joakim 111,209,212,219, 226,230-232,325,396
Olsson, Carina 313
Olsson, Hanna 294
Olsson, Ingrid 295-297
Olsson, John-Erik 263
Olsson, Willy 243
Orwén, Håkan 397
Oxie 247
— härad 173,342
— IF 416

Palm, Beatrice 295
Palm, Göran 69
Palmér, Anders 410
Palmér, Calle 417
Palmqvist, Ove Lennart 191
Parker 268,278,362-368
Pauliskolan 42
Pedersen, Christiern 151,449
Pehrson, Ingrid 361
Pehrsson, Per-Jan 94,276,367
Per Weijersgatan 118
Persborg 214,278
Pesson, Bertil 444,450,452,454
Persson, Bo 349
Persson, Eric Sigfrid 152,153
Persson, Gert 118
Persson, Leif 418
Persson, Tommy 330-333
Persson, Tove 16
Pesten 436
Pettersson, Hans 324
Pettersson, Jan 118
Pildammsskolan 55
Pildammsteatern 114
Platen, Carl Henrik von 154
Polisväsen 241
Poppe, Nils 155
Prisma Skyltreklam AB 393
Psilander, Karl Georg 181
Pufendorf, Samuel 244
Punkt [pseud] 182,183
Pågatåg 349,350

Quiding, Nils Herman 156

Radio SKTF 30
Radiotidningen 31
Ragnarp, Göte 51
Ralfnert, Bernt 33,35
Ramsby, Åge 357,451,452
Redlund, Margareta 101,268
Reepalu, Ilmar 227,287,435
Reformationshistoria 36
Reisnert, Anders 125
Ribbing, Olle 53
Ribershus 152
Richter, B-E 80,390,392
Roe, Keith 29
Rolf, Sofie 54
Romberg, Thomas 102,301
Roos, Hans-Edvard 246
Rosborn, Sven 247,424
Rosell, Sven 55
Rosendahl, Sven 220-222,398
Rosengård 37,71,194,195,252, 265,268,278,282
— Folkets hus 254
Roslund, Carl-Axel 289
RUSTA-projektet 252
Rydberg-Rosén, Inga-Lisa 277
Rydén, Daniel 36,108
Rydsjö, Bengt 453
Rystad, Göran 144
Rådhuset 91
Rönnow Rosdahl, Mette 16
Saab-Scania AB 394-402
Salomonsson, Karin 377
Samlad skoldag 44,45,56,250
Samov, Maria 453
Sandell, Håkan 70
Sandell, Ulla 56
Sandin, Bengt 57
Sandström, Lasse 454
S:t Johannes kyrka 91
S:t Pauli kyrka 91
S:t Petri kyrka 82,85,88
S:ta Maria församling 37
SattControl AB 403
Savoy Hotel 91
Scania, Maskinfabriks AB 392
Scanlink-projektet 320
Scheele, Carl Wilhelm 157
Schlyter, Herman 86-88,130,156
Schmidt, Olle 206,455
Schmitz, Arne 334,335
Schwarz, David 207
Scientologikyrkan 38
Scoutkåren Gripen 418
Segebro 117
Segevång 93,268,278
Sehlin, Börje 262
Siech, Suzanne 3,118
Simhallsbadet 91
Simonsson, Ingemar 90,158
Sjöberg, Sven G 32
Sjöfart 351-354
Sjöqvist, Gunnar 109
Sjöström, Christina 168
Sjöström, Thorvald 184
Skolbyggnader 103
Skoldaghem 40
Skråväsen 121
SKTF 16,30
Skumparp 196
Skånemejerier 404
Skånepartiet 203,206,207
Skåneprojektet 16
Skånes konstförening 74,75,79
Skånska Cement AB 135
Skånska Dagbladet 31
Skånska luftvärnsregementet 425 426
Slangerup-Malmberg, Birgit 21
Slottsparken 278
Smidt Hansen, Torben 31
Socialbidrag 287,297
Socialförvaltningen 291,292, 295-297,300
Sofielund 278

Solarier 361
Sorgenfri 65
Spanner, Manfred 405
Springfeldt, Björn 76,80
Stadsbiblioteket 10-17
Stadsmissionen 33,35
Stadsteatern 68,95,105,159-161
Stadt Hamburg 18,19,24
Stahre, Peter 310
Stangertz, Göran 159
Sten, Anders 129
Stenberg, Magnus 223
Sterving, Richard 138
Strand, Lennart 421
Strandberg, Lennart 407,412
Strömgren, Arne 160
Strömqvist, Görel 288
Stubert, Sven 337
Studioteatern 110
Ståhl, Agneta 340
Stålnacke, Stig Åke 81,89
Swede Harbour 351
SwedeChrome AB 405
Svedin, Anne-Marie 298
Swedner, Harald 256
Svenning, Olle 207
Svenska livsmedelsarbetare-förbundet 259
Svensson, Gunnar 369
Svensson, Janne 155
Svensson, Lars 414
Svensson, Mac 119
Svensson, Per 26
Svensson, Sven 279
Svärd, Jan 114,224
Sydkraft AB 264
Sydvästmejeriet 404
Sylwander, Claes 68,161
Szemenkar, Gunilla 22
Säll, Arne 133
Söderbiblioteket 14,15
Södergatan 178
Söderport (kvarter) 118,126
Södra Förstadsgatan 179
Södra Sallerup 166
— kritbrytning 305
— Wowragården 186
Södra skånska infanteriregementet 138
Sölve, Elisabeth 172
Söron, Camilla 238
Tandläkarhögskolan 43
Tarnvik, Dan 280
Teater 23 110
Tenfält, Torbjörn 225
Thomée, Gunnar 186
Thorell, Pehr 37
Thorfinn, Helena 38
Thorsson, Jan 226,295,299
Thorsson, Torbjörn 456
Thullberg, Per 149
Thörn, Aprilla 118
Thörn, Raimond 127
Tidman, Yngve 162
Tillander, Jan 457
Tillander, Ulla 56,338
Tingsrätten 242
Toftängens daghem 290
Torup 185
Tratten (gångtunnel) 98
Travellers Club 20,23
Triangelnprojektet 10,233-239
Trolle (släkt) 185
Trådbussar 341
Tullstorp: kritbrytning 305
Tullverket 360
Tyrstrup, Kerstin 231,235,238
Tyska församlingen 32
Törnberg, Ulf 17
Törnblom, Britta 300
Törnrosen 265,268,278,282

Udén, Giggi 458
Ulricksøn, Olof 3
Ungerson, Jaan 227
Uvemark, Leif 425

Wahlgren, Anna 71
Wahlöö, Inger 72
Waldau, Lena 281
Waldhör, Ivo 90,96-98,100, 104-106
Wallin, Åke 435,441,445,448, 454,456,459
Wallström, Eivor 23
Wedin, Ingegerd 131
Vega (restaurang) 22
Werner, Mårten 426
Werup, Jacques 73,143,399
Westerlund, Yrsa 24,460
Westesson, Christer 221
Wiberg, Lennart 420
Wiberg, Siw 56
Victoriabiografen 116
Wictorin, Kay 231-233,307, 331,400
Videdal 59
Vidén, Sonja 282
Video 27,29
Widing, Hans 132,421
Wiehe, Mikael 163
Wiking, Margaretha 283
Wiktorin, Marianne 284
Viktorsson, Nils 229
William-Olsson, Anders 239,401
Wilson, Gunnar 341
Winberg, Nils 368
Winge, Göran 356
Winsnes, Torbjörn 230
Viotti, Ulla 89
Wiren, Herta 164
Visor 62,63
Wittstrand, Arne 92
Wowragården 186
Wünsch, Günter 32

Yngvesson, Britt 107
Yngvesson, Nils 231,232

Zettervall, Helgo 91

Åberg, Lars 115
Ågren, Lars 402
Åkerlund, Staffan 393
Åkesson, Olof 314,315
Åkesson, Richard 422

Äldreomsorg 275,285,286,293, 294

Öberg, Tommy 263
Ödeen, Kjell 91
Öhbom, Aina 113
Örbäck, Johnny 15,25
Öresundsbroprojektet 314-338
Öresundsverket 264
Östergård 283

1945 års Räddade Judar, Föreningen 122

Malmö fornminnesförenings verksamhet 1986

Årsmöte

Ordinarie årsmöte hölls den 3 april i Hörsalen, Malmö konsthall, S:t Johannesgatan 7 i Malmö med ca 60 närvarande medlemmar.

Inledningsvis informerade ordföranden om utgivningen av Ludvig B. Falkmans "Minnen från Malmö" samt höll en parentation över styrelseledamoten fil.lic. Olle Helander, avliden den 10 november 1985.

Årsmötesförhandlingarna följdes av ett föredrag av arkitekt Janne Ahlin med titeln "Lewerentz i Skåne".

Efter föredraget samlades 36 medlemmar till samkväm på Teaterrestaurangen.

Styrelsen

Under året har styrelsen sammanträtt fyra gånger, den 26 februari, den 3 april, den 30 september och den 27 november.

Styrelsen har under året haft följande sammansättning:

Professorn Kjell Å Modéer, ordförande,
direktören John Hain, vice ordförande och kassaförvaltare,
arkitekten SAR Bengt Berggren, sekreterare,
Museichefen Bengt Salomonsson och fil.kand. Elsebeth Bager med lektorn Hans Ersgård och stadsarkivarien Birgit Arfwidsson-Bäck som suppleanter.

Utflykter och föredrag

Den traditionella vårutfärden ägde rum Kristi Himmelsfärdsdag, torsdagen den 8 maj och gick till Ven.

Två abonnerade bussar med Bengt Berggren, Kjell Å Modéer och Bengt Salomonsson som färdledare förde 99 deltagare via Landskrona till Ven där turistmannen Ingvar Östling mötte med traktordragna vagnar och med bussar som förde deltagarna till Turistgården.

Ingvar Östling berättade om Ven och Tycho Brahe varefter de olika sevärdheterna, Uranienborg, Stjärneborg och Tycho Brahemuseet besöktes.

Under lunchen som serverades på Turistgården kåserade Östling om gamla tider och om dagens problem på Ven.

Efter lunchen fortsatte resan till S:t Ibbs kyrka, Backafallen, Kungsgården och Nämndemansgården varefter återresan med båt till Landskrona anträddes. De väntande bussarna förde sedan sällskapet tillbaks till Malmö.

Lördagen den 12 april anordnade föreningen ett mycket uppskattat studiebesök i Residenset, Rådhuset och Börshuset i Malmö.

Landshövdingens hustru Ingegerd Göransson tog emot och visade runt i residensets representationsvåning.

Lagmannen Ulf Arrfeldt informerade i Rådhuset om tingsrättens verksamhet och förste intendenten Sven Rosborn visade Knutssalen och Landstingssalen varvid han bl a berättade om kungaporträtten i Landstingssalen.

I Börshuset berättade arkitekt Nils P. Johansson om tillbyggnaden och restaureringen och direktör Set Martinsson om Börshusets verksamhet varefter kammarskrivare Rickard Bengtsson kåserade om det gamla tullhuset.

Stadsvandringen avslutades med kaffe på Börshuset. 195 medlemmar deltog i arrangemanget.

Lördagen den 20 september företog Malmö fornminnesförening i anslutning till Svensk Bostadsmässa 86 ytterligare en stadsvandring. På Malmö museer besågs då utställningarna "Om att uppleva arkitektur" och "Byggmästaren och uppfinnaren Eric S. Persson, hans livsverk och idéer".

Stegen ställdes därefter till Kungsparken och den där pågående trädgårdsutställningen varefter stadsvandringen avslutades med kaffe i Kungsparkens nyrestaurerade restaurang.

Malmö fornminnesförenings höstutfärd arrangerades i strålande sol lördagen den 4 oktober. En abonnerad buss förde 51 medlemmar via Kronetorp i Arlöv till Burlövs gamla kyrka och hembygdsgård. Organisten och hembygdsmannen Gösta Plantin visade samlingarna i hembygdsgården samt berättade om kyrkans historia och spelade därefter några psalmer på kyrkorgeln.

Resan fortsatte sedan till Gustav Pålssons hus i Käglinge by och vidare till Naffentorpsgården i Bunkeflo innan den avslutades med kaffe på restaurang Vega på Malmö museer.

I söndagsföreläsningsserien på Malmö museer i Malmö fornminnesförenings regi föreläste förste intendenten Sven Rosborn söndagen den 20 april om "Medeltidsstaden Malmö", söndagen den 19 oktober fil.kand. Per-Jan Pehrsson om "Parkernas historia. Den offentliga grönskans framväxt i Malmö" och söndagen den 30 november professor Kjell Å. Modéer om "Axel Danielsson inför skranket: Tryckfrihetsåtalen mot Arbetets grundare".

Föreningen deltog söndagen den 7 december i Malmö museers arrangemang "Jul på slottet" med ett stånd för försäljning av föreningens alster och för information om föreningens verksamhet.

Publiceringsverksamheten

Malmö fornminnesförenings tidskrift Elbogen, årgång 16 har utkommit med fyra nummer, nummer 1 den 17 mars 1986, nummer 2 den 10 juli 1986, nummer 3 den 8 september 1986 och nummer 4 den 4 december 1986.

Ordföranden har varit ansvarig utgivare och som redaktion har ordföranden, Bengt Salomonsson och sekreteraren tjänstgjort.

Torsdagen den 18 september överlämnades de första förhandsbeställda exemplaren av Malmö fornminnesförenings största bokproduktion i föreningens historia. Ludvig B. Falkmans "Minnen från Malmö" till medlemmarna. Samma dag redovisades arbetet av redaktionskommittén för pressen vid en presskonferens på Stadsarkivet i Malmö.

Under året påbörjades föreningens nästa stora projekt som är en festskrift till Einar Bager till hans 100-årsdag den 19 april 1987.

Kulturminnesvårdande insatser

Malmö fornminnesförening har tillsammans med Malmö Förskönings- och Planteringsförening överlämnat ett uttalande beträffande det föreslagna parkeringshuset i hörnet Västergatan – Mäster Johansgatan till kommunalrådet Kerstin Thyrstrup.

Malmö fornminnesförenings styrelse antog under våren ett stadsmiljöprogram vilket betonar betydelsen av ett bevarande av befintliga stadsmiljöer i centrala Malmö samt väckte i en skrivelse till länsantikvarien i Malmöhus län daterad

den 1 oktober frågan om byggnadsminnesförklaring av apoteket Lejonets hus, tomten nr 24 i kvarteret Klaus Mortensen.

Medlemsantal

Under året har föreningens medlemsantal utgjorts av fyra hedersledamöter, två ständiga medlemmar och 1065 betalande medlemmar samt 138 familjemedlemmar.

Medlemsantalet har ökat med en sedan föregående år.

Under året har 62 nytillträdande medlemmar registrerats och 34 fullbetalande medlemmar avförts ur medlemsregistret.

Folke Malmbergs och Birgit Slangerup-Malmbergs fond

Malmö fornminnesförenings styrelse har genom dess arbetsutskott utsett Lars Edgren, Lund och Gunhild Eriksdotter, Malmö till årets stipendiater.

Lars Edgrens arbete avser sociala relationer inom Malmöhantverket under 1800-talets första hälft och är en fortsättning på en avhandling i historia vid Lunds Universitets historiska institution.

Gunhild Eriksdotters arbete avser ett arkitektur- och bebyggelseprojekt kring herrgårdarna Bulltofta och Bellevuegården i Malmö kommun och utförs vid kosntvetenskapliga institutionen vid Lunds Universitet.

Stipendiesummorna uppgick till 15.000:- kronor vardera.

Leif Ljungbergs stiftelse

Under året har bidrag till Malmö fornminnesförening utdelats med 30.000:- kronor.

Kapitalbehållningen uppgick enligt balansräkningen per den 31 december 1986 till 389.939:- kronor.

Föreningens balanskonto per den 31 december 1986 utgjorde:

Tillgångar

Bank och kassa		283.011
Aktier m.m.		
810 Asea	6.818	
315 Sv.Handelsbanken	7.648	
301 Cardo Inv. AB	3.681	
1450 SE-Banken	23.829	
3000 Skandia	5.338	
660 Skandia Int.	29.700	
620 Custos	4.894	
200 Öresund	9.181	
Sesam Aktiefond	367.745	
SE-Bankens Räntefond	367.950	826.784
		1.109.795

Skulder

Berghska fonden I och II	18.600
Leif Ljungbergs fond	6.730
Anna Lisa o Sven Eric Lundgrens fond	17.900
Emil o Iris Schelins fond	9.150
Elisabeth Berntons fond	6.900
Einar Bagers 90-års fond	12.745
Malmbergska fonden	895.803
Malmbergska fonden ej utbetalda stip.	30.000
Reserverat för Elbogen 1986	67.345
Kapitalbehållning	44.622
	1.109.795

Utdrag ur Malmö fornminnesförenings matrikel november 1987

Hedersledamöter:
Andersson, Helge, skriftställare
Bager, Einar, fil. doktor, konstnär
Bergh, Brita, fru
Munck af Rosenschöld, Thomas, f.d. borgmästare

Årligen betalande medlemmar, vilka inträtt under år 1987:

Albihn, Greger
Albihn, Kerstin
Arenhill, Åke
Arwidi, Viveka
Arwidi, Åke

Bengtsson, Helge
Bengtsson, Siri
Berg, Annika

Carlsson, Ulla
Conradson, Anita

Dahl, Lars-Olof
Dahl, Ulla-Britt
Dieden, Anders

Eidelin, Anders
Eidelin, Ann-Marie
Eles, Lina
Enulf, Hans
Eriksdotter, Gunhild
Ericson, Ingrid
Eriksson, Sixten

Falkman, Patrik
Fork, Bertil
Forss, Ingrid
Forss, Per
Frimodigh, Lars
Frimodigh, Margaretha

Grafström, Karin
Greiff, Mats

Hemfeldt, Ebba
Hennlert, Siv
Hultberg, Gunn
Håkansson, Bengt
Håkansson, Marianne

Janstad, Hans
Jarvi, Annika
Johnsson, Erwin
Jonsson, Leif
Jonsson, Maud
Jönsson, Kerstin

Kjellander, Ingulf
Kjellander, Sylvia
Kjellstrand, Dovi
Kjellstrand, Karl Axel

Larsson, Bengt-Göran
Ljung, Margaretha
Lundquist, Bertil

Muranius, Junica
Mårtensson, Roy

Nerius, Gunnar
Nerius, Margit
Nilsson, Bertil
Nilsson, Bodil
Nilsson, Gunnar
Nilsson, Nils Gunnar
Nordebrand, Åke
Nordgren, Britt
Nordgren, Lennart

Olofsson, Margaretha
Olofsson, Per
Olsson, Astrid
Olsson, Curt Åke
Olsson, Göran
Olsson, Lars

Palmblad, Ebbe
Pedersen, Maria
Petersson, Irina
Petersson, Roland
Preutz, Inger
Preutz, Sven

Sjöberg, Ronnie
Sjöberg, Vanda
Sveborner, Britte
Svenninger, Lena
Svensson, Lennart
Sverell, Margit

Wallengren, Hans
Wallenius, Gunnel
Wallenius, Jens Gustav

Åkerberg, Anita

Östlund, Bertil

MALMÖ FORNMINNESFÖRENINGS STYRELSE:
Ordförande: Kjell Å Modéer, professor
V. ordförande och kassaförvaltare: John Hain, direktör
Sekreterare: Bengt Berggren, arkitekt SAR
Ledamöter: Bengt Salomonsson, museichef, Elsebeth Bager, fru
Suppleanter: Hans Ersgård, lektor, Birgit Arfwidsson-Bäck, stadsarkivarie

Elbogen 1987: Innehåll

KJELL Å MODÉER:	Legenden Einar Bager 100 år	1
EINAR BAGER:	Claus Mortensen, förstörare och såningsman	5
KJELL Å MODÉER:	Forum för lag och rätt – Stortorget i Malmö i ett rättshistoriskt perspektiv	13
ELSEBETH BAGER:	Hushåll i en handelsgård i Malmö på 1700-talet	39
Medlemsinformation		48
KJELL Å MODÉER:	En kulturapostel vid Strelasund	49
HELGE ANDERSSON:	Anders Killander – Byskollärare och resenär	53
John Berntsons fotoatelje		76
LARS BERGGREN:	En stångridning i Malmö på 1800-talet	79
BIRGIT ARFWIDSSON BÄCK:	Nyförvärv i Malmö stadsarkiv	94
Medlemsinformation		96
KJELL Å MODÉER:	Det vackraste huset i stan ... – Kring Berghska husets levnadsöden	97
GUNHILD ERIKSDOTTER:	Bellevue och Bulltofta – Två 1800-tals gårdar i utkanten av det dåtida Malmö	107
HELGE ANDERSSON:	Folktradition kring Karl XII i Husie	129
ELSEBETH BAGER:	Naffentorpsgårdens väggmålningar	135
LARS OLSSON:	Arbetshistorisk forskning vid Historiska institutionen i Lund	142
Medlemsinformation		144
HERMAN SCHLYTER:	S:t Petri kyrkourmakare, som blev falskmyntare	145
SVEN G SJÖBERG:	Christopher Rostius och Bibliotheca Rostiana – Ett 300-årsminne	150
Mitt hem – Malmö 1902		157
Bulltofta flygplats		166
GUNILLA FORS:	Malmö-litteratur. Bibliografiska noteringar för år 1986 (med tillägg från föregående år)	167
Malmö fornminnesförenings verksamhet 1986		188
Utdrag ur Malmö fornminnesförenings matrikel november 1987		191

ISSN 0345-2786
ISBN 91-85156-28-0